ה' שָׁמָּה

שיעורים בספר יחזקאל

א-כד

דוד הלל וינר

ה' שָׁמָּה

שיעורים בספר יחזקאל

א

דוד הלל וינר

© 2021, כל הזכויות שמורות למחבר

רח' ויתקין 3 עכו

טל' 04-9913243

תימלול ועריכה: חני גמסון - chanigamson@gmail.com

מותר לצלם או להעתיק חלקים מהספר שלא למטרות מסחר.

נר זיכרון

ספר זה יוצא לאור בזכות נדבת לבם של שלמה ועפרה שמואלי לעילוי נשמת בנם היקר, נאור זכרו לברכה, שנפל בעת מילוי תפקידו בחיל ההנדסה הקרבית ביום כ"א מנחם אב ה'תשס"ח. מידות טובות רבות אפיינו את אישיותו של תלמידי היקר נאור, ולכמה מהן בחרתי להקדיש את דברי הבאים.

בפרשת העקידה[1] אנו מוצאים שכאשר הקב"ה קרא לאברהם, 'ויאמר אליו, אברהם' הייתה תגובתו של אברהם: 'הנני'. על תשובה זו מפרש רש"י: 'הנני - כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון'.

הענווה והצניעות גורמים, מטבעם, לאדם להיחבא אל הכלים ולא לבלוט. ומאידך, המוכנות והזמינות למשימה, המאפיינות את מידת הזריזות, גורמות לאדם לקום ולפעול, וממילא לבלוט בפעולותיו.

ואם כך, מידות אלו סותרות לכאורה אחת את השנייה, וכפי שכותב הרב קוק זצ"ל:[2] 'מדת הצניעות גורמת טובות רבות בעולם, ומתוך כך זוכה לדחות מפניה דברים שהיו טובים מצד עצמם'. אמנם, אצל אברהם אבינו מידות אלו שכנו יחדיו ולא סתרו האחת את השנייה, ונשאלת השאלה, כיצד?

נראה שיסוד העניין טמון במילה 'הנני' שענה אברהם לבורא העולם; וכך כותב הרב קוק:[3] 'הנני הוא לשון ענווה, כי העניו הוא זריז'. כלומר, מחד, הענווה יכולה אמנם

---

[1] בראשית כב.
[2] מידות הראי"ה, מידת הצניעות.
[3] מידות הראי"ה, מידת הענווה, א.

לבוא כמסווה של עצלות,[4] אך מאידך, כאשר הענווה באה מהתמסרות לרצון הבורא, היינו הנני, אזי הזריזות לא רק שאינה גורמת להתפתחות של חשיבות עצמית אצל האדם אלא אדרבא, התבטלות יתירה בפני רצון הבורא. ורצון זה הוא שמעניק לאדם עוז ותעצומות.[5]

נאור זכרו לברכה התאפיין מחד בהיותו שקט ונחבא אל הכלים, נעים שיחה ומקרין חיוך ביישני וטוב לכל אדם. ומאידך, היה הוא הראשון להגיע לבית הכנסת בזריזות. אצל נאור הזריזות לא סתרה את הצניעות אלא הן נכחו בו שתיהן בהרמוניה של שמחת חיים, של אדם היודע את תפקידו ומשתדל לבצע אותו בהצטיינות אך ללא יוהרה וחשיבות עצמית.

יה"ר שהפצת לימוד התורה הבאה עם ספר זה, יחד עם עוד פעולות רבות ונפלאות שפועלים הוריו, יהיו לעילוי נשמתו של נאור זכרו לברכה.

---

[4] כפי שמזהיר רבנו בחיי בהקדמתו לחובות הלבבות (מהדורת לב טוב, עמ' מח-מט).
[5] וכפי שמבאר בהרחבה האדמו"ר הזקן מחב"ד בהוספות לתורה אור קיט, ע"ד.

ה' שָׁמָּה

חורבן המקדש, מלבד היותו שבר לאומי, היווה גם שבר רוחני גדול בעם. מקדש ה' חרב ביד עובדי אלילים בבליים, מה שהעיד כביכול על כך שהאלים שבהם האמינו האויבים נצחו את אלוקי ישראל, או לחילופין, שאלוקים נטש את עמו.

הדבר הביא למחשבות ייאוש כגון 'אֵין ה' רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'.[1] כנגד גישות אלו שלח ה' את שליחו הנאמן, את הנביא יחזקאל, על מנת שיבאר לעם כי ה' לא נטשם. תוכחותיו של יחזקאל לעם היו בעצם הסבר דתי לחורבן שנועד לבאר לעם כי מעשיהם הם שגרמו לחורבן ולא שאלוקים נטשם. ואדרבא, ענישה זו מעידה על רצונו של הקב"ה להיות עם עם ישראל. על כן, בניגוד לחטאים שנעשו במקדש בירושלים, וכפי שנאמר: 'תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר בֵּית יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים **פֹּה** לְרָחֳקָה מֵעַל מִקְדָּשִׁי',[2] ימשיך הקב"ה ללוותם אף בארצות נכר - 'וַאֲהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם'.[3]

ההבנה כי הקב"ה אינו זקוק למקום מסויים וכי הוא מובדל ממימדי מקום וזמן מבהירה את היותו 'שם'. אמנם, גילוי שם ה' באופן חלקי בגלות, ללא מקדש ומלכות, באופן של 'מקדש מעט' בלבד, ובמובן המופשט 'שם', הביא לידי חילול שמו יתברך. וכדברי הנביא יחזקאל:[4] 'וָאֶחְמֹל עַל שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלוּהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ **שָׁמָּה**'. לאור זאת התנבא הנביא כי הבורא ישוב להתגלות במקדשו, אך המציאות הרוחנית, שאינה תלויה במקום, תתגלה מירושלים בצורה מתוקנת; לא במובן של הגשמת האל 'תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר בֵּית יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים **פֹּה**', אלא מתוך ההבנה כי הא-ל האין סופי יתגלה דרך

---

[1] יחזקאל ח, יב.
[2] שם ח, ו.
[3] שם יא, טז.
[4] שם לו, כא.

עמו, המבינים את גילוי הא-ל המופשט 'שם', באמצעות עם ישראל העובדו באמונה מזוככת מכל אלילות. וכפי שהתנבא יחזקאל על חזרת השכינה 'אֶת מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר אֶשְׁכָּן **שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** לְעוֹלָם וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שֵׁם קָדְשִׁי'.[5] לא בכדי במציאות שכזו תקבל ירושלים את מעמדה המרומם 'וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם ה' **שָׁמָּה**' (יחזקאל מח, לה).

יחזקאל, ברצונו להראות לעם כי ה' 'שם', הראה כיצד גילוי השכינה פושט צורה ולובש צורה בהתאם לכל מציאות הנגזרת על העם כתוצאה ממעשיו. לקיחת עקרונות הנצח והכנסתם לפרטי מציאויות שונות - היא המעבר שבין הנבואה הדנה בעקרונות הרוחניים הגדולים, לבין החכמה המורידה עקרונות אלו ומתאימה אותם עם פרטי המציאות.[6] לא בכדי שילב יחזקאל בנבואתו פרטי הלכות רבות שלא הוכנסו לפסוקי הנבואה ונמסרו בעל פה עד דור החורבן, וכפי שאמרו חכמים 'אמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו... גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא'.[7] וכן אמרו חכמים כי הרואה את יחזקאל בחלום יצפה לחכמה;[8] נבואת יחזקאל מתגלה בעולמנו דרך הירידה לפרטי המציאות באמצעות החכמה.

אף בספר זה נעשה נסיון לשלב בין רוח גדולה לדיוק בפרטים ולהבחין בעקרונות אותם לימד יחזקאל את העם דרך דיוק בפרטי המילים והסגנון, ומתוך השוואת דברי הנביא יחזקאל במקומות שונים בספר, כמו גם עם שאר ספרי הקודש. כן נעשה נסיון לשלב יחדיו מדרשי חז"ל, פרשנות מסורתית (עם דגש רב על פירושי רש"י ורד"ק), וספרות מחקר (תוך היעזרות רבה בספרו של פרופסור רימון כשר לספר יחזקאל בסדרת 'מקרא

---

[5] שם מג, ז.

[6] להרחבה ביחס שבין הנבואה לחכמה בהקשר זה ניתן לעיין בדברי הראי"ה קוק בספרו אורות, זרעונים פסקה ב.

[7] יומא עא ע"ב.

[8] ברכות נז ע"ב.

לישראל'). כל זאת על מנת למצוא שילוב זה של רוח גדולה תוך שמירה על דיוק לשוני וסגנוני, ומתוך דבקות במסורה היהודית של קדושת נוסח המקרא ועקרונות הנצח של האמונה היהודית המסורה לנו מדור לדור.

כתיבה זו באה למזג שני קווי מחשבה וצורות לימוד של תנ"ך; לימוד של בקשת הרוח הגדולה והאמונית המצויה במילות המקרא, כפי שלמדתי מרבותי בעולם הישיבות, ובייחוד ממורי ורבי, אחי הבכור, הרב מנשה וינר שליט"א, ולימוד של כלים מדייקים בקריאה של לשון המקרא מתוך הבנה בהירה של הרקע ההיסטורי והעמקה בתכני הנבואה, אותם קיבלתי במחלקה ללימוד תנ"ך באוניברסיטת בר אילן. תפילה לי לבורא עולם כי עולם התורה ידע להשכיל ולשלב את הרוח הגדולה הבאה מעולם הישיבות עם הדיוק המגיע מעולם האוניברסיטה ויתחברו שני עצים אלו ויתקיים בהם דברי הנביא יחזקאל (לז, יט) 'וְעָשִׂיתָם לָעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי'.

יחזקאל ככוהן שראה את המקדש על מכונו, ידע בנבואתו ובחכמתו לצלוח את מבחן הגלות תוך השתוקקות לבניין העתידי. אף מורי ורבי, זקני הרב יצחק הכהן פיגנבוים זצ"ל ורעייתו, הסבתא האהובה מלכה ע"ה, צלחו את צרות הגלות הארורה וזכו להקים דור מאמין באלוקיו בארץ הקודש. כל זאת מתוך השתוקקות אין קץ של סבא לזכות ולראות בבניין אריאל ומתוך הווה של הקמת בית וועד לתורה ובית חסד. תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

שילוב של רוח אמונה גדולה היורדת בדייקנות לפרטי פרטים ראינו אצל אבי מורי, ר' שמעון דב וינר זצ"ל, איש אהבת תורה וחסד. את אהבתו ללימוד התורה וקיום מצוותיה תוך ניצול זמנו לחסדים אין קץ בעבודתו כרופא נאמן, במקצוענות ובחמלה גם יחד, ידע לשלב עם היותו איש משפחה אוהב ומסור. אבא ע"ה עודד את אחי ואותי, יחד עם

אמי מורתי מרת שרה חנה וינר תיבדל לחיים ארוכים וטובים, ללימוד התורה בכלל ותנ"ך בפרט, וספר זה הוא פרי גידולם.

ברכה שלוחה לחותני הרב יוסף הלוי ולרעייתו, חותנתי שושנה. חותני, איש חינוך ותיק, הוא שדחפני ועודדני להוציא לאור כספר את הגלמד כתורה שבעל פה, מתוך מחשבה שהדבר יסייע למורים וללומדים ללמוד מקרא, וברכה שלוחה לו על כך. יהי רצון וספר זה אכן יהווה סיוע ללומדי ומלמדי תנ"ך בישראל.

ספר זה יסודו בשיעורי תנ"ך שניתנו לחבורה לומדת בבית מדרש בקריית שמואל, בו נפגשים מדי שבוע בקביעות ללימוד תנ"ך. תודתי נתונה לחבורה נפלאה זו שיחדיו זכינו ללמוד בדברי נביאנו הקדושים באוירה נעימה ובעמקות. שיעורים אלו תומללו ונערכו מחדש על ידי הגברת חני גמסון שתחי'. עבודה וחכמה רבה יש במעבר משפה דבורה לשפה כתובה ותשואות חן חן לה.

ספר זה יוצא לאור בסיועם הנדיב של שלמה ועפרה שמואלי שנרתמו למפעל זה בשמחה וברצון כחלק מפעולות מבורכות רבות נוספות שעושים הם לעילוי נשמת בנם, תלמידי החביב נאור שמואלי זכרו לברכה אשר נפל בעת מילוי תפקידו בחיל ההנדסה הקרבית. יזכו שלמה ועפרה לרוב שמחות במשפחתם ולא יישמע עוד שוד ושבר בגבולם וכל חיילי ישראל ישובו בשלום לביתם.

תפילה אני נושא לרבונו של עולם, שיזכה אותי ואת אשתי רבקה לרוות נחת של קדושה מילדינו בבריאות ובשמחה ולזכות ולראות מהרה בהתגשמות דברי הנביא יחזקאל (לז, כו) 'וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם'.

דוד הלל וינר, עכו תשפ"א.

מבוא

למדונו חכמים[1] כי הרואה את ספר יחזקאל בחלום יצפה לחכמה. דברים אלו זוקקים לימוד שכן החכמה והנבואה שונות הן במהותן: הנבואה באה מאת הבורא לנביא ואילו החכמה באה מתוך למידה ומאמץ אנושיים.

הנביא יחזקאל ניבא בתקופה בה חרב המקדש, ישראל גלו מארצם והתחושה ששררה הייתה כי 'עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'.[2] תפקידו של יחזקאל בתקופה זו היה להעביר את עבודת ה' מדגש של מקדש והשראת שכינה לעבר הקהילה היהודית בבבל לבל תתנתק חלילה מתורת ה'.

נבואת יחזקאל באה לקשר בין השראת השכינה הבאה בנבואה לבין היישום האנושי המתבטא בחכמה. ידועים דברי הרמב"ם[3] 'ודע שהנבואה לא תועיל בעיון בפירושי התורה ולמידת הדינים בי"ג מידות, אלא מה שיעשה יהושע ופינחס בעניני העיון והדין הוא מה שיעשה רבינא ורב אשי'. הנבואה איננה מתעסקת בפרטי ההלכה שלשם יש צורך בחכמת התורה. אף על פי כן, יחזקאל המקשר בין עולם גילוי השכינה לעולם חיפוש קרבת האלוקים חיבר בין עולם הנבואה לעולם פרטי ההלכה וכך למדונו רבותינו: 'אמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו'.[4] שמא זהו ביאור דברי הגמרא שהרואה בחלומו את ספר יחזקאל יצפה לחכמה.

---

[1] ברכות נז ע"ב.
[2] יחזקאל ח, יב.
[3] הקדמה לפירוש המשנה, מהדורת הרב קאפח עמ' ג.
[4] זבחים יח ע"ב.

מבנה הספר

ספר יחזקאל מחולק למספר חטיבות פרקים. יחיאל צבי מושקוביץ במבוא לפירוש דעת מקרא לספר יחזקאל (עמ' 10) ראה בפרקים א-כד כחטיבת אחת של פרקי נבואה שהמשותף להן הוא שהינם פרקי תוכחה קודם הגעת הפליט המספר על חורבנה של ירושלים בפרק כד. בענ"ד הנאמר בסוף פרק יא (פס' כד-כה) 'וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתְּבִיאֵנִי כַשְׂדִימָה אֶל הַגּוֹלָה בַּמַּרְאָה בְּרוּחַ אֱלֹהִים וַיַּעַל מֵעָלַי הַמַּרְאָה אֲשֶׁר רָאִיתִי. וָאֲדַבֵּר אֶל הַגּוֹלָה אֵת כָּל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר הֶרְאָנִי' נראה כפסוקי סיכום דבר המראה שיש פה סיום של חטיבה נבואית.

את פרקים כה-לב מגדיר יחיאל צבי מושקוביץ כחטיבה שניה והיא חטיבת נבואות לעמים, ואת פרקים לג-מח כחטיבת הנחמה לישראל וצפיה לבניין הארץ והמקדש. אפשרות אחרת מציע הוא שם (בהערה 1) לראות את פרקי גאולת הארץ כחטיבה שלישית בפרקים לג-לט ומפרק מ עד סוף הספר לראות זאת כחטיבה עצמאית המדברת על המקדש העתידי. והנה בפרק לג דן באחריות הנביא להתרות בבני עמו ועל האחריות האישית של כל אדם בין צדיק ובין רשע ואין פרק זה דן בגאולת ישראל. אף פרק לד דן בעונש של מנהיגי ישראל ובפרק לה ישנה נבואה על בני שעיר דבר שאינו מתאים לחטיבה המדברת על גאולת ישראל.

על כן בענ"ד יש לחלק באופן מעט שונה את הספר;

<u>חטיבה ראשונה</u>: בפרקים א-יא ישנה התמודדות אמונית עם סילוק השכינה מארץ ישראל והמעבר של ההתגלות האלוקית בבבל. חטיבה זו דנה במעבר מרכבת השכינה מירושלים לבבל ובהתמודדות העם שבבבל ושעדיין היה בארץ ישראל עם ההשלכות האמוניות והחברתיות של גלות יכניה. לחטיבת פרקים ראשונה זו נקרא בשם 'מעבר

מרכבת השכינה לבבל'. חטיבה זו באה כמתעמתת הן מול הייאוש שכביכול עזב ה' את הארץ והן מול אמירות של היהודים שנשארו בארץ לגולים עם יכניה כי ה' נטש אותם והשליכם ממנו. על כן בא יחזקאל ולומר לקהילה בבבל כי ה' דווקא איתם וכך התנבא יחזקאל: 'לָכֵן אֱמֹר, כֹּה אָמַר ה' אלוקים כִּי הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם וְכִי הֲפִיצוֹתִים בָּאֲרָצוֹת וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט, בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם'.[5]

<u>חטיבה שנייה</u>: בפרקים יב-כד ישנה התמודדות של יחזקאל עם ציבור שלא מוכן לשמוע לנבואותיו, להישמע להדרכותיו ואינו מאמין כי היא נביאו של הקב"ה. הקב"ה מצווה את יחזקאל לומר את נבואותיו כדי שבעתיד יתברר כי הוא צדק וכי היה נביא בישראל. הגעת הפליט מירושלים המספר שכל מה שאמר יחזקאל על ירושלים אכן אירע יוצרת אמון של העם ביחזקאל ומרגע זה מוכנים הם לראות בו משענת הנהגה. בסופו של התהליך הפנים העם את מעמדו האמיתי של יחזקאל וכבטחת הקב"ה ליחזקאל: 'בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה".[6] לחטיבת פרקים שנייה זו נקרא כלשון הכתוב 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[7]

<u>חטיבה שלישית</u>:[8] בפרקים כה-לה ישנן נבואות פורענות של יחזקאל לעמים אשר חטאו לה' וכן שהרעו לישראל. בתוך חטיבה זו (פרקים לג-לד) ישנה גם התייחסות לדרכו של הקב"ה בדין האדם ששינה מדרכיו וכן התייחסות למנהיגי ישראל שסרחו ובתוך הספר יבואר מדוע הוכנסו נבואות אלו ביחידה זו. לחטיבת פרקים שלישית זו נקרא 'נבואות העמים'. בפרקים אלו מתנבא יחזקאל כי הקב"ה ישתמש במלכות בבל ככלי ביצוע מטעמו על מנת ליצור עולם מתוקן יותר ולא שהבבלים הם אלו ששולטים

---

[5] יחזקאל יא, טז.
[6] יחזקאל כד, כז.
[7] יחזקאל לג, לג.
[8] גבולות חטיבה זו נתונים לדיון ובפרקים לג ולה יובאו השיקולים כל הבנה.

בעולם. בחטיבת פרקים זו התמודד הנביא הן עם גאוותם של עמים שזקפו את הצלחתם לכוחם הם ולא לקב"ה והן עם רשעת עמים ששמחו לאידם של ישראל בנפילתם. תיקון הדבר יבוא בהענשת העמים הסוררים וכך הבטיח הנביא: 'כֹּה אָמַר ה' אלוהים בְּקַבְּצִי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם, וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב. וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים, וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם'.[9]

<u>חטיבה רביעית</u>: בפרקים לו-לט דן יחזקאל בטהרת ארץ ישראל וזאת על אף שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם לגאולה. לאחר שהארץ הקיאה את ישראל כשטימאו אותה כאזהרת התורה 'וְלֹא תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ',[10] באה חטיבת פרקים זו להראות כיצד הארץ תטהר מחדש ותאפשר את חזרתם של ישראל אליה לאחר שתיקנו הם את דרכיהם וכדברי הנביא: 'בְּשׁוֹבְבִי אוֹתָם מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מֵאַרְצוֹת אֹיְבֵיהֶם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם רַבִּים. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל הַגּוֹיִם וְכִנַּסְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם'.[11] טהרת הארץ תבוא למען קידוש שמו יתברך. אף מלחמתו של הקב"ה במלך גוג ובעמים שבאו יחד איתו לכבוש את ארץ ישראל באה למען יחיו בארץ רק בני ישראל ולא אותם עובדי אלילים. בסוף המלחמה מתוארת בארוכה טהרת הארץ מטומאת המתים שנפלו בה בעת מלחמת ה' בגוג. לחטיבת פרקים רביעית זו נקרא 'טהרת ארץ ישראל'.

<u>חטיבה חמישית</u>: בפרקים מ-מח ראה יחזקאל בחזון את המקדש הרצוי ואת המדינה הרצויה בעיני ה'. מקדש זה ומדינה זו יהיו מתוקנים מתחלואי העבר כפי שהתבטאו תחלואים אלו בייחוד בימי בית המקדש הראשון. בחטיבת פרקים זו בא יחזקאל ומראה

---

[9] יחזקאל כח, כה-כו.
[10] ויקרא יח, כה.
[11] יחזקאל לט, כז-כח.

כיצד המקדש העתידי והממלכה המחודשת יהיו שונים באופיים ובמהותם ממה שהיה ערב החורבן על מנת שלא תיפול הממלכה המתחדשת מחדש. רק בזכות כך תחזור השכינה להתגלות במקדש, וכפי שהתנבא יחזקאל שיקרה 'וּכְבוֹד ה' בָּא אֶל הַבַּיִת דֶּרֶךְ שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים. וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וַתְּבִאֵנִי אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְהִנֵּה מָלֵא כְּבוֹד ה' הַבָּיִת'. לחטיבת פרקים חמישית זו נקרא 'המקדש והמדינה הרצויים'.[12]

[12] יחזקאל מג, ד-ה.

תוכן העניינים

נר זיכרון v

ה' שְׁמָה..... vii

מבוא..... 11

מבנה הספר..... 12

חטיבה ראשונה - מעבר מרכבת השכינה לבבל 27

פרק א 29

מבוא 29

תיארוך נבואות יחזקאל - שיטות שונות..... 31

מטרת נבואתו של יחזקאל 36

נבואת יחזקאל בפרקנו - למעשה שתי נבואות..... 39

נבואת יחזקאל - דווקא בגלות 40

נבואת יחזקאל - מראה מעשה המרכבה 42

תנועת המרכבה..... 44

הצהרת יחזקאל בנבואתו - מלכות ה' ואין בלתה..... 46

התגלות הבורא - תפיסה יהודית מול תפיסה אלילית..... 49

פרק ב 53

פתיחה 53

רוח אחת בשני ערוצים..... 54

באור המושג בן-אדם..... 55

גולי בבל - תאנים מקולקלות או משובחות? 57

גולי בבל ויחסם לגלות 58

מטרת הנבואה - 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם' 60
בין ירמיה ליחזקאל 61
מגילת ספר נמסרת ליחזקאל 62
פרק ג 65
משל מגילת הספר - מר ומתוק גם יחד 65
מדוע לא יקשיבו יהודי בבל ליחזקאל? 68
בין ישעיה ליחזקאל 71
הקב"ה מחזק את יחזקאל ושולח אותו 72
הרקע לנבואתו של יחזקאל בפרקנו 74
נבואת הצופה 75
השוואת נבואת הצופה שבפרקנו לזו שבפרק לג 77
תפקידו של יחזקאל - לבוא אל העם 78
הטעם למיקומה של נבואת הצופה בפרקנו 81
שני דפוסי פעולה בשליחותו של יחזקאל 81
פרק ד 85
משימתו של יחזקאל - לשאת בסבל העם 85
יחזקאל חווה את המצור על ירושלים 88
תגובת יחזקאל והשלכותיה על העם 90
פרק ה 93
פתיחה 93
התגלחת והשערות במשל ובנמשל 94
משמעות פעולותיו של יחזקאל לאור תרבות העמים 98
הנביא מוכיח על הדין והמשפט 99

חיזוק תודעת השראת השכינה בגלות 101
הקבלה בין פרשת בחוקותי לתוכחת יחזקאל 105
מקדש מעט - בבבל דווקא 107
פרק ו 112
אל הרי ישראל - האם יש נבואה לדומם? 112
פולחן עבודה זרה בנוף 114
פרק ו - שני חלקים שלוש נבואות 116
טהרת הארץ 117
לדמותם של הפליטים הנותרים לאחר החורבן 118
המטרה - הכרה בכך שלֹא אָל חִנָּם דִּבַּרְתִּי 119
הכרה בנכונות משפט ה' בעת הפורענות 121
הקבלה בין פרק ו לפרק לו 123
מטרת שיבת העם לארץ - לֹא לְמַעַנְכֶם כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי 124
פעולת ה' למניעת חילול ה' 126
פרק ז 133
פרק אחד - שלוש נבואות 135
רקע היסטורי לנבואות בפרקנו 135
הנבואה השנייה: יחזקאל מונע טעות תיאולוגית אפשרית 140
הנבואה השלישית: הזמן והקץ בנבואתו של יחזקאל 141
מהחטא עצמו - נוצר העונש 143
זיהוי החטא שהיה מהגורמים לנפילת ממלכת יהודה 144
וְאֵין הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה - ברכה או קללה? 146
המצור על ירושלים 147

העם ימאס בכספו וזהבו 148
המעשה הסימלי: צרות המלחמה 150
פרק ח 153
משמעות לתיארוך בספר יחזקאל 153
זקני יהודה - בעבר או בהווה? 154
העבודה הזרה במקדש לדורותיה 158
סמל הקנאה המקנה 158
משמעות הביטוי הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה 160
משמעות המראות מהעבר 161
עבודה זרה ממניעים צדדיים 162
עבודה זרה בתקופת צדקיהו 164
פרקים ט-י 171
האיש עם קסת הסופר 172
אין מחאה בירושלים 175
הנהגה אלוקית בהסתר 176
ההנהגה עוברת למלכויות הרשעה 178
שער המזרח 181
פרק יא 189
הסרת לב האבן נתינת לב הבשר 193
חטיבה שניה - וידעו כי נביא היה בתוכם 195
פרק יב 197
מבוא 197

חשיבותה של ההכרה באמיתות הנביא..... 198
יחזקאל ממחיש את הגלות..... 199
יחזקאל מנבא על צדקיהו המלך..... 201
אכילה רועשת..... 206
יחזקאל נאבק בנביאי השקר..... 207
יחזקאל לוחם בשתי חזיתות..... 208
מופת נתתיך - סיכום..... 209
פרק יג..... 213
יחזקאל מוכיח את העם על נביאי השקר..... 215
נביאי שקר - בירושלים או בבבל?..... 218
נביאי השקר בגולה מגבים את השילטון בירושלים..... 219
סכנת נבואות השקר שבבבל..... 221
סכנת נבואות השקר שבירושלים..... 222
יחזקאל על נביאות השקר..... 225
מבט עקרוני על ענישה והקשרו לפרקנו..... 228
המניעים בצד השני של המטבע - שומעי ומקבלי נבואות השקר..... 229
סופם של נביאי השקר ונביאות השקר..... 230
פרק יד..... 233
מבוא..... 233
הנביא דוחה את זקני ישראל..... 234
נביא אמת תובע עבודה רוחנית..... 235
זכות הצדיקים לא עומדת לארץ החוטאת להצילה..... 237
לדמויותיהם של נוח, דניאל ואיוב..... 239

דמותו של דניאל 244
צדיקים שלא הצילו את ילדיהם 246
ארבעת שפטי הרעים 247
פרק טו 251
נבואת משל הגפן 251
יושבי ירושלים נמשלים לגפן 251
חולשת הגפן בנמשל 253
הענבים והזמורות - שתי קבוצות 254
יושבי ירושלים נמשלו לזמורה ויהודי בבל לענבים 255
פרק טז 259
משל הילדה המתפתחת לאשה בתנאי הישרדות 260
הנמשל למיאוס והתיעוב 264
הנמשל - מלכות שלמה והבריתות עם העמים 266
תולדות ירושלים כרקע להבנת הנבואה בפרקנו 268
הנמשל - מצבה של ירושלים 271
משמעות הביטוי הִשָּׁפְךָ נָחְשָׁתֵךְ 272
אבסורד וצביעות במשל ובנמשל 273
העמים הנבגדים מענישים 274
מבט סוציו-היסטורי על מעשה הבגידה 276
זימה במשמעות של תכנון 278
ירושלים נותרה - למניעת חילול ה' 279
אחיותיה של ירושלים וחטאיהן 280
שלוש קטגוריות של חטאים 280

האידיאלים של סדום היו חטאיה 282
מסר אלוקי בתקומת הערים העתידית 283
סיכום 285
פרק יז 286
פתיחה 286
הנשר הראשון מנתק את הצמח משורשיו 286
עץ חדש במקום זה שנעקר 288
הנשר השני שותל שתיל 289
הנמשל 291
הנשר הראשון והעץ - נבוכדנצר ויהודה 291
הנשר השני - מצרים 291
הסיבה האמיתית לכישלון המרד ותוצאותיו 292
אֲנִי ה', דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי 295
משמעותו של פסוק יז בהקשר לרצף הפסוקים 295
מידה כנגד מידה על הפרת השבועה 297
הנביא מעודד ומנבא עתיד טוב 299
פרק יח 301
יחס הנביאים לאמירה 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה' 301
היבט נוסף על הסוגייה בנבואת ירמיה 303
אמירת יחזקאל ביטלה את גזירת משה רבינו 304
נקודת פתיחה בהווה ובעתיד 305
אוחזים מעשה אבות - אוחזים בנקודת הפתיחה 306
צדיק בן רשע ורשע בן צדיק 307

נבואה בתקופת מצור 309
תשובה במצור 311
חזרה בתשובה בשתי מדרגות 312
התגובה האלוקית - קרבה גם במצור 313
פרק יט 317
מלכי ישראל האחרונים 317
משל ראשון - לביאה חזקה וכפיריה הגרועים 320
משל שני - גפן פוריה שיבשה ונשרפה 322
הצורך בשני משלים 323
אריה, גפן ומה שביניהם 324
הבנת נבואת יחזקאל לאור פירושו של האבן עזרא 325
משמעות ההבדלים בין המשלים 326
מטרת הקינה 327
פרק כ 329
מה היה רע בלדרוש את ה'? 329
תגובתו של יחזקאל לדרישת הזקנים 331
בין תיאור יציאת מצרים בספר שמות לבין התיאור בספר יחזקאל 331
חילול שבת - בתורה וביחזקאל 332
תיאורים מקבילים בתהילים וביחזקאל 336
התורה מדגישה מעורבות אלוקית - יחזקאל מתאר נורמת התנהגות 337
הבקשה הכפולה של הזקנים 339
ריבונו של עולם שולל נאמנות כפולה 341
שיבת ציון למען שם ה' 344

העמים כמדבר 344
שני שלבים בגאולה מבבל 346
הבטחה של גאולה 348
פרק כא 351
המשוש בתגובה על הסתלקות הבבלים 359
הפרות הברית - פגם מוסרי עם מחיר מדיני 361
שתי דרכים וגורל 363
מטרת הגורל - וְיָדְעוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה' 365
אחריות ההנהגה 366
החרב שתבוא על עמון 368
פרק כב 371
נבואת ישעיה ונבואת יחזקאל סוגרות מעגל 375
הציבור אחראי על הנעשה ולא רק מנהיגיו 376
אחריות ההנהגה הרוחנית 378
סיכום 381
פרק כג 383
מבוא 383
משל לשתי אחיות 384
הברית - לא רק מדינית אלא גם תרבותית 386
הבגידה בריבונו של עולם והבגידה בעמים תלויות זו בזו 389
נבואה חדשה, נושא חדש 390
רקע היסטורי להפרת הבריתות 393
מטרת יחזקאל לזעזע את השומעים 398

הצדיקים שישפטו את ירושלים..... 399

פרק כד 401

משל ונמשל על ירושלים במצור 401

הגנה או מלכודת מוות? 403

ענישה ישירה - המציאות הפנימית הובילה לחורבן 404

האינטרס האלוקי בענישה 407

הטומאה נשרפת בתוך העיר..... 408

אבל החורבן לא מאפשר מנהגי אבלות 410

סיכום 413

נספח א..... 415

יוסף ויחזקאל 415

נספח ב..... 423

מפתח..... 425

חטיבה ראשונה

מעבר מרכבת השכינה לבבל

פרקים א-יא

פרק א

מבוא

המשנה במסכת חגיגה אומרת: 'אין דורשין... במרכבה (אפילו) ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו'.[1] על יסוד דברי המשנה הללו התפתחה רתיעה מסוימת מללמוד את פרק א ביחזקאל.

אמנם, מכלל לאו אתה שומע הן; מעצם האמירה שאין לדרוש במעשה המרכבה משמע שלפשט יש מקום. ניתן להסיק שתי מסקנות מן האמור: א) שיש לדברים פשט; ב) שמותר ללמוד פשט. הוראת המשנה היא לא ללמוד את מעשה מרכבה על דרך דרשה, אלא אם היה חכם ומבין מדעתו. כלומר, אין ללמוד את פרק א ביחזקאל באופן של סתרי תורה.[2] ואכן, ביחס לפרשנות דרשנית במימדים הללו חלה הגבלת המשנה, שרק יחיד שהוא חכם ומבין מדעתו רשאי לעסוק בה. אבל, משמע שיש פשט, ושמותר ללמוד את הפשט.[א] בפרק זה נעסוק בפירוש הפשט, כזה המסיק משמעויות מהפסוקים עצמם.

קיימת גישה עקרונית נוספת, לפיה יש ללמוד את הפרק כמבנה כללי מבלי לרדת לפרטים. מעשה מרכבה מופיע ביחזקאל שלוש פעמים בצורה משמעותית, כאשר בפעם השניה (בפרקים ח-ט) ובפעם השלישית (בפרק מג), ההקשרים מאד ברורים. בתיאור מעשה המרכבה המופיע בפרקים ח-ט מדובר על הסתלקות השכינה מירושלים; מאחר

---

[1] מסכת חגיגה ב, א.

[2] בהתאם לשיטות השונות בהגדרת סתרי תורה; הגדרת סתרי תורה לשיטתו של הרמב"ם (כפי שמובאת בפרקים הראשונים של הלכות יסודי התורה במשנה תורה, וכן במורה נבוכים) שונה מזו המובאת בספר עץ חיים מהאר"י הקדוש.

ויש חטאים גדולים בירושלים, רואים את השכינה מסתלקת, ובין היתר רואים את המרכבה.

בפרק מג, שבו מתנבא יחזקאל על מקדש העתיד, רואים את השכינה חוזרת לירושלים. המשמעות של מעשה המרכבה היא, אם כן, בהקשר של גילוי שכינה או הסתר שכינה. כך, על פי גישה זו, יש לראות גם את פרק א, כפתיח ליחזקאל.

העובדה שמעשה המרכבה, כפי שמתואר בפרקנו, ארע בבבל, בגלות, מחזקת את הגישה הזו, שכן מראה שכינה ומרכבה - ענייננו לומר האדון נסע. היתרון שבגישה זו הוא הן בהקשר של הפרק כפתיח (זה נשמע פתיח טוב ליחזקאל), והן מכך שלא צריך לעסוק בכל הפרטים של הפרק, שהרי גם הפרקים ח-ט ומג עוסקים במרכבה בצורה מינורית (ריבונו של עולם יוצא מירושלים), ולא מפרטים לגבי המרכבה עצמה.[3] אמנם, לאור המסקנה שהסקנו מדברי המשנה, שיש פשט לדברים ולא רק דרשה, מובן שיש להתייחס לפרטים.

לצורך המחשת הנקודה הזו נביט לרגע בפסוקים המתארים את ההסתר שבמעשה המרכבה. ודאי שקל הרבה יותר לבוא ולומר שהפסוקים הללו מתייחסים לקב"ה, שהוא החבוי מאחורי ההסתרה הגדולה, הקרח הנורא והאש, אבל תהיה זו פרשנות בדרך של דרש. אנו ננקוט בדרך הפשט - בדניאל[4] כתוב במפורש על החיות שהן המלכויות, ולכן נלמד את כל הפרטים בהקשר של המלכויות וכדו' אבל לא נעסוק למשל בשאלה מדוע המראה הוא כעין תרשיש, שיש בו צבע של אבן תרשיש, מה היא מסמלת וכו' כי זה כבר דרש.

---

[3] אולי כך הבין רש"י את דברי חז"ל (חגיגה יג, א) 'עד היכן מעשה המרכבה... עד וארא ('נֶאֱרָא כְּעֵין חַשְׁמַל') מגמרינן מכאן ואילך מסרינן ראשי פרקים', שכן כותב בפירושו כאן 'לא ניתן להתבונן במקרא זה'.

[4] פרק ז.

היבט נוסף שיש לתת עליו את הדעת, באם סוברים שיש לעסוק בפרק א רק בהקשר של סילוק השכינה (כמובא בפרקים ח-ט) וחזרת השכינה (בפרק מג), הוא שבפרקים אלו מדגיש התנ"ך את ההקשר של סילוק שכינה וחזרת שכינה, ומובן, אם כן, למה אין שם פירוט לגבי מספר גבות העיניים וכדומה; אלא שמסתבר שזה לא הנושא שם; הנושא הוא האם המרכבה בבית המקדש או יוצאת ממנו ולכן מספיק שיהיה כתוב שזה 'אותו מראה שראיתי בנהר כבר'. לעומת זאת, בפרק א יש פירוט רב ולא יתכן שלא רצו שנעסוק גם בו ונדבר על משמעותו, על דרך הפשט על כל פנים.

יש להעיר, שפירוט כזה הינו ייחודי ליחזקאל ואין זה המקום היחיד בו הוא מפרט כל כך בנבואות, שאצל נביאים מקבילים מופיעות בתמצית, הן בנושא הפרק שלנו והן בנושאים אחרים, כגון חטאי ישראל, אותם מפרט יחזקאל[5] בעוד נביאים אחרים נוקטים בסגנון כוללני יותר.[6]

תיארוך נבואות יחזקאל - שיטות שונות

פרק א פותח במילים: 'וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ'. התאריך בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הוא ה' בתמוז, אבל בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה לָמה מונים? יש שביארו שהכוונה היא לשנות ימיו של יחזקאל, ויש גם סברות אחרות כפי שנראה להלן.

באופן כללי, ספר יחזקאל רווי בתאריכים (דבר האופייני לספרי התנ"ך המאוחרים). הרמב"ם[7] כותב שיש משמעות לכתיבת התאריך ומיקום הנבואה בספר יחזקאל, אך לא פירט מהי. יש שראו בתיארוך גיבוי לאמינותה של הנבואה, או השפעה מיסטית שנבעה

---

[5] על מסרים חשובים הנלמדים מן הפירוט הרב ראו בהערות הסיום, הערה ג.

[6] כגון 'הוֹי גּוֹי חֹטֵא' (ישעיה א, ד) או 'אִם עָשׂוֹ תַּעֲשׂוּ מִשְׁפָּט... לֹא תַעֲשֹׁקוּ וְדָם נָקִי אַל תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה...' (ירמיה ז, ה-ו).

[7] מורה נבוכים ח"ג פ"ז.

מהתאריך הספציפי.[8] בפרקנו (וכן בפרקים נוספים בהמשך הספר) ננסה לעמוד על משמעות מקומה וזמנה של הנבואה והקשרם ההיסטורי לתוכן הנבואה.[9]

ממשיכים הפסוקים ומתארים:

> וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אלהים. בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין הָיֹה הָיָה דְבַר ה' אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן-בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד ה'.

יחזקאל מכונה כאן כוהן, וידוע שהכוהנים מתחילים את עבודתם במקדש בגיל שלושים.[10] זה מוכיח לכאורה את הסברה שהמילים וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה מתייחסות לשנות חייו של יחזקאל. אבל באור זה מעורר שתי תהיות: א) חריג מאד למצוא במקרא תיארוך שנות חיים של מישהו.[11] מצאנו אמנם בספר מלכים את הפסוק 'בֶּן שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ',[12] אבל זה נדיר; ב) בהמשך כתוב: 'בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין' כלומר, מופיע כבר תיארוך רגיל, ולכאורה יש כאן כפילות, גם בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וגם הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית.

---

[8] האפודי על מורה נבוכים, שם.

[9] ואולי למשמעות זו נתכוון הרמב"ם בדבריו כנ"ל.

[10] במדבר ד, ג. אמנם בבמדבר ח, כד נאמר שתחילת עבודת המקדש היא בגיל עשרים וחמש אך חז"ל (חולין כד, ע"א) ביארו כי מגיל עשרים וחמש עד שלושים יש לימוד והכנה, והעבודה עצמה מתחילה מגיל שלושים.

[11] הסברה שמדובר כאן בתיארוך לשנותיו של יחזקאל הוצעה על ידי כמה חוקרים, אך אחרים תהו על מהימנותה שכן אין זו דרכו של המקרא למנות לגיל הנביא. ראו עוד במאמרו של ג'יימס מילר *The thirtieth year of Ezekiel, Revue Biblique 1992, p. 500*; וכן מה שכתב הרב יחיאל צבי מושקוביץ, מובא בפירוש דעת מקרא על פסוק זה, בהערה 6). מילר עצמו (שם, עמ' 501) מתקף את הטענה, לאור חניכת בני לוי מגיל 30, וטוען שבמקום להתחיל לעבוד במקדש, נחנך יחזקאל לנבואה בבבל.

[12] מלכים ב טו, א.

שאלה נוספת שמתעוררת - ניתן לשים לב שבפתח הדברים ישנו מעבר בין גוף ראשון לגוף שלישי ושוב חוזר הפסוק לגוף ראשון - בתחילה כתוב '**אֲנִי** בְתוֹךְ הַגּוֹלָה', בהמשך 'הָיָה דְבַר ה' **אֶל יְחֶזְקֵאל**', ולאחר מכן '**וְאֶרְא** וְהִנֵּה'.

עריכת הפסוקים א-ב מעוררת גם היא קושי; התיארוך מתחיל בפסוק א, 'בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ', ואילו השנה מופיעה בפסוק ב - 'הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לָגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין'. מדוע לא מופיע תיארוך השנה לאחר תיארוך החודשים בפסוק? אם נטען שהביטוי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה המופיע בפסוק א אינו בא לתארך שנה מסויימת בחיי האומה אלא את שנותיו של יחזקאל, סר הקושי ביחס לכפילות, אך נותר הקושי בנוגע לעריכת הפסוקים.

בתרגום יונתן בן עוזיאל מבואר שהמינוח בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה מתייחס למהפכה הרוחנית של יאשיהו, וזו לשונו:

> וַהֲוָה בִּתְלַתִּין שְׁנִין לְזִמַּן דְאַשְׁפַּח חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא בַּעֲזָרְתָּא תְּחוֹת אוּלָמָא, בְּפַלְגוּת לֵילְיָא בָּתַר מַעֲלָנֵי סִיהֲרָא, בְּיוֹמֵי יאשִׁיָה בַּר אָמוֹן מְלַךְ שְׁבָטָא דְבֵית יְהוּדָה [ויהי בשלושים שנים לזמן שמצא חלקיה הכוהן הגדול את ספר התורה בבית המקדש בעזרה מתחת האולם, באמצע הלילה אחרי עליית הירח, בימי יאשיהו בן אמון מלך השבט של בית יהודה].

בספר מלכים ב מסופר שיאשיהו מלך יהודה יזם מהפכה רוחנית בשנת שמונה עשרה למלכותו;[13] הוא טיהר את המקדש מעבודה זרה. במהלך הטיהור הוא מצא את ספר התורה ובקוראו בו נבהל מחשש שהקב"ה יעניש את יהודה על שלא קיימו את הכתוב בתורה, והחל בטיהור כלל-ארצי מעבודה זרה. יאשיהו מלך שלושים ואחת שנה.[14] יוצא אם כן שהוא מלך עוד כשלוש עשרה שנים לאחר המהפכה הרוחנית. לאחר מותו של

---

[13] פרקים כב-כג.
[14] מלכים ב כב, לא.

יאשיהו מָלַךְ יהואחז שלושה חודשים, ולאחריו מלך יהויקים אחת עשרה שנים.[15] הגענו לעשרים וחמש שנים. יש להוסיף על כך את חמש השנים לגלות יהויכין והגענו לשנה השלושים.

כלומר, על פי באור זה, בפרק שלנו מדובר על השנה השלושים למהפכה הרוחנית של יאשיהו. אם אכן זו משמעות הביטוי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה ישנה פה אמירה נוקבת. המקרא בפתיחת הספר מעביר מסר: אם חשבתם שיאשיהו יצליח במהפכה הרוחנית... תראו, יחזקאל נמצא בגלות.

אבל גם הסבר זה לתיארוך בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה לא מניח לחלוטין את הדעת מכיוון שהוא די חריג; לא מצאנו במקומות נוספים בתנ"ך תיארוכים שנקודת הפתיחה שלהם היא המהפכה של יאשיהו, מה גם שאין כאן אזכור מפורש למהפכה, ואף לא רמז.

קיים קושי נוסף עם הסבר זה; המהפכה הרוחנית שהייתה בשנה השמונה עשרה, לא הייתה המהפכה הראשונה של יאשיהו; הוא התחיל בשינויים הרוחניים כבר בשנת שתים עשרה למלכותו, כמו שכתוב בדברי הימים: 'וּבִשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה הַחֵל לְטַהֵר אֶת יְהוּדָה'.[16] אז לבוא ולומר ש - 'וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה' הכוונה למהפכה השניה של יאשיהו, ומה גם ללא אזכור כלשהו, נראה בעניות דעתי קשה בדרך הפשט.

ישנה אפשרות נוספת לביאור המושג בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, אותה מביא רד"ק בשם אביו; אנו יודעים שהשנה החמישית לגלות המלך יהויכין הייתה גם השנה השלושים לנקודת התחלה כלשהי, והשאלה היא, מה ארע עשרים וחמש שנה לפני גלות יהויכין, שעדיין רלוונטי למנות את השנים לפיו? תשובה לדבר נמצא לקראת סוף הספר, שם כתוב:

---

[15] שם כג, לו.
[16] דברי הימים ב לד, ג.

'בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ'.[17] כשיחזקאל אומר 'גלותנו' הוא מתכוון לגלות יהויכין כי הלא הוא עצמו גלה בזמן יכניה. גם המשך הפסוק שם מוכיח שזו גלות יהויכין: 'בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר' שכן בין גלות יהויכין לחורבן חלפו אחת עשרה שנים שבהן מלך צדקיהו עד החורבן.[18]

בנבואה שם נאמר: 'בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ' -העשור לחודש זהו יום הכיפורים. מדוע מכונה יום הכיפורים בשם ראש השנה? מסתבר לומר שבשנה ההיא ציינו את תחילת השנה ביום הכיפורים, מכיוון שהייתה זו שנת יובל, ובשנת יובל חל ראש השנה לא בראשון לחודש השביעי אלא בעשור לחודש, יום הכיפורים. בפרשת בהר אומרת התורה:

וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אַרְצְכֶם וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה.[19]

יוצא אם כן ששנת החמישים מתחילה ביום הכיפורים, בניגוד לשנים רגילות שמתחילות בראש השנה. הגמרא[20] אומרת שבעשרת הימים הללו שמר"ה ועד יוה"כ: '...עבדים אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם, כיון שהגיע יום הכפורים תקעו בית דין בשופר - נפטרו עבדים לבתיהם וחזרו שדות לבעליהן...' - כלומר יש כאן שילוב בין התחלת השנה בא' בתשרי לבין התחלת שנת הדרור ביום הכיפורים.

לאור זאת משמע שהשנה העשרים וחמש לגלותנו הייתה שנת יובל. זאת אומרת, שעשרים וחמש שנה קודם לגלות גם הייתה שנת יובל, ואז, אם ככה, המינוח שלושים

---

[17] פרק מ.
[18] מלכים ב כד, יח.
[19] ויקרא כה, ט-י.
[20] ר"ה ח ע"ב.

שנה המגיע אחרי העשרים וחמש שנה לגלותנו כוונתו השנה השלושים ליובל. וזו לשון רד"ק:

> ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש - החשבון הזה כתב אדוני אבי ז"ל כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד הייתה שנת היובל והייתה בעשרים וחמשה לגלות יהויכין, הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחדש וחמש ליובל, וזאת המראה שהייתה בשנה החמשית לגלות יהויכין הייתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית הייתה שנת היובל שנ' בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל.

מטרת נבואתו של יחזקאל

אמנם, צורת מניין שנים שכזו גם היא חריגה מאד בתנ"ך,[3] אבל אולי היא הנותנת. השנים שנספרות בספר מלכים הן לשנות המלך ופתאום כאן מתחילים למנות למשהו שאיננו קשור לשילטון, והדבר מעיד על הניתוק של ספר יחזקאל מההווי של ספר מלכים.

מבין ספרי הנביאים האחרונים, נחשב ספר יחזקאל לספר יוצא דופן שכן הוא ספר מאד עצמאי. כאשר לומדים את ספר ירמיה, למשל, עוסקים הרבה בהשוואות, לא רק השוואות לנביאים אחרונים אלא גם לאירועים בספר מלכים. אצל יחזקאל, לעומת זאת, המסר הוא: אני כרגע נמצא בבבל. בחלקו הראשון של הספר המקדש עדיין ניצב על מכונו אבל יחזקאל כרגע עוסק במתרחש בקרב הקהילה היהודית בבבל, ובנקודת זמן זו כבר לא סופרים למלכים, למרות שצדקיהוו עדיין מולך.

המסר המרכזי של הספר הוא שריבונו של עולם מתגלה אל הקהילה היהודית בבבל. מטרתו של יחזקאל היא לאושש את האמונה בקב"ה, גם כשאין מקדש וגם כשלא נמצאים בארץ, ואמירה זו היא אמירה חדשנית של יחזקאל (גם משום שלא היו הרבה הזדמנויות לעשות זאת קודם לכן).

לנגד עיניו של יחזקאל ניצבה משימה: להתעמת עם הלך רוח שלילי ששרר בקרב העם. בפרק יא, פסוק יד נאמר: 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ - כלומר האנשים שהיינו מצפים שיהיו הכי קרובים אליך - וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה'. כלומר, אנשי ירושלים פנו אל היהודים שגלו לבבל ואמרו להם, הקב"ה השליך מזמן את ישמעאל, השליך את עשו, השליך את עשרת השבטים, השליך אתכם, היהודים שגלו עם יכניה, ונשארנו רק אנחנו, היהודים האמיתיים. הייתה משוואה ברורה: מי שדבק בקב"ה נמצא בארץ ובמקדש; גלות פירושה ניתוק מהקב"ה. וזה בעצם מה שאנשי ירושלים טענו כלפי היהודים שגלו לבבל.

דברים דומים אנו מוצאים בפרק ח פסוק יב: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן-אָדָם אֲשֶׁר זְקֵנֵי בֵית-יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ כִּי אֹמְרִים אֵין ה' רֹאָה אֹתָנוּ עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'. יהודים אלה שחיו בירושלים הגיעו למסקנה שאכן השכינה מצוייה רק בארץ ישראל, ומשכך הפסדה של ירושלים במלחמה עם הבבלים פירושו שהקב"ה אינו משפיע יותר על הנעשה בארץ.

ואל מול התפיסה המוטעית הזו ניצב יחזקאל, ומייסד את הקהילה היהודית בבבל. ירמיה גם הוא ניסה לפעול בעניין במידה מסוימת, ואף טען כי ניתן באופן זמני לקיים את הקהילה היהודית בבבל. וזו לשונו:[21]

> כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי מִירוּשָׁלַם בָּבֶלָה בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת פִּרְיָן קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתַלַּדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ וְדִרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ אֶל ה' כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם שָׁלוֹם... כִּי כֹה אָמַר ה' כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה.

בדומה לכך בא יחזקאל ואומר: אין כרגע גאולה ואני רוצה לבנות את הקהילה היהודית בבבל, להשתית את האמונה היהודית בבבל. לכן כבר לא סופרים למלכים, אלא סופרים ליובל כספירה אלטרנטיבית.[22] ספירה כזו מבהירה כי גם במצב שבו אין עצמאות בארץ ישראל אלא חיים תחת שילטון זר בנכר, עדיין יש מקום לאמונה ולעבודת ה'. ורעיון זה, שהנהגת ה' עומדת להֵראות בצורה אחרת, מופיע כפתיח. בפרק שלנו לא בא יחזקאל להדגיש את זה שהשכינה הסתלקה מאיתנו ועזבה (זה קורה בפרק ח') אלא ההיפך הגמור; הוא נאבק בחשיבה שה' כבר לא בארץ; בנבואת הפתיחה שלו בא יחזקאל לומר שלמרות שיש גלות, ה' איתנו. יש אפשרות לעבוד את ה', אם כי בצורה שונה.

---

[21] ירמיה כט, ד-י.

[22] לא נראה שהיה אז טעם למנות ליובל לצורך חזרת קרקעות, וכדברי ירמיה (כב, י) 'אַל תִּבְכּוּ לַמֵּת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוֹ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ'.

נבואת יחזקאל בפרקנו - למעשה שתי נבואות

לאור הביאור שהמינוח 'בשלושים שנה' מונה לתאריך (ולא לחייו של יחזקאל) נותרה בעינה שאלת הכפילות עם הנאמר בפסוק ב 'בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין'. בכדי להסביר את הכפילות, נתחום תחילה את הפרק, כי בסופו אנו מוצאים כפילות נוספת. אחרי פירוט ארוך של כל מעשה המרכבה (אותו נבאר בהמשך), נאמר בפסוק כז: 'וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב - מופיע כאן פירוט גם של האור וגם של הנוגה וגם של האש, ואז, אחרי הפירוט הכה רחב ונדיר בתנ"ך, מופיע באופן מפתיע תקציר: 'כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד ה' וָאֵרֶא וָאֶפֹּל עַל-פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר'.

לפי הפשט ניתן להסביר זאת כך: המראה המדובר היה כעין מראה קשת, מפחיד ומאיים. לנוכח התקציר הזה מתעוררת השאלה לשם מה הובאו לפני כן כל הפסוקים? בשביל מה הפירוט? אלא שניתן לומר שמופיעות כאן בעצם שתי נבואות - נבואה אחת, נבואת מסגרת, הכוללת את הפסוק הראשון ואת הפסוק האחרון בפרק. פסוקים אלו הם נבואות ההקדשה, וכך יש לקרוא זאת: 'וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים'. לא מסופר כאן איזה מראות אלוקים, אלא הוא אומר 'וראיתי מראות אלוקים'. כלומר סיפור המסגרת לא מתייחס לאופי המראות אלא לציווי שיצא מאותן המראות והוא הדיבור האלוקי ליחזקאל המופיע בפרק ב.

כעת נתבונן בפסוק כח, שממשיך את פסוק א ובכך יוצר את המסגרת לפרק: 'כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד ה". הרי הוא לא אמר מה מראה ה'. הוא אמר מראות אלוקים, אך לא אמר איזה מראות - וָאֶפֹּל

עַל פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר' - ומה אמר הקול המדבר? התשובה מופיעה בפרק ב: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי: בֶּן-אָדָם עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ'. יוצא אם כן שפסוק א ופסוק כח, וההמשך בפרק ב, מהווים יחד את נבואת ההקדשה של יחזקאל.

כל מה שנמצא בתָּוֶךְ, במעין סוגריים, המטרה שלו איננה להגיד מה ה' דיבר ליחזקאל. לנבואת ההקדשה יש מטרה אחת, לאמר: הקב"ה דיבר עם יחזקאל והאמירה שלו היא אני שולח אותך אל עם חוטא וכו'. (ובהקשר הזה, כפי שנסביר בהמשך, יש חשיבות לפירוט של מראה המרכבה).[3]

נבואת יחזקאל - דווקא בגלות

לפני שניגש לבאר את הפסוקים עצמם, נקדים כמה מילות רקע. ישנם כמה מקומות בנבואות או דבר ה' וכדו', בהם התנ"ך מתעמת עם תפיסות לא נכונות, אליליות בדרך כלל. לעיתים מופיע העימות במפורש בכתובים, כאשר התנ"ך מציין את אותה כפירה או טעות, ומגיב לה. דוגמה לדבר אנו מוצאים בספר שמות, כאשר פרעה אומר: *'מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ'*[23] ומנגד: *'בְּזֹאת תֵּדַע, כִּי אֲנִי ה''*; אבל יש מקומות שבהם אין הדברים כתובים במפורש,[24] ואז ניתן להבינם מהקשר העניינים או מארכיאולוגיה שנמצאה. זה מצוי מאד, למשל בסיפור של נוח או במכות מצרים, וגם בפרק שלנו זה קיים.

לאור הפרשנות לפיה קיימות שתי נבואות בפרקנו, מהווה פסוק ב' פתיחה שניה לכל מה שכתוב בתוך הסוגריים. לכן מילות הפסוק הן גם כותרת חדשה 'בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא

---

[23] ה, ב.

[24] וכעין זה כותב רמב"ן: 'אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה, כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בעבודה זרה שחדשו' (בראשית יב, ב).

הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית, לָגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין הָיָה הָיָה דְבַר ה' אֶל יְחֶזְקֵאל...' יחזקאל מופיע כאן בגוף שלישי כי, כפי שציינו, זה לא המשך הנבואה מפסוק א'.

> פסוק ב: הָיָה הָיָה דְבַר ה' אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן-בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר - הפסוק מדגיש כשדים, היינו לא בארץ ישראל - וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד ה' - למרות שזה בגלות.

במדרש[25] נאמר שהנבואה שורה בארץ ישראל, ונשאלת אם כן השאלה, איך נתנבא יחזקאל בחוץ לארץ?[26] ומביא על כך המדרש שתי תשובות; א) הפסוק אומר *' הָיָה הָיָה דְבַר ה'* - ופירושו של דבר מה שהיה כבר, יחזקאל המשיך; ב) יחזקאל שהה על נהר כבר, ובמקום בו מצויים מים שורה נבואה גם בחוץ לארץ.[27] יתכן והקשר בין מים לנבואה נובע מכך שמים מסמלים טהרה ('מי טהרה' וכדו').[28]

הסבר נוסף למשמעות הקשר בין מים לנבואה נוכל למצוא מתוך עיון במשנתם של הרמב"ן והרמב"ם, ביחס למצות ישוב הארץ;

הרמב"ן חולק, כידוע, על הרמב"ם, שאינו מונה את מצות ישוב ארץ ישראל במנין המצוות. לשיטת הרמב"ן ארץ ישראל תופסת מקום מאד משמעותי, האדמה עצמה קדושה, השגחתו של הקב"ה בארץ ישראל היא ישירה וכו'.[29] ואילו אצל הרמב"ם אנו מוצאים שארץ ישראל היא בגדר היכי תמצי (אמצעי) למצוות התלויות בארץ וכדו'

---

[25] מכילתא בא, הקדמה ד"ה 'בארץ מצרים'.

[26] הכוזרי מסביר שבזה נכללות גם נבואות שניבאו **בשביל** ארץ ישראל, ובלשונו: 'כֹּל מִי שֶׁהִתְנַבֵּא אָמְנָם הִתְנַבֵּא בָּהּ אוֹ בִּשְׁבִילָהּ. אַבְרָהָם הִתְנַבֵּא קֹדֶם לָלֶכֶת אֵלֶיהָ, ויְחֶזְקֵאל וְדָנִיֵּאל בַּעֲבוּרָהּ...' (מאמר שני, יד).

[27] נבואה במקום של מים מצינו גם בדניאל: '...וְאָרְאֶה בָּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל אוּבַל [=יובל] אוּלָי' (ח, ב).

[28] במדרש שהבאנו גם מובא שמים הם דבר טהור.

[29] השגות הרמב"ן על ספר המצוות, שכחת העשין ד.

ולכן לדידו, מדאורייתא, ארץ ישראל היא רק אמצעי למצוה, ולא מצוה בפני עצמה.[30] גם בהלכות תרומות כותב הרמב"ם באופן דומה, שארץ ישראל היא היכי תמצי למצוות התלויות בארץ. במורה נבוכים,[31] הוא צריך כביכול לתרץ לעצמו למה אין נבואה אלא בארץ ישראל. לשיטתו של הרמב"ן לא צריך לתרץ; היא הנותנת. אבל הרמב"ם, שלשיטתו ארץ ישראל זה בשביל המצוות התלויות בה, מתרץ שבשביל להגיע לנבואה צריך חכמה וישוב הדעת וכשיהודים נרדפים וכדו' בגלות אין ישוב הדעת, ולכן אין נבואה.

לאור הדברים הללו ניתן להבין את משמעות הקשר בין מים לנבואה; כאשר חיים בשלוה, על נהר מים, מזון כדי הצורך וכדו' אז תיתכן נבואה אף בגלות. מעניין לראות כיצד שיטותיהם של הרמב"ן והרמב"ם מבטאות בעצם את שתי התשובות של המכילתא - על פי שיטתו של הרמב"ן אפשר להבין כיצד קדושת הארץ המשיכה על יחזקאל בבחינת 'היה שכבר היה', ואילו שיטתו של הרמב"ם מתכתבת עם הרעיון שבמקום של מים שוררת שלוה וכו'.

נבואת יחזקאל - מראה מעשה המרכבה

אומר יחזקאל בפסוק ד: וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן. ביטוי דומה אנו מוצאים אצל ירמיה, מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה,[32] למרות שמבחינה גיאוגרפית בבל ממוקמת מזרחית לארץ ישראל. ההסבר לכך הוא שהגולים שהגלה נבוכדנצר לא צעדו במסלול חוצה ירדן, כי לא היו מסוגלים לעבור את המדבר, אלא הלכו לאורך ציר הסהר הפורה. לכן

---

[30] להרחבה בהבנת שיטת הרמב"ם בהגדרת מצוות יישוב ארץ ישראל ניתן לעיין בספרי 'ממלכת כהנים' עמ' שמ"ד-שמ"ה ובהערה שם.
[31] ח"ב, פ' לו.
[32] א, יד.

מובן מדוע הגיעה הסערה מצפון. ואכן, נבוכדנצר, בשעה ששפט את צדקיהו, ישב בבקעת סוריה, בריבלה, ולא בבגדד.[33]

> וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן - ההקשר הוא גלות בבל - עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. רואים כאן הרבה מאד הסתרה; ענן, אש. יודעים שאלו ביטויי הסתרה על סמך פשט הפסוקים בפרשת ואתחנן: קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל; למה לא רואים שום דבר? כִּי הָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל.[34] המשמעות היא שהקב"ה מסתיר את עצמו באופני הסתרה שונים. וּמִתּוֹכָהּ - מתוך המדורה הזאת - דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה וְאַרְבָּעָה פָּנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם - כלומר לכל אחת מהן.

בישעיה[35] נאמר שהיו להן 'שֵׁשׁ כְּנָפַיִם' וצריך ליישב בין השניים. חז"ל[36] ביארו כי החורבן הסיר שתי כנפיים,[37] ונחלקו תנאים אלו כנפיים הוסרו, האם אלו האומרות שירה או אלו המסתירות את רגלי המרכבה. המשמעות של הדעה הראשונה היא שגילוי כבוד ה' בעולם מושתק במידת מה בעקבות החורבן. לעומת זאת, המשמעות של הדעה השניה נראית לכאורה הפוכה; ללא הסתרה של רגלי המרכבה, יש עודף גילוי לשם ה',

---

[33] מלכים ב כה. באנציקלופדיה המקראית ערך רבלה מתואר מיקומה המשוער של עיר זו באזור זה (אנציקלופדיה מקראית: אוצר הידיעות של המקרא ותקופתו, כרך ז', עורך: בנימין מזר, תשל"ו ירושלים).

[34] דברים ד, יא-יב.

[35] ו, ב.

[36] חגיגה יג ע"ב.

[37] אמנם נבואה זו נאמרה שש שנים קודם שחרב בית המקדש, אך הגלות בריחוק מהמקדש כבר תואמת את אווירת החורבן. יתר על כן, חשוב לזכור שמבחינת השכינה החורבן קדם לשריפת בית המקדש הפיסית, כפי שניתן לראות בפרקים ח-ט, המתארים כיצד ריבונו של עולם עוזב את המקדש בירושלים, עוד קודם לחורבן ממש, וידועים דברי חז"ל על החרבת המקדש בידי נבוכדנצאר - 'היכלא קליא קלית [היכל שרוף שרפת]' (סנהדרין צו ע"ב).

ואיך מתיישבים הדברים עם החורבן? אלא שהמרכבה עצמה היא הסתר לשכינה; שכן היא כביכול מנהיגה את העולם, ואין זה גָּלוּי שהקב"ה מניע אותה מאחורי הקלעים.

תנועת המרכבה

וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה - מה פירוש רגל ישרה? בגמרא ירושלמי[38] כתוב שהמלאכים היו חסרי ברכיים. רגל ישרה ללא ברך מעידה על חוסר גמישות או גמישות מועטה,[39] ומסתבר שהמוטיב הזה של חוסר גמישות קיים בפרטים נוספים.[40] וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְיִדֵי אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם - אולי אלה הכנפיים החסרות - עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם - כלומר ארבעת הצדדים שלהם - וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעְתָּם חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל-אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם.

כלומר, היו ארבע חיות מארבע זויות, כאשר הכנפיים מחזיקות אחת את השניה. בעולם המושגים שלנו אפשר להמשיל זאת לארבע מכוניות המוצבות במעין צורת ריבוע, ומכל קצה ישנה שרשרת למכונית שצמודה לו, כמו שנאמר בהקמת המשכן, על היריעות שנתפרו האחת לשניה 'חֹבֶרֶת אִשָּׁה אֶל-אֲחוֹתָהּ',[41] הן נוגעות אחת בשניה. כיצד זה משפיע על המבנה כולו? שהוא תקוע; הוא לא יכול לזוז. לכן מעיד התנ"ך שאין להם

---

[38] ברכות א, א.

[39] האברבנאל (א, ח) מבאר שכוונת חז"ל בירושלמי היא לבטא את מהירות המלאכים. בענ"ד הדבר דווקא מתייחס לסירבול המתאים למתואר בפסוקים. גם הירושלמי עצמו, המדבר על המתפלל תפילת עמידה עם רגליים צמודות וישרות כמלאכים, נראה שמתייחס לחוסר התנועה. נראה שהאברבנאל, ששלל את ההבנה שהמרכבה מתייחסת למלכויות, לא יכל לקבל פרשנות שממנה משמע הגבלה אצל מלאכי עליון. אמנם לפי המלבי"ם שהמרכבה מתארת דווקא את מלכויות הרשעה מובן המראה כפשוטו שבא להראות שהקב"ה לא מאפשר למלכויות לפעול ללא הרוח האלוקית המנהיגה אותן בעל כרחן.

[40] כגון מה שמוסבר בהמשך, שהחיות כפויות ללכת לכיוון שחיה אחת הולכת, כולן אחריה ואינן משוחררות.

[41] שמות כו, ג.

ברכיים, מה שמשפיע על התנועה לגובה ולעומק, ובנוסף אין להם יכולת תנועה הצידה כי הם כולאים אחד את השני. מה עוד נאמר עליהם?

לֹא יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן אִישׁ אֶל עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ - הם גם לא מסוגלים כולם להתיישר לאותו כיוון, כל אחד מסתכל לכיוון אחר, זה מושך קדימה בעוד ההוא מושך אחורה, ועדיין הם דבוקים אחד בשני. יש פה מעין תסכול כתוצאה מכך שלא מצליחים לזוז; במידה וצד אחד מתקדם, כולם אחריו. וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּן - זו דמות האדם - וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה - הכנפיים לא מחוברות לגוף אלא מרחפות מעל, מה שמגביל עוד יותר את יכולת התנועה שכן הכנף, אין עניינה לעוף לבד, אלא להיות מחוברת לגוף ולרומם אותו - לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶנָּה - שתיים מטרתן לכסות את הגוף ושתיים לעוף - וְאִישׁ אֶל עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן - החיות לא מסתובבות וגם לא הולכות מרצונן, ומה אם כן מקדם אותם? יש גורם חיצוני, רוח שמעיפה אותן.

וּדְמוּת הַחַיּוֹת מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי אֵשׁ בֹּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת וְנֹגַהּ לָאֵשׁ וּמִן הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָק - יש שם אש וברקים; על פניו נראה שיש הרבה מאד תנועה, אך לאמיתו של דבר התנועה מועטה ביותר - וְהַחַיּוֹת, רָצוֹא וָש�ُוב, כְּמַרְאֵה הַבָּזָק - מהר מאד אמנם, אבל זה כמו מישהו שרץ על הליכון... אם ישאלו אותו כמה הוא רץ כבר והוא יענה שמונה ק״מ, אלה הרי הבלים... הוא נשאר באותו מקום; רצוא ושוב רצוא ושוב, אבל הן כלואות אחת בשניה, ואם כן מתרחשת תנועה, הרוח היא זו שגורמת לה ולא החיות עצמן.

הצהרת יחזקאל בנבואתו - מלכות ה' ואין בלתה

במקומות נוספים בתנ"ך בהם מתוארות החיות,[42] הן מייצגות את המלכויות, ואפשר ללמוד מזה גם לתוכן פרקנו.[43] כבר בפתיח של הפרק מתוארת הרוח שבאה מצפון, הלא היא נבוכדנצר; האדם מן הישוב רואה את נבוכדנצר, השליט שמפגין את כוחו ברחבי העולם, ותוהה, עזב ה' את הארץ... כביכול מלכויות מנהלות את העולם, שכן נבוכדנצר הוא מלך על הכל.

ויחזקאל בנבואתו בא לשלול גישה זו ואומר, נראה לכם, בני האדם, שהחיות הללו נעות בעוז מעצמן, לא היא! לֹא יְסֻבּוּ בְּלֶכְתָּן, יש רוח שמנהלת אותן! אף אותו שהלכו לכיוון שלו, גם הוא פיון במשחק. נבוכדנצר, כפי שרואים בירמיה, הוא פיון ביד ה'. (לפני כן הייתה זו מלכות אשור ואז בבל עבדו את אשור). כולם פיונים ביד ה'; התנועה אותה אתם מייחסים למלכויות הללו היא מאד מאד מוגבלת, יש רוח מלמעלה שמקדמת אותם.[44] הצהרת הפתיחה של יחזקאל היא שאמנם נבוכדנצר שולט באמצעות צבאו על העולם אך הקב"ה הוא מלך העולם ולא נבוכדנצר.

וָאֵרֶא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ אֵצֶל הַחַיּוֹת לְאַרְבַּעַת פָּנָיו - לארבעת הכיוונים. יחזקאל מבחין לפתע בגלגל נוסף שמחבר את כל המבנה הזה לארץ. המשמעות היא שהוויה כלשהי, נמשכת ויורדת מן החיות אל המלכויות; גם המלכויות הן מימד במערכה הזו, מימד אשר מושפע מאלה שמעליו ומשפיע על אלה שתחתיו. מלכתחילה רצה הקב"ה להעניק את מימד המלכויות לישראל, אך נבוכדנצר הוא זה שקיבל את המעמד. גם בָּמַטָּה עצמו, בעולם, פועלת מערכה כזו של השתלשלות, כפי שאומר הפסוק: 'גָּבֹהַּ

---

[42] כגון ביחזקאל יז, ג ובדניאל פרק ז.
[43] האברבנאל מזכיר אפשרות זו בהקדמתו ליחזקאל, ההקדמה השניה.
[44] ובהמשך הפרקים נראה כיצד נוגעים הדברים לבני האדם.

מֵעַל גָּבֹהַּ שָׁמַר'.[45] היינו שמלכויות מנהלות ומשפיעות על צבאות שתחתיהן, וכן הלאה, במבנה היררכי.

עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן - הן האופנים והן החיות שמעליהם אינם מסוגלים להסתובב וליזום תנועה מקורית משל עצמם - וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּן - לכאורה הן מביטות על כל הארץ ומשגיחות, אבל לא כך הוא! זה רק נראה לאלו שבעולם, בני האדם רואים את המציאות, את נבוכדנצר ולפניו אשור, ולאחריו פרס, אבל זה לא באמת הם שמנהלים שכן הם פיונים ביד מי שמעליהם - וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם - כשהרוח מעיפה את החיות הן נגררות באופן פסיבי, וכך גם נגרר כל מה שתחתיהן, האופנים. הכל נגרר מהרוח - וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים - האופנים לא מתגלגלים על-פי השיקולים האינטרסנטיים שלהם, זה הכל נגררת של הרוח שמנשבת מלמעלה - עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם - האופנים יגררו באופן פסיבי אחרי החיות - כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים - הרוח שפועלת בחיה גוררת את האופנים. כלומר, כל מה שאנחנו חושבים שפורת, המלאכים, והשרים שמטעמם, והחיילים שלהם, הם כולם נגררים מלמעלה בעקבות משהו הרבה יותר נעלה - בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים - ההכרעה לגבי המבנה הזה, האם כולו יעלה מעלה, קרוב יותר לה', או לא, נתונה ביד הרוח.

וּדְמוּת עַל רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא - מעל החיות ישנה פלטה, מעין מסך מבדיל, והחיות נעות ונגררות בעקבות רוח הפועלת מעל הפלטה הזאת.

---

[45] קהלת ה, ז.

המסך הזה יוצר בעצם חיץ מאד ברור בין דמות החיות שהן המלכויות, לבין הקדושה והרוח שנמצאת ממעל, לאמר: נכון אמנם שנבוכדנצר הוא חלק מן ההיררכיה אבל קיים חיץ מאד ברור בינו לבין ההוויות שבקדושה - נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה וְתַחַת הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם.

לפי המתואר בפסוקים הכנפיים אינן מחוברות לגוף,[46] והחיות עפות מהרוח. כלומר, לכאורה נראה שקיימת תנועה רבה, אבל זה משהו חיצוני, הכנפיים מכסות את גוף החיות. המשמעות היא שמה שנראה כעף ברוח מכסה את המלכויות; נראה כאילו המלכויות פועלות בעולם אבל לאמיתו של דבר הן למטה והכל מלמעלה.

וָאֶשְׁמַע אֶת קוֹל כַּנְפֵיהֶם - הכנפיים מייצגות את מה שמתחת לקרח - כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם - הקב"ה הוא זה שכביכול מתגלה דרכם, ואיך מתגלה הדבר כלפי האדם, שאינו יודע כיצד נשמע קוֹל שַׁדַּי? - קוֹל הֲמַלָּה, כְּקוֹל מַחֲנֶה - זה נשמע כמו מחנה צבא שה' מתגלה בו (ואמנם אכן היה מחנה צבא של נבוכדנצר וכדו'). בְּעָמְדָם תִּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן - החיות נעצרות לפתע, כל הפיון נעצר כי כולו בבחינת 'גָּבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר' - הקב"ה מנהל את העולם.

וַיְהִי קוֹל (גם) מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁם; בְּעָמְדָם, תִּרַפֶּינָה כַנְפֵיהֶן - והקול שמעל לרקיע נותן פקודות לרוח שלמטה מן הרקיע - וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן סַפִּיר דְּמוּת כִּסֵּא וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה - והאדם הזה מייצג כמובן, בהקשר שלנו, את ריבונו של עולם שהוא זה ששולט במרכבה.

---

[46] מה שמוסיף לסירבול, כנ"ל עמ' 46.

וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמַרְאֵה אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב - האש מסתירה ומעלימה את המראה. יחזקאל אומר: אני קולט שזה מראה שדומה לאדם אבל אני לא רואה כלום, זה רק משל.

התגלות הבורא - תפיסה יהודית מול תפיסה אלילית

מדוע נמשל גילוי הקב"ה באופן הזה? באיור שלפנינו מתואר חותם מתקופת יחזקאל שנמצא בפרס.[47] ניתן ללמוד ממנו על התפיסות שרווחו אז ביחס לא-ל וגילויו. שני המלאכים המופיעים באיור הם בעלי ארבע כנפיים. הא-ל, גם הוא בעל כנפיים ומתנועע, נמצא מעליהם. הכנפיים בתיאור שלפנינו מחוברות לגוף, ואילו במראה שראה יחזקאל, להבדיל, הכנפיים הן מעל, מכסות את הגוף ועפות מלמעלה, הן לא אלה שמעיפות. אם נתבונן בגוף עצמו, נראה שהוא מתואר כפי שהיה מאד רווח בעולם העתיק, כאשר חלקו העליון הוא אדם ואילו זה התחתון נראה כחיה. שתי כנפיים מכסות את הגוף ושתי כנפיים נוספות אמורות לעופף. תפקידם של המלאכים בתפיסה הפרסית, כפי שבא לידי ביטוי בחותם, הוא להרים את הא-ל; לנשא אותו; הם הפעילים והא-ל במנוחה; הם מסייעים לו מלמעלה ומלמטה, כעשיר שעבדיו נושאים אותו בריקשה.

זו הייתה התפיסה האלילית באותה תקופה, וכאן בא הקב"ה ומחולל שינוי. התפיסה היהודית, כפי שבאה

[47] ראו בנספח ב איורים נוספים הממחישים את הבדלי התפיסות.

לידי ביטוי בפרק שלנו, הפוכה לחלוטין. הא-ל הוא הפעיל; הא-ל הוא זה שמנהל את כל המערכות; המלאכים, והמלכויות שתחתיהם, כולם פיונים ביד ה'. הקב"ה מתייחס לתפיסה האלילית ומעביר פה את המסר שהיא מוטעית.

קיימים הבדלים נוספים בין שתי התפיסות, אשר באים לידי ביטוי בכמה פרטים באיור. לדוגמה מראהו של הא-ל שבאיור ברור מאד ואילו יחזקאל רואה משהו מוסתר עם אש וכדו'. הבדל נוסף, באיור ניתן להבחין בזנב (שאינו קיים אצלנו) מה שמתכתב עם התפיסה של חצי חיה חצי אדם, ובאופן כללי תפיסה מאד מגושמת. הגישה היהודית, לעומת זאת, מתרחקת מהגשמה ובאה ואומרת, מדובר במשל אז הפרטים שאינם רלוונטיים למשל אינם רלוונטיים כלל.

המסר שעומד בבסיס נבואת ההקדשה ליחזקאל, ומופיע, ולא בכדי, מיד בפתיח לספר, הוא: תדעו לכם אני זה שמנהל פה את העולם; אני נמצא אתכם. המסר הזה הוא עוצמתי ומשמעותי ביותר שכן הקב"ה מתגלה באופן מלא, בגולה, ללא בית-מקדש ואומר: אני נמצא פה לא פחות מאשר במקדש. יחזקאל עתיד להעביר לעם את המסר שאמנם ההנהגה האלוקית בבבל תהיה שונה מזו שבארץ ישראל אבל לא רק שלא 'עזב ה' את הארץ' אלא הוא אף מתגלה באופן שלא ידעו דוגמתו במקדש.

[א] נראה שלכך כיוון רד"ק בהקדמתו לספר יחזקאל: 'ואחר שרבותינו ז"ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה אינני רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם אעשה כן אהיה כדורש אותה ברבים... לפיכך כתבתי פירוש מעשה מרכבה בקונטרס בפני עצמו... ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה... ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המילות'. אם כן רואים שרד"ק הורה לאסור את הפצת דרשת מעשה המרכבה אבל לא הגביל את הפצת פירוש הפשט לפסוקים אלו. גם הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ב הל' יא-יב) נוקט בדרך זו ואומר כי רק על סתרי התורה חלה ההגדרה של מעשה בראשית ומרכבה.

וכן האברבנאל כותב מפורשות בהקדמתו לספר יחזקאל: 'כי לא החמירו ולא הזהירו הקדושים ז"ל מדרישת ולימוד מעשה מרכבה אלא על הדרך הרוחני שהיה מקובל אצלם... אבל לא אסרו דרך אחר מהפשט ופירוש הפסוקים כפי מה שהם שאם לא כן מי התיר לרבינו שלמה ז"ל וגם לרבי דוד קמחי לפרש הנבואה הזאת במילותיה ובפסוקיה אם הייתה האזהרה שלא תגע בה יד אלא שעל הפירוש הרוחני המקובל אצלם הייתה האזהרה והחומרא כולה'.

[ב] בספרה 'מקדש ומרכבה, כוהנים ומלאכים, היכל והיכלות במיסטיקה היהודית הקדומה' (הוצאת מאגנס ה'תשס"ג ירושלים, עמ' 49-48) מביאה רחל אליאור רמיזות במקרא לספירה תאריכית על בסיס המספר שבע (מלבד הספירה הרגילה). ספירה זו הייתה מקובלת בקרב כתות מסוימות בימי בית שני, כפי שניכר באופן בולט בספר היובלים, בו אף נטען שהתנ"ך כולו מתבסס על ספירה זו. טיעון קיצוני זה הוא אחת האסמכתאות לכך שספר היובלים שכתב את המקרא לצורך החדרת תפיסתו הדתית. (מיכאל סיגל, 'ספר היובלים - שכתוב המקרא, עריכה, אמונות ודעות', הוצאת מאגנס ה'תשס"ח ירושלים, עמ' 4).

[ג] הגמרא במסכת חגיגה (יג ע"ב) אומרת: 'אמר רבא כל שראה יחזקאל ראה ישעיה. למה יחזקאל דומה? לבן כפר שראה את המלך; ולמה ישעיה דומה? לבן כרך שראה את המלך'. לאור הדברים הללו מתעוררת השאלה מהי מטרת הפירוט. ברובד הפשט, הפרטים הרבים במראה הנבואה של יחזקאל מביעים מספר רעיונות חשובים:

קיימות מלכויות שונות זו מזו והן פיונים.

המערכה בנויה באופן של 'גָּבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר' (קהלת ה, ז); ככל שהקומה עליונה יותר היא פעילה יותר; למרות שנראה לכאורה שמי שבארץ הוא הכי פעיל דע לך שזה הפוך, הוא הכי מוגבל.

תיאורי ההסתרה משמעותם שהא-ל מוסתר לחלוטין. המסר הוא: העובדה שאינכם רואים את הקב"ה, 'אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר' (ישעיה מה, טו), מוכיחה שהוא א-ל שפעיל פה, שכן ההוויות הפעילות יותר מוסתרות.

פרק ב

פתיחה

בפרק הקודם, פרק א, עסקנו בעיקר בשני המסרים הבאים:

א) תיאור המרכבה - המרכבה מסורבלת מאד; היא איננה מתנהלת באופן עצמאי אלא הרוח היא זו שמובילה אותה.

ב) 'גָּבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ'[1] - הממלכות השונות שעל פני הארץ נראות בעלות עוצמה, אבל הכל מאת הקב"ה; הוא נמצא בזמן הגלות ומתגלה דרך בבל. רואים זאת בירמיה במילים: מְצָפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה'[2] שכוונתן לבבל. וכן במילים: 'וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי...'[3]

כפי שלמדנו בפרק הקודם, מעשה המרכבה מתואר באמצעות סיפור מסגרת תמציתי המופיע בפסוק הראשון ובפסוק האחרון של הפרק, ותיאור מפורט המתפרש על פני הפסוקים שביניהם. הפסוק הראשון מתאר את התגלותו של הקב"ה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות יהויכין, אז הוא מראה לו את מעשה המרכבה, ובפסוק האחרון מתוארת תגובתו של יחזקאל: 'כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת... וָאֶפֹּל עַל פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר'. כלומר הוא מתאר שהקב"ה התגלה אליו, הראה לו מראות אלוקים כעין מראה הקשת (והוא לא מפרט) ואז הוא נפל על פניו ובא לקבל נבואה. זו נבואת ההקדשה שלו.

---

[1] '... כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וְגְבֹהִים עֲלֵיהֶם' (קהלת ה, ז).
[2] א, יד וברש"י שם.
[3] שם כז, ו.

בין פסוק א לפסוק כח, בתוך מעין סוגריים, מתואר מעשה המרכבה בפירוט רב. לפירוט יש חשיבות רבה מכמה סיבות: א) להנכיח את מציאותו של הקב"ה המתגלה דרך המלכויות ב) ללמדנו שההתגלות של הקב"ה ליחזקאל היא בדוגמת מה שמתואר בפירוט רב, בתוך הסוגריים; רואים זאת כבר בנבואת ההקדשה, נבואתו הראשונה של יחזקאל, כאשר הוא מתאר '...מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד-ה'; וָאֵרְאֶה וָאֶפֹּל עַל פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר' (וההמשך בתחילת פרקנו, פרק ב:) 'וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אִתָּךְ וַתָּבֹא בִי רוּחַ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי וַתַּעֲמִדֵנִי עַל רַגְלַי וָאֶשְׁמַע אֵת מְדַבֵּר אֵלָי'.

כלומר, הנבואה שלפנינו קשורה לתוכן המסגרת, לסיפור הפנימי של הרוח המנהלת את המרכבה, שכן גם את יחזקאל הרוח מנהלת; בסיומה של הנבואה הזו מתאר יחזקאל: 'וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד-ה' עָלַי חָזָקָה'.[4] הן המרכבה והן יחזקאל מנוהלים על ידי הרוח, ולכן חשוב הפירוט.[5]

רוח אחת בשני ערוצים

ישנה משמעות עמוקה להשוואה בין מעשה המרכבה, היינו ממלכות תבל השולטות כביכול בעולם, לבין יחזקאל ומעמדו בקרב העם. על פניו נראה שנבוכדנצר הוא השליט המחליט, ועל מנת להפריך את התפיסה השגויה הזו בא מראה מעשה המרכבה. הקב"ה בעצם אומר לנו שהוא נוכח והוא זה שמנהל את נבוכדנצר; הוא מתגלה ופועל דרכו ומחריב את ירושלים; נבוכדנצר פיון בידו. להבדיל, כך מנהל הקב"ה גם את עם ישראל, דרך שתי דמויות - יחזקאל וירמיה, הראשון בבבל והשני בארץ ישראל. רוח ה',

---

[4] ג, יד.

[5] מוטיב זה, המציין הקדשה של אדם לאיש אשר דרכו פועל הקב"ה באמצעות רוח, הינו מוטיב חוזר בתנ"ך. אנו מוצאים אותו למשל אצל עתניאל בן-קנז (שופטים ג, י), שמשון (שופטים יג, כה), אליהו ואלישע (מלכים ב ב, טו) ועמשי (דברי הימים א יב, טז).

המנהגת את יהודי בבל ומשפיעה על התנהלותם והכנתם לגאולה העתידה, פועלת דרך יחזקאל. יוצא אם כן שהקב"ה מתגלה בבבל בשני ערוצים מקבילים: אחד, דרך יהודי בבל, ושני, דרך השילטון הבבלי אשר נמצא גם בארץ ישראל; הרוח מובילה באמצעות יחזקאל ולהבדיל, באמצעות נבוכדנצר.

באור המושג בן-אדם

בפרקנו מופיע לראשונה בספר יחזקאל צרוף המילים בן-אדם: 'בֶּן-אָדָם עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ'.[6] ביטוי זה הינו נדיר בספרי התנ"ך האחרים[7], לעומת יחזקאל בו הוא שכיח מאד. בתורה מצוי יותר המונח אדם, ולא בן-אדם, ולדוגמה בפסוק: 'אָדָם כִּי יִהְיֶה בְעוֹר בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת',[8] או בפסוק: 'אָדָם כִּי יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַה".[9] לחילופין, אנו מוצאים את הביטוי איש, כמו בפסוק: 'אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה'.[10]

רש"י בפירושו לפסוקנו מפרש את הביטוי בשני אופנים מנוגדים: א) יחזקאל ראה מראות שכאלה שלאחריהם הוא כבר לא היה כאחד האדם, הוא כביכול 'אדם על'. הקב"ה אומר לו, אתה בן-אדם, כמו האדם הראשון שהיה בגן עדן. ב) הקב"ה פונה אל יחזקאל ואומר לו, אמנם ראית את מעשה המרכבה אבל אל תתגאה, תזכור שאתה בן אדם.[11]

---

[6] פסוק א.

[7] כגון בבראשית ו, ד; בראשית יא, ה; במדבר כג, יט.

[8] ויקרא יג, ב.

[9] שם א, ב.

[10] שם יח, ו.

[11] מעניין לציין שבפסוקי בראשית (כנ"ל הערה 7) משמעות הביטוי היא לכאורה של נמיכות קומה לעומת בני האלוקים, ואילו בפסוק 'אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת וּבֶן-אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ' (ישעיה נו, ב) במשמעות מקבילה לאנוש, שאינה מבטאת נמיכות.

על יסוד פירושיו אלה של רש"י נשאלת שאלה, ואולי אף מתעורר קושי מסוים. ביחס לפירוש הראשון נשאלת השאלה: הלא הביטוי בן-אדם מופיע בהמשך הספר, אין ספור פעמים, האם המשמעות היא שמעשה המרכבה ממשיך ומלווה אותנו לכל אורכו של ספר יחזקאל בכל פעם שאנו פוגשים בביטוי בן-אדם? במקראות עצמם אנחנו לא מוצאים התייחסות שונה אל יחזקאל כאל מורם מעם בעקבות המראה שראה; יחזקאל, בדומה לנביאים אחרים, מקבל מסרים מהקב"ה על מנת להעבירם לעם (למשל, להחזיר את העם בתשובה).

שאלה זו עולה גם ביחס לפירושו השני של רש"י לביטוי בן-אדם; בפסוקים אנו לא מוצאים אזכור כלשהו לגאווה חלילה אצל יחזקאל, שבעקבותיה הוא קיבל מסר מהקב"ה לזכור שהוא בן-אדם. הביטוי בן-אדם חוזר כאמור פעמים רבות (קרוב למאה!), ולכאורה קשה לייחס את פירושו של רש"י לכל אחת מהפעמים בה הוא מופיע.[12]

ב'מקרא לישראל' על יחזקאל[13] מובא הסבר מעניין לביטוי. בדרך כלל פונה הקב"ה אל הנביאים בצורה ישירה כדוגמת 'וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר'. המילים 'אתה בן-אדם' שבהם פונה הקב"ה אל יחזקאל בפרקנו, מבטאות רשמיות וריחוק כלשהם, כאומר: אני פונה אליך כנציג, נציג בני האדם; הריחוק כאן הוא לא רק פרסונלי, ביחס ליחזקאל, אלא משקף את התקופה, תקופה של הסתר שכינה מהארץ; הקב"ה בגלות; ולכן השימוש במילים המבטאות ריחוק. הסבר זה מתקבל על הדעת שכן אינו מתייחס לביטוי

[12] אולי ניתן ליישב את הדברים, שאכן המראה שראה יחזקאל היה כה עוצמתי שעד ליומו האחרון היה עליו להיות ער למסרים הללו, על גדלותו כפירוש הראשון, או, כפירוש השני, על מידת ענוותנותו.
[13] בעריכת רימון כשר ושמואל אחיטוב.

בן-אדם בהקשר של נבואה מסויימת, אלא נוגע לתמונה הכוללת של גילוי ה' בתקופה זו, תקופת הגלות.

בפסוק 'אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹּאת, וּבֶן-אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ'[14] הביטוי 'בן-אדם' מתפרש כפשוטו, שכן הוא איננו מתייחס לאדם מסוים, אלא אל המין האנושי בכללותו. אבל בפסוקים של נבואה, הפונים ישירות אל אדם מסוים, מורה הביטוי על ריחוק.[15]

גולי בבל - תאנים מקולקלות או משובחות?

לאחר שיחזקאל נפל על פניו, 'וָאֶפֹּל עַל-פָּנַי',[16] פונה אליו הקב"ה ומקים אותו, 'וַיֹּאמֶר אֵלַי: בֶּן-אָדָם עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אִתָּךְ'. אני רוצה להשתמש בך. וכיצד הוא מרומם אותו? על ידי הרוח, כפי שראינו במעשה המרכבה בפרק א - 'וַתָּבֹא בִי רוּחַ, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי, וַתַּעֲמִדֵנִי עַל רַגְלָי; וָאֶשְׁמַע אֵת מְדַבֵּר אֵלָי'. ומהו אותו דיבור, אותה נבואת הקדשה של יחזקאל? 'וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם שׁוֹלֵחַ אֲנִי אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל גּוֹיִם הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ בִי: הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי, עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה'.

מי הם אותם מורדים אליהם נשלח יחזקאל? להעמקת הדיון בשאלה זו נפנה לנבואה אחרת, נבואת דודאי (= סלי) התאנים של ירמיה,[17] שנאמרה בתקופה זו ממש בירושלים;[18] ירמיה בנבואתו פונה אל העם בירושלים ואומר: ראו, חלקכם גלה מכאן.

---

[14] ישעיה נו, ב.

[15] באור זה מתיישב גם עם הפסוק בדניאל המציין כי האלוקים לא יתגלה במהרה 'וְנִבְאָ אַצָּל עָמְדִי... וַיֹּאמֶר אֵלַי הָבֵן בֶּן-אָדָם כִּי לְעֵת קֵץ הֶחָזוֹן' (דניאל ח, יז); הרב ד"ר משה זיידל מקשר בין הביטוי אדם ליוסף הצדיק (סיני, ספר היובל תשכ"ב, עמ' קצ-קצז), ונראה שגם כאן מתאים ההסבר, שכן יוסף הוגלה מביתו ומארצו אך המשיך לדבוק באלוקיו על אף הריחוק, וזו אכן הדרישה מיהודי בבל, כפי שבאה לידי ביטוי בנבואתו של יחזקאל.

[16] א, כח.

[17] ירמיה כד.

[18] שכן צדקיהו עדיין מולך.

אתם, שנותרתם על אדמת הארץ, אתם סל התאנים המקולקלות; התאנים הטובות שמהן תצמח שארית לעם ישראל, נמצאות בבבל.

האם העם, אותו מכנה יחזקאל '...גּוֹיִם הַמּוֹרָדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ בִי, הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה' הוא העם היושב בציון, או אותו חלק בעם שגלה לבבל? התאנים המקולקלות או אלה המשובחות? לכאורה, לאור נבואתו של ירמיה, התשובה ברורה; מדובר ביהודי ירושלים. אבל תשובה זו לא מתקבלת כל כך על הדעת מהסיבה הפשוטה שיחזקאל חי ופעל בבבל. בנוסף, בפניה של הקב"ה אל יחזקאל נאמר מפורשות 'וְלֵךְ בֹּא אֶל הַגּוֹלָה אֶל בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אלהים'.[19]

ברור אם כן, שיחזקאל פונה בנבואותיו אל יהודי בבל החיים בגולה. ומתוך תובנה זו מתעוררת כמובן השאלה, כיצד מתיישבים דברי יחזקאל '...גּוֹיִם הַמּוֹרָדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ בִי הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי, עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה' עם האופן שבו ירמיה מנבא ומתייחס אל גולי בבל כאל התאנים המשובחות, אלה שמהם עתיד העם לצמוח.

גולי בבל ויחסם לגלות

ראוי שנסקור מעט את מצבם של יהודי בבל, במטרה להבין מדוע הם התאנים הטובות. מהיום בו הוגלו יהודים מארץ ישראל לבבל ועד ליום בו התחיל יחזקאל להתנבא, חלפו חמש שנים. הגלות הייתה מרה אך לא הביאה אותם לשוב בתשובה; לכאורה, היינו מצפים שלאחר החורבן הקשה אותו הם חוו הם יתעוררו להתבונן במצבם ויביעו חרטה על הנהגת העבר, מתוך הכרה בכך שהיא זו שהביאה את הגלות. אבל לא כך היו פני הדברים, ולכן פונה אליהם יחזקאל ואומר 'הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי, עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה'.

[19] ג, יא.

אמנם, ישנה נקודה בעלת חשיבות רבה להבנת המצב בקרב יהודי בבל; בפרק יא אומר הקב"ה ליחזקאל: 'אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם, רַחֲקוּ מֵעַל ה', לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה'; יושבי ירושלים, אותם יהודים שלא גלו, חשו בליבם, ואף נתנו לתחושה זו ביטוי, שיהודי בבל כבר אינם חלק מעם ישראל; כביכול ה' 'זרק' אותם, ואת הבטחתו לתת את הארץ 'וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה',[20] הוא מקיים דרך יהודי ירושלים. אך לא רק הם חשבו כך אלא אף בקרב יהודי בבל עצמם שררה תודעה מוטעית של 'עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'[21] ואמונה שהא-ל היהודי נוצח, חלילה, בידי הא-ל הבבלי. רואים זאת בצורה מאד בולטת באחת הנבואות היותר מוכרות של יחזקאל:[22]

לָכֵן אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר ה' אלהים, הַבְּדַרְכְּךָ אֲבוֹתֵיכֶם אַתֶּם נִטְמְאִים; וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם אַתֶּם זֹנִים... - האם לא הפקתם לקחים בעקבות הגלות? - וּבְשָׂאֵת מַתְּנֹתֵיכֶם בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בָּאֵשׁ - אתם ממשיכים בדרך הקלוקלת בה הלכתם בארץ ישראל - אַתֶּם נִטְמְאִים לְכָל גִּלּוּלֵיכֶם עַד הַיּוֹם, וַאֲנִי אִדָּרֵשׁ לָכֶם, בֵּית יִשְׂרָאֵל - ואתם חושבים שאני אענה לשאלותיכם ולבקשותיכם?! - חַי אָנִי, נְאֻם ה' אלהים, אִם אִדָּרֵשׁ לָכֶם. וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם, הָיוֹ לֹא תִהְיֶה: אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים, נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת, לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן - לא אאפשר לכם להתבולל - חַי-אָנִי נְאֻם ה' אלהים: אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם. וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים, וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצֹתֶם בָּם, בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה - כלומר, מדובר פה על יהודים שגלו - וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל מִדְבַּר הָעַמִּים; וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל פָּנִים וּבָרוֹתִי מִכֶּם, הַמֹּרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי.

---

[20] שמות ו, ח.
[21] יחזקאל ח, יב.
[22] שם כ, ל.

מטרת הנבואה - 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'

על רקע הדברים הללו נבין היטב את דבר ה' ליחזקאל; *אֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי* - ועד עצם היום הזה הם עצמם ממשיכים באותה דרך - *וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים וְחִזְקֵי לֵב*... - אבל בניגוד לגישה שלהם, אומר הקב"ה ליחזקאל *אֲנִי שׁוֹלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים*... - תעביר להם את המסר שהם אולי חושבים לזנוח את ה', אבל ה' לא זנח ולא זונח אותם. המילים *כֹּה אָמַר ה'*[23] מעבירות מסר: ה' מדבר איתם! יותר מן הנבואה עצמה, חשוב כאן עצם קיומה, המעיד על כך שה' נמצא בקרבם, ומעביר להם את המסר שגם אם הם עצמם מתכחשים לא-ל הוא איתם ובקרבם.

פסוק ה מוכיח שאכן זו הייתה מטרת הנבואה - וְהֵמָּה, אִם יִשְׁמְעוּ וְאִם יֶחְדָּלוּ, כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה. וְיָדְעוּ, כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם - שידעו שנביא היה בתוכם; ה' דיבר איתם; מידת ההקשבה שלהם לתוכן הנבואה איננה רלוונטית. הקב"ה אומר כביכול, אני רוצה שיקלט אצלם שנביא היה בתוכם ודיבר איתם; שאני כן רוצה את קרבתם, למרות שהם התנהגו בניגוד לרצוני. אני שולח אותך יחזקאל במטרה לדאוג שהיהודים לא יתבוללו.

כיצד אם כן מתיישב הסבר זה עם נבואת התאנים של ירמיה שהבאנו לעיל? מדוע יהודי בבל הם התאנים המשובחות ואילו יהודי ירושלים הם התאנים הקלוקלות? התשובה לכך מורכבת; יהודי בבל, לאחר האסונות הנוראים שהיו מנת חלקם, ההרג והחורבן, אכן לא הפכו בבת אחת לבעלי תשובה. הסיכוי שמהלך כזה של הבעת חרטה וחזרה בתשובה, לאור דברי תוכחתו של ירמיה, יתרחש בזמן כה קצר ולאחר הטראומות הגדולות שהם עברו, היה נמוך; אבל הם מתחילים עכשיו להשתקם ולטפס משפל

[23] שם ב, ד. בפשט הכתובים משמעות המילים 'כה אמר ה" היא, תיכף יבואו דברי שאגיד לך.

המדרגה בכיוון מעלה בסולם החברתי בבבל, וזה האות לכך שמהם תצמח הגאולה; הראש כבר מורם.

לאנשי ירושלים מבשר ירמיה שהם בכיוון מטה, במדרון שסופו השמדה. אותם יהודים שגלו כבר היו בשפל המדרגה, ועכשיו הם עולים אט אט. אמנם בעת הזאת המצב בקרב יהודי בבל רחוק מלהיות מושלם אבל הכיוון ברור; הם התאנים שמהן תצמח התשתית לשיבת ציון העתידית.

בין ירמיה ליחזקאל

בפסוקים הבאים ניתן לראות את הדמיון הרב בין נבואת ההקדשה של יחזקאל לנבואת ההקדשה של ירמיה. הקב"ה אומר ליחזקאל: אתה ממשיך בבבל את מה שירמיה התחיל בארץ ישראל - וְאַתָּה בֶן-אָדָם אַל תִּירָא מֵהֶם וּמִדִּבְרֵיהֶם אַל תִּירָא כִּי סָרָבִים - קוצים[24] - וְסַלּוֹנִים אוֹתָךְ, וְאֶל עַקְרַבִּים אַתָּה יוֹשֵׁב:[25] מִדִּבְרֵיהֶם אַל תִּירָא וּמִפְּנֵיהֶם אַל תֵּחַת, כִּי בַּיִת מְרִי הֵמָּה. כלומר, תדע לך שהם בית מרי, ואתה אַל תִּירָא... אַל תֵּחַת - כזה בדיוק היה תוכן נבואת ההקדשה של ירמיה: 'וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ, וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם... אַל תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם, פֶּן אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם... וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ, וְלֹא יוּכְלוּ לָךְ כִּי אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם ה'...'[26]

ממשיך הקב"ה ואומר ליחזקאל: וְדִבַּרְתָּ אֶת דְּבָרַי אֲלֵיהֶם, אִם יִשְׁמְעוּ וְאִם יֶחְדָּלוּ, כִּי מְרִי הֵמָּה - כלומר, הם לא יקשיבו לך. מדוע זקוק יחזקאל לכל כך הרבה מילות חיזוק? מכיוון שבאופן כללי קיים קושי מצד השומעים, קהל היעד של הנביא, לקבל ממטיף בשער. ירמיה, לדוגמה , חזר ואמר בנבואותיו עד כמה רע הולך להיות, וסבל כתוצאה

---

[24] רש"י בשם דונש בן לברט.

[25] יהודה פליקס, בספרו 'החי והצומח במקרא' (עמ' 204), מביא דוגמאות רבות מן המקרא להשוואת מורדים לקוצים דוקרניים.

[26] ירמיה א, יז-יט.

מכך עד כדי שהושלך לבור טיט.[27] אבל אצל יחזקאל אנחנו מוצאים שהסיטואציה הייתה אף יותר מורכבת, וממילא הקושי גם יותר גדול; הקהל שאליו הוא הפנה את נבואותיו היה מורכב מאנשים למודי סבל וייסורים, שרידי שואה, אודים מוצלים.[28] אל האנשים האלו אמור יחזקאל לבוא ולומר וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אָמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם.[29] לבוא לאדם שכרגע יצא מאושוויץ ולהגיד לו ה' כועס עליך, אתה לא בסדר וכו' כל מה שקרה לך זו רק ההתחלה לעומת ההמשך... במקרה כזה, נוסף על הקושי הרגיל להקשיב לדברי תוכחה, הרי שיתכן שכשל כוח הסבל... וצפוי שתגובתם לא תהיה נעימה; או שינסו להשתיק אותו, או, חמור מכך, נָהְיָה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת,[30] ישאפו להתבולל. התפקיד הקשה שהוטל על יחזקאל, הן מבחינה נפשית והן מבחינה גופנית, דורש עידוד רב עבור יחזקאל עצמו.

מגילת ספר נמסרת ליחזקאל

וְאַתָּה בֶן-אָדָם שְׁמַע אֵת אֲשֶׁר אֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ, אַל תְּהִי מֶרִי כְּבֵית הַמֶּרִי - כלומר, אל תהיה שותף למרידה כמו בית המרי[31] - פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל אֵת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ. וָאֵרְאֶה, וְהִנֵּה יָד שְׁלוּחָה אֵלָי; וְהִנֵּה בוֹ מְגִלַּת סֵפֶר. וַיִּפְרֹשׂ אוֹתָהּ לְפָנַי, וְהִיא כְתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר; וְכָתוּב אֵלֶיהָ, קִנִים וָהֶגֶה וָהִי - דברי קינה מצערים.

---

[27] ירמיה לח, ו.

[28] ההשוואה לשואה מקבלת תימוכין בפסוקי נבואת החורבן המתארים את המצב בירושלים של טרם החורבן, הרעב, הגופות ברחובות, ותיאור המצב לאחר שנכנסו הבבלים אל העיר: 'טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבַת שָׂדָי, יְדֵי נָשִׁים רִחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן...' (איכה ד, ט-י); 'נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה, שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ...' (שם ה, יא-יב).

[29] יחזקאל כ, לג.

[30] שם, לב.

[31] רד"ק מפרש את המילה מרי כתואר השם, במשמעות של מרדן, ומסביר ששווא הופך לסגול (כפי שלעיתים הופך סגול לקמץ) בגלל הרחבת התנועה בעת הפסקה במשפט. אמנם מצודות ומלבי"ם פירשו את המילה כפועל, כפי שהבאנו.

כיצד מסבירים המפרשים את המילים כְּתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר? תרגום יונתן (ורש"י מביאו) מבאר שהכוונה היא לצרות שהיו בעבר (פנים) ולצרות שיהיו בעתיד (אחור). באור זה מתכתב עם המסר שראינו קודם לכן בפרק, ביחס לאבות ולבנים, הֲמָה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי.

באם נפרש כפשט הדברים, שהמגילה הייתה כתובה משני עברי הקלף, הרי שישנה פה השוואה ללוחות הברית הראשונים כפי שנאמר 'וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מִשָּׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים'.[32] נראה כי השוואה שכזו באה לחזק את האמירה שהקב"ה לא נטש את ישראל וכי רצונו לחדש עם ישראל את הברית שנכרתה בסיני. כשם שבסיני קריאת הלוחות הייתה הן מצד הקב"ה והן מצד העם, כך מגילת יחזקאל באה לחדש את הברית הן מצד הקב"ה והן מצד ישראל. בניגוד ל'תאנים הרעות' דהיינו אנשי ירושלים שלא רצו לשמוע את הנאמר במגילה אותה כתב ירמיה, ומלך יהודה השמיד אותה,[33] הרי שהמגילה, על אף תוכנה הקשה, באה לציין את חידוש הברית עם היהודים שבבבל.

את מגילת הספר הזו מצטווה יחזקאל לאכול, והמשמעות של המעשה הסמלי הזה מבוארת בפרק ג, המהווה המשך ישיר לפרקנו.

---

[32] שמות לב, טו.
[33] ירמיה פרק לו.

פרק ג

משל מגילת הספר - מר ומתוק גם יחד

בסיומו של פרק ב מגיש הקב"ה ליחזקאל מגילת ספר ומורה לו לאוכלה. פרקנו ממשיך בעניין זה, ופותח בהוראה של הקב"ה ליחזקאל במראה הנבואה לאכול את מגילת הספר - וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם, אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא אֱכוֹל: אֱכוֹל אֶת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת, וְלֵךְ דַּבֵּר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל'. במשל הזה מעביר הקב"ה ליחזקאל את המסר שעליו 'לאכול', להטמיע את דברי הנבואה בתוכו. וכאשר הדברים יהיו כבשר מבשרו, חלק ממנו, הוא יעביר את הדברים לעם; על אף האתגרים העומדים בפניו כמה כפי שנראה להלן, עליו לקבל על עצמו את התפקיד.

מלשון הכתוב בסוף הפרק הקודם[1] 'וְאַתָּה בֶן-אָדָם, שְׁמַע אֵת אֲשֶׁר אֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ אַל תְּהִי מֹרִי כְּבֵית הַמֶּרִי פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל אֵת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ' עולה שיתכנו שתי תגובות מצד יחזקאל; א) הוא לא ירצה לקבל על עצמו את השליחות, וזו הסיבה לכך שהקב"ה אומר לו אל תמרוד, תדבר את דברי הנבואה הקשים על אף אי הנעימות הכרוכה בדבר. ב) מנגד, יתכן והוא יבוא ויאמר שהוא מקבל עליו את עול המשימה בלית ברירה.

אבל תגובת יחזקאל בפסוק ב הייתה שונה: וָאֶפְתַּח אֶת פִּי וַיַּאֲכִלֵנִי אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת וַיֹּאמֶר אֵלַי, בֶּן-אָדָם בִּטְנְךָ תַאֲכֵל וּמֵעֶיךָ תְמַלֵּא אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ; וָאֹכְלָה וַתְּהִי בְּפִי **כִּדְבַשׁ לְמָתוֹק** - יחזקאל מתאר זאת כדבש למתוק, כאשר מדובר על נבואות המתארות את החורבן, עבר ועתיד, כפי שהוא עצמו מתאר וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִנִים

[1] פסוק ח.

וְהֶגֶה וְהִי![2] מה למתיקות ולנבואות אלו? את התשובה לתהייה הזו נמצא בהמשך הדברים, כפי שנסביר, שאמנם אכן הייתה מתיקות מסויימת.

מהם האתגרים העומדים בפני יחזקאל? כפי שראינו בפרק ב, דברי הנבואה שעליו למסור לעם הינם מאד מאד נוקבים; לכן נאמר לו אל תמרוד והיה מוכן לקבל את השליחות הקשה הזאת. צריך להבין שהקושי לא נבע רק מתוכנם של המסרים שהיה על יחזקאל להעביר, ומהחשש מפני התגובות הצפויות; היה מימד נוסף של קושי נפשי; לו היה מדובר על נביא שעליו להתייצב מול רשעים מנוולים ולבשר להם על העתיד המר הצפוי להם, אז אכן קיים החשש מפני תגובת השומעים שכן הדברים אינם נעימים לאוזן, אבל הנביא ימצא עצמו מזדהה עם תוכן הדברים.

במקרה שלנו, קהל היעד של יחזקאל הוא יהודי בבל, הגולים הנדכאים שסבלו חורבן ומרורים. לבוא אליהם (ולהמחשת הנקודה, לבוא ליהודי שיצא עכשיו מאושוויץ) ולדבר איתם על המכות שהם עתידים לקבל בזו אחר זו... הקושי הגדול ברור.

קושי נוסף עמד בפניו של יחזקאל; מאחר ויהודי בבל שאליהם מופנית נבואתו, הם אודים מוצלים אשר חוו על בשרם זוועות עולם; חורבן, הגליה, צעדות מוות לבבל, הרי שבמצבם הנוכחי, כאשר הם בשפל רוחני ונפשי כה גדול הם אינם מסוגלים להיות קשובים, ואכן נאמר ליחזקאל שלא יקשיבו לו כמו שכתוב בפסוק ז: 'וּבֵית יִשְׂרָאֵל, לֹא יֹאבוּ לִשְׁמַע אֵלֶיךָ'.[3]

---

[2] יחזקאל ב, י.

[3] הרב ישראל לאו שליט"א מתאר בספרו 'אל תשלח ידך אל הנער' (עמ' 187-190) שיחה שהייתה לו עם הרבי מליובאוויטש ע"ה. הרבי שאל אותו כיצד זה שבארץ ישראל לא חל כל שינוי בשלטון מזה שנים בעוד שהמהפכות הגדולות ביותר ברחבי העולם התחוללו תמיד ביוזמתם או לכל הפחות בהשתתפותם הפעילה של יהודים... הרב לאו סיפר בתגובה: בתקופת מלחמת יוה"כ הגעתי לאולם בכדי לערוך חופה. הייתה החשכה, לא הייתה שם כמעט נפש חיה; רוב השולחנות היו פנויים והמלצריות גם הן לא היו מאד עסוקות. מלצרית

לאור כל האתגרים העתידים לעמוד בדרכו, מחזק הקב"ה את יחזקאל ומורה לו שלא יהיה כבית המרי, ויקבל את התפקיד הזה, אך בנוסף לכך, כאשר יחזקאל אוכל את המגילה הוא חש מתיקות; מתיקות מכיוון שיש צד נוסף למטבע, צד של עידוד ותקוה גדולה לעם ישראל. יחזקאל אומר ליהודי בבל: הקב"ה אומר דברים קשים אבל הוא לא אומר אותם לאומה אחרת, הוא אומר אותם לכם! אתם עודכם העם הנבחר וה' רוצה אתכם, תרצו או לא תרצו. ויבוא יום ויהודי בבל, שסובלים הן מצד הבבלים והן מצד התחושה הפנימית שמלווה אותם שחלילה 'אין מנהיג לבירה', יפנימו את המסר. הדברים יחלחלו ויגיע הרגע שבו משהו יחדור לתודעה; יש את הקב"ה. אז אמנם התפקיד קשה מאד, אבל גם מתוק. שני הדברים גם יחד.

עיקרון זה מופיע שוב בהמשך הפרק, בפסוקים יג-טו:

> וְקוֹל כַּנְפֵי הַחַיּוֹת מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל-אֲחוֹתָהּ וְקוֹל הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם; וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל - בדיוק כשם שנבוכדנצר מונהג על ידי הקב"ה באמצעות הרוח, כך גם יחזקאל - וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי, וַתִּקָּחֵנִי; וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי, וְיַד ה' עָלַי חָזָקָה וָאָבוֹא אֶל הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב - עיר בבבל - הַיֹּשְׁבִים אֶל נְהַר כְּבָר, ואשר (וָאֵשֵׁב) הֵמָּה יוֹשְׁבִים שָׁם; וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים, מַשְׁמִים בְּתוֹכָם.

כפי שניתן לראות, יחזקאל הולך מר בחמת רוחו מכיוון שהתפקיד שלו, כפי שהסברנו, קשה ביותר. נוסף על כך, בסיום הקטע מתאר יחזקאל את ישיבתו שבעת ימים והתיאור

אחת ישבה, וניתן היה להבחין במספר שעל ידה. היא ניגשה אליו ושיתפה אותו בקורותיה והסתבר שהיא נותרה לבדה מכל משפחתה שהושמדה באירופה ולאחר המלחמה נישאה לבחור, בודד כמוה, שפגשה באוניה בדרכם ארצה. נוסעי האוניה גורשו לקפריסין, וכשהוקמה המדינה, כשהיא בהריון, עלו ארצה. הבעל הצעיר נשלח לקרבות ושם מצא את מותו. האשה נותרה לבדה עם הילד ובמסירות אין קץ גידלה אותו על מנת שלו יהיו חיים טובים יותר. כעת, סיכמה האשה את דבריה, גייסו אותו והיא לא שמעה ממנו כבר שבועיים... אם הוא לא חוזר אמרה... היא תשלח יד בנפשה. סוף טוב, הבחור שב מן המלחמה, ואת חופתו ערך הרב לאו. כל זאת סיפר הרב לאו לרבי מליובאוויטש במענה לשאלתו וסיים: כעת תבינו מדוע אין כוח למהפכות...

מזכיר את המסופר באיוב (שקדם ליחזקאל),[4] שבאים אליו שבעה אנשים והם שותקים איתו שבעה ימים מתוך הזדהות.[5] אמנם אנו מוצאים כאן השוואה בין ייסוריו של יחזקאל לצרותיו של איוב, והוא הולך מר בחמת רוחו, אבל, כאמור, אצל יחזקאל המר והמתוק משמשים בערבוביה; הכאב הוא כאב נוראי, מנטלית; אחרי כל מה שהם סבלו, לבוא ולדבר איתם על התרחשויות עתידיות קשות אף יותר. אבל יחד עם זאת יש עידוד בעצם נתינת המגילה מאת ה' לישראל, דבר המראה על חידוש הקשר בין הקב"ה ליהודים שגלו, כפי שראינו בדברינו לעיל בפרק ב ועוד יורחב הדבר להלן.

מדוע לא יקשיבו יהודי בבל ליחזקאל?

בפסוקים הבאים מסביר הקב"ה ליחזקאל מדוע לא יקשיבו לו יהודי בבל:

> וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם, לֵךְ בֹּא אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִבַּרְתָּ בִדְבָרַי אֲלֵיהֶם כִּי לֹא אֶל עַם עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אַתָּה שָׁלוּחַ, אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא אֶל עַמִּים רַבִּים, עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם.

שמא סבור אתה, יחזקאל, שהם אינם מבינים את שפתך, ולכן אינם מקשיבים לדבריך? דע לך שעברית מבינים הם היטב; זאת ועוד, אילו היית מפנה את דבריך לעמים אחרים והייתה עולה על דעתך סברה שמכיוון שהם אינם מבינים את שפתך הם אינם מקשיבים, גם סברה זו לא הייתה מתקבלת שכן הם היו עושים מאמץ על מנת להבין את דבריך - אִם לֹא אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ הֲמָה יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ.

---

[4] ראו בבא בתרא יד ע"א.
[5] איוב ב, יג.

מה אם כן מונע מבית ישראל להיות קשובים? הטראומות שהם חוו: וּבֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יֹאבוּ לִשְׁמַע אֵלֶיךָ כִּי אֵינָם אֹבִים לִשְׁמֹעַ אֵלַי כִּי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל, חֲזֵקֵי מֵצַח וּקְשֵׁי לֵב הֵמָּה. במצבם הנוכחי, לאחר כל מה שהם עברו, הם אינם מעוניינים לשמוע אותך.

דברי הנבואה שזה עתה קראנו, בפסוקים ה-ו, לקוחים מנבואה עתיקה יותר בישעיה:

> אֶת מִי יוֹרֶה דֵעָה, וְאֶת מִי יָבִין שְׁמוּעָה, גְּמוּלֵי מֵחָלָב, עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם, כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו, קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם, זְעֵיר שָׁם כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל הָעָם הַזֶּה. אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם, זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף, וְזֹאת, הַמַּרְגֵּעָה; וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ. וְהָיָה לָהֶם דְּבַר יְהוָה, צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו, זְעֵיר שָׁם, זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר, וְנִשְׁבָּרוּ, וְנוֹקְשׁוּ, וְנִלְכָּדוּ, אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם, זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף, וְזֹאת, הַמַּרְגֵּעָה.[6]

ישעיה מדבר על שבר בהנהגה, על כך שאין הנהגה שמצליחה לרומם את העם. וכך הוא אומר: אֶת מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב, עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם? מי יעסוק בהנחלת התורה, הילדים הקטנים בלבד? המבוגרים כבר לא איתי... והילדים, הם בסדר גמור אבל האם אתה סבור שביכולתם להנהיג את העם?[7]

המבוגרים רואים בתורה 'צַו לָצָו צַו לָצָו, קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם, זְעֵיר שָׁם'; מבחינתם התורה היא רשימת מטלות. על דרך משל, מהי תקוותו של הטירון? שהרס"ר לא יראה אותו היום, כִּי הרס"ר הוא צַו לָצָו קַו לָקָו; הוא לא רואה את התמונה הכוללת של בסיס הטירונים, שלמען ניקיונו נותן הרס"ר מטלות מסוימות וכאשר כל אחד ממלא את

---

[6] ישעיה כח, ט-יג.

[7] אולי זה הטעם לדברי חז"ל (בבא בתרא יב ע"ב) שמשמתו נביאים עברה הנבואה לתינוקות.

תפקידו מושגת המטרה. הוא רואה שמי שלא מבצע את המשימה שקיבל נענש. כך, אומר הנביא, רואה העם את דבר ה', ומי ירומם אותו?

והנביא פונה אל העם בדברי שכנוע: 'זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף, וְזֹאת, הַמַּרְגֵּעָה' - כדאי לכם! התורה היא לא סתם קו לצו, נכון שבאופן נקודתי, יתכן לדוגמה שבבוקר מסוים לא מתחשק לפלוני להניח תפילין והוא מעדיף לישון עוד כמה דקות, אבל מנקודת מבט כוללת החיים האלו הם חיים טובים יותר. אבל העם לא מגיב טוב לדברי השכנוע הללו - וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ - כלומר, אין הנהגה שמצליחה לרומם אותם, הם לא קשובים.

והסיבה לכך שהם לא מקשיבים לדברים היא כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל הָעָם הַזֶּה - המכשול העומד בדרכם איננו השפה עצמה שכן אותה מבינים הם היטב; הקושי נעוץ בהבדלים שבתפיסות העולם, אתה כלל לא משדר בגל שלהם. הן ישעיה והן יחזקאל, כל אחד בתקופתו, נתקלים בתופעה זהה: חוסר מוכנות ופניות נפשית להקשיב לדבריהם, וזה אתגר הרבה יותר קשה להתמודדות. על קושי בהבנת שפה אפשר להתגבר בקלות יחסית, באמצעות מתורגמן למשל.[8]

יחזקאל בא ואומר, היזכרו בתקופה בה ההנהגה לא הצליחה לרומם את העם. האם מה שמנע מהם להקשיב היה מחסום השפה? בודאי שלא, שכן, כפי שאומר הנביא, עמים אחרים היו עושים מאמץ ומבינים. החסם שלהם היה תרבותי; הם, האבות, היו שקועים בתאוות. גם אצלכם, הבנים, השפה היא לא הבעיה, אלא העובדה שאתם 'ברוגז' עם הקב"ה אחרי כל מה שקרה. ואם כך, לאור כל האתגרים שאיתם אמור יחזקאל להתמודד, ובראשם העדר הפניות של יהודי בבל להקשיב לדבריו, עולה השאלה במלוא עוצמתה, מדוע לצאת מלכתחילה למשימה הזו?

---

[8] דוגמה לדבר אנו מוצאים בבראשית מב, כג.

בין ישעיה ליחזקאל

התשובה לכך טמונה בהבדל המהותי בין ישעיה, בזמנו, ליחזקאל. דברי נבואתו של ישעיה הופנו לציבור שהיה שקוע בתאוות, כפי שאומר הנביא וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ.[9] כשהוא בא והוכיח אותם ובישר להם על החורבן, הם המשיכו במעשיהם על מנת לנצל את הזמן הנותר... הם לא הקשיבו כי מפאת חומרת חטאם, אלוקים כבר לא רצה לאפשר להם לחזור בתשובה, עד כדי כך שהורה לישעיה 'הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע, וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ...'[10]

בקרב יהודי בבל, לעומת זאת, שרר כעס; הם היו אודים מוצלים מחורבן, אשר הצרות הרבות שסבלו מנעו מהם לשמוע את דברי יחזקאל. יהודי בבל גילו אכפתיות! הם כעסו! ולכן, אומר הקב"ה ליחזקאל, יש תקוה; הדברים שתאמר להם יחלחלו לאיטם ויום יבוא, וְיָדְעוּ, כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם.[11] הם יחפשו משענת, כפי שרואים בהמשך הספר, וימצאו אותה אצל יחזקאל.

בלומדנו את פרק ב הבאנו את דברי נבואתו של ירמיה אודות דודאי התאנים. כזכור, עלתה שם השאלה כיצד זה שירמיה תולה את עתיד העם דווקא ביהודי בבל, ומתאר אותם כתאנים המשובחות, בשעה שיחזקאל מכנה אותם *כִּי מְרִי הֵמָּה*.[12] הדברים שאנו למדים עכשיו, מסייעים בהבנת העניין; אכן, יהודי בבל הם התאנים המשובחות, מהם תצמח תקוה. כדוגמת אותו יהודי, שיצא מאושוויץ ואינו מניח תפילין, אשר יזכה

---

[9] ישעיה כח, ז.
[10] ישעיה ו, י; וברמב"ם הלכות תשובה פ"ו ה"ג.
[11] יחזקאל לג, לג.
[12] שם ב, ז.

להבנה רבה יותר (גם אם לא הסכמה) מהסביבה, מאשר ידידו שאינו מניח תפילין כי מתחשק לו לישון.

בפרשה אחרת בתורה, אנו מוצאים מהלך עניינים דומה; כאשר בני ישראל חטאו בעגל, ולאחר מכן בחטא המרגלים, משה רבינו מעתיר בעדם ומסנגר עליהם, ואילו בקברות התאווה תגובתו שונה בתכלית: 'וְאִם כָּכָה... הָרְגֵנִי נָא הָרֹג... וְאַל אֶרְאֶה בְּרָעָתִי'.[13] הרי לכאורה בקברות התאווה החטא היה חמור הרבה פחות מעבודה זרה?! ניתן להסביר שחטא קברות התאווה היה בבחינת הקש ששבר את גב הגמל (כעין לשונו של רש"י על חטא קורח).[14] אבל באור אחר,[15] הנוגע לענייננו, מבחין בין שני סוגים של חטאים: כאשר מקור החטא הוא אידאולוגי, עקרוני, הרי גם אם מדובר בחטא נורא, יש שיג ושיח. לעומת זאת, במצב שבו צד אחד עוסק למשל בצדק, חמלה ואמונה בריבונו של עולם ואילו הצד השני שקוע בהתלהמות יצרית היכולת לקיים תקשורת פחותה בהרבה. את יהודי בבל מעסיקים עקרונות ואידאולוגיה; יש עם מי לדבר; והם רוצים לשמוע את יחזקאל גם כאשר הם מכפישים וזה לא ניכר כלפי חוץ. על כן מעשה אכילת המגילה יש בו צד מתוק וקשה בו זמנית.

הקב"ה מחזק את יחזקאל ושולח אותו

ממשיכים הפסוקים ומתארים כיצד מחזק הקב"ה את יחזקאל:

> הִנֵּה נָתַתִּי אֶת פָּנֶיךָ חֲזָקִים לְעַמַּת פְּנֵיהֶם וְאֶת מִצְחָךְ חָזָק לְעַמַּת מִצְחָם - השומעים את דבריך יטיחו בך דברים קשים בעקבות מה שהם עברו בחייהם, אבל הם

---

[13] במדבר יא, טו.
[14] רש"י על במדבר טז, ד.
[15] ראו בזוהר על בהעלותך דף קנו.

לא יצליחו לפגוע בך, כי אני אשמור עליך - כְּשָׁמִיר חָזָק מִצֹּר נָתַתִּי מִצְחֶךָ לֹא תִירָא אוֹתָם וְלֹא תֵחַת מִפְּנֵיהֶם כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה - המילה 'כי' בפסוק זה לא באה בהקשר של סיבה ותוצאה (קרי, למה לא תפחד? בגלל שהם בית מרי) אלא במשמעות של כאשר - כאשר בית מרי המה. כלומר, לכאורה יש לך סיבה לפחד, ואני מעודד אותך, הגם שהם בית מרי.[16]

בפסוקים י, יא ויג אנו פוגשים שוב את החשיבות שבצם קיומו של שיח:

וַיֹּאמֶר אֵלַי, בֶּן-אָדָם אֵת כָּל דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע וְלֵךְ בֹּא אֶל הַגּוֹלָה אֶל בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה׳ אלהים, אִם יִשְׁמְעוּ וְאִם יֶחְדָּלוּ... וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אוֹתָם מִמֶּנִּי

מה יהיה התוכן? יהיו הרבה פרטים של תוכן שיפורטו במהלך הספר. אבל כרגע, בנבואת ההקדשה, הדבר החשוב הוא שהעם ידע שיחזקאל מדבר אליו בשם ה'. בנקודת הזמן הנוכחית תפקידו של יחזקאל הוא פחות להחזיר אותם בתשובה, כמו להנכיח עבורם את מציאות ה'.

פסוק יב שגור על פינו שכן אנו אומרים אותו בכל יום בתפילה: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד-ה', מִמְּקוֹמוֹ - המילה ממקומו, מסביר התרגום, פירושה ממקום קדושתו. המשמעות הפשוטה היא, היכן שנמצא הקב"ה (כבר לא בירושלים), שם הוא ברוך, גם אם זה בבבל; אותה רוח שה' מתגלה דרכה בנבוכדנצר, משפיעה

[16] כפי שבולט שזו הכוונה במילה 'כי' בפסוק 'כִּי תַקָּנָה עֲבֶד עִבְרִי' (שמות כא, ב). להרחבה לגבי השימושים השונים במקרא למילה 'כי' ניתן לעיין במסכת ר"ה דף ג ע"א, וברש"י שם ד"ה 'כדריש לקיש'.

כרגע בבבל דרך יחזקאל. המילים בָּרוּךְ כְּבוֹד-ה' מִמְּקוֹמוֹ מעידות על מצב לא אידאלי; היינו, ממקומו ולא מירושלים.[17]

כפי שהסברנו בפרק א, ריבונו של עולם מתגלה בשני ערוצים; א) הקב"ה מפעיל את הרוח, שמפעילה את החיות, שמפעילות את האופנים, שמפעילים את נבוכדנצר (הממלכות); ולהבדיל, ב) כל אותו תהליך בעם ישראל, כאשר יחזקאל הוא הנציג בעם ישראל. אם כן, יחזקאל מועף על ידי הרוח וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי, וַתִּקָּחֵנִי; וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי, וְיַד-ה' עָלַי חָזָקָה.

הרקע לנבואתו של יחזקאל בפרקנו

הפסוקים הבאים מעלים מספר שאלות, אליהן נתייחס בהמשך:

- המילים 'וְלֵךְ בֹּא אֶל הַגּוֹלָה אֶל בְּנֵי עַמֶּךָ' לכאורה מיותרות, שהרי בתחילת הספר אומר יחזקאל 'וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר-כְּבָר';[18] הוא כבר היה שם.
- היכן היא הגולה אליה מועף יחזקאל? והיכן הוא היה קודם? מה התחדש פה בעצם?
- אמנם, הגולה בהקשר שלנו זה האזור בו ממוקמת הקהילה (ולא במובן של חוץ לארץ לעומת ארץ ישראל) זאת אומרת, הקב"ה אומר פה ליחזקאל, אני מביא אותך עכשיו למרכז הקהילה היהודית. יחזקאל לא

---

[17] הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א פ"ח) רואה במילה 'ממקומו' כמתארת דרגה רוחנית, כמו 'ממלא מקום', ולא תיאור גיאוגרפי. וכל זאת בשביל למנוע הגשמה של הא-ל שכביכול הוא תלוי במקום גיאוגרפי. בדברינו המבארים 'מקום' ככינוי לבבל בהקשר זה, גם מובן שהקב"ה אינו זקוק דווקא למקדש בירושלים, אלא הוא יכול להתגלות בכל מקום ואף בבבל ואם כן שלילת ההגשמה מצויה גם בביאורנו לפי פשוטו של מקרא.

[18] יחזקאל א, א.

רצה את זה אבל יד ה' עליו הייתה חזקה. אז מה הוא כן רצה? איפה הוא כן רצה להתנבא? הוא הרי היה מוכן להתנבא באיזושהי צורה, וזה היה לו מתוק וכו'.[19]

- אומר יחזקאל, אני לא רציתי - וַאֵלְךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי, אבל הקב"ה הכריח אותי. אבל קודם לכן כאשר הקב"ה אומר לו לאכול את המגילה, היא מתוקה לו? כיצד, אם כן, מתיישבים הדברים?

נבואת הצופה

פסוקים טו-כא: וַיְהִי מִקְצֵה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אוֹתָם מִמֶּנִּי בְּאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא הִזְהַרְתּוֹ וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה, לְחַיֹּתוֹ - אם לא תעשה זאת - הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת - באמת מגיע לו להענש, אבל - וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ - כי יכולת להציל אותו, ולכן האשמה מוטלת גם עליך - וְאַתָּה, כִּי הִזְהַרְתָּ רָשָׁע וְלֹא שָׁב מֵרִשְׁעוֹ וּמִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה - ואם לא יקשיבו לך, אתה הוכחת אבל הוא לא חזר בתשובה - הוּא בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת - אבל -וְאַתָּה אֶת נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ. וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקוֹ וְעָשָׂה עָוֶל - צדיק שקלקל - וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל לְפָנָיו הוּא יָמוּת, כִּי לֹא הִזְהַרְתּוּ, בְּחַטָּאתוֹ יָמוּת, וְלֹא תִזָּכַרְנָה צִדְקָתָו אֲשֶׁר עָשָׂה, וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ. כלומר, הצדיק הזה שמתחרט על מעשיו,[20] גם אותו אתה אמור להזהיר. אבל תשאל, לכאורה הרי הוא הרי יודע! לא, אומר הקב"ה, גם אותו אתה אמור להזהיר. וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתּוֹ צַדִּיק לְבִלְתִּי חֲטֹא צַדִּיק, וְהוּא לֹא חָטָא - והיה והוא

---

[19] אולי רצה יחזקאל להיות על דרך מה שאמר ירמיה 'מִי יִתְּנֵנִי בַּמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים...' (ירמיה ט, א).
[20] אותו מתארים חז"ל (קידושין מ, ע"ב) במילים 'תוהא על הראשונות', שמתחרט על הדברים שהוא עשה וכו'.

אכן הקשיב לך - חָיוֹ יִחְיֶה כִּי נִזְהָר, וְאַתָּה אֶת נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ - כלומר, בין אם דבריך יביאו לתוצאה המיוחלת ובין אם לא, אתה מחוייב להגיד אותם.

מה מקומם של הפסוקים הללו? מדוע מופיעה כאן פרשת הצופה הזו?[21] לכאורה יש כאן קטיעה של רצף הפסוקים, שכן פסוק טז מסתיים במילים וַאֲשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים, מַשְׁמִים בְּתוֹכָם... וההמשך 'הטבעי' הוא פסוק כב: וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד-ה'; וַיֹּאמֶר אֵלַי, קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה, וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ. הפסוקים הללו נראים כהמשך אחד, במיוחד לאור הביטויים יוֹשְׁבִים שָׁם; וַאֲשֵׁב שָׁם שבפסוק טו והביטויים וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד-ה'... שבפסוק כב.

הסבר אפשרי לקטיעת רצף הפסוקים מחזיר אותנו לפרק הקודם. שם, כזכור, נאמר ליחזקאל שהעם אמנם לא יקשיב לו אבל זה לא רלוונטי מכיוון שהמטרה העיקרית של שליחותו היא שיחדור לתודעתם המסר, אולי בעתיד הם יזכרו את הדברים ויווכחו לדעת שנביא היה בתוכם. להקשיב הם לא יקשיבו כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה,[22] אבל תהיה להם איזושהי כתובת. הפסוקים הללו של פרשת הצופה הם המענה של הקב"ה ליחזקאל; אם תהית בשביל מה לדבר איתם אם ממילא הם לא יקשיבו? דע לך שאת נפשך הצלת.

אבל הסבר זה מעט בעייתי ואף מעורר שאלה נוספת - כשמזהירים מישהו שאם לא יעשה מעשה פלוני, הוא יענש, ולעומת זאת, אם כן יעשה אותו הוא ינצל, אז מתקבלת התחושה שהפניה היא לאדם שמלכתחילה **אינו** מעוניין לצייית. הפסוקים אומרים: וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר, וְהִזְהַרְתָּ אוֹתָם מִמֶּנִּי בְּאָמְרִי לָרָשָׁע, מוֹת תָּמוּת, וְלֹא הִזְהַרְתּוֹ וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה לְחַיֹּתוֹ, הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת, וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ - ואם לא,

---

[21] ובפרט לאור העובדה שהיא מופיעה שוב ובאריכות בפרק לג.
[22] יחזקאל ב, ה.

וְאַתָּה אֶת נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ. כלומר, אתה כרגע נמצא על ספסל הנאשמים. מדוע? איזו פעולה עשה יחזקאל, שבגינה הושיבו אותו על ספסל הנאשמים?

השוואת נבואת הצופה שבפרקנו לזו שבפרק לג

להבנת העניין נעיין בפרק לג בתחילתו שם אומר יחזקאל דברים דומים אך מפורטים בהרבה:[23]

וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי עַמְּךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, אֶרֶץ, כִּי אָבִיא עָלֶיהָ חָרֶב - ארץ שנגזרה עליה מלחמה - וְלָקְחוּ עַם הָאָרֶץ - הביטוי עם הארץ כאן איננו במשמעות של מי שלא בקיא בתלמוד, אלא המנהיגים[24] - אִישׁ אֶחָד מִקְצֵיהֶם, וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה, וְרָאָה אֶת הַחֶרֶב בָּאָה עַל הָאָרֶץ; וְתָקַע בַּשּׁוֹפָר, וְהִזְהִיר אֶת הָעָם; וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר, וְלֹא נִזְהָר, וַתָּבוֹא חֶרֶב, וַתִּקָּחֵהוּ, דָּמוֹ בְּרֹאשׁוֹ יִהְיֶה - האחריות מוטלת עליו שכן הצופה הזהיר - אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמַע וְלֹא נִזְהָר, דָּמוֹ בּוֹ יִהְיֶה. וְהוּא נִזְהָר, נַפְשׁוֹ מִלֵּט - אם הקשיב לאזהרה - הרוויח, לא הקשיב - הפסיד. וְהַצֹּפֶה כִּי יִרְאֶה אֶת הַחֶרֶב בָּאָה, וְלֹא תָקַע בַּשּׁוֹפָר, וְהָעָם לֹא נִזְהָר, וַתָּבוֹא חֶרֶב, וַתִּקַּח מֵהֶם נָפֶשׁ - הוּא בַּעֲוֹנוֹ נִלְקָח, וְדָמוֹ מִיַּד הַצֹּפֶה אֶדְרֹשׁ. הצופה עלול להרהר בינו לבין עצמו, אולי לא יקשיבו לי, אולי כן יקשיבו לי... אומר הקב"ה, אתה תעשה את שלך, ואם אתה לא תעשה את שלך אתה לא בסדר. וְאַתָּה בֶן-אָדָם, צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל; וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר, וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם מִמֶּנִּי בְּאָמְרִי לָרָשָׁע, רָשָׁע מוֹת תָּמוּת, וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ - הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ; וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ

---

[23] גם המילים 'צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל' מופיעות בשני המקומות.

[24] כגון בפסוק 'נִישְׁתַּחֲוֹ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ' (בראשית כג, יב). המשמעות של 'בור' ניתנה למושג זה רק בימי חז"ל.

לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא שָׁב מִדַּרְכּוֹ, הוּא בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְאַתָּה נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ. וְאַתָּה בֶּן-אָדָם, אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה - בשביל מה להזהיר אותנו, הרי כבר נגזר עלינו... לא כך - אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אֲנִי נְאֻם ה' אלהים, אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע, כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה: שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל - לנביא יש תפקיד, יש סיכוי להציל. וְאַתָּה בֶּן-אָדָם אֱמֹר אֶל בְּנֵי עַמְּךָ, צְדָקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ - כלומר במידה והצדיק סוטה מדרך הישר, לא תעזור לו צדקותו, וכן להיפך - וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא יִכָּשֶׁל בָּהּ, בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ; וְצַדִּיק, לֹא יוּכַל לִחְיוֹת בָּהּ בְּיוֹם חַטֹּאתוֹ׳.

ברור שנבואת הצופה, שהיא חלק מנבואה בפרק לג, ואף היא מקדישה את הנביא לתפקידו, הועתקה לפרקנו; אצלנו, מופיע מעין תקציר לנבואה שמופיעה באריכות בפרק לג, תקציר באמצעו של רצף נבואת ההקדשה של יחזקאל. אם נגזור את הקטע הזה שבין פסוק טז ל-כא ונמשיך מפסוק טו ישירות לפסוק כב (אחרי שהייתה הרוח ואז גם היד, שכן נאמר קודם וַיַּד-ה' עָלַי חָזָקָה) זה ממש המשך של הקטע הקודם, וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד-ה' וַיֹּאמֶר אֵלַי קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ - עוד פעם 'שם'.

תפקידו של יחזקאל - לבוא אל העם

אם כן, סדר ההתרחשויות הוא כזה: הקב"ה אומר ליחזקאל, אני רוצה שאתה תשהה בקרב הגולה. אומר יחזקאל וַיַּד-ה' עָלַי חָזָקָה, כלומר הוא הסכים בעל כורחו, בכפיה... ואז הקב"ה אומר לו כביכול, בסדר, תעבור למקום אחר. ויחזקאל: נו, אמרתי לך שאני לא רוצה להיות פה... לָמה הבאת אותי? יוצא שבעצם לא ארע כלום על נהר כבר! שבעה ימים יושב שם יחזקאל ושותק ואז הקב"ה לוקח אותו למקום אחר: וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד-ה'; וַיֹּאמֶר אֵלַי, קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ.

יחזקאל ממשיך ומתאר מה ארע בבקעה: וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל הַבִּקְעָה וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה' עֹמֵד, כַּכָּבוֹד אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל נְהַר כְּבָר; וָאֶפֹּל עַל פָּנָי - כלומר, מה שהוא ראה בנהר כבר, הוא רואה שוב פעם בבקעה; כלומר הוא היה בתחילה במקום מסוים על נהר כבר, לא ליד העיר תל אביב או בתוכה, אלא בהמשך הנחל. ואז הקב"ה הביא אותו ברוח לתל אביב, הוציא אותו החוצה לאיזושהי בקעה והתגלה אליו. זה מאד מזכיר את מה שראינו בתחילת הספר.

על מנת להבין את הרקע להתרחשות הזו, נעיין בסוגייה הלכתית שהעסיקה את החת"ם סופר ותלמידיו בישיבת פרשבורג. פרשבורג הייתה רוויה במאבקים דתיים על רקע תנועת הרפורמה וכד' והתלמידים לא רצו לצאת מבית המדרש, אלא לשבת וללמוד. החת"ם סופר מאד דחף את התלמידים לצאת לבתי הכנסיות, להעביר שיעורים בקהילה ועוד. הוא פנה לתלמידיו ואמר להם, אתם תינזקו מזה רוחנית, כי תצאו החוצה, ושם נעדרת האוירה, אתם לא תאחזו באותה מדריגה כאילו ישבתם כל היום בבית המדרש, ועם כל זה, אני מחייב אתכם לעשות זאת, שכן חלק מתפקידו של תלמיד חכם זה לדאוג לקהילה.[25]

ואיך קשורה סוגייה זו לענייננו? בפרק א, ביחידה 'נבואת יחזקאל - דווקא בגלות' ראינו שבקרב הקהילה בבבל שררה תחושה מאד חזקה של 'הקב"ה עזב אותנו'. יחזקאל נמצא באותה שעה על מעיין מים, מקום שֶׁלּוֹ, לא היכן שהקהילה נמצאת אלא מחוצה לה, ושם זוכה למראות אלוקים. על השאלה איך הוא רואה מראות אלוקים בחוץ לארץ, עונה המכילתא (אחת התשובות) שנקודת העניין איננה ארץ ישראל לעומת חוץ לארץ,

[25] שו"ת חת"ם סופר, פיתוחי חותם (הקדמה לחלק יורה דעה), עמ' קפד.

אלא שמקום הנבואה יתאפיין בשלוה ורוגע, והשהות שלו על מעין מים ענתה על הדרישה הזו.

זאת אומרת שיחזקאל לא נמצא בתוך הקלחת; הוא לא מעוניין להיכנס לתוך התסבוכת הרוחנית והפולמוסים שהעסיקו את הקהילה בבבל, 'עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ', לא יאה לבבלים לנצח וכו'. (יחזקאל לא רוצה לדבר אל העם בגולה מכמה סיבות, אחת מהן, כפי שנראה בהמשך, היא כי העם לא אהב את אלו שבאו לדבר בשם ה').[26] מבחינתו, היות וממילא לא יקשיבו לו והמטרה היא בעיקר *וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם*, הרי הדרך הטובה והנוחה ביותר לפעול היא *וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד*,[27] כפי שהיה אצל משה רבינו. מי שמעוניין יבוא לשמוע.

אבל לא זו הייתה התכנית האלוקית. אומר הקב"ה ליחזקאל: אני הראתי לך שדבר ה' מתגלה דרך נבוכדנצר בבבל, ואני מתגלה גם אליך, לעם ישראל. אתה צריך ללכת אליהם, להיות איתם ולהגיד להם שאני נמצא בתוכם. ויחזקאל הולך, כי יַד ה' עָלָי חָזָקָה. מה הוא עושה שם? אומר הפסוק: הַיֹּשְׁבִים אֶל נְהַר כְּבָר וָאֵשֵׁב הַמָּה יוֹשְׁבִים שָׁם; וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם - יחזקאל לא רוצה לדבר איתם, הוא חושש מכיוון שלאחר הפעם הקודמת בה פצה את פיו לאכול את מגילת הספר[28] הבין (לאחר שחש מתיקות בגלל התקוה) שהם לא מוכנים נפשית לקבל את הדברים. יתירה מכך, יחזקאל הכיר את ירמיה בירושלים, בטרם גלה לבבל וידע היטב מה עלה בגורלו כתוצאה מנבואותיו. לא כל שכן כאשר מדובר על יהודי בבל, שרידי סבל וגלות,

---

[26] בפסוק כג נאמר: 'וְאַתָּה בֶן-אָדָם, הִנֵּה נָתְנוּ עָלֶיךָ עֲבוֹתִים, וְאָסְרוּךָ, בָּהֶם; וְלֹא תֵצֵא בְּתוֹכָם'; לכאורה חסר הנושא במשפט, מי נתנו על יחזקאל עבותים? אז התרגום יונתן מבאר את הפסוק בתוספת המילה דברי, כביכול היה צריך להיות כתוב 'הנה דברי נתנו עליך עבותים'. זאת אומרת שהקב"ה אומר לו לא לצאת מהבית, כאילו קשרו אותו בעבותים. אמנם, ניתן להבין את פשט הפסוקים כך: היהודים נתנו עליו עבותים וכתוצאה מכך 'וְלֹא תֵצֵא בְּתוֹכָם'; הם לא מעוניינים לשמוע אותו ולכן הוא לא רוצה להיות בקרבם.

[27] שמות לג, ז.

[28] סוף פרק ב ותחילת פרקנו.

הנמצאים בשפל רוחני. זאת אומרת, הקב"ה מחייב אותו ללכת והוא הולך, אבל מַשְׁמִים בְּתוֹכָם.

הטעם למיקומה של נבואת הצופה בפרקנו

ובנקודה הזו מופיעה ההעתקה של נבואת הצופה. נבואה זו לכשעצמה, כפי שהיא מופיעה כאמור, בארוכה, בפרק לג, עוסקת בתהליך החזרה בתשובה ולהבדיל, בתהליך של התפקרות. היא דנה בשאלה התאולוגית, כיצד ריבונו של עולם שופט את הנפשות הללו שעברו תהליך והאם מוטל עליהן לפעול על הזולת או לא.

מתוך הנבואה כולה, הועתק לפרקנו קטע מסוים, העוסק באחריותו של הנביא. המטרה של ההעתקה היא לחייב את יחזקאל. הקב"ה פונה אל יחזקאל ואומר לו: אתה כרגע על ספסל האשמים ואני רוצה להציל אותך; אם אתה לא תלך לשבת בתוכם ולומר להם את דברי, אתה לא בסדר.[29]

שני דפוסי פעולה בשליחותו של יחזקאל

כאמור, יחזקאל נמצא בקרב העם שבעה ימים ומשמים בתוכם. ואז הקב"ה אומר לו: דע לך ששליחותך נחלקת לשני דפוסי פעולה; א) לדבר אליהם על מנת שידעו שנביא היה בתוכם; וזה תפקיד נוראי כי הם לא יקשיבו לך, ויתירה מזו, בעודך בקרבם לא תזכה למראות הנשגבים להם זכית בהיותך על נהר כבר, מחוץ לתל אביב כי בקרבם אתה כביכול יורד ממדרגתך הרוחנית ואינך מסוגל לקבל את המראות הללו.[ד]

---

[29] יש לציין שחז"ל דורשים שיחזקאל קיבל נבואות עוד קודם לנבואה הנוכחית אך הן לא מופיעות בכתובים. ראו עוד בעניין זה לעיל עמ' 33 ואילך בהקשר לשאלה לָמָּה מונים 'וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה...'

הקב"ה אומר ליחזקאל, אכן כשאתה נמצא איתם אתה תרד ברמתך. אך אני מבין אותך, ולכן דפוס הפעולה השני ב) מידי פעם אני רוצה להראות לך איזשהו מראה נשגב, לכן תצא מתוכם **וְשָׁם** אֲדַבֵּר אוֹתָךְ. ואכן, זה מה שמתואר בפסוקים: וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה' עֹמֵד כַּכָּבוֹד אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל נְהַר כְּבָר; וָאֶפֹּל, עַל פָּנָי. יחזקאל מגיע שוב לאותן דרגות, כאשר הוא לא שוהה בקרב בעם.[30]

וזה מה שאומר יחזקאל - וַתָּבֹא בִי רוּחַ, וַתַּעֲמִדֵנִי עַל רַגְלָי; וַיְדַבֵּר אֹתִי וַיֹּאמֶר אֵלַי, בֹּא הִסָּגֵר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ. הקב"ה אומר לו, היית עם העם שבוע, חשת את כאבם, לא נשארת במצב של נתק מהם (כפי שהיה אצל איוב עם רעיו כנ"ל) והם יודעים שאתה בתוכם, כעת תוכל לחזור לביתך.

לאור הסבר זה נבאר את הפסוקים הבאים:

> וְאַתָּה בֶן-אָדָם הִנֵּה נָתְנוּ עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וַאֲסָרוּךְ בָּהֶם וְלֹא תֵצֵא בְּתוֹכָם - כיון שאתה עשית את שלך, הם יודעים שיש נביא בתוכם[31] אך נתנו עליך עבותים, ולכן אין טעם להמשיך עכשיו ולקבל תגובות קשות - וּלְשׁוֹנְךָ אַדְבִּיק אֶל חִכֶּךָ וְנֶאֱלַמְתָּ וְלֹא תִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה - אמנם הסתבר שהם לא רוצים לשמוע, אבל אתה את שלך עשית. וּבְדַבְּרִי אוֹתָךְ - וכשאני אחליט שהגיע הזמן להוציא אותך - אֶפְתַּח אֶת פִּיךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר ה' אלהים הַשֹּׁמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה. אתה תהיה על הציר; הולך אל העם, יורד ברמתך, מדבר איתם, ואז חוזר למקום ההסגר שלך ושב לרמות הגבוהות.

---

[30] כתבי הראי"ה קוק (אורות הקודש חלק א, עמ' קטז) מובא עיקרון זה של הסתגרות לפרקים לצורך התרוממות רוחנית, כאשר לאחריה יציאה אל העם וחזרה על מנת לקבל מטען רוחני נוסף.

[31] זאת ניתן להסיק מנבואת הצופה כאמור.

וזה בעצם חלק מההכתרה של יחזקאל. מטרת השליחות של יחזקאל הייתה כאמור שידעו כי נביא היה בתוכם. אך לא הייתה זו המטרה היחידה, שכן תפקידו של הצופה כפי שמופיע בפרקנו, הוא להוכיח את העם. יתכן מצב שבו יבוא מוכיח מבחוץ לדבר אל העם ויתכן, לעומת זאת, כזה שמגיע עם אכפתיות. הקב"ה אומר ליחזקאל, אני רוצה שאצלך זה יגיע מאכפתיות. ואכן, יחזקאל יושב שבעה ימים בקרב העם, על מנת לחוש בסבלם.

[ד] ישנו תיאור קורע לב של הרמב"ם אודות הקורות אותו בחצרו של צלאח אדין, המופיע באגרת לרבי שמואל אבן תיבון (אגרות הרמב"ם, מהדורת הרב יצחק שילת, עמ' תנ-תקנא). צלאח אדין חטף אותו בעצם ושיעבד אותו להיות הרופא המשפחתי. הוא מתאר את סדר יומו, כיצד בכל יום החל מהבוקר ועד הצהריים היה עליו לבצע בדיקות רפואיות של כל בני משפחתו של צלאח אדין, כולל הפילגשים והילדים. תוך כדי כך החל כבר להשתרך תור עצום בקרבת ביתו של הרמב"ם בו נעמדו אנשים מקרב כל בני קהילת קהיר (לאו דווקא יהודים) על מנת להיבדק על ידו. אך בכך לא תמו עיסוקיו כי אנשים המשיכו והופיעו בשעות הערב עד הלילה. בהגיע הלילה, מתאר הרמב"ם, הוא עולה על יצועו ומרוב תשישות אין בו כוח להרים את הראש, אך אז באים אליו יהודים לשאול שאלות בהלכה, ובמצב זה, כאשר שואלים אותו למה התכוונת במשנה תורה וכו' הוא עונה תסתכלו מה כתבתי שם, אני כבר לא זוכר למה כתבתי את זה... הוא מתחיל כבר לשכוח את לימודו מרוב תשישות והתעסקויות. ההתעסקות האינטנסיבית עם הציבור בהכרח מורידה את החכם מדרגתו הרוחנית, ובזאת התחבט הנביא יחזקאל בפרקנו.

פרק ד

משימתו של יחזקאל - לשאת בסבל העם

בפרק הקודם, פרק ג, עסקנו במטרות שלשמן נשלח יחזקאל על ידי הקב"ה להיות בקרב העם. מטרה אחת הייתה שידעו כי יש נביא בתוכם; מטרה נוספת הייתה, כפי שמתואר בנבואת הצופה, להוכיח את העם. הקב"ה אומר ליחזקאל, אני רוצה שזה יגיע אצלך מאכפתיות. ויחזקאל אכן שהה שבעה ימים כמו שבעת הרעים של איוב, ובתחילת פרקנו הוא מצטווה לחוש את הסבל של העם ולשאת אותו.

> וְאַתָּה בֶּן-אָדָם קַח לְךָ לְבֵנָה וְנָתַתָּה אוֹתָהּ לְפָנֶיךָ וְחַקּוֹתָ עָלֶיהָ עִיר אֶת יְרוּשָׁלָם - הקב"ה מורה ליחזקאל להכין דגם קטן של ירושלים ובדגם הזה - וְחַקּוֹתָ עָלֶיהָ עִיר, אֶת יְרוּשָׁלָם וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבְנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מַחֲנוֹת וְשִׁים עָלֶיהָ כָּרִים סָבִיב - כרים אלו מפקדי הצבא[1] - וְאַתָּה קַח לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל - טס ברזל - וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל, בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר - אתה, יחזקאל, מייצג את ריבונו של עולם בתבל, וטס הברזל מסמל מחיצה בין ישראל לאביהם שבשמים.[2] וַהֲכִינוֹתָה אֶת פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַּמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ, אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל - זה מה שעתיד לקרות לעמ"י.

הקב"ה אומר ליחזקאל מראש, יכול להיות שהם לא יבואו לראות את הדגם, הם לא מקשיבים לך; אתה תחוש את מה שהולך לקרות, ויתכן שאז תהיה מידה מסוימת של נכונות מצד העם להקשיב לך, כי דבריך יגיעו ממקום אכפתי. אבל מלבד ההקשבה

---

[1] רש"י לפסוק ב.

[2] הגמרא (ברכות לב ע"א) אומרת על פסוק זה שמאז שחרב ביהמ"ק יש מחיצה של ברזל בין הקב"ה לבין עמ"י.

שלהם לדבריך אתה תשיג הישג חשוב; אתה יחזקאל, תרגיש מחובר אל העם. דבר ה' שמתגלה ליחזקאל מבטא את העובדה שהקב"ה באמת כואב את כאבם של ישראל ונמצא איתם בגלות, *בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ*, לא רק בארץ ישראל.

> וְאַתָּה שְׁכַב עַל צִדְּךָ הַשְּׂמְאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת עֲוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עָלָיו - תחילה מפנה הקב"ה את מבטו של יחזקאל לממלכת ישראל אשר בצד צפון, צד שמאל.[3] מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו, תִּשָּׂא אֶת עֲוֹנָם. וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ אֶת שְׁנֵי עֲוֹנָם, לְמִסְפַּר יָמִים, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנָשָׂאתָ עֲוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל. לגבי ממלכת יהודה הממוקמת בצד ימין בדרום, אומר הקב"ה - וְכִלִּיתָ אֶת אֵלֶּה - תסיים את ה - 390 יום, וְשָׁכַבְתָּ עַל צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית - פעם שניה - וְנָשָׂאתָ אֶת עֲוֹן בֵּית יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם, יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ. זו הקבלה מובהקת לנאמר בעונשם של בני ישראל בחטא המרגלים:[4] בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תַּרְתֶּם אֶת הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת תְּנוּאָתִי. על כל יום שבו נהגתם לא כראוי תכפרו בשנה. כך גם בפרקנו, על כל שנה שהיו לא בסדר, אומר הקב"ה ליחזקאל, תיקח על עצמך יום ויכופר להם. יחזקאל ישכב ארבעים יום על צד ימין ושלוש מאות תשעים יום על צד שמאל, וכך יסייע לעם.[5]

בהסבר של תיאורים מעין אלה המופיעים אצל נביאים, נחלקו המפרשים. לשיטתו של הרמב"ם,[6] אירועים מעין אלו הנראים לא מציאותיים, לא התרחשו בפועל, באופן פיזי,

---

[3] שמאל בתנ"ך זה צד צפון שכן קדם זה מזרח. ראו עוד על כך ברש"י לשמות כז, יג, ד"ה 'לִקְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה'. ומעניין לציין שבערבית צפון פירושו שׂאמאל.

[4] במדבר יד, לד.

[5] רש"י לפסוק ה מסביר את חשבון השנים כיצד עולה ל-390.

[6] מורה נבוכים ח"ב פרק מו.

אלא במראה הנבואה. יש החולקים על הרמב"ם בדבר זה[7] ובפרקנו ניתן להבין את שיטתם בביאור המעשה כפשוטו; שאכן הורה הקב"ה ליחזקאל לשאת **פיזית** בסבל העם. הוכחה לדבר מוצאים בדברי הנביא ישעיה[8] על כך שעבדו של הקב"ה נושא את החולי של האחרים עליו: אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם... אמנם, ברור הדבר שגם לשיטתו של הרמב"ם, הנביא, כעיקרון, נושא בסבל העם;[9] לשיטתו נסביר את המתואר בפרקנו כהזדהות והבנה מצד יחזקאל עם גודל הסבל והצער של העם, גם אם לא באופן פיזי אלא במראה הנבואה.

> וְאֶל מְצוֹר יְרוּשָׁלַם תָּכִין פָּנֶיךָ, וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה, וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ - כלומר, היא תקבל את הענישה של זרוע חשופה - מילים המבטאות תקיפות בענישה, כמו שנאמר בישעיה[10] חָשַׂף ה' אֶת זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹקינוּ. וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים; וְלֹא תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל צִדֶּךָ, עַד כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוֹרֶךָ - אני עומד לקשור אותך על מנת שלא תתהפך מצד לצד במהלך הימים הללו. אומר הקב"ה ליחזקאל, אני זה שעומד מאחורי ה'עבותים' שנותנים עליך העם, הצרות הללו שבאות מצידם; לאור מצבם, אין לצפות מאנשים כמוהם, שעברו את כל הסבל והיסורים להיות מאירי פנים. זה התפקיד שלשמו אתה נשלח על ידי, להיות **איתם** כפי שהם.

גם אם נבין את הסיטואציה המתוארת כאן כשיטת הרמב"ם, ונאמר שיחזקאל לא שכב על צידו באופן פיזי, ברור שהוא הפנים את המסר של העבותים; ריבונו של עולם לא מוכן שהוא יתנער מעמ"י. גם כאן בא לידי ביטוי הבדל משמעותי מאד בין העם

---

[7] ראו רד"ק ומלבי"ם להושע א, ב.
[8] נג, ד.
[9] מורה נבוכים ח"ג סוף פרק נד.
[10] נב, י.

בירושלים, שאותם, כפי שמורה הקב"ה לירמיה, יש להוכיח בחומרה, לבין העם בבבל שהם אמנם בית מרי, אבל הם אחרי טראומה. כלפי גולי בבל אומר הקב"ה, אכן חוסר הקשב שלהם בעייתי, אך ניתן להבינו.[11] לכן אנו מוצאים בנבואתו של יחזקאל רכות מסוימת המתלווה למסרים החמורים.

יחזקאל חווה את המצור על ירושלים

הפסוקים ממשיכים ומתארים נבואה נוספת שנאמרה ליחזקאל. זוהי נבואה שבה מתואר מה הוא יאכל לאורך התקופה בה הוא ישכב על צדדיו.

> וְאַתָּה קַח לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם: מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עַל צִדְּךָ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ - כלומר תכין לך אוכל מחומרי גלם פשוטים מאד ובכמות קטנה מאד, ל - 390 יום - וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל, עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם: מֵעֵת עַד עֵת תֹּאכְלֶנּוּ - כלומר למשך 24 שעות - וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, שְׁשִׁית הַהִין[12] - הכמות של המזון והשתיה מצומצמת מאד - מֵעֵת עַד עֵת תִּשְׁתֶּה. וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה - האוכל הוא לא מחיטה, אלא משעורה, והכמות קטנה - וְהִיא, בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָּה, לְעֵינֵיהֶם - כדי לנפח את העוגה, שיהיה מספיק חומר, תשלב בה גם צואה. אלו תיאורים של אנשים במצור. הם מופיעים גם בסיפור

---

[11] כפי שהסברנו לעיל (פרק ב עמ' 64) באמצעות דוגמה, מיהודי שכרגע יצא מאושוויץ והוא לא מוכן לקבל דברים שמטיחים בו. ההשוואה של החורבן לשואת יהודי אירופה אינה מוגזמת; תיאורי הרעב והמוות שהיו מנת חלקם של היהודים בזמן המצור על ירושלים (איכה ד) זהים לתיאורים המוכרים לנו מהגיטאות. צעדות ההגליה לבבל (ישעיה כא, יד; רש"י על בראשית כא, יז) אף הן דומות בתיאורן לצעדות המוות שהתרחשו לקראת סוף מלחמת העולם השנייה.

[12] לפי חישוב המופיע בפירושו של ר' יחיאל מושקוביץ (ב'דעת מקרא') מדובר על כ-500 מ"ג (חצי ק"ג) ליממה.

המצור על שומרון,[13] באיומו של רבשקה על ירושלים,[14] ובתיאור ירושלים של ערב החורבן - הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת, הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת.[15]

הקב"ה אומר ליחזקאל, תחוש את מה שאתה מנבא. יהיה מצור, כמו שאני מנבא לך, זהו אמנם העונש שמגיע לישראל בגלל חטאיהם, אבל תחוש את זה; אל תהיה מנותק מהנבואות הקשות שאתה מוסר. מצד אחד אנו רואים שיש ליחזקאל את מחבת הברזל, שבאמצעותה הוא רואה את ירושלים כמתבונן מהצד, אבל מצד שני מצווה עליו הקב"ה שלא להיות מנוכר; מוטל עליו למסור נבואות קשות ויש הסתר שכינה, אבל עליו לחוש את הכאב.

בפסוק יג מתוארת תגובתו של יחזקאל:

וַיֹּאמֶר ה' כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת לַחְמָם טָמֵא, בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם - כפי שהיה במצור על ירושלים וכן בקרב יהודי בבל, בשלבים הראשונים לתקופת גלותם, לפני שהתאקלמו[16] - וָאֹמַר אֲהָהּ ה' אלהים, הִנֵּה נַפְשִׁי, לֹא מְטֻמְּאָה; וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד עַתָּה, וְלֹא בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל - אני אף פעם לא אכלתי דברים כאלו למה אני צריך לשלם את המחיר הזה? לאכול אוכל מעורב בצואה... האם אי פעם אכלתי אוכל לא כשר שלכן מגיע לי לאכול אוכל כזה?

---

[13] מלכים ב ו, כה.
[14] שם יח, כז.
[15] איכה ד, ה.
[16] להרחבה ניתן לעיין ברש"י לאיכה ג, טז.

תגובת יחזקאל והשלכותיה על העם

מבחינה הלכתית, מעשית, יכול הקב"ה לענות לו, הפה שאסר הוא הפה שהתיר; אני אמרתי לך עד היום לשמור כשרות, ואומר לך עכשיו לאכול דברים אחרים. (גם אם נאמר שלא הייתה כאן בעיה הלכתית מובהקת ויחזקאל הפנה כלפי הקב"ה שאלה ערכית, התשובה אותה תשובה, הקב"ה הוא שמתיר ואוסר, ואדרבא, מעשה זה של יחזקאל יחזק את החיבור שלו לעם ישראל והוא ישא חלק מעוונם). יחזקאל אומר שהוא לא מסוגל לבצע את הדברים והקב"ה לא כופה עליו, אלא וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת צֶפִיעֵי הַבָּקָר [=גללי בקר] תַּחַת גִּלְלֵי הָאָדָם - הוא מציע חליפין, גללי בקר במקום גללי אדם - וְעָשִׂיתָ אֶת לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם. נראה שהקב"ה רוצה להקל על יחזקאל שכן, על פניו, גללי בקר דוחים פחות מאשר גללי בן-אדם. אם כן, מדוע מלכתחילה הציע לו דבר קשה כזה?

נראה שהתשובה לכך נעוצה בהבנה שהקב"ה אומר ליחזקאל, אם אתה לא מסוגל לשאת בכך אז אוריד מעוצמת הסבל שלך וסבלו של העם יגבר... מה שתישא עליך, ירד במידה מסוימת מהם; אם אתה, יחזקאל, מעדיף את צואת הבקר על פני גללי האדם, יש לכך מחיר, והמחיר מתואר בפסוקים הבאים:

> וַיֹּאמֶר אֵלַי, בֶּן-אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה לֶחֶם בִּירוּשָׁלַם, וְאָכְלוּ לֶחֶם בְּמִשְׁקָל וּבִדְאָגָה וּמַיִם בְּמִשׁוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֹנָם. עד לשלב הזה, כפי שמתואר בפסוקים הקודמים, היה להם מזון ושתיה, אם כי בכמות מצומצמת. אבל המצב ילך ויחמיר, הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה לֶחֶם... לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם... עד שלבסוף ימותו - וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו, וְנָמַקּוּ בַּעֲוֹנָם.

לסיכום, הקב"ה בעצם משדל את יחזקאל לקחת על עצמו מסבלות העם באמצעות אכילת הגללים, יחזקאל מביע חוסר יכולת, ומְשכה, מסכים הקב"ה ומשבר את אוזנו של יחזקאל לגבי ההשלכות שיש לכך על העם - אי הקלה במצב. צריך להבהיר שלא מדובר כאן במשוואה שבה ניצב סבלו של יחזקאל מול סבלו של העם, וכשזה עולה זה יורד, אלא העם אחראי לתוצאות מעשיו. יחזקאל כבר לקח על עצמו את הימים הרבים שבהם היה עליו לשכב על צדדיו ובכך אכן הקל באופן חלקי על העם. הגולים איימו עליו, שנאו אותו והחלישו אותו. לו הם היו מתנהגים אחרת, גם המנהיג שלהם היה יכול לפעול יותר. ההחלשה הנפשית של יחזקאל, שבאה בעקבות היחס השלילי אליו, היא שגרמה ליחזקאל להיות מסוגל לקבל על עצמו רק חלק מהייסורים וממילא העונש על העם נשאר כבד.

פרק ה

פתיחה

בפרק הקודם למדנו שיחזקאל מקיים את ציוויו של הקב"ה ומבצע כמה פעולות סמליות; הוא שוכב על צידו הימני למשך תקופת זמן ולאחר מכן שוכב על צידו השמאלי לתקופה נוספת, ואוכל עוגה מזוהמת.

כזכור, בפרק ג ציווה הקב"ה את יחזקאל להאלם דום עד שיצטווה לדבר: *וְנֶאֱלַמְתָּ, וְלֹא תִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ*[1] (באופן כללי ניתן לומר שהפרקים שבהם יחזקאל באילמות הם חלק מנבואת ההקדשה שלו). אבל אין זאת אומרת שהוא לא בתפקיד, ובתפר הזה שבין השתיקה לדיבור, מתרחשים המעשים הסמליים הללו שהוא עושה בביתו, כאשר *הַשֹּׁמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל*[2] - כלומר, מי שמגיע לביתו של יחזקאל מיוזמתו שלו, רואה את מעשיו, אבל יחזקאל מצידו לא יוצא ונואם בפרהסיה, מאחר ובמצב הנוכחי, כפי שאמר לו הקב"ה, אין טעם. (לאחר החורבן העם חיפש משענת ואז נוצרה ההזדמנות. אנשים אז נזכרו בדברי יחזקאל ונוכחו לדעת שהוא היה מהבודדים שידעו מה קורה, ולכן פנו להישען עליו).[3]

אמנם, היות ומתי מעט נחשפים למעשיו הסמליים של יחזקאל (אותם אלו שהגיעו מיוזמתם לביתו וגילו התעניינות במעשיו), ניתן להסיק בצורה ברורה שאחת המטרות

---

[1] יחזקאל ג, כו.

[2] שם, כז.

[3] ד"ר טובה גנזל במאמרה 'מעשים סמליים ופשרם' חלק א (פורסם באתר בית המדרש הוירטואלי ע"ש ישראל קושיצקי של ישיבת הר עציון) מציעה פרשנות לפיה השתיקה עצמה אף היא מעשה סמלי שמשמעותו שעל אף שנביא נוכח בקרב העם, הוא משדר נתק. לעניות דעתי, נבואותיו של יחזקאל, העוסקות במעבר השכינה לקהילת יהדות בבל, מוכיחות שלא כך הוא. לכן הפרשנות לפיה בחרתי ללמוד את תוכן הפסוקים היא שיש נביא בבבל, אלא שיש צורך לרצות לשמוע את דבריו, כדברי הכתוב 'הַשֹּׁמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל'.

העיקריות של המעשים הללו הייתה לפעול ביחזקאל עצמו, מה שבוודאי נכון לומר לשיטתו של הרמב"ם שהכל התרחש במראה הנבואה ולא בפועל. הקב"ה רצה שיחזקאל יפנים עד כמה חמור יהיה החורבן.

התגלחת והשערות במשל ובנמשל

וְאַתָּה בֶּן-אָדָם קַח לְךָ חֶרֶב חַדָּה, תַּעַר הַגַּלָּבִים תִּקָּחֶנָּה לָךְ - תער הגלבים הוא סכין החיתוך בו נעשה שימוש במספרה, והוא מכונה כאן חרב, מאחר וזו המשמעות שלו בנמשל, כפי שנראה בהמשך - וְהַעֲבַרְתָּ עַל רֹאשְׁךָ וְעַל זְקָנֶךָ; וְלָקַחְתָּ לְךָ מֹאזְנֵי מִשְׁקָל, וְחִלַּקְתָּם - יחזקאל מצווה להתגלח ולחלק את שערותיו הגזוזות לשלוש קבוצות שוות על פי משקלן[4] כאשר כל שליש ישמש למטרה אחרת - שְׁלִשִׁית, בָּאוּר תַּבְעִיר בְּתוֹךְ הָעִיר - שליש מהשיער על יחזקאל לשרוף בדגם העיר הסמלי שהוא יצר (בתחילת הפרק הקודם) - כִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר - הסמליים, אותם 430 יום שהיה עליו לשכב על צדדיו (בין אם זה כפשוטו, ובין אם זה במראה הנבואה, כשיטת הרמב"ם כפי שהסברנו לעיל). וְלָקַחְתָּ אֶת הַשְּׁלִשִׁית, תַּכֶּה בַחֶרֶב סְבִיבוֹתֶיהָ - את השליש השני יחזקאל מְצֻוֶּה להכות על ידי חרב - וְהַשְּׁלִשִׁית - ואת השליש הנותר - תִּזֶּרֶה לָרוּחַ.

החלוקה לשלושה חלקים שווים מלמדת אותנו מספר דברים:

---

[4] שקילת שיער נזכרת במקום נוסף בתנ"ך, 'וּבְאַבְשָׁלוֹם... וְגִלַּחוֹ וְשָׁקַל אֶת שְׂעַר רֹאשׁוֹ' (שמואל ב יד, כו). ניתן לפרש את המונח משקל במשמעות של מדידת נפח ולא כובד. וכן פירש ראב"ע את לשון הפסוק 'וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים' (ישעיה מ, יב).

א) הסימונים היו הפוכים! יש כאן כמות רבה של שיער, ומכאן חיזוק לסוברים שיחזקאל שכב בפועל לאורך ימי המצור הסמליים (ולא במראה נבואה בלבד), כי גדל לו הרבה שיער בינתיים.

ב) בתקופה ההיא, בשונה מבימינו, שיער רב ביטא כבוד רב; אדם רגיל, לו היה מחליט לגדל שערות, היה מתקשה לתפקד ברמה היומיומית, ואילו הוא, אותו מכובד, יכול היה להרשות לעצמו לגדל את שערותיו.[5] וכאן, במעשה הסמלי הזה מתבקש יחזקאל להשמיד את כל זה.

ג) החלוקה לשלושה שלישים משדרת דיוק וסדר, בניגוד לתחושה של אי-סדר שעשויה לעלות מהעובדה שחלק מהעם גלה וחלק אחר מת, לכאורה אין יד מכוונת.. אומר הקב"ה, לא לא לא! יש יד מאד מכוונת, **הכל** מתוכנן מראש. *אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי* - חלק מהעם, גורלם יהיה כך, ואילו לחלק אחר צפוי עתיד שונה. הקב"ה נמצא עם עמ"י בגלות, במציאות קשה, אך יד מכוונת מאחוריה. הדבר בא לידי ביטוי גם במילים המסיימות את הפרק, בְּשַׁלְּחִי אֶת חִצֵּי הָרָעָב הָרָעִים בָּהֶם אֲשֶׁר הָיוּ לְמַשְׁחִית אֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אוֹתָם לְשַׁחֶתְכֶם... - אני זה שמשלח אותם! - וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה וְשִׁכְּלֵךְ וְדֶבֶר וָדָם יַעֲבָר בָּךְ וְחֶרֶב אָבִיא עָלַיִךְ אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי.[6]

וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם - במילים אלו מתואר כבר הנמשל, (כי אם היה זה המשל היה צריך להיות כתוב 'וחרב תריק אחריהם') כך שאנו מוצאים בפסוקים הן את המשל והן את הנמשל. אומר הקב"ה, בשעה שהשערות (של השליש השלישי) יעופו ברוח, חרבי תעיף אותן לכל עבר כך שהן לא תנחתנה במקום

---

[5] כגון באבשלום שהיה בן מלך.
[6] פסוקים טז-יז.

אלא תתפזרנה לכל הכיוונים. בפשטות הכוונה היא לגלות, כאשר העם יתפזר בהרבה מקומות, כפי שהשיעור מתפזר לכל עבר.

וְלָקַחְתָּ מִשָּׁם מְעַט בְּמִסְפָּר - מעט שערות שתשאיר מהשליש האחרון[7] - וְצַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ - לכאורה מדובר על שארית הפליטה; ומתוך שארית הפליטה גופא - וּמֵהֶם, עוֹד תִּקָּח - מתוך שארית הפליטה תוציא קצת שערות החוצה. כלומר, גם מתוך שארית הפליטה לא כולם ישרדו - מִמֶּנּוּ תֵּצֵא אֵשׁ אֶל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל.

יש המבארים שהמתואר בפסוקים לגבי השערות שנשארו, שבהן תתחולל מכה נוספת, הוא המשך של נבואת ישעיה - וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶכֶת.[8] ישעיה מתאר כיצד יוכו בני ישראל מכה אחר מכה עד אשר לא ישארו מהם הרבה אלא עשירית ממאה, וגם הם, שארית הפליטה, יוכו מכות נוספות עד שיהיו כאלה וכאלון בשלכת.

יש להבין למי מתייחסת המילה **מִמֶּנּוּ** בפסוק מִמֶּנּוּ תֵּצֵא אֵשׁ. ישנן כמה תשובות אפשריות לכך; א) תצא אש מתוך אותו חלק שעליו צווה יחזקאל קודם לכן וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם אֶל תּוֹךְ הָאֵשׁ, וְשָׂרַפְתָּ אֹתָם בָּאֵשׁ. אבל לפי הפרוש הזה היה צריך להיות כתוב, 'מהם' תצא אש ולא 'ממנו', כי בפסוק כתוב וְהִשְׁלַכְתָּ **אוֹתָם**... וְשָׂרַפְתָּ **אֹתָם**.[9] ב) המילה ממנו מתייחסת לשליש **האחרון** כולו. ו-ג) לפי פירוש רד"ק, המילה 'מִמֶּנּוּ' מתייחסת

---

[7] אנו ביארנו לפי רש"י ורד"ק. יחיאל צבי מושקוביץ (בדעת מקרא) העלה אפשרות כי לקיחת מעט השיער היא מכל השיער שגולח ולא רק מהשליש האחרון. אמנם, כיון ששתי קבוצות השיער הראשונות הושמדו (בשריפה ובחרב) יש לשאול מהי ההחמרה להכות בחלק מהן בחרב? על כן נראה כפירוש שמדובר על השליש האחרון שאינו כלה אלא גולה, ועליו נאמר שחלקו יוכה בחרב.

[8] ישעיה ו, יג, וכן בפירוש רבי אליעזר מבלגנצי לפסוק ד בפרקנו.

[9] רבי מנחם בן שמעון שצידד בפירוש זה ביאר כי המילה 'ממנו' מתייחסת למעשה שעשה יחזקאל בשיער על אף שהמילים מעשה השיער לא נכתבו.

לשליש **הראשון**, שעליו נאמר שְׁלִשִׁית בָּאוּר תַּבְעִיר בְּתוֹךְ הָעִיר, והמשמעות היא שמהאש הזאת תֵּצֵא אֵשׁ אֶל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל. נראה כי האפשרות השלישית היא הסבירה ביותר.

מי הם אותם יהודי השליש הראשון בנמשל? את התשובה לכך אנו מוצאים בפסוק יב: שְׁלִשִׁתַיִךְ בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ, וּבָרָעָב יִכְלוּ בְתוֹכֵךְ - כלומר, אלו אותם יהודים ששרויים במצור, שעונשם יהיה דבר ורעב. אבל כאן מתעוררת השאלה היכן ההקבלה בין המשל לנמשל? מדוע נאמר לגבי השליש הזה בָּאוּר תַּבְעִיר? הרי לגבי השליש השני נאמר ליחזקאל במשל תַּפֵּה בַחֶרֶב סְבִיבוֹתֶיהָ, ורואים לכך הקבלה בנמשל: וְהַשְּׁלִשִׁית, בַּחֶרֶב יִפְּלוּ סְבִיבוֹתַיִךְ. המשל והנמשל של השליש השלישי גם ברורים, במשל: וְהַשְּׁלִשִׁית תִּזָּרֶה לָרוּחַ, וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם, ובנמשל: וְהַשְּׁלִישִׁית לְכָל רוּחַ אֱזָרֶה, וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם. אבל בשליש הראשון לכאורה לא קיימת התאמה, במשל מדובר על אש ואילו בנמשל מופיעים דבר ורעב.

הסבר אפשרי אחד הוא שאלו שמתים בדבר לא נקברים מפאת כמות הגופות ולפיכך נשרפות הגופות. לפי הסבר נוסף יש לכך סיבה פשוטה, אין דרך שבה יחזקאל יכול להמחיש זאת בדגם של ירושלים... חרב - אין קושי להמחיש, אפשר לחתוך שערות עם חרב, אבל להמחיש דֶּבֶר זו משימה מעט יותר מורכבת ולכן יחזקאל נוקט בתחליף. ואולי אפשר לטעון שהמשמעות של שתי התופעות, אש ודבר היא זהה - כליה פנימית, בתוך העיר.

אפשר גם לחבר בין ההסברים הללו כולם ליצירת מארג אחד. כאשר הבבלים שמו מצור על ירושלים מטרתם לא הייתה להרעיב את יושביה אלא לכבוש אותה ולהשתלט עליה. במלחמה, כידוע, גם האויב סופג, וגם כאשר מנצחים - משלמים מחיר, ואילו כאשר צרים על עיר, יש יתרון בכך שנותנים לאויב להינמק מבפנים מבלי לבזבז כוחות,

וכתוצאה מהמצור האויב כל כך נחלש עד שכבר אין בו כוח להשיב מלחמה. הבבלים באו במטרה לשרוף את ירושלים ולטבוח ביושביה. הדבר והרעב היו 'תופעות לואי', אם אפשר לומר, שהתרחשו בקרב אלו שלא שרדו, אבל הם לא היו מטרה בפני עצמה.[10]

ומסיבה זו קבעו חז"ל תענית ביום שנבקעו החומות,[11] למרות שבית המקדש נחרב שלושה שבועות לאחר מכן, כי פריצת החומות מסמלת את תחילת הטבח הנורא. אלו שמתו עוד קודם לכן, בדבר, במגפות ובמחלות השונות, במידה מסוימת לא חזו ברעה, בבחינת כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק.[12]

משמעות פעולותיו של יחזקאל לאור תרבות העמים

להבנת משמעות השימוש בשיער יש להתבונן במשמעות השיער בעולם הקדום במצרים ובבבל. בעולם השֵמי השיער היה אות למעמד של כבוד, ואילו תגלחת ביטאה השפלה

---

[10] כך נראה גם מתיאור הענישה בשירת האזינו (דברים לב, כב): 'כִּי אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וְתִיקַד עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּית וְתֹאכַל אֶרֶץ וְיבֻלָהּ וְתֶלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים' - וכתוצאה מהאש והמלחמה יתרחשו מכות טבע נוספות וביניהן דבר, כפי שממשיכים הפסוקים ומתארים שם 'אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה בָּם מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי (= דבר)' (שם כג-כד).

[11] מסכת תענית ד, ב. אמנם בפשטות המשנה עוסקת בבית המקדש השני (תענית כח ע"ב), אך העיקרון זהה גם לבית הראשון. וכל שכן לפי שיטת התלמוד הירושלמי (תענית פרק ד הלכה ה) שצום יז בתמוז נקבע גם בגלל בקיעת החומות בבית ראשון.

[12] ישעיה נז, א. בכתביו של יוספוס פלביוס (מלחמות היהודים, ספר שישי, פרק ט בעיקר) מתואר הטבח הנורא שהתרחש בין י"ז בתמוז לט' באב, כאשר הוא מתאר שהוא לא הצליח לתת שינה לעיניו במשך שלושת השבועות הללו. המצור החל בחול המועד פסח כך שרבים מעולי הרגל מצאו עצמם לכודים בעיר, וכאשר האויבים פרצו את החומות, האוכלוסיה הייתה הרבה יותר גדולה מאשר תושבי ירושלים לבד. לפי פלביוס נהרגו באותם ימים למעלה ממיליון ומאה אלף איש! לכן ניתן להבין שהדבר היה 'רק' הכנה לטבח הנורא - ולכן מופיעה דווקא האש במשל שכן ההרג של האויב היה העיקרי.

נוראית.[13] עדות לכך ניתן למצוא בסיפור המופיע בספר שמואל אודות המלך מואב,[14] וכן בדברי הנביא ישעיה המאיים על מלך אשור בעונש משפיל הצפוי לו: *בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח ה' בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעִבְרִי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלַיִם וְגַם אֶת הַזָּקָן תִּסְפֶּה.*[15] התגלחת לא הייתה רק אקט של ענישה משפילה, אלא אף סימנה את מעמדו של המגולח כעבד; היה נהוג לגלח שבויים כדי להראות לעין כל שהם עבדים של מלך אחר. כאשר יחזקאל מגלח את שערות ראשו הוא כביכול אומר: אנחנו מקבלים על עצמנו מרות של עם אחר.

הסבר זה מסייע לנו להבין טוב יותר את משמעות מעשיו של יחזקאל, אך בד בבד מעורר שאלה - למי מופנה המסר של הנביא שיש לקבל את מרות הבבלים? הלא יחזקאל עצמו כבר נמצא בגלות; האנשים הסובבים אתו גם הם חיים תחת עולה של בבל. ברור שהוא לא מפנה את דבריו לאנשי ירושלים כי הוא הרי לא פועל בקרבם, וגם לא מעביר אליהם מסרים, אז למי אם כן הוא פונה? את המענה לשאלה זו אנו מוצאים בפסוקים הבאים.

הנביא מוכיח על הדין והמשפט

> כֹּה אָמַר ה' אלהים זֹאת יְרוּשָׁלַם בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שַׂמְתִּיהָ וּסְבִיבוֹתֶיהָ אֲרָצוֹת - ירושלים הייתה מוקפת במדינות ועמים מסביב, ואני ציפיתי, אומר הקב"ה, שאתם לא תכרתו ברית עם גויי הארץ אלא הפוך, שהם ילמדו מכם את הדרך

---

[13] אין צורך לומר שהדבר היה שונה מהתרבות המצרית ולהסיק שלפיה דווקא המגולחים היו בעלי השררה, כפי שרואים אצל יוסף שכאשר יצא מהכלא היה עליו להתגלח לפי שיבוא בפני פרעה (בראשית מא, יד) שכן בפשטות מדובר על גילוח לאחר גידול שיער פרא בכלא ולא מדובר על קרחת. להרחבה ניתן לעיין באנציקלופדיה המקראית ח"ח עמ' 327-330.

[14] שמואל ב י, ד-ה: 'וַיְגַלַּח חֲנוּן אֶת עַבְדֵי דָוִד וַיְגַלַּח אֶת חֲצִי זְקָנָם... כִּי הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ... עַד יְצֻמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם'.

[15] ישעיה ז, כ.

הנכונה. אבל בפועל לא כך היה; וַתָּמֶר אֶת מִשְׁפָּטַי - ירושלים המירה את משפטי למשפטים אחרים, זאת לפי פירוש אחד; ולפי פירוש אחר, ירושלים המרתה, מלשון מרי. לְרִשְׁעָה מִן הַגּוֹיִם - גם את המילים הללו ניתן להבין בשני אופנים:

א) ירושלים למדה מן הגויים להיות רשעה.

ב) ירושלים למדה להיות רשעה יותר מן הגויים (ערך היתרון).

לפי המשך הפסוקים, הבאור השני מתקבל יותר על הדעת:

לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ אלהים יַעַן הֲמָנְכֶם - מלשון התעוררות על ה', דהיינו מרידה, אתם מורדים[16] - מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם - יותר מן הגויים. בְּחֻקּוֹתַי לֹא הֲלַכְתֶּם וְאֶת מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם. במבט ראשון נראים הדברים כמחמאה לעם, על כך שלא עשה כמשפטי הגויים (לעומת הביקורת המובעת בפסוק ו), אבל לא זו המשמעות, אלא: הייתם יותר גרועים מהגויים, לא עשיתם כמשפטיהם, וחבל... הלוואי והייתם לפחות כמוהם...

בהמשך הפרקים אנו מוצאים התייחסות נוספת לאותו עניין, שסותרת לכאורה את הנאמר כאן: וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם.[17] חז"ל מתייחסים לסוגייה הזו ומיישבים אותה: 'כמתוקנין שבהם לא עשיתם כמקולקלין שבהם עשיתם'.[18] כלומר, עם

---

[16] כמו 'כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן' (תהילים פג, ג); ואולי אפשר לפרש את המילה הֲמָנְכֶם במשמעות של המון עם, כלומר נהגתם כהמון ולא כמשכילים.

[17] יא, יב.

[18] סנהדרין לט ע"ב.

ישראל דחו חוקים מתוקנים וצודקים של הגויים, ואילו את המנהגים המקולקלים שלהם, כגון עבודה זרה, הם דווקא אימצו.

נרחיב מעט בנקודה זו ונתבונן בהקשר של הפסוקים; בפרק יא מתאר יחזקאל:

> וַיְהִי כְּהִנָּבְאִי וּפְלַטְיָהוּ בֶן-בְּנָיָה מֵת - הוא היה נביא שקר - וָאֶפֹּל עַל-פָּנַי וָאֶזְעַק קוֹל גָּדוֹל וָאֹמַר אֲהָהּ ה' אלהים כָּלָה אַתָּה עֹשֶׂה אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל. אומר כאן הנביא לעם: אימצתם לכם נבואות שקר, כשפים ושאר מרעין בישין, ובכך דמיתם לגויים, אבל ממלכה מתוקנת, לעומת זאת, לא הייתה בראש מעיינכם - וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם. כלומר יש פה ביקורת על יהודי ירושלים על כך שהם לא פעלו למען ממלכה מתוקנת. הנביא טוען כלפיהם שהם עשו תועבות, לא דווקא בתחום של 'בין אדם למקום' אלא בכל הנוגע לקיומה של ממלכה מתוקנת, מה שכן מתקיים אצל הגויים.

חיזוק תודעת השראת השכינה בגלות

ברור שנבואתו של יחזקאל אודות ממלכה שאינה מתוקנת לא באה להוכיח את היהודים בבבל; הם הרי כלל לא במעמד ומצב שניתן להפנות אליהם את התוכחה 'למה אתם מפעילים שוחד בבתי המשפט'. (אמנם, בשלב מאוחר יותר הגיעו שנים טובות, הייתה המלכה אסתר והם טיפסו במעלות החברה הבבלית אבל בשלב הזה הם עבדים, כפי שמובן מתיאורו של יחזקאל כמגולח). מסתבר גם שהדברים לא באים להעביר מסר של 'תראו מה קורה בירושלים, מגיע להם הרשעים הללו'.

נראה כי המטרה היא לחזק את התודעה שריבונו של עולם מוכן לעזוב את ירושלים; זה המסר שיחזקאל מפנים שוב ושוב, בנבואות השונות בפרקים הראשונים: ריבונו של

עולם לא קבוע למקום. ואם יחטאו במקדש, הוא יעזוב אותו. דברים דומים אומר ירמיה בתוכחותיו:[19] ירושלים תחרב וכו' והקב"ה יאפשר לגויים להרוס ולהחריב. והשומעים מגיבים: מה, אתה נביא שקר? האם הגיוני בעיניך שהא-ל יתן שינצחו אותו?! והוא עונה להם: הא-ל לא מנוצח, אלא שהוא יאפשר לגויים להחריב את מקדשו בעקבות החטאים, כפי שקרה בשילה. אמנם, בדברי יחזקאל כאן יש נסיגה בצעד נוסף; לא רק שהקב"ה יאפשר לגויים להחריב אלא שהוא כבר **לא נמצא שם**. מכאן נבין את דברי חז"ל על חורבן המקדש 'בית חרוב החרבת'[20] שכן הקב"ה כבר לא במקדש.

ישנו מדרש על הפסוקים הללו,[21] אשר מציב את הדברים כשיח בין הקב"ה למלאכים, כאשר המלאכים מנסים לשכנע את הקב"ה לא להשמיד. על פניו זהו מדרש חריג ביותר, שכן משמע ממנו שהקב"ה דוחה כל סנגוריה על עם ישראל, כפי שנראה להלן:

אמרו המלאכים לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אינה זו ירושלים?! כלומר, האין זו ירושלים, האין לך חיבה כלפיה? מדוע אתה מעניש אותה בעונשים כה כבדים?

אמר להם: וַתָּמֶר אֵת מִשְׁפָּטַי לִרְשָׁעָה מִן הַגּוֹיִם - עונה הקב"ה למלאכים, נכון, זאת הייתה ירושלים בעבר אבל עכשיו כבר לא.

אמרו לו: והם עמך ונחלתך - אמנם ירושלים חטאה, אבל מה באשר לעם שלך?

אמר להם: כי שכחוני עמי.

אמרו לו: עשה בשביל האבות.

---

[19] פרקים ז ו-כו.
[20] סנהדרין צו ע"ב.
[21] ילקוט שמעוני נביאים, רמז שמ"ה.

אמר להם: והאבות מבערים את האש - למה לי לפנות אל האבות של לפני אלפיים שנה, הביטו על אבותיהם של אלו בהווה, המבערים את האש.

אמרו לו: עשה בשביל הבנים.

אמר להם: וימרו בי הבנים.

אמרו לו: עשה בשביל שבטו של יהודה.

אמר להם: ויעש יהודה הרע.

אמרו לו: עשה בשביל הגדולים.

אמר להם: ראשיה בשוחד ישפוטו.

אמרו לו: עשה בשביל הקטנים.

אמר להם: ותופשי התורה לא ידעוני.

אמרו לו: עשה בשביל הנביאים.

אמר להם: מחטאת נביאיה.

אמרו לו: עשה בשבילנו - בשבילנו המלאכים!

אמר להם: ויהיו מלעיבים במלאכי אלוקים - גם בכם מזלזלים.

אמרו לו: עשה בשביל שמך שנקרא עליהם.

אמר להם: ואת שם קדשי חיללו וגו'.

איקונין של אביהם מה עושה אצלך? - ואיך יתכן, הלא אנחנו רואים את הדמות, תמונה של אברהם אבינו אצלך?

השליך משמים ארץ תפארת ישראל - הקב"ה לוקח כביכול את התמונות של האבות ומשליך אותן ארצה.

האמירה שהלבישוך - מה היא עושה עליך? כלומר, הבגד שהם נותנים לך, התורה, הלא אצלך היא?

עשה ה' אשר זמם, בצע אמרתו - הקב"ה קורע את הבגד.

וציון אומרת: עזבני שכחני.

זהו מדרש חריג ביותר. הוא מסתיים כך, בלי איזושהי הסתייגות סנגורית על עם ישראל. ונשאלת השאלה, מה ראו חז"ל בפסוקים הללו שאין במקומות אחרים? יש הרי הרבה נבואות תקיפות? בהמשך נחזור לשאלה זו.

לָכֵן פֹּה אָמַר ה' אלהים הִנְנִי עָלַיִךְ גַּם אָנִי וְעָשִׂיתִי בְתוֹכֵךְ מִשְׁפָּטִים לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְעָשִׂיתִי בָךְ אֵת אֲשֶׁר לֹא עָשִׂיתִי וְאֵת אֲשֶׁר לֹא אֵעֱשֶׂה כָמֹהוּ עוֹד יַעַן כָּל תּוֹעֲבֹתָיִךְ - כלומר את עתידה להיענש באופן כזה שלא היה כמוהו, שאינך מכירה כדוגמתו - לָכֵן אָבוֹת יֹאכְלוּ בָנִים בְּתוֹכֵךְ וּבָנִים יֹאכְלוּ אֲבוֹתָם - האבות יאכלו את הילדים הקטנים, והילדים יאכלו את הזקנים - וְעָשִׂיתִי בָךְ שְׁפָטִים וְזֵרִיתִי אֶת כָּל שְׁאֵרִיתֵךְ לְכָל רוּחַ - זהו הנמשל לשיער שיחזקאל זרה לרוח. לָכֵן חַי אָנִי נְאֻם ה' אלהים אִם לֹא יַעַן אֶת מִקְדָּשִׁי טִמֵּאת בְּכָל שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל תּוֹעֲבֹתָיִךְ וְגַם אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא תָחוֹס עֵינִי וְגַם אֲנִי לֹא אֶחְמוֹל - בפסוקים הללו ניתן לראות את היסוד למדרש שהבאנו לעיל - שְׁלִשִׁתֵךְ בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ וּבָרָעָב יִכְלוּ בְתוֹכֵךְ

וְהַשְּׁלִשִׁית בַּחֶרֶב יִפְלוּ סְבִיבוֹתָיִךְ - הם ינסו לברוח ולהילחם אבל יהרגו בחרב - וְהַשְּׁלִישִׁית לְכָל רוּחַ אֱזָרֶה, וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם; וְכָלָה אַפִּי וַהֲנַחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנָּחָמְתִּי - נחמה תבוא לי לאחר שיתקיים - וְהַנַּחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְאֶתְּנֵךְ לְחָרְבָּה וּלְחֶרְפָּה בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ לְעֵינֵי כָּל עוֹבֵר. וְהָיְתָה חֶרְפָּה וּגְדוּפָה - מבוזה, מלשון גידוף - מוּסָר וּמְשֹׁמָּה לַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ - העניש תהיה כל כך חמורה עד שהגויים יזדעזעו - בַּעֲשׂוֹתִי בָךְ שְׁפָטִים בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְתוֹכְחוֹת חֵמָה אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי בְּשַׁלְּחִי אֶת חִצֵּי הָרָעָב הָרָעִים בָּהֶם אֲשֶׁר הָיוּ לְמַשְׁחִית אֲשֶׁר אַשְׁלַח אוֹתָם לְשַׁחֵתְכֶם וְרָעָב אוֹסֵף עֲלֵיכֶם וְשָׁבַרְתִּי לָכֶם מַטֵּה לָחֶם וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה וְשִׁכְּלֵךְ וְדֶבֶר וָדָם יַעֲבָר בָּךְ וְחֶרֶב אָבִיא עָלַיִךְ אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי.

המסר העולה מפסוקי הנמשל מאד תקיף, אף יותר מן המשל; כזכור, יחזקאל אֲנָה לקחת ממעט השערות שנותרו *וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם אֶל תּוֹךְ הָאֵשׁ* - זאת אומרת שגם מתוך השורדים בסבב הראשון לא יוותרו הרבה, אלא מעט מן המעט. אבל קודם לכן נאמר ליחזקאל *וְצָרַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ* - שערות יעופו ברוח והחרב תרדוף אחריהן, אבל תשמור כמה שערות; והפרט הזה לא מופיע בנמשל. ושוב אנו חוזרים לשאלה, מה המטרה בדברים הללו? הלא יחזקאל שרוי באלם, אז לא יתכן שהמטרה היא לזעזע את הציבור, כי הוא לא פונה אליהם בשעה זו.

הקבלה בין פרשת בחוקותי לתוכחת יחזקאל

ננסה להבין את הדברים באמצעות הקבלה לפרשת הקללות שבספר ויקרא,[22] שם אנו מוצאים תיאורים רבים הדומים למתואר בפרקנו, כפי שמוצג בטבלה הבאה:

[22] ויקרא כו.

ויקרא	יחזקאל
יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם	יַעַן הֲמָנָכֶם מִן-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם, בְּחֻקּוֹתַי לֹא הֲלַכְתֶּם, וְאֶת-מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם
וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה	וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה, וְשִׁכְּלֵךְ
בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לָחֶם	וְשָׁבַרְתִּי לָכֶם מַטֵּה לָחֶם

מה שבולט הוא מה שנעדר; עניין אחד המופיע בפרשת בחוקותי, אינו מופיע כאן: *וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב*...[23]

ולכן בא המדרש שהבאנו לעיל, ותוהה: מה עם האבות?! החסר ממש זועק, כי פסוקי הפורענות הקשים מפרשת בחוקותי מובאים כאן בפרקנו, אבל פסוקי הנחמה, לא. ומדוע? כמו כן יש לתמוה - הרי אם המטרה היא לזעזע, אז רצוי שיהיה קהל יעד ששומע את הדברים, מה שלא היה.

ניזכר בנושא שעסקנו בו בפרקים הקודמים, התחושה ששררה בקרב רבים מעם ישראל, ביחוד אלו שבגלות, שהקב"ה עזב חלילה את יהודי בבל. הוא השליך אותם, ואינו חפץ בהם יותר. תחושה זו התבססה במידת מה על כך שעשרת השבטים נותקו מעם ישראל והנה, סברו מי שסברו, בית המקדש עומד על מכונו, ונותקה קבוצה נוספת! הוגלתה משם (ואמנם לדעת חלק מהחכמים הייתה אמת בסברה הזו).[24] אנשי

[23] שם, מב.
[24] מחלוקת תנאים בסנהדרין קי ע"ב.

ירושלים אמרו ליהודי בבל: הקב"ה השליך אתכם, אתם לא חלק מעם ישראל. כפי שאומר הפסוק:[25] *לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה*, ולא לכם.

תפקידו של יחזקאל איננו לזעזע ולהוכיח את העם שיחזור בתשובה. במצב שבו הם נמצאים, אין אופציה של 'אם תחזרו בתשובה יהיה בסדר'. מה גם שבמקרה זה החוטאים הם אנשי ירושלים, ויחזקאל נמצא בבבל. הוא לא תובע מאנשי בבל לחזור בתשובה, כדי שהקב"ה יחזיר אותם; הוא הרי מתאר כאן את **חורבנה** של ירושלים.[26]

וכאן אנו חוזרים לשאלה שעלתה ביחס לחומרתו של המדרש שהבאנו לעיל. כבר ממראה הנבואה הראשון שלו (מעשה המרכבה בפרק א), עולה באופן ברור שהמסר של יחזקאל הוא: הקב"ה עזב את ארץ ישראל ונמצא עם היהודים בבבל. על יסוד הדברים הללו נוכל להבין היטב את משמעות השיח בין המלאכים לקב"ה; המלאכים אומרים: 'אינה זו ירושלים?!... והם עמך ונחלתך... עשה בשביל האבות... והקב"ה אומר לא! מבחינתי היות ובירושלים חוטאים בעבודה זרה בצורה כזו אז אני לא אתגלה שם; אני אתגלה בבבל!

מקדש מעט - בבבל דווקא

הגמרא[27] מספרת על רבי יהושע בן חנניה ששאלו אותו הגויים, (איפה הקב"ה נמצא) איפה מרכז העולם, אז הוא הרים את האצבע ואמר: פה... הקב"ה נמצא איפה שאתה

---

[25] יחזקאל יא, טו.

[26] ירמיה (בפרק כז) כן מנסה לצמצם נזקים. אמנם בשלב הזה מטרת נבואותיו איננה להציל את ירושלים מהכיבוש הבבלי, אבל הוא כן מנסה לצמצם נזקים, שירושלים תחת הבבלים לא תחרב. (ירמיה החל להתנבא זמן רב לפני יחזקאל, אך לאורך תקופה מסוימת הייתה חפיפה ביניהם, כאשר ירמיה מתנבא בירושלים ויחזקאל בבבל).

[27] בכורות ח, ע"ב.

מקבל אותו. וזאת צורת הנהגה שונה.[28] אמנם השכינה מתגלה בארץ ישראל בצורה יותר משמעותית מאשר בחוץ לארץ, אך יחד עם זאת בא יחזקאל ומחדש כאן שהשכינה יכולה לסור מירושלים ולשכון גם בבבל; ריבונו של עולם יכול 'להסתדר' בלי ירושלים; נבואת יחזקאל לא נועדה להציל את ירושלים, אלא באה להעביר מסר תקיף (לאלו שיבואו לשמוע את יחזקאל): יש אלוקים בבבל! גם כאשר ירושלים חרבה לחלוטין, ואין בכך משום ערעור של יסודות האמונה.

מחלוקת נוקבת היא בין הרמב"ם לרמב"ן בשאלה האם יתכן מצב בו תהיה א"י נטושה לחלוטין מיהודים, בלי אף יהודי על אדמתה. הרמב"ם[29] טוען בתקיפות שלא יתכן דבר כזה! שכן הקב"ה הבטיח לא למחות את האומה. הרמב"ן[30] חולק עליו ואומר שמצב כזה יתכן, כי הלא גמרא מפורשת היא: *'חמישים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה'*.[31] נראה כי הרמב"ם הבין מהגמרא הזו כי ביהודה לא עבר אבל בגליל עבר, כלומר יתכן בהחלט מצב כזה בו ירושלים תינטש לחלוטין מיהודים.

ויחזקאל בפעולותיו בא להטמיע את הרעיון שהמציאות הזו אין בה בכדי לערער את יסודות האמונה; הוא מפנה את הדברים לעצמו ולאחרים. ריבונו של עולם יכול להתגלות אל עמ"י גם כאשר הם בשיא השפלות, כעבדים. הרי המלאכים, לפי המדרש שהבאנו, אמרו 'עשה בשביל שמך שנקרא עליהם', ותגובתו של הקב"ה הייתה, וכי בירושלים שמי נקרא יותר טוב? כשהם על הסוס ועובדים ע"ז? *אמר להם: ואת שם*

---

[28] וידועות אמרותיו של האדמו"ר מקוצק שהקב"ה נמצא בכל מקום שבו פותחים לו. מִפתבי הרב קוק (כגון בספר אורות, ארץ ישראל פסקה ו) לעומת זאת, עולה שיטה שונה ביחס להנהגת ה'; הוא מדבר על גילוי שכינה דווקא בא"י וכדו'.

[29] ספר המצוות, מצות עשה קנג.

[30] בהשגתו למצות עשה קנג.

[31] יומא נד ע"א.

קדשי חיללו וגו'. ירושלים היא אמצעי לגילוי שכינה, ובמידה ואמצעי זה לא פועל, תתגלה השכינה בבבל, אם כי באופן אחר, בדרגה נמוכה יותר.

ניתן לסכם ולומר שבפרקנו מופיעים באופן כללי שני סוגי מסרים, והם מכוונים הן כלפי יחזקאל עצמו והן כלפי אלו שיבואו לשמוע אותו: א) מסרים של תוכחה, הכוללים אמירות קשות מאד על ירושלים; ב) מסרים שמטרתם לחזק את התודעה בדבר הנוכחות של ריבונו של עולם **גם במצבים קשים, בבבל**.

נשים לב למוטיב החוזר בפרק כמה פעמים, *אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי*. אמנם המצודות מפרש זאת במשמעות של אני מסוגל לעשות, שום דבר לא יעצור בעדי.[32] אבל המלבי"ם נוקט בכיוון שונה ומבאר: אל תחשבו שמה שקרה זה טבעי - נבוכדנצר המלך החזק ניצח, לקח שבויים, היה צריך עבדים וכדו' אלא דעו שכל מה שקורה פה זה דבר ה'.[33]

להבנת הרקע של הדברים, נדלג לפרק יא:

> וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ - האנשים שהכי קרובים אליך, קרובי המשפחה שלך - וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם, רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה - יושבי ירושלים אומרים ליהודים בבבל, ה' השאיר **אותנו**, וזו הוכחה לכך ש**אתם** 'פוטרתם' מלהיות עמ"י, אין טעם שתקיימו מצוות, זה כבר לא רלוונטי - לָכֵן אֱמֹר כֹּה אָמַר ה' אלהים, כִּי הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם, וְכִי הֲפִיצוֹתִים בָּאֲרָצוֹת; וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט, בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם - למרות שהפצתי אותם בגלל חטאיהם, אף על פי

---

[32] מצודת דוד, יחזקאל ה, טו.

[33] אכן, בשלב יותר מאוחר, לאחר החורבן, יבואו מתי המעט ששמעו את דבריו ויאמרו שהוא, יחזקאל, כבר חזה את הדברים לפני שנים. ואז יקלטו המסרים בקרב העם; אז יחלחלו וישפיעו הנבואות שלו על הציבור הרחב.

כן, בעת הזאת עובר המקדש לבבל. אמנם זה מקדש מעט[34] שבו מתגלה השכינה בצמצום, אך הוא עדיף על פני המקדש בירושלים בו עובדים ע"ז ואין בו גילוי שכינה כלל.

על רקע התפיסות המוטעות הללו שביטאו יושבי ירושלים כלפי גולי בבל, נוכל להבין מדוע בפרקנו מופיעים המסרים הכל כך קשים כלפי ירושלים. זו בעצם דרכו של יחזקאל להתמודד עם הטענות של יושבי ירושלים שהא-ל לא נמצא כלל בקרב גולי בבל; הוא מדגיש עד כמה חמורים מעשיהם, עד כמה **הם** דווקא לא יזכו לגילוי שכינה, לעומת יהודי בבל אשר בקרבם ישכון מקדש מעט.

ככלל, מטרת כל הפרקים אשר בתחילת הספר היא ליצור תשתית, זו הכנה לנבואות העיקריות שלו, שיבואו לאחר החורבן. כעת הוא באילמות ומעטים מתעניינים במעשיו, אבל לאחר החורבן, כאשר יבוא הפליט ויספר מה קרה, ויסתבר לעם למפרע שיחזקאל היה נביא אמת או אז *וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם*, תורגש הנכונות בקרב הציבור להקשיב לנביא.

נחתום את הפרק במסר העולה מפסוקים טז-יז:

> בְּשַׁלְּחִי אֶת חִצֵּי הָרָעָב הָרָעִים בָּהֶם אֲשֶׁר הָיוּ לְמַשְׁחִית אֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אוֹתָם לְשַׁחֶתְכֶם וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה וְשִׁכְּלֵךְ וְדֶבֶר וָדָם יַעֲבָר בָּךְ וְחֶרֶב אָבִיא עָלַיִךְ אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי - הכל ממני. אל חשבו שזה סתם 'עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'[35] כמו שסברו אנשי ירושלים וחלק מיהודי בבל, אלא אני ה' אתכם.

---

[34] יש להדגיש שאין פה הקדשה של הגלות! זו איננה אוטופיה. אלא, מקדש מעט עדיף מכלום. אך עדיין, הוא מעט לעומת הקדושה האמורה להתגלות בארץ ישראל.

[35] יחזקאל ח, יב.

פרק ה

פרק ו

בפרק הקודם, פרק ה, עסקנו בהקבלה הבולטת בין דברי נבואתו של יחזקאל, לבין אלו שבנבואת משה בפרשת בחוקותי, בדגש על התוכחה, כפי שניתן לראות למשל בפסוק *כִּי בְמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְחֻקֹּתַי לֹא הָלְכוּ בָהֶם*. גם בפרק שלנו ניתן למצוא לא מעט ביטויים המובילים אותנו לנבואת משה רבינו; בפסוק ד אומר יחזקאל: וְנָשַׁמּוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם - מלשון שממה - וְנִשְׁבְּרוּ חַמָּנֵיכֶם - פולחן החמה - וְהִפַּלְתִּי חַלְלֵיכֶם לִפְנֵי גִּלּוּלֵיכֶם. ובפסוק ה: וְנָתַתִּי אֶת פִּגְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי גִּלּוּלֵיהֶם.

ובפרשת בחוקותי כתוב: וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת פִּגְרֵיכֶם עַל פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם.[1]

ומכאן שמגמה זו שהחלה בפרק ה נמשכת גם בפרקנו.

אל הרי ישראל - האם יש נבואה לדומם?

הפרק פותח בהוראה של הקב"ה ליחזקאל: בן-אָדָם, שִׂים פָּנֶיךָ אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְהִנָּבֵא אֲלֵיהֶם.[2] האם פונה הנביא אל הרי ישראל ממש? או שמדובר במטאפורה? ישנן שלוש תשובות אפשריות לשאלה זו:

א) על פי תורת הסוד לארץ ישראל ישנה חיות ואין היא דוממת[3] - לאור זאת ניתן לבאר כי יחזקאל מתנבא אל ההרים ממש.[4] הנחת היסוד לבאור זה היא שיש

---

[1] ויקרא כו, ל.

[2] הוראה דומה מופיעה גם בפרק לו: 'וְאַתָּה בֶן-אָדָם הִנָּבֵא אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל...'

[3] כוזרי, מאמר שני, יח.

[4] בספר 'שער החצר' לרבי דוד בן שמעון (סימן רמט) מבאר שהנביאים באו לנחם את ארץ ישראל על הגליית בניה ולנחמה בכך שהם ישובו אליה.

נבואה לדומם (להרים במקרה שלנו) שכן הוא מהווה במידה מסוימת כלי קיבול לקדושה. באור זה מתקבל על הדעת, ודאי לשיטת המקובלים שראו קדושה כחומר בארץ ישראל, ויש לו גם תימוכין בנבואה עצמה, כפי שנראה בהמשך.[5]

ב) במילים 'אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל' מתייחס הנביא אל אלה **היושבים** בהרי ישראל.[6] הקב"ה אומר ליחזקאל, אתה נמצא בבבל, אז שים פניך אל הרי ישראל וראה מה מתרחש שם. דברי הנבואה, על פי באור זה, פונים אל העם ולא אל הדומם ממש. גם להסבר זה יש תימוכין בדברי הנבואה, כפי שנראה בהמשך הפרק.

ג) ניתן להציע ולומר שיש במילים נימה מסוימת של אירוניה. ליחזקאל הרי נאמר שהעם לא יהיה קשוב לדבריו, ורק לאחר החורבן יתרחש שינוי, 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[7] אז בפנייתו אל ההרים מביע יחזקאל ביקורת כלפי היושבים בבבל שאינם מקשיבים, כאומר: ההרים מקשיבים יותר מכם. רעיון דומה אנו מוצאים בספר תהילים; על רקע בריחתו של דוד המלך משאול, הוא אומר 'שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי'.[8] ברור שבמציאות לא היה מי שיבוא לעזרתו של דוד המלך; חייליו של שאול היו שם.[9] אז ניתן לפרש את פנייתו אל ההרים, כאומר: מההרים, ומכל הכיוונים, רק אויבים באים... על כן פונה דוד אל הדומם, שכן השמים והארץ - ההרים, הם הנאמנים לה' ומהם יש אף יותר סבירות לעזרה מאשר מבני האדם הסובבים אותי. וממילא,

---

[5] לדעת הרמב"ן הנבואות מופנות פעמים רבות לארץ עצמה. והדבר שיטתי ומצוי ביותר בפירושו על התורה (כגון בויקרא יח, כה, ובהרחבה בדרשתו לראש השנה - 'כתבי רמב"ן' מהדורת הרב שוועל, ח"א עמ' רמט-רנב).

[6] כך נראה מפירוש רד"ק, שביאר שמדובר על העובדים עבודה זרה מעל ההרים והגבעות.

[7] יחזקאל לג, לג.

[8] תהילים קכא, א.

[9] שמואל א כג, כו.

'עֶזְרִי מֵעִם ה' עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ'. דוגמה לדבר: מורה אשר בצר לו פונה אל הלוח בכיתה ואומר לו בוא, אדבר איתך כי אתה מקשיב... המטרה שלו היא כמובן להביך את התלמידים ולגרום להם להבין עד כמה אבסורדית ההתנהגות שלהם, שכביכול הדומם יותר קשוב מהם.

בהמשך נוסיף ונעסוק בשלושת האפשרויות הללו מתוך עיון בפסוקים ובניסיון להגיע להכרעה.

פולחן עבודה זרה בנוף

בנבואתו מוכיח יחזקאל על חטאי העבודה הזרה הנעשים בארץ ישראל ומה עתיד להתרחש בגינם;

> וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְהִנָּבֵא אֲלֵיהֶם. וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל, שִׁמְעוּ דְבַר ה' אלהים, כֹּה אָמַר ה' אלהים לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּיאָיוֹת הִנְנִי אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם חֶרֶב וְאִבַּדְתִּי בָּמוֹתֵיכֶם וְנָשַׁמּוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ חַמָּנֵיכֶם וְהִפַּלְתִּי חַלְלֵיכֶם לִפְנֵי גִּלּוּלֵיכֶם.

אנו רואים בטקסט הדגשה של הדומם; הרים, גבעות, אפיקים וגיאיות, מה שעל פניו מעיד על התייחסות להרים ולגאיות עצמם, ומתאים לאפשרות הראשונה שהזכרנו לעיל.[10] מנגד, מופיעים בטקסט הביטויים *בָּמוֹתֵיכֶם*, *וְנָשַׁמּוּ*, ו- *מִזְבְּחוֹתֵיכֶם* המעידים על כך שהוא פונה אל האנשים החוטאים, כפי שמציעה האפשרות השניה, שהרי אם אמנם

[10] ואם נאמר שמטרת ריבוי הביטויים הללו היא להדגיש את קריאת הנביא אל אלה שגרים בארץ ישראל ולא בבבל, לכאורה אפשר היה להסתפק בפחות מכך.

פונה הנביא אל ההרים עצמם, אז יש לתהות לגבי הביטוי *מִזְבְּחוֹתֵיכֶם*, למשל. האם המזבחות שייכים להר?[11] קיים כאן קושי לשוני משמעותי, המחזק את הדעה השניה.

אמנם, יבואו אלו הסוברים שהנבואה מופנית אל ההרים עצמם, ויסבירו שאכן, *מִזְבְּחוֹתֵיכֶם* - אלו המזבחות של ההרים. ואמנם, פרשנות זו אפשר למצוא לה תימוכין בתחילת הפרק, שם אנו מוצאים, כאמור, את הביטויים *מִזְבְּחוֹתֵיכֶם, חַמָּנֵיכֶם, גִּלּוּלֵיכֶם* - שהם סוגים של עבודה זרה שניתן לייחס אל ההרים עצמם.[12]

גם מוטיב תיקון וטיהור הארץ המתואר בפרקנו, כמו גם בתורה, מעיד לכאורה על פניה לארץ ממש; אנו מוצאים שלאחר שעם ישראל יגלה מארצו, אומרת התורה: 'וְתֵרֶץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם'[13] - כלומר הארץ תזכה למעין שחרור. ניתן אולי לבוא ולומר שזו מטאפורה, ומשמעותה היא - סוף סוף תוכל הארץ לנוח מן החטאים של העם, אבל מעיון בפשטי המקראות, ניכר שמדובר פה על הארץ עצמה הצריכה לטיהור.

אבל המשך נבואתו של יחזקאל לא ממש תואם זאת: 'וְהוֹתַרְתִּי בְּהָיוֹת לָכֶם פְּלִיטֵי חֶרֶב בַּגּוֹיִם בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם בָּאֲרָצוֹת'. עפרה של ארץ ישראל הרי לא יתפזר על אדמת בבל... ועוד יותר - 'וְזָכְרוּ פְלִיטֵיכֶם אוֹתִי בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ שָׁם' כי ברור שבמילים אלו פונה הנביא אל עם ישראל.

---

[11] יכול להיות שבנו את המזבחות אכן כחלק מסגידה להר.

[12] בהקשר זה ראוי לציין שהתורה, כאשר היא עוסקת בביעור האלילות של עמי כנען, איננה מצווה בלשון כוללנית: השמידו את כל העבודה הזרה שבארץ כנען, אלא מתייחסת לסביבה ומפרטת וכך נאמר (דברים יב, ב) 'אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן'. ומכאן ניתן אולי להסיק שהיה קיים פולחן בנוף עצמו. אמנם להלכה אמרו חכמים (עבודה זרה ג, ה): 'על ההרים אלוהיהם, ולא ההרים אלוהיהם', היינו שהנוף עצמו (ההר) לא נטמא, אלא החותם שאותו הטביע האדם בנוף (לדוגמה המזבח שעל ההר). אבל על כל פנים המסר הוא שהארץ נטמאה ויש לטהר אותה.

[13] ויקרא כו, מג.

נותרה אם כן השאלה בעינה, אל מי פונה כאן הנביא?

פרק ו - שני חלקים שלוש נבואות

במענה לסוגייה זו, נוקטים חלק מהחוקרים בגישה ה'קלה', וכמו בסוגיות דומות אחרות, אומרים שאנו מוצאים שתי מסורות על מי נאמרה הנבואה, על הארץ או על העם, ובעריכה, שתי המסורות הובאו לידי ביטוי, אבל הסבר זה אינו מניח את הדעת.

רימון כשר[14] מבאר שפרק ו מחולק בעצם לשני חלקים מרכזיים; חלק ראשון הוא פסוקים א-י המתארים נבואה אחת. לאחר מכן אנו רואים פתיחה חדשה: 'כֹּה אָמַר ה' אלהים', ושם מתחיל החלק השני, הנמשך עד סוף הפרק, ובו נבואה אחרת (גם פרק ז פותח בנבואה חדשה, כפי שמעידות המילים שבתחילתו 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר'). החלק הראשון עצמו (פסוקים א-י) מורכב משתי חטיבות, ואת זה אנו למדים מהסיומות; פסוק ז מסתיים במילים *וְיָדַעְתֶּם, כִּי אֲנִי ה'* ופסוק י במילים *וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'*. כלומר, חטיבה ראשונה בחלק הראשון כוללת את פסוקים א-ז, וחטיבה שניה כוללת את פסוקים ח-י.

לפי החלוקה הזו, יוצא שבחלק הראשון מתייחס הנביא באופן ברור לסביבה ולנוף (גם אם ננקוט בפרשנות לפיה הוא לא פונה אל ההרים עצמם אלא אל יושביהם, חייבים לומר שישנה התייחסות ניכרת לנוף) ואילו בחלק השני, הוא פונה אל הגולים, אל העם עצמו, כפי שמעידות בבירור המילים ***וְנָפַל חָלָל בְּתוֹכְכֶם; וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'***.[15]

הסבר זה עונה היטב על השאלה שהעלינו בתחילת הפרק, אל מי פונה הנביא; בחלק אחד הוא פונה אל ההרים ובמשנהו הוא פונה אל העם. שני החלקים הבאים במקביל

---

[14] מקרא לישראל על יחזקאל, חלק א עמוד 213.

[15] ויחד עם זאת, אפשר בהחלט לבוא ולומר שזה המשך הפסוקים הפונים אל ההרים, ומשמעות המילים היא שבתוך ההרים יהיו גוויות וההרים עצמם ידעו את ה'.

מראים את הציפייה שעם ישראל יפעלו בהתאם לאופי המתאים, הן להם כעם ה' והן לאופיה של ארץ ה'.[16]

טהרת הארץ

כעת, לאחר שיישבנו את סוגיית הפניה להרים, נפנה לבחון את המשמעות הכוללת של הפרק. אחת המטרות של הנבואה בפרקנו היא תיאור העתיד לקרות לארץ בעקבות החטאים; כזכור, בפרקים הראשונים של הספר ראינו כיצד פעם אחר פעם פונה יחזקאל אל העם אשר בבבל ומעביר לו את המסר שהקב"ה עבר לבבל; לא אתם אלה שנזנחו מפני הקב"ה, אומר הנביא לגולים, אלא דווקא הם! אלה שנותרו בארץ ישראל; וכעת בפרקנו הוא מתאר כיצד אכן מתקן ומטהר הקב"ה את ארץ ישראל מכל הטומאה שנעשתה בה.

מטרה נוספת יש לדבריו של הנביא; הוא נאבק בהלך הרוח הפגאני שלפיו, העובדה שעם ישראל גולה מארצו מוכיחה, חלילה, שהא-ל העברי הפסיד לא-ל הבבלי. גם בקרב היהודים היו שנטו לחשוב כך, וזו הסיבה לכך שאנשי ירושלים אמרו לגולים שהנה, הם כבר מחוץ לתמונה, שכן הם גלו. מה יקרה כאשר גם הם יגלו? הקב"ה מכין את התשתית מראש: 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם', ורואים זאת היטב במילים 'וְנָכְרוּ פְּלֵיטֵיכֶם אוֹתִי בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ שָׁם'; הנביא אומר לעם: תבינו מראש שיש ערך למה שאני פועל כאן כעת; זו לא סתם מכה שהבבלים מנחיתים עליכם; הבבלים הם כלי משחק ביד הקב"ה, שדרכם הקב"ה מטהר את הטומאה שנבעה מהחטאים.

---

[16] לאור הקבלה זו מובנים דברי הראי"ה קוק זצ"ל (אורות, ארץ ישראל, ג) 'יצירה עצמית ישראלית, במחשבה ובתוקף החיים והמפעל, אי אפשר לישראל אלא בארץ ישראל'.

לדמותם של הפליטים הנותרים לאחר החורבן

יחזקאל אומר בנבואתו אל העם:

> וְהוֹתַרְתִּי מִכֶּם פְּלֵיטִי חֶרֶב בַּגּוֹיִם בְּהָזָּרוֹתֵיכֶם בָּאֲרָצוֹת. וְזָכְרוּ פְלֵיטֵיכֶם אוֹתִי בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ שָׁם אֲשֶׁר נִשְׁבַּרְתִּי אֶת לִבָּם הַזּוֹנָה אֲשֶׁר סָר מֵעָלַי וְאֶת עֵינֵיהֶם הַזֹּנוֹת אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם; וְנָקְטוּ - יאחזו - בְּפְנֵיהֶם אֶל הָרָעוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ לְכֹל תּוֹעֲבֹתֵיהֶם. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' לֹא אֶל חִנָּם דִּבַּרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת.

מי הם אותם יהודים שיוותרו, אותם פליטים?

בפרק הקודם פגשנו תיאורים של השמדה כמעט מוחלטת של העם. יחזקאל ביצע פעולות סמליות בשיער, המבטא פאר; הוא גילח וחילק את השיער לשלושה חלקים, והשליש האחרון הוכה מכה אחר מכה עד שנותרו ממנו שערות בודדות. מי היו אותם בודדים? בניסיון לענות על השאלה הזו פנינו לנבואה קדומה יותר של ישעיה,[17] (שהיא היסוד לנבואתו זו של יחזקאל) שם מתאר הנביא את המכה הקשה שעתידה לבוא על העם וממשיל אותו לעצי אלה ואלון בשלכת, כאשר מאומה כמעט לא נותר:

> וְרִחַק ה' אֶת הָאָדָם - הקב"ה ישליך את בני האדם - וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה - תישאר עשירית בלבד ממה שהיה, וגם היא - וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ.

מי הם אותם אלו שיוותרו לאחר ששלכת תאחז באלה ובאלון? אומר ישעיה 'זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ' - ישאר זרע שממנו עתיד לנבוט העם מחדש, זרע שהוא זֶרַע קֹדֶשׁ - אלו שנהגו

---

[17] פרק ו.

כראוי. מהם תצמח הישועה. היינו חושבים שזה יהיה גם תוכן נבואתו של יחזקאל, אך לא כך הם פני הדברים.

המטרה - הכרה בכך שלא אֶל חִנָּם דִּבַּרְתִּי

בפסוק ח אומר יחזקאל וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה', לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת - כלומר מי שישאר אלה לא הצדיקים אלא דווקא החוטאים, שלא היו בסדר, וכאשר הם יראו מה עשה ה' הם יכירו בו.

ומעניין לציין שגם בישעיה אנו מוצאים דברים מעין אלו. בפרק נז אומר ישעיה:

> הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל-לֵב - החברה באותה עת הייתה מושחתת והצדיק נחשב בה לאאוטסיידר, לא שייך, ולכן כאשר הוא נפטר מן העולם, זה לא עניין הרבה אנשים כי לא התייחסו אליו - וְאַנְשֵׁי חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין - אין מי שמתבונן[18] בסיבה לכך שאנשי חסד נאספים - כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק. יָבוֹא שָׁלוֹם, יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ. הצדיק נאסף כדי שהוא לא יוכה, ואז אומר הקב"ה כביכול, לאחר שהצדיקים נאספו אל מקומם אפשר 'לטפל' בנותרים. וְאַתֶּם קִרְבוּ הֵנָּה בְּנֵי עֹנֵנָה זֶרַע מְנָאֵף וַתִּזְנֶה - ותראו אלו מכות צפויות לכם.

ואכן מתיאור שיבת ציון בספר עזרא אנו למדים שלאו דווקא האוכלוסייה החזקה היא זו שעלתה מבבל.[19] כדי להבין את הסיבה לכך ניזכר שהמגמה התאולוגית של יחזקאל היא להילחם בעבודה זרה. כל הפרק שלנו מוקדש לשבירת והריסת סמליה ופולחניה.

---

[18] הוא רואה מה קורה אך לא מבין את המשמעות.
[19] עזרא ב, סב.

בפסוק י נאמר: וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי לֹא אֶל חִנָּם דִּבַּרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת. אומר פה הקב"ה: אני זה ששולט בעולם ולכן חשוב לי מאד שיהיו אנשים שיזכרו את העוונות שעשו, ואלה אינם הצדיקים; מהם לא תצמח הישועה לעניין זה בשעה שהם יצהירו 'יש דין ויש דיין'. אני מעוניין באלו שיכירו בכך שהיו ראויים לענישה, מכיוון שאז, מבחינה תאולוגית, הזיקה בין המעשה לתוצאה תהיה ברורה - חטא ועונש. אנשים כאלו שידעו *שלא* אֶל *חִנָּם*, וישובו בתשובה.

על פי התפיסה ההופכית, אם חלילה מעלים על הדעת שההתנהלות היא בבחינת אֶל חִנָּם, אז המסקנה התיאולוגית היא שהא-ל רע. אבל מסקנה אף יותר גרועה מכך היא שהא-ל כלל לא עומד מאחורי הדברים אלא הטבע, או הא-ל השני, הבבלי. הרי אם היה זה הא-ל העברי לא סביר שהוא היה עושה את זה חינם שכן איזה אינטרס יש לו להחריב את ביתו? אז או שהוא לא תיפקד, או שהא-ל האחר תיפקד.

אנו מוצאים את העיקרון הזה *של לֹא אֶל-חִנָּם דִּבַּרְתִּי* במקום נוסף בספר יחזקאל, בפרק יד. פרק זה מתאר את אלו שכן ישרדו את הזוועות, ובסופו אומר הנביא:

> כִּי כֹה אָמַר ה' אלוהים אַף כִּי אַרְבַּעַת שְׁפָטַי הָרָעִים - שפטי לא מלשון שופטים אלא עונשים, כמו לעשות שפטים - חֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר, שִׁלַּחְתִּי אֶל יְרוּשָׁלַם, לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה וְהִנֵּה נוֹתָרָה בָּהּ פְּלֵטָה - בודדים ששרדו את השפטים - הַמּוֹצָאִים - החוצה, לגלות - בָּנִים וּבָנוֹת, הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם - אל אנשי בבל - וּרְאִיתֶם אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם - אתם תראו כיצד הם מתנהגים - וְנִחַמְתֶּם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלַם, אֵת כָּל אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ.[20]

[20] פסוק כא.

צריך להבין שהרוחות בקרב יהודי בבל סוערות. יחזקאל מספר להם על המתרחש בירושלים, על הטבח שהבבלים טובחים שם ביהודים. יושב לו בבבל יהודי שזה עתה גלה מירושלים, והשכן שלו או בן הדוד שלו נשאר שם... הוא הרי מכיר את האנשים! אז יש כאלו בקרב יהודי בבל שאומרים לעצמם, הא-ל הבבלי ניצח. אבל אז יבואו כמה פליטים מהחורבן, הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם, ו'הותיקים' יראו אותם 'עם הצלב על החזה', עם העבודה הזרה, *וּרְאִיתֶם אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם*, ומתוך התבוננות באחר יגיעו למסקנה ולהכרה הזו שיש דין ויש דיין, וְנִחַמְתֶּם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלַם אֵת כָּל אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ, הקב"ה צודק - וִידַעְתֶּם כִּי **לֹא חִנָּם** עָשִׂיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בָהּ, נְאֻם ה' אלהים.

הכרה בנכונות משפט ה' בעת הפורענות

בהקשר זה של הפנמה כי העניש הייתה ראויה, וכי החוויה האנושית של 'עזב ה' את הארץ' הייתה מוטעית, ניתן לבאר סוגייה מהגמרא.[21] המשנה אומרת: כשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה. המובן הפשוט של הדברים הוא שיש להתייחס מבחינה אמונית באותו אופן כלפי שני המצבים. שואלת על כך הגמרא שאלה תמוהה לכאורה: מה זאת אומרת כשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה? הרי על הטובה מברך 'הטוב והמטיב' ועל הרעה 'דיין האמת', ומכאן שזה לא 'כשם'? כלומר הגמרא מבינה את דברי המשנה, כדנים בנוסח. ועונה הגמרא תשובה שלכאורה תמוהה אף יותר: 'אלא, לקבל את שתיהן ברמה שווה, בשמחה'. אבל על כך ניתן לשאול, הרי הנוסח על הרעה הוא 'דיין האמת', אז כיצד ניתן לומר שהכוונה היא לקבל בשמחה? אפשר להבין את הדרישה לקבל, קבלת הדין, אבל בשמחה?

---

[21] ברכות ס, ע"ב.

הדברים יובנו כאשר נעשה את ההבחנה בין ההכרה התיאולוגית לבין החוויה של האדם ותנועת נפשו. מבחינה תיאולוגית, כל מה שעושה הקב"ה זה נכון; תגובה על הניצחון במלחמת ששת הימים בנוסח 'הטוב והמטיב' יותר מאשר על הזוועות של אושוויץ ומיידנק, היא לא נכונה, כי ריבונו של עולם עושה תמיד מה שנכון, והכל לטובת האדם, וכל דעביד רחמנא לטב עביד. ועל כך שואלת הגמרא - הרי זה עיקרון, שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, הכל מאת הקב"ה, אז מדוע באה המשנה ומחלקת וקובעת נוסחאות שונים?

ועל כך באה תשובת הגמרא, שהמשנה מחלקת בין שני המצבים מכיוון שהיא מתייחסת לחוויה של האדם, לא להכרה השכלית שלו בהשקפה הנכונה, ולכן ניסחו חכמים שתי ברכות. כלומר, מבחינה השקפתית אמונית יתכן שהאדם יתייחס באותו אופן גם אל הרעה וגם אל הטובה, אבל ברמת החוויה, ברור שהאדם נמצא במקום נפשי שונה כאשר מתרחשים לו דברים טובים, לעומת דברים לא טובים; החוויה של האדם בשעה שהוא מלווה קרוב משפחה לבית עולמו שונה מהחוויה שלו אם זכה בפיס...

ולכן, כך מסביר זאת הרב קוק,[22] קבעה המשנה נוסחאות שונים; אומרים לאדם: אתה צודק, אבל קבל את שניהם בשמחה. בנוסח תאמר אמנם 'דיין האמת' כי כרגע אתה עצוב, ואין עניין לטייח הרגשות, למרות שמבחינה אלוקית שני המצבים זהים.

ומהו אותו רגש של שמחה המצופה מאיתנו הן ברעה והן בטובה? זהו רגש שמחה פנימי ולא שטחי בלבד, על כך שהקב"ה החליט לתת לאדם אפשרות לפעול. זו הכרה בכך שהקב"ה נותן בי אמון, מעניק לי הזדמנות (במקרה של זכייה בכסף, למשל) לעשות צדקה וחסד. ושמחה זו יש לה מקום גם ברעה, כגון בשעת אבל. יהודי שמח בזה

[22] בביאור עין איה שם, פסקה קפג.

שהקב"ה מאמין בו שהוא יכול לעמוד בניסיון הזה והקב"ה החליט לפעול דרכו. השמחה היא על עצם זה שהקב"ה מתייחס אלי. יש הבדל בצורת ההתייחסות, אם בגדר טובה או חלילה בגדר רעה, ולכן הברכה שונה, אבל השמחה היא על עצם מציאות הבורא איתי.

בהקשר זה, אם נחזור ליהודים הגולים, הם כרגע נמצאים בבבל, ויחזקאל צריך לשכנע אותם על עצם מציאות הקב"ה איתם.

הקבלה בין פרק ו לפרק לו

בתחילת הפרק ציינו שקיימת נבואה דומה, מקבילה לזו שבפרקנו, בפרק לו. ואמנם, כבר בתחילתו של פרק לו ניתן לראות את ההקבלה:

וְאַתָּה בֶּן-אָדָם הִנָּבֵא אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל - פתיחה מאד דומה לזו של הפרק שלנו - וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר ה׳ כֹּה אָמַר ה׳ אלהים יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה לָּנוּ - כיון שהאויב שמח שארץ ישראל תיכבש והוא יוכל לעבוד שם עבודה זרה - לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר ה׳ אלהים יַעַן בְּיַעַן שַׁמּוֹת וְשָׁאֹף אֶתְכֶם מִסָּבִיב לִהְיוֹתְכֶם מוֹרָשָׁה לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם - כיון שהעמים רצו לעשות אתכם שממה ולהעביר אתכם להיות ירושה לגויים - וַתֵּעָלוּ עַל שִׂפַת לָשׁוֹן וְדִבַּת עָם - דיבת מלשון דובב, העמים דובבו, דיברו עליכם בעניין חלוקת הארץ (רש"י) - מי יזכה בגליל, מי יזכה בנגב[23] - לָכֵן הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר ה׳ אלהים כֹּה אָמַר ה׳ אלהים לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת - ביטויים זהים

[23] כעין מה שתיאר המשורר אסף בתהילים (פג, יג): 'אֲשֶׁר אָמְרוּ, נִירְשָׁה לָּנוּ אֶת, נְאוֹת אֱלֹהִים'. כך היה גם בהסכם סייקס פיקו בין צרפת לממלכה המאוחדת, שמטרתו הייתה לקבוע את אזורי השליטה של שתי המעצמות בשטחי האימפריה העות'מאנית לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה. בסופו של דבר, דבר אלוקינו קם ועם ישראל שולט בארץ ולא אותם גויים.

לאלו שבפרקנו - וְלֶחָרְבוֹת הַשֹּׁמְמוֹת וְלֶעָרִים הַנֶּעֱזָבוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְבַז וּלְלַעַג לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם אֲשֶׁר מִסָּבִיב - כיון שהגויים לעגו לכם - לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים אִם לֹא בְּאֵשׁ קִנְאָתִי דִּבַּרְתִּי עַל שְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וְעַל אֱדוֹם כֻּלָּא אֲשֶׁר נָתְנוּ אֶת אַרְצִי לָהֶם לְמוֹרָשָׁה בְּשִׂמְחַת כָּל לֵבָב בְּשָׁאט נֶפֶשׁ לְמַעַן מִגְרְשָׁהּ לָבַז - כיון שראו הגויים שגורשו ישראל מארצם ניצלו זאת לביזה (רש"י) - לָכֵן הִנָּבֵא עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת כֹּה אָמַר ה' אלהים הִנְנִי בְקִנְאָתִי וּבַחֲמָתִי דִּבַּרְתִּי יַעַן כְּלִמַּת גּוֹיִם נְשָׂאתֶם.

מטרת שיבת העם לארץ - לֹא לְמַעַנְכֶם כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי

לפי פשטי המקראות מי שהתבזה כל הזמן היו ההרים ואל כבודם מתייחסת הנבואה, ולא אל כבודם של ישראל. ואם יבוא מאן דהו וירצה לפרש שעם ישראל הוא המבוזה מכיוון שהוא בגלות, ממשיך יחזקאל ואומר:

וְאַתָּה הָרֵי יִשְׂרָאֵל עַנְפְּכֶם תִּתֵּנוּ וּפִרְיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קֵרְבוּ לָבוֹא כִּי הִנְנִי אֲלֵיכֶם וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְנֶעֱבַדְתֶּם וְנִזְרַעְתֶּם. לָכֵן אֱמֹר לְבֵית-יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר ה' אלהים לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית-יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם.

כלומר, הנביא פה מבטא דברי ביקורת כלפי העם. הוא אומר שכל הסיבה לכך שאלוקים יחזיר את עמו לארצו היא לא בגלל שמגיע לו, *לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה*, אלא כ'כוח עבודה', כדי שהם יעבדו ויזרעו והמטרה תושג - *כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי*. הגויים רואים בעם ישראל נציגים של הא-ל, ולכן כאשר הם באים ודנים בכיבוש וחלוקת הארץ על ידם יש בכך ביזוי שם שמים. על מנת לתקן זאת יחזיר אלוקים את עמו. אבל לא די בכך שהם ישובו, אלא הוא מחזיר אותם בתשובה, כי הוא רוצה שהם יקדשו את שמו.

וכאן אנו פוגשים שוב ביטויים שאנו מכירים מפרשת בחוקותי, אך הפעם מחלק הברכות שבה:

וְאֶת רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם.[24]

הפרק מסתיים בנימה חריפה ובביטויים מוכרים מהפרק שלנו:

וּזְכַרְתֶּם אֶת דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם. לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה נְאֻם ה' אלהים יְוָדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל.

נבין את הדברים באמצעות משל; אמא מגישה לשולחן גלידה לקינוח. הילדים מתלהבים, ואז היא ניגשת לאחד הילדים ואומרת לו: דע לך שאני לא מביאה את זה בגללך, לך לא היה מגיע, אלא שנתקעתי עם עודף גלידה במקרר... אם אני אתן לאחרים בלבד, ישארו שאריות ויהיה לי לכלוך במקרר, אז בתאבון!

הנבואה פה קשה ביותר כלפי עם ישראל! הן בפרק שלנו והן בפרק לו אומר הקב"ה שהוא חפץ שיתקדש שמו בגויים,[25] וזה יקרה כאשר הארץ תפרח ויעבדו אותו בה, ולכן הוא 'נאלץ' להשיב את עם ישראל לארצו, כי הם הנציגים שלו.

---

[24] פסוק כז.

[25] מוטיב שחוזר פעמים רבות בספר יחזקאל - שמו של הקב"ה יתקדש בגויים.

פעולת ה' למניעת חילול ה'

הרעיון הזה, שמטרת פעולות ה' איננה עבור העם אלא מניעת חילול ה', מופיע פעמים רבות ביחזקאל, ולא רק ביחזקאל.[26] וכדאי לתת עליו את הדעת ולנסות להבין את המשמעות שלו (הרי לא יתכן שהקב"ה מפחד ממה יגידו השכנים...)

תשובה על כך מצויה בהבנת המושג קידוש שם ה' או חלילה היפוכו, כפי שהוא מבואר בתורת רמב"ן.[27] הקב"ה ברא את העולם מתוך חסד לברואיו, והחסד הגדול ביותר שהוא מעניק לנו כברואיו הוא שאנו זוכים להכיר, במידה מסוימת, את דרכי הא-ל; זה הדבר הטוב והנעלה ביותר שהאדם יכול להגיע אליו; הטוב ביותר לאדם מכל הבחינות, מוסרית, דתית ואף חומרית. כמה טוב היה בעולם אם לא היו גנבים. כמה שפע היה בעולם, לו לא היו מבזבזים אנרגיה כה רבה במאבק בפשיעה או במלחמות וכיוצא באלה.

כעת, נתאר לעצמנו מצב שבו אותו אחד, שבתפיסה הכללית מייצג את הטוב הזה עלי אדמות, הדמות שכולם בטוחים שהיא זו המגלמת את המוסר והדעת וכן הלאה, מתנהג באופן לא ראוי, ואולי אף ההיפך הגמור מהראוי. וכתוצאה מכך באים אנשים ואומרים משהו בסגנון, 'אם הרב פלוני עושה כך וכך אז אני גם מרשה לעצמי'.[28] ברור שיש כאן בעייתיות, השאלה היא מהי; אם, בעקבות ההתנהגות של אותו אחד, באים אנשים מסוימים וטוענים שהתורה לא טובה, האם הבעיה היא שהקב"ה נפגע מזה כביכול? לכאורה הבעיה היא שהשגת המטרה הכללית נפגמת, המטרה שבני האדם ילכו בדרך המוסר והטוב היא זו שנפגעת!

---

[26] אנחנו מוצאים כבר בפרשת חטא העגל שמשה רבינו אמר להקב"ה 'לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם' (שמות לב, יב).
[27] רמב"ן על במדבר יד, יג. וברבנו בחיי הרחיב בדבר (כד הקמח ערך חילול ה' ד"ה 'ויש לך לדעת').
[28] יומא פו ע"א.

כאשר נגלה לעיני כל שצדיק טוב לו, תכלית העולם מתממשת! כאשר בני דורו של אברהם אבינו ראו אותו נלחם בעבודה זרה, ויחד עם זאת מצליח בכל מעשה ידיו, ובנוסף זוכה להולדתו של יצחק, רבים מהם מסיקים מסקנות ומצטרפים. לעומת זאת, כאשר עם ישראל מושלך לגלות אומרים אנשים, מסתבר שהפסל הבבלי יעיל יותר. ולכן אומר כאן הקב"ה, אני 'נאלץ' להחזיר את עם ישראל לארץ ישראל, לא למענם אלא על מנת להיטיב לעולם. המטרה היא שיחזור העם בתשובה ושם שמים יופץ.

נקודה נוספת בעניין זה, ונחזור לדוגמה של אותו רב שהתנהג שלא כראוי. אם הוא ממשיך בעוד ועוד מעשים שאינם הולמים, הרי שאנשים מפסיקים להתייחס אליו כאל מייצג הדת והמסורת, ואז, זה נעשה פחות רלוונטי עבור אותם המחפשים תרוץ למעשיהם הנלוזים, להיתפס בו, לתלות את התנהגותם במעשיו; נניח למשל שפלוני אלמוני מגיע ואומר, שבתאי צבי (שר"י) עשה כך וכך אז גם לי מותר... זו הרי שטות! עבר השלב הזה... כבר קלטו הרי כמה הוא שקרן ומנוול, אין מה להיתלות בו.

בדומה לכך, אומר כביכול הקב"ה לעם ישראל, אם תעברו את הגבול, אם תרבו במעשיכם הרעים, אני כבר לא אפנה עליכם. כי גם אם אכה בכם את מכותי, חילול ה' כבר לא יהיה. בשלב הזה, אף אחד כבר לא יחשיב אתכם לנציגים שלי. אני אשמור את הכמה צדיקים בודדים שישארו. כדאי לכם להבין שלא למענכם אני עושה; תתבוננו במה שעומד להתרחש.

עד כאן עסקנו בחלקו הראשון של הפרק, פסוקים א-י. בשורות הבאות נעסוק בחלק השני.

פֹּה אָמַר ה' אלהים הַכֵּה בְכַפְּךָ וּרְקַע בְּרַגְלְךָ וֶאֱמָר אֲח - אלה ביטויי צער ואבל - אֶל כָּל תּוֹעֲבוֹת רָעוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בַּחֶרֶב, בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר יִפֹּלוּ - הקב"ה אומר

ליחזקאל שעל שני דברים עליו להצטער ולהתאבל; הן על הצרות המתרחשות בירושלים והן על הסיבה הנוראית שבגינה נאלץ הקב"ה להכות בהם את המכות הללו. הֶרֶחוֹק בַּדֶּבֶר יָמוּת וְהַקָּרוֹב בַּחֶרֶב יִפּוֹל - אף מי שרחוק מהאויב אינו יכול להרגיש מוגן מאחר ובתוך העיר מחולל הדבר שמות. ובאם הוא רוצה לצאת החוצה, אל מקום נקי מדבר, לשאוף אויר פסגות, שם נמצא האויב - וְהַנִּשְׁאָר וְהַנָּצוּר בָּרָעָב יָמוּת. וְכִלֵּיתִי חֲמָתִי בָּם וְיֹדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳ בִּהְיוֹת חַלְלֵיהֶם בְּתוֹךְ גִּלּוּלֵיהֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם - עד הרגע האחרון תלו אותם מתים את תקוותיהם בעבודה הזרה ופנו אליה למען תושיע אותם. ואתם, כאשר תבינו את הסיבה למכות הנוראות, שכן תבחינו שסביב המזבחות של העבודה הזרה שרועות ערמות של גופות, או אז יתקיים בכם - וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳ אֶל כָּל גִּבְעָה רָמָה בְּכֹל רָאשֵׁי הֶהָרִים וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן וְתַחַת כָּל אֵלָה עֲבֹתָה מְקוֹם אֲשֶׁר נָתְנוּ שָׁם רֵיחַ נִיחֹחַ לְכֹל גִּלּוּלֵיהֶם.

המילים 'אֶל כָּל גִּבְעָה רָמָה בְּכֹל רָאשֵׁי הֶהָרִים וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן וְתַחַת כָּל אֵלָה עֲבֹתָה' מזכירות לנו את תוכחת התורה בספר ויקרא,[29] על כך שעם ישראל לא מתבונן בנסיבות שהובילו לסילוקו של הכנעני מהארץ:

וְלֹא תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם... כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם.

וכאשר התורה מצווה לאבד את כל הפולחנים של יושבי ארץ כנען היא אומרת:

עַל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן.[30]

---

[29] ויקרא יח, כח-ל.
[30] דברים יב, ב.

הנביא יחזקאל, בהזכירו את הביטויים הללו, שב ומוכיח את העם על כך שהם הולכים בדרכי הכנעני.

וממשיכים הפסוקים:

> וְנָטִיתִי אֶת יָדִי עֲלֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה - שתי מילים בעלות עיקרון זהה - מִמִּדְבַּר דִּבְלָתָה, בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳.

ניתן להבין את הביטוי מִמִּדְבַּר דִּבְלָתָה בשני אופנים ;

א) אנו מוצאים את הביטוי דבלה באחת החניות של עם ישראל במדבר סיני - עַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה.[31] מ' היתרון במילה מדבר לא באה ללמד על מקום, מהיכן תבוא המכה, אלא במשמעות של מאשר, השממה שלכם תהיה גדולה יותר מאשר מִדְבַּר דִּבְלָתה.

ב) רד"ק מבאר שעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה הוא רבלה, שכן אותיות למנ"ר מתחלפות פעמים רבות באותיות דומות. במילה רבלה התחלפה האות רי"ש בדל"ת בגלל הכתיבה הדומה שלהן ומדובר בעצם באותו מקום. מקום בשם ריבלה[32] אנו מוצאים בספרים מלכים ב וירמיה, שם התנהל המשפט נגד צדקיהו.[33] ואז משמעות הביטוי בהקשר שלנו היא שההשמדה תתחיל מאזור דבלה.

בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם - ארץ ישראל המכונה 'ארץ מושבותיכם', אשר כבשורה נאמר לישראל עליה 'דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל-אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם',[34] הופכת לאיזור שממה. עם ישראל ישרוד בבבל ויראה את ארץ ישראל

---

[31] במדבר לג, מו.
[32] במבוא לפרק א (הערה 43) הרחבנו בנושא זיהוי המקום רבלה ומשמעותו.
[33] מלכים ב נב, ט; ירמיה כה, ו.
[34] במדבר טו, ב.

מבחוץ 'ארץ מושבותיהם' - מקום ישיבת יהודי ארץ ישראל. מקום זה יהפך לשממה והתקווה לא תהיה בזמן הקרוב בארץ ישראל הן בבבל והן בארץ ישראל, ולא כפי שטענו יהודי ארץ ישראל כלפי אלה שבבבל 'רַחֲקוּ מֵעַל ה", הקב"ה עזב אתכם. על כן על יהודי בבל נאמר 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה".

לסיכום הפרק, ניתן לומר שהמגמה התאולוגית של יחזקאל, כפי שהיא באה לידי ביטוי בפרקנו, היא השמדת הפולחנים של העבודה הזרה על ידי הקב"ה, שתביא לכך שהארץ תתקדש בשם שמים; הן בעם ישראל והן בגויים יתקיים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'.

פרק ז

הפסוקים הראשונים בפרק שלפנינו מעלים מספר שאלות:

א) אל מי מתייחסת הנבואה? בפתיח לפרק נאמר כך: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר וְאַתָּה בֶן-אָדָם כֹּה אָמַר ה' אלהים לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ בָּא הַקֵּץ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ - למי יבוא הקץ? האם נבואה זו מתייחסת לאדמת ישראל או לארבע כנפות הארץ?

אפשר לבאר שהקץ יבוא על אדמת ישראל **מארבע** כנפות הארץ, אבל באור זה לא מתיישב היטב מבחינה לשונית; כי כתוב **על** ארבע כנפות הארץ ולא **מארבע** כנפות הארץ, וכן מובן בפשטות שכוונת הדברים כאן היא אל כל העולם ולא אל ארץ ישראל בלבד.[1]

ב) הנביא מתאר לעם את המכות שיכה בהם הקב"ה: הַקֵּץ עָלַיִךְ וְשִׁלַּחְתִּי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כְּדַרְכָיִךְ - בהתאם למעשים שלך - וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל תּוֹעֲבוֹתָיִךְ - את העונש המגיע לך על כל החטאים. וְלֹא תָחוֹס עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל. כִּי דְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶינָה - ומסכם - וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'. כלומר, כתוצאה מהמכות ידעו כי אני ה'. ונשאלת השאלה, כיצד? כיצד כתוצאה מהמכות הקשות יכיר העם במציאות האלוקית?

---

[1] כפי שמפרש המצודות.

ג) מהו אותו קץ עליו מדובר בפרקנו? אנחנו מוצאים את המושג קץ בפרשת המבול, שם נאמר: קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי.[2] כלומר קץ הוא סוף. וצריך להבין על סוף של מה מדובר כאן.

ד) אנו מוצאים בפרק ביטויים רבים החוזרים על עצמם בפסוקים שונים,[3] ונשאלת השאלה לשם מה? מה ניתן ללמוד מכך? נבחן כמה מהם:

כֹּה אָמַר ה' אלהים: רָעָה אַחַת רָעָה, הִנֵּה בָאָה - הנה מגיעה אותה רעה. ומהי? - **בפסוק ו: קֵץ בָּא** בָּא הַקֵּץ הַקֵּץ אֵלַיִךְ הִנֵּה בָּאָה - בדיוק מה שכבר נאמר בפסוקים הפותחים. והכפילות ממשיכה - **פסוק ז: בָּאָה הַצְּפִירָה**[4] אֵלַיִךְ, יוֹשֵׁב הָאָרֶץ. בָּא הָעֵת, קָרוֹב הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא הֵד הָרִים - שלא תדמו לחשוב שמדובר בהד הרים, הקול הוא ממשי, האויבים באמת מתקרבים.

בפסוקים ח-ט שבים ומופיעים הביטויים **מפסוקים ג-ד**: עַתָּה מְקָרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כְּדַרְכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל תּוֹעֲבוֹתָיִךְ. **בפסוק י** שוב חוזרים הביטויים מן הפסוקים הראשונים: הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה **הַצְּפִירָה** צֵץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן. וכמובן בולטת הכפילות וידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' / וידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' מַכֶּה.

נפנה ללימוד הפרק כסדר הפסוקים ומתוך כך נקבל מענה על השאלות שעלו.

---

[2] בראשית ו, יג.

[3] הכפילויות הרבות הביאו כמה מהחוקרים שאינם מאמינים בקדושת המסורת לטעון שעורך הספר החליט לכלול בו כמה גרסאות. אנו מאמינים כמובן במסורה הקדושה לפיה הספר כולו נכתב בנבואה על ידי יחזקאל הנביא, אך יש לברר את פשר הכפילויות.

[4] רש"י מפרש שמילה זו מלשון בוקר, צפרא בארמית, היינו ציפית שיאיר הבוקר אך ציפייה זו לא התממשה.

פרק אחד - שלוש נבואות

נתייחס תחילה לשאלת הכפילויות. ניתן להסיק שהפרק בעצם מחולק לכמה נבואות:

- נבואה אחת - פסוקים א-ד: זו יחידה מאד ברורה, יש לה כותרת, כֹּה אָמַר ה' אלהים, וסיומת - וְיָדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'.

- נבואה שניה - פסוקים ה-ט: חלק זה מסתיים גם הוא בסיומת דומה לזו של החלק הראשון, וידעתם כי אֲנִי ה' מַכֶּה. אם כן, יש לנו עד עכשיו שתי נבואות. ואז מתחילה נבואה שלישית;

- נבואה שלישית - פסוקים י-כב, מתחילה במילים: הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה, צֶץ הַמַּטֶּה, פָּרַח הַזָּדוֹן.

- סיכום הפרק - פסוק כג-סוף: מעשה סמלי.

לפי חלוקה זו יוצא שאין כפילויות, שכן מדובר בנבואות שונות, ועל מנת להבין את המשמעות של כל אחת מהן והקשר ביניהן עלינו לבחון את הרקע ההיסטורי והתקופה שבה הן נאמרו.

רקע היסטורי לנבואות בפרקנו

נבואת ההקדשה של יחזקאל (פרק א) הייתה בשנה החמישית לגלות יכניה, כלומר בשנה החמישית למלכות צדקיהו.[5]

[5] שכן צדקיהו הומלך כאשר יכניה גלה (מלכים ב כד, יז).

הפרק שלאחר מכן, פרק ב, פותח במילים וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית - כלומר לגלות יכניה ולמלכות צדקיהו.[6] בעוד יחזקאל מנבא בבבל, ממש במקביל, מתרחשים דברים בירושלים; נבוכדנצר כבר שולט באזור מאז השנה הרביעית ליהויקים,[7] והעמים הכבושים, לא רק יהודה, מתחילים להתקומם לנוכח התנהלותו הקשה, כגון גביית המיסים שלו. מצרים, אויבת מושבעת של בבל משכבר, מתכננת הפיכה ומרד בנבוכדנצר והיא מגייסת לשם כך את עמי האזור.[8]

במאמץ לשכנע את העמים לשתף איתה פעולה מצהירה מצרים שתחת שלטונה יהיו פחות מיסים, יותר חופש, וכן שהשותפים יקבלו ממנה גב ביטחוני במאבקם מול בבל. העמים מתלבטים ולבסוף מחליטים להצטרף למרד. המהלך מתואר באחת הנבואות המוכרות בספר ירמיה:[9]

> כֹּה אָמַר ה' אֵלַי עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם עַל צַוָּארֶךָ[10] וְשִׁלַּחְתָּם אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם וְאֶל מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל מֶלֶךְ צֹר וְאֶל מֶלֶךְ צִידוֹן, בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם, אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה;

כל עמי האזור המוזכרים כאן, חברו לקואליציה, ושלחו דיפלומטים מטעמם להתייעצויות בנוגע לתנאים שעליהם להציב למצרים בתמורה לשיתוף פעולה במרד נגד נבוכדנצר. ואז, במהלך ההתכנסות של אותם שליחים, מתפרץ לפתע ירמיה למקום וזועק: 'אל תמרדו בנבוכדנצר! אנחנו יודעים על מה אתם מדברים'. הוא חושף את

---

[6] באמצע תקופת מלכותו שכן הוא מלך בסך הכל 11 שנים (שם, פס' יח).
[7] ירמיה מה, א; מגילה יא ע"ב.
[8] ההבנה כי מצרים היא המגבה את המרידה מופיעה בירמיה לז, ז.
[9] פרק כז, החל מפסוק ב.
[10] בהמשך הספר (ז, כג) נראה ביטוי מקביל אצל יחזקאל, *עֲשֵׂה קְרָחוֹק*.

סודותיהם הכמוסים ביותר וצועק אותם בקול רם, וקורא להם לא לעשות את הצעד הזה שהם מתכננים. לא בכדי רצו שרי צדקיהו לחסל אותו לאחר מכן...

ממשיכים הפסוקים שם ואומרים:

> וְצִוִּיתָ אֹתָם אֶל אֲדֹנֵיהֶם לֵאמֹר - על השליחים להעביר את המסר לשולחיהם המלכים - כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל אֲדֹנֵיכֶם אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת הָאָרֶץ אֶת הָאָדָם וְאֶת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכֹחִי הַגָּדוֹל וּבִזְרוֹעִי הַנְּטוּיָה, וּנְתַתִּיהָ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָי. וְעַתָּה, אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, עַבְדִּי. וְגַם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ לְעָבְדוֹ - הענקתי לו שליטה בעולם כולו - וְעָבְדוּ אֹתוֹ כָּל הַגּוֹיִם וְאֶת בְּנוֹ וְאֶת בֶּן בְּנוֹ עַד בֹּא עֵת אַרְצוֹ גַּם הוּא. וְעָבְדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדֹלִים וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל - כל גוי שימרוד בבבל - וְאֵת אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶת צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל, בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אֶפְקֹד עַל הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם ה' עַד תַּמִּי אֹתָם בְּיָדוֹ - לא כדאי לכם למרוד כי אין לזה סיכוי להצליח - וְאַתֶּם, אַל תִּשְׁמְעוּ אֶל נְבִיאֵיכֶם וְאֶל קֹסְמֵיכֶם וְאֶל חַלְמֹתֵיכֶם וְאֶל עֹנְנֵיכֶם - מלשון עונה, המגידים עתידות על פי הסתכלות בעונות השמים - וְאֶל כַּשָּׁפֵיכֶם אֲשֶׁר הֵם אֹמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל - כל אלו מייעצים לכם לפעול עם מצרים כי המרד יצלח אבל אני אומר לכם, אל תקשיבו בקולם - כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם לְמַעַן הַרְחִיק אֶתְכֶם מֵעַל אַדְמַתְכֶם וְהִדַּחְתִּי אֶתְכֶם וַאֲבַדְתֶּם. וְהַגּוֹי אֲשֶׁר יָבִיא אֶת צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל וַעֲבָדוֹ, וְהִנַּחְתִּיו עַל אַדְמָתוֹ נְאֻם ה' וַעֲבָדָהּ וְיָשַׁב בָּהּ.

גם יחזקאל באומרו בפס' ב 'וְאַתָּה בֶן-אָדָם כֹּה אָמַר ה' אלהים לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ בָּא הַקֵּץ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ', הרי הוא, בדומה לירמיה, אומר לעם ולמנהיגיו שיש להיכנע לעולו של מלך בבל ולא לשתף פעולה עם הניסיונות של מצרים. בסופו של

דבר, אומר יחזקאל, כל העמים יפלו תחת בבל ובעת פקודה מצרים לא תצליח לבוא ולהגן עליהם מפני נבוכדנצר. כך אכן קרה בפועל, כפי שמתואר בדברי ירמיה:[11]

וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ (= יכניה) בֶּן-יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה. וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא - הם לא הקשיבו לדבריו - וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת יְהוּכַל בֶּן-שֶׁלֶמְיָה וְאֶת צְפַנְיָהוּ בֶן- מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל נָא בַעֲדֵנוּ אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ - בתחילה הם לא הקשיבו בקולו, אבל כאשר הגיעה שעת צרה רצו אליו, לירמיה, בבקשה שיושיע אותם ויתפלל בעדם אל ה' - וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם וְלֹא נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלוּא - עכשיו, כאשר היו צריכים אותו, הוציאו אותו מהכלא (אליו הוא הושלך לאחר דבריו בעד כניעת כל העמים לבבל). כעת הם היו נואשים מכיוון שדברי הנבואה החלו להתממש - וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם - לכאורה התכוונו המצרים לעמוד בהבטחתם להגן על ארצות המזרח התיכון - וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל יְרוּשָׁלַם אֶת שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָם - כדי להילחם במצרים - וַיְהִי דְּבַר ה' אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לְדָרְשֵׁנִי הִנֵּה חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם - כאשר מלך מצרים יראה שנבוכדנצר מתכוון להילחם מולו הוא יברח בחזרה וישאיר אתכם בודדים במערכה. וכך אמנם התרחש במציאות. ואז, היות ויהודה הייתה שותפה למרד, היא נחשבת כאויבת מבחינת נבוכדנצר - וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדָהּ וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ.

[11] בפרק לז.

לאור בחינת הרקע ההיסטורי, מתבהרת תמונת המצב; הנבואות של יחזקאל בפרקנו נאמרות ממש במקביל להתרחשות הזו בארץ ישראל שעליה אנו קוראים בדברי ירמיה. ומאחר והן אנשי הארץ והן עמי האזור חטאו, מתנבא יחזקאל בשתי נבואות שונות, אחת על ארץ ישראל ואחת על עמי האזור. לאדמת ישראל הוא מנבא לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ, וגם לעמי האזור שלקחו חלק בקואליציה הוא מנבא בָּא הַקֵּץ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ.

הרקע ההיסטורי מסייע להבין גם את פשרה של הכפילות בתחילת הפרק; נאמר בפסוק א: לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ, בָּא הַקֵּץ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ, ולאחר מכן חוזר לכאורה הנביא על דבריו, בפסוק ה: רָעָה אַחַת רָעָה הִנֵּה בָאָה. קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ הֵקִיץ אֵלַיִךְ.

למרות שהנבואה השניה היא באותו סגנון כמו הראשונה, היא מתייחסת להיבט אחר של אותו המעשה. משום שהמעשה שעשו ישראל, המרד בבבלים, היה אמנם אחד, אך חטאם היה כפול; בפסוק א מתייחס יחזקאל לחטאה של יהודה, בתוך כלל עמי הארץ; ואילו בנבואה המתחילה בפסוק ה מופנים דבריו אל ממלכת יהודה בפרט, על כך שלא שמעה לקול הנביא.

גם הסיומות של הנבואות השונות מבטאות את אותו רעיון. החלק הראשון בפרק מסתיים כזכור בפסוק ד, במילים וְיִדַּעְתֶּם כִּי אֲנִי ה ואילו החלק השני, פסוקים ה-ט, מסתיים במילים וְיִדַּעְתֶּם, כִּי אֲנִי ה' מַכֶּה. המילים עצמן באות להעביר לעם את המסר שה' עומד מאחורי ההתרחשויות לבל יטעו שנבוכדנצר והמצב הפוליטי הם שהובילו לכישלונם. והביטויים חוזרים על עצמם פעמיים על מנת שהעם יסיק בעצם שחטאו היה כפול, כנזכר לעיל. הם נענשים הן כחלק מיתר העמים, אבל גם כאומה הישראלית המחויבת להקשיב לנביא בפני עצמה.

הנבואה השנייה: יחזקאל מונע טעות תיאולוגית אפשרית

בהקשר לדברים הללו, יש לתת את הדעת למסקנה תיאולוגית מסוכנת שעלולה להתפתח. עמי האזור - מואב, אדום, עמון, רואים בהשתלשלות האירועים כישלון בעקבות התנהלות שגויה. מבחינתם הם עשו טעות פוליטית, הם הימרו על הסוס הלא נכון, ולכן הפסידו.

לעומת זאת, כאשר נשאלת השאלה מדוע עם ישראל נענש, התשובה היא, כי הם לא שמעו לקול הנביא. וכאן עלולה להיווצר בעיה דתית. כאשר ביום מן הימים יבוא אדם, ויבחן את השתלשלות האירועים מבחינה מדינית, או, שנים רבות לאחר המאורעות, יבחן אותם בראי ההיסטוריה, הוא עלול לטעות ולהסיק שעם ישראל גם הוא לרוע מזלו קפץ על העגלה הלא נכונה ולכן נענש. אם נוסיף לכך את דברי ירמיה[12] הפונים אל כל העמים, ובתוכם ישראל, שלא יכרתו ברית עם מצרים אלא יכנעו לבבל, הטיעון התיאולוגי הבעייתי הזה יכול לקבל משנה תוקף.

ולכן בא הנביא יחזקאל ומוסיף בנבואתו שאצל עם ישראל הסיטואציה שונה; קיים גם מניע על רקע דתי, הם חוטאים. יחזקאל אומר לעם: מכם, עם ה', ציפיתי ליותר מאשר העמים האחרים, לקבל את העול הבבלי, כי בנוגע אליכם, מלבד המסר הכללי שה' נותן את הארצות ביד בבל ולכן אין למרוד בה, עליכם לתת את הדעת למניע הייחודי שקיים אצלכם, שהעול הבבלי יוטל עליכם כעונש על חטאי הממלכה היהודית.

זו גם הסיבה לכך שיחזקאל מתנבא לגבי אדמת ישראל 'וְכִלִּיתִי אַפִּי בָּהּ וּשְׁפַטְתִּיהָ כִּדְרָכֶיהָ וְנָתַתִּי עָלֶיהָ אֵת כָּל תּוֹעֲבוֹתָיהָ. וְלֹא תָחוֹס עֵינִי עָלֶיהָ וְלֹא אֶחְמוֹל. כִּי דְרָכֶיהָ עָלַיהָ

[12] כז, ו-ז.

אָתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'[13] - זה אני; זה לא מישהו אחר, זה לא נבוכדנצר, והנסיבות אינן רק מדיניות. נבוכדנצר הוא כלי בידי (כפי שראינו בהדגשה כבר בפרק א) ואני משתמש בו על מנת להכות אתכם על כי לא הקשבתם לנביא.

מנקודת המבט האלוקית הבעיה היא שלא הקשבתם לנביא; לא הקשבתם לו כאשר הוא אמר לכם לשמור שבת; לא הקשבתם כאשר הוא הוכיח לא לעבוד עבודה זרה; ולא הקשבתם להוראה המפורשת שלו שלא למרוד בנבוכדנצר. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'.

הנבואה השלישית: הזמן והקץ בנבואתו של יחזקאל

יחזקאל מנבא בתחילת הפרק שהקץ קרוב, וחשוב להבין על איזה רקע נאמרים דברים. לשם כך עלינו לעיין בפרק יב, שם אנו מוצאים תיאור של התפיסה המחשבתית שהייתה רווחת אז בקרב הגולים:

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם מָה הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַאַרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל חָזוֹן - הלך הרוח היה שהצרות עליהן מנבאים, יקח עוד זמן רב עד שהן יקרו, וכפי שאומרת האימרה העממית 'או שהפריץ ימות בינתיים, או שהכלב ימות בינתיים' - והנביא בא לומר זה לא נכון! - לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אלהים הִשְׁבַּתִּי אֶת הַמָּשָׁל הַזֶּה - את אותה תפיסה לא נכונה - וְלֹא יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל. כִּי אִם דַּבֵּר אֲלֵיהֶם קָרְבוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל חָזוֹן - זה קורה תיכף - כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד כָּל חָזוֹן שָׁוְא וּמְקֹסָם חָלָק בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל - נביאי השקר לא יספיקו להגיד נבואות משלהם כי יראו שהנבואות שלי מתממשות מיד - כִּי אֲנִי ה' אֲדַבֵּר אֶת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד - זה

[13] פסוק ח.

לא יקח עוד הרבה זמן - כִּי בִימֵיכֶם בֵּית הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם ה' אלהים. וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, הִנֵּה בֵית יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הֶחָזוֹן אֲשֶׁר הוּא חֹזֶה לְיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא - זו הייתה התחושה - לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר ה' אלהים לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם ה' אלהים - זה תיכף מגיע.[14]

ועל רקע התפיסה הזו באים דבריו של יחזקאל גם בפרקנו; כאשר ירמיה אומר בירושלים לא לבטוח ולסמוך על המצרים ולכרות עימם ברית, כי יש להם את האינטרסים שלהם, באים נביאי השקר ומשכנעים את העם שעוד זמן רב עתיד לעבור לפני שמשהו מדבריו יתממש. ואדרבא, הם טוענים כי מפלת בבל קרובה וכך אמר נביא השקר חנניה בן-עזור 'כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל. בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת כָּל כְּלֵי בֵּית ה' אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל'.[15]

כנגד גישה זו בא יחזקאל ואומר לאנשי בבל: בָּא הַקֵּץ, קָרוֹב הַיּוֹם - אתם מיואשים כי אתם סבורים שכל מה שנאמר לכם, שאלוקים אתכם, ושמצרים לא תבוא לעזרתה של ירושלים והיא תיפול, ושיהודי ירושלים יגלו ויצטרפו אליכם - כל זה לא נכון, ובמציאות ה' יגן עליהם והמקדש יעמוד על מכונו לדורות. אבל דעו לכם שקרב היום בו הכל יתגשם.

---

[14] יחזקאל יב, כא-כח.
[15] ירמיה כח, ב-ג.

מהחטא עצמו - נוצר העונש

אומר הנביא: 'הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה רֶשַׁע. לֹא מֵהֶם וְלֹא מֲהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא נֹהַ בָּהֶם - מהי משמעותם של הביטויים הללו? יש המפרשים שהכוונה היא שהחוטאים לא ינהו אחרי ה', כלומר לא יחזרו בתשובה.[16] אבל אם כך, מה המשמעות של החלק הראשון בפסוק, הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה רֶשַׁע?

נביא משל שיעזור לנו להבין את הדברים; בעבודת החינוך, כאשר תלמיד מתנהג שלא כראוי, והמחנך רוצה להענישו, אנו מוצאים שני סוגי ענישה - ישירה ועקיפה. נסביר תחילה את הענישה העקיפה; תלמיד איחר לשיעור והמחנך פונה אליו ומחרים לו את הכדורגל. התלמיד חש ממורמר ועצבני, ובפעמים הבאות הוא מקפיד להופיע בזמן, כדי שהכדור ישאר בידו. בענישה זו התוצאה איננה קשורה באופן ישיר למעשה של התלמיד. באופן עקרוני, המחנך היה יכול להעניש או לא להעניש; לקחת את הכדורגל או להגיד לתלמיד לרשום 700 פעם 'עלי להגיע בזמן בשיעור'. הוא הטיל סנקציה כואבת והתלמיד ישקול זאת בדעתו כאשר הוא ישוב ויעמוד בסיטואציה דומה.

לעומת זאת ישנה ענישה ישירה. לדוגמה: מורה שם לב שתלמידיו אינם מקפידים על הכנת שיעורי בית כנדרש. כאשר מגיע הזמן להיבחן הוא לוקח שאלות מתוך שיעורי הבית. התלמידים מנסים לענות על השאלות ומתלוננים שהמבחן קשה, שהם לא ידעו שהוא ייקח שאלות משיעורי הבית... במקרה זה, הם עצמם 'בישלו' את הכישלון, אין להם על מי להלין אלא על עצמם. אם הם היו מכינים את שיעורי הבית, היה להם קל. כאשר הנביא בא ואומר לעם *הֶחָמָס - קָם, לְמַטֵּה - רֶשַׁע*, הכוונה היא שהגניבה, החמס עצמו, הוא זה שהפיל אותם. הענישה כאן ישירה. החטא עצמו הוא זה שדרדר את עצמו

[16] רש"י ומלבי"ם.

ואין לו להלין על הקב"ה שהעניש אותו. כך אכן נאמר ביחס לחורבן במגילת איכה 'מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב. מַה יִתְאוֹנֵן אָדָם חָי, גֶּבֶר עַל חַטָּאוֹ'.[17]

זיהוי החטא שהיה מהגורמים לנפילת ממלכת יהודה

על איזה חטא מדובר פה, שממנו נולדה המכה? בפרק הקודם החטא היה ברור מאד - עבודה זרה: 'וְיָדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' בִּהְיוֹת חַלְלֵיהֶם בְּתוֹךְ גִּלּוּלֵיהֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם';[18] האויבים יהרגו בכם ואתם תראו את ערימות הגופות במקומות הפולחן,[19] ותסיקו את המסקנה.

האם לכך מכוון הנביא גם פה? נראה שלא. אין בפרקנו התייחסות לעבודה זרה. מה כן מופיע בפרקנו? כך נאמר בפסוק יב:

> בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל יִשְׂמָח - בקניית השדה, מכיוון שלא לאורך ימים היא תישאר בידו - וְהַמּוֹכֵר אַל יִתְאַבָּל - פעמים רבות אדם מוכר קרקע שלא מרצונו אלא בגלל אילוצים כלכליים, וצר לו על כך, אז אומר לו הנביא, גם ככה זה לא היה נשאר ברשותך... כִּי חָרוֹן אֶל כָּל הֲמוֹנָהּ - הכעס יכוון כלפי העם כולו, עניים ועשירים כאחד, כולם יהיו שווים בפניו - כִּי הַמּוֹכֵר אֶל הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם - הוא כבר לא יראה את מה שמכר בחייו - כִּי חָזוֹן אֶל כָּל הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב - את מה שהוא רואה כעת הוא לא יראה שוב - וְאִישׁ בַּעֲוֹנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יְחַזָּקוּ - כל עוד נפשו, 'חיתו', של החוטא דבוקה בעוונו לא

---

[17] איכה ג, לח-לט.
[18] ו, יג.
[19] אולי אף ניסו לבקש על נפשם מהאלילים.

יהיה להם פורקן מהעוונות שלהם, 'לא יתחזקו' (רש"י), ולכן אין על המוכר להתאבל על מה שמכר, מכיוון שגם העשיר לא יהנה ממנו.

בהקשר זה מעניין להביא ציטוט מסופה של נבואה מפורסמת של ירמיה שלכאורה עולה ממנה מסר סותר לזה של יחזקאל. אומר ירמיה: 'שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר וְחָתוֹם וְהָעֵד עֵדִים...'[20] ירמיה מנחם ומעודד שיבואו ימים טובים לאחר הגלות, ואילו יחזקאל מתאר עתיד לא מעודד עבור המוכרים והקונים.

אפשר להסביר שיחזקאל מתכוון לכך שהמוכר עצמו אמנם לא יראה את מה שקנה, כפי שנאמר בפסוק יג: כִּי הַמֹּכֵר אֶל הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם, אבל נכדו יוכל לשוב לשדה. וזאת גם כוונתו של ירמיה. הוא לא אומר שבעוד יום-יומיים יחזרו, אלא שאפשר לשמור את שטר המכר, ובעתיד בעוד מספר דורות, לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים - יוכלו לממש אותו. ואז אין סתירה בין שתי הנבואות.

בפרק לב מתאר ירמיה כיצד חנמאל דודו מוכר לו את שדהו. הוא משלם ומכין שטר ואף חותם בעצמו על השטר. האם כוונתו היא שנכדו, כאשר ישוב לארץ, יתבע את הקרקע ויקבל אותה? לא בהכרח. אחד הנימוקים שמובילים למסקנה שלא היה כאן אקט משפטי היא שאין לו אזכור כלל בספר עזרא הפעולה שהוא עושה איננה פעולה משפטית. הוא עושה מעשה סמלי, המבטא את הבטחון בעתיד טוב.

[20] לב, מד.

כך גם כאשר אלישע הנביא אמר ליהורם המלך לירות חיצים, האם אמנם פגעו חיצים מורעלים בארם? זו דוגמה לפעולה רוחנית המעבירה מסר מעודד, אשר העניקה כוחות להילחם בארם.[21] גם במקרה של ירמיה, מדובר באקט סמלי.

דבריו של יחזקאל לעומת זאת, מבטאים את ההיבט המשפטי, שלפיו הקונה - אין לו מה לשמוח, והמוכר - אין לו מה להתאבל.

וְאֵין הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה - ברכה או קללה?

תָּקְעוּ בַּתָּקוֹעַ וְהָכִין הַכֹּל וְאֵין הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה כִּי חֲרוֹנִי אֶל כָּל הֲמוֹנָהּ - אתם תכינו את עצמכם למלחמה אבל אף אחד לא יבוא להילחם. כאן עלינו לעצור לרגע ולשאול, הנבואה הזו היא הרי נבואת תוכחה, ולכאורה נפלא שאויב לא יבוא למלחמה? היכן הפורענות כאן? ומאידך מפשט הפסוקים ניתן להסיק שכן התחוללה מלחמה - הַחָרֵב בַּחוּץ... אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יָמוּת...[22] כיצד אם כן מתיישבים הדברים?

רש"י ורד"ק מפרשים שהצבא הישראלי לא יצא למלחמת הגנה מתוך פחד וזהו חלק מהפורענות. האויב יגיע ומולו לא יעמוד הצבא על אף נסיונות הגיוס, 'תקעו בתקוע', ולכן הסכנה תהיה גדולה. פרשנות נוספת שניתן להציע נסמכת על הרקע ההיסטורי; מסתבר לומר שאכן אמנם הצבא הישראלי התכונן לקרב ויצא אליו, אלא שהוא הסתמך על הצטרפות של צבא מצרים! אותו צבא שהיה אמור, לפי תנאי ההסכם, לבוא לעזרת יהודה. כאשר הנביא אומר תָּקְעוּ בַּתָּקוֹעַ וְהָכִין הַכֹּל וְאֵין הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה - מתכוננים

---

[21] רמב"ן (בראשית יב, ו) כן ראה פעילות ממשית בחיצים של אלישע אך במימד הרוחני, כפעולה רוחנית המקדימה למלחמה הפיסית, ולא במימד של ירי חץ מלחמתי רגיל.

[22] פסוק טו.

לקרב והחיילים לא באים, אין הכוונה לחיילי יהודה, אלא לחיילי מצרים! וזאת הפורענות שאודותיה מתנבא הנביא.

המצור על ירושלים

לאחר שהמצרים נסו חזרה לארצם, הגיעו הבבלים והחלו לצור על העיר. בפסוקים הבאים מתאר יחזקאל את שעתיד להתחולל בירושלים עקב כך. כבר בפתח דבריו אנו נזכרים בפסוק מספר דברים, שגם נמצאת לו מקבילה בנבואת ירמיה: [23]

יחזקאל אומר : הַחָרֵב בַּחוּץ, וְהַדֶּבֶר וְהָרָעָב מָבָּיִת

ובחומש דברים נאמר: מִחוּץ תְּשַׁכְּל חָרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה.[24]

התיאורים הללו של חרב בחוץ ודבר ורעב בפנים מתארים כמובן מצור. בזמן מצור אין לאן להימלט. מי שמחליט לצאת מוצא את עצמו מול סכנת צבא האויב, ואם הוא נשאר בפנים עליו לשרוד את הצפיפות, הרעב והמחלות. וזהו פשר דברי יחזקאל;

> אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יָמוּת וַאֲשֶׁר בָּעִיר רָעָב וָדֶבֶר יֹאכְלֻנּוּ וּפָלְטוּ פְלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגְּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמוֹת. כָּל הַיָּדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָיִם - נראה שמילים אלו מתארות מחסור במים, שגם הוא מתאים למצור - וְחָגְרוּ שַׂקִּים וְכִסְתָה אוֹתָם פַּלָּצוּת - מלשון פחד, משהו מפלצתי מפחיד - וְאֶל כָּל פָּנִים בּוּשָׁה, וּבְכָל רָאשֵׁיהֶם קָרְחָה - אלו ביטויים של אֵבל וצער נוראי, שניתן להבינם לנוכח המצב. אבל את ההמשך צריך להסביר - כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ וּזְהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה - זה יהיה מאוס בעיניהם - כַּסְפָּם וּזְהָבָם לֹא יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת

[23] ירמיה ט, כ.
[24] דברים לב, כה.

ה׳ נַפְשָׁם לֹא יְשַׂבֵּעוּ וּמֵעֵיהֶם לֹא יְמַלֵּאוּ כִּי מִכְשׁוֹל עֲוֹנָם הָיָה - הכסף שלכם יהיה לכם למכשול.

העם ימאס בכספו וזהבו

אפשר להבין כמובן שכאשר שורר רעב ואין לחם, הרכוש לא יכול להשביע, ואין תועלת בזהב. אבל למה שהרכוש יהיה מאוס עד כדי *כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ*? אמנם אין בו תועלת כעת אך אפשר אולי לשמור אותו לתקופה שלאחר הגלות? מדוע לא לנסות ולהשיג איתו מזון? נבחן מקרוב את המילים 'זְהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה' - הזהב עצמו הוא זה שהרע את מצבם; הוא לא רק הפך לחסר תועלת אלא הזיק. הוא הפך להיות גורם בעייתי ואף מסוכן!

סיבה אפשרית אחת למצב הזה מתוארת בפסוקים הבאים:

וּצְבִי - מלשון צביון - עֶדְיוֹ - מלשון עדי, תכשיט - לְגָאוֹן שָׂמָהוּ - שהיה פאר - וְצַלְמֵי תוֹעֲבֹתָם שִׁקּוּצֵיהֶם עָשׂוּ בוֹ עַל כֵּן נְתַתִּיו לָהֶם לְנִדָּה.

מילים אלו מתארות מצב שהיה בעבר ובעבר קדום יותר; רש"י ורד"ק ביארו כי המקדש שהיה למשענת לישראל נהפך למאוס בעיני ה' שכן שמו בו שיקוצי עבודה זרה. אמנם ניתן גם לבאר כי ישראל הם שימאסו את הצלמים, כלומר הפסלים, שהם התגאו בהם, והזהב שבו הם השתמשו כדי להכין ולפאר את אותם אלילים, הוא כעת לצנינים בעיניהם מכיוון שהאלילים, גם כאשר משתחווים להם, לא מועילים להושיע!

אבל זו לא הסיבה היחידה, אלא, כפי שמתואר בפסוקים הבאים, קיים נימוק נוסף לכך שהזהב הפך לרועץ, והוא, נפילתו ביד האויב כפי שמתואר בשורות הבאות:

וּנְתַתִּיו בְּיַד הַזָּרִים לָבַז - הזרים ישדדו את זה - וּלְרִשְׁעֵי הָאָרֶץ לְשָׁלָל וְחִלְּלוּהוּ וַהֲסִבוֹתִי פָּנַי מֵהֶם - כאשר העם יפנה אלי, אומר הקב"ה, אני, כביכול, לא אשמע אותם. כאדם שמבחין במצוקה של הזולת, ומסב את פניו כדי לא להתייחס. וַהֲסִבוֹתִי פָּנַי מֵהֶם וְחִלְּלוּ - הגויים - אֶת צָפוּנִי - את החדר הפנימי ביותר שלי, קודש הקדשים - וּבָאוּ בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ - הגויים חיללו וטמאו את המקדש, שהוא החלק הצפון והמקודש ביותר בירושלים.[25]

הבנת הסיטואציה שהייתה במצור שופכת אור נוסף על הסוגייה הזו;

בזמן המצור, היווה רכושם של יהודי ירושלים הנצורים מקור לשוד וביזה עבור החיילים הבבלים, כפי שאכן מתואר בפסוקים - וּנְתַתִּיו בְּיַד הַזָּרִים לָבַז וּלְרִשְׁעֵי הָאָרֶץ לְשָׁלָל - הכובשים הזרים תרים אחר כל מקום בו קיים רכוש, ובדרך להשגת מטרתם הם אינם חסים כמובן על האוכלוסייה. אמנם, נכון שכלל האוכלוסייה נתון היה למרמס, אך בהקשר זה, ברור שבעלי הממון היו בסיכון רב יותר. וממילא מובן שהשכונות העשירות היוו מוקד להתעללויות באוכלוסייה האזרחית. אז לא רק שבגלל הרעב הזהב לא יוכל לקנות אוכל אלא אף יהיה למכשול, כי היכן שהוא ימצא, לשם יבואו חיילים בבלים.

וכך אמנם מתואר בפסוקים: כִּי מִכְשׁוֹל עֲוֹנָם הָיָה... כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ וּזְהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה. כַּסְפָּם וּזְהָבָם לֹא יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת ה', נַפְשָׁם לֹא יְשַׂבֵּעוּ וּמֵעֵיהֶם לֹא יְמַלֵּאוּ - לא יוכלו לקנות ברכוש אוכל וגם לא לשחד, מכיוון שהבבלים ממילא יקחו הכל בכוח הזרוע.

---

[25] כפי שדורשים חז"ל בגמרא בכורות נ ע"א.

ומעניין לציין שדברים דומים ניבא ישעיה עשרות שנים קודם לכן, כאשר אשור באו למלחמה על ירושלים:

> בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זְהָבוֹ - אדם ישליך את הזהב שלו כי החיילים האשורים יבואו ויכו את בעלי הרכוש בפרט - בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר ה׳ אֶת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׁהֲרֹנִי - נשים תמהרנה להתפטר מכל סוגי התכשיטים כדי שהאשורים לא יבואו להתעלל בהן.[26]

המילים 'וַהֲסִפּוֹתִי פְּנֵי מֵהֶם וְחִלְּלוּ אֶת צָפוּנִי וּבָאוּ בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ' הן מילים קשות עבור בני הארץ. הקב"ה יסב פניו, יצא מהמקדש, ויאפשר לאויב להחריב אותו.[27] אך מנגד, יש בהן צד של נחמה ועידוד כלפי יהודי בבל, כאומרים: אינכם מנותקים מעם ישראל; הקב"ה עזב שם והוא אתכם בגלות.

המעשה הסימלי: צרות המלחמה

בפסוק כג מתאר הנביא מעשה סמלי שצווה לעשות על ידי הקב"ה:

> עֲשֵׂה חֲרָתוֹק - עליו להכין שלשלת ברזל (רש"י) בדומה לנבואת המוטות והעול אצל ירמיה, המסמלים את הצורך בקבלת עולו של מלך בבל[28] - כִּי הָאָרֶץ מָלְאָה מִשְׁפַּט דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה חָמָס וְהֵבֵאתִי רָעֵי גוֹיִם - גויים רעים - וְיָרְשׁוּ אֶת בָּתֵּיהֶם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן עַזִּים[29] - מה שהיה גאון, סמל של עוצמה - יפול - וְנֶחֱלוּ

---

[26] ישעיה ג, יח.

[27] לא בכדי דורשת הגמרא (עבודה זרה נב ע"ב) על פסוק זה שהקדושה פקעה מירושלים ומאבני המקדש עם החורבן. במה שלא החריבו הנוכרים, כגון מקום המקדש עצמו, נחלקו ראשונים במידת הקדושה שנשארה (רמב"ם וראב"ד בהלכות בית הבחירה פ"ו הל' יד- טו).

[28] ירמיה כז; וראו לעיל עמ' 138.

[29] עזים מלשון עזוז, מלא עוצמה; שכן יש דגש בזי"ן כי זו גזרת הכפולים.

מְקַדְּשֵׁיהֶם - הקרקעות של מי שקידש את הבתים, בתי פולחן למשל, ילקחו - קְפָדָה בָּא - במשמעות של הכרתה והשמדה[30] - וּבְקֹשׁוּ שָׁלוֹם וָאָיִן - כל מגמתם הייתה שתשרור שלוה אבל בדיוק ההיפך עתיד להתרחש - הַוָּה עַל הַוָּה תָּבוֹא - שבר על שבר[31] - וּשְׁמֻעָה אֶל שְׁמוּעָה תִּהְיֶה - הבבלים יכו מכה אחר מכה - וּבְקֹשׁוּ חָזוֹן מִנָּבִיא - עד עתה לא שמעו בקול הנביא, אך בעת צרה יחפשו על מי להישען ויפנו אל הנביא שיושיע אותם כפי שניבא הקב"ה ליחזקאל שיקרה לאחר החורבן והשבר.[32] - וְתוֹרָה תֹּאבַד מִפֹּהֵן, וְעֵצָה מִזְּקֵנִים - לא נראה שיחזקאל מתכוון אל עצמו, שכן הוא בבבל ושם לא הייתה משמעות גדולה למעמד הכהונה. מאד יתכן שהוא מתייחס לירמיה, שהיה גם הוא נביא וכוהן, שכאשר יפנו אליו העם בצרתם, תקצר ידו מלהושיע. הַמֶּלֶךְ יִתְאַבָּל וְנָשִׂיא יִלְבַּשׁ שְׁמָמָה וִידֵי עַם הָאָרֶץ תִּבָּהַלְנָה מִדַּרְכָּם אֶעֱשֶׂה אֹתָם וּבְמִשְׁפְּטֵיהֶם אֶשְׁפְּטֵם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳.

בעיקרון האינטרס הבבלי בכיבוש הארצות לא היה השמדה טוטאלית. הם רצו להרוויח, והשמדה לא הייתה מועילה להם. לכן כאשר הם היו כובשים אומה מסוימת הם היו מפתחים את ארצה וגובים מיסים. אבל אם ארע והחלה התקוממות של מרד, אז הם היו מכים באכזריות כדי שהעמים האחרים, וגם המורדים עצמם, יראו ולא יעשו.[33] ונראה שזה פירוש המילים *אֶעֱשֶׂה אֹתָם*. אומר להם הנביא, אני הלא אמרתי לכם לא למרוד בנבוכדנצר, אבל אתם בחרתם שלא לשמוע, וכתוצאה ישירה מכך הגיעו הבבלים. זה

---

[30] רש"י ורד"ק, אשר משווים לפסוק 'קִפְדָּתִי כָּאַרְגּ חַיַּי' (ישעיה לח, יב).

[31] כמו 'כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת' (תהילים צא, ג) וכן ביאר רש"י בפירושו השני. לאור זאת אפשר אולי לבאר את הנאמר בפסוק 'הגה יד ה' הויה במקנך... דבר כבד מאוד' (שמות ט, ג) שכוונת המילה 'הויה' אינה רק במשמעות פעולה בהווה כפי שפירש רש"י, אלא גם מלשון שבר שתגרום יד ה'. וראו עוד בפירוש 'דעת מקרא' שם, בדברי ר' עמוס חכם.

[32] יחזקאל כד, כה-כז.

[33] וכן משמע בירמיה כז, ז-ח.

דומה למה שהזכרנו לעיל אודות נושא הענישה; העונשים המתוארים בפרק אינם עקיפים, אלא *הָחָמָס קָם, לְמַטֵּה רֶשַׁע* - אתם גנבתם מאחיכם והתעשרתם, אז עכשיו אתם סובלים מנחת זרועם של הבבלים שמחפשים את בעלי הממון. אתם כרתתם ברית נגד בבל - אז בבל נלחמת בכם עד חרמה.

נסכם ונאמר שהסתלקות הנבואה שבאה עם החורבן, *וּבִקְשׁוּ חָזוֹן מִנָּבִיא וְתוֹרָה תֹּאבַד מִכֹּהֵן וְעֵצָה מִזְּקֵנִים*, היא שתגרום לעם להבין כמה חשובה הייתה הנבואה. כפי שהתנבא עמוס בחורבן מלכות ישראל:

> הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם לִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵי ה'. וְנָעוּ מַיִם עַד יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ.[34]

[34] עמוס ח, יא-יב.

פרק ח

משמעות לתיארוך בספר יחזקאל

הפרק שלנו פותח בתאריך (בשונה מפרקים ב-ז), ובכך מחזיר אותנו לסוגייה שבה עסקנו מעט בפרק א - נושא התיארוך בספר יחזקאל. ספר יחזקאל רווי בתאריכים, זאת בניגוד לירמיה, שכאשר לומדים בו יש בדרך כלל צורך לחפש אחר ההקשרים של הנבואות השונות. ונשאלת שאלה עקרונית, האם ישנה משמעות מיוחדת לכל פעם בה מופיע תאריך?

אפשר כמובן לייחס את תופעת התאריכים לסגנון, זהו סגנונו של הנביא.[1] אך אפשר גם להעניק לדברים משמעות מעבר לסגנון. אחת המשמעויות האפשריות קשורה לתיעוד, שכן נאמר ליחזקאל בנבואת ההקדשה שלו כי בהווה לא יקשיבו לנבואותיו, אך למפרע, כאשר לאחר החורבן תתברר צדקתו, או אז וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם.[2] כאשר יבוא הפליט ויספר על מה שהתרחש בירושלים, יראה העם שהתממשו דברי הנביא.[3] לכן הכל מתועד; כדי להוכיח את אמיתות הנבואה ומתוך כך את אמיתות המציאות האלוקית בקרבם על אף שגלו.[4] כלומר, התיארוך הוא כלי במלחמת המגן וההוכחות שאכן יש נביא בישראל.

---

[1] כפי שלימדונו חז"ל (סנהדרין פט ע"א): 'אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד'.
[2] יחזקאל ב, ה.
[3] שם כד, כו.
[4] כמשקל נגד לדעות הנפסדות שרווחו אז, כגון שהא-ל הבבלי ניצח את הא-ל הישראלי.

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית - המקדש עודו על מכונו, וצדקיהו מולך בירושלים - וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית בַּשִּׁשִּׁי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ, אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי - הנבואה נאמרת כמובן בבבל, אך השומעים הם הזקנים שהוגלו מיהודה.

זקני יהודה - בעבר או בהווה?

ניתן לבאר את מעמדם של זקני יהודה בשני אופנים; א) אלה זקני יהודה לשעבר, אלו שנחשבו למנהיגים ביהודה אך כאן בגולת בבל אין להם כל מעמד. ב) מדובר באלו שהם זקנים (גם) בהווה, כלומר ההנהגה בקרב יהודי בבל הגולים. הבנה זו יכולה להסתייע בסיפור שחרורו של יכניה על ידי אויל מרודך, לאחר מות נבוכדנצר,[5] דבר המראה כי אף לאחר ההגלייה נשאר מעמד בקרב יהודי בבל לאנשי ההנהגה שקודם החורבן.

אנדרה נהר טוען שלא היה כל מעמד לזקני יהודה בקרב הגולים.[6] לטענתו, שחרורו של יכניה מוכיח שכאשר מלך בבל היה מעוניין לפתח את הקשרים ולהידבר עם ההנהגה היהודית היה עליו לשקם את המנהיג האחרון שהיה לקהילה זו. הוא לא היה נזקק לצעד כזה, טוען נהר, לו הייתה קמה הנהגה חדשה בבבל או שלהנהגה הוותיקה היה מעמד. יש כמובן כאלה החולקים על השערה זו; מרדכי ברויאר[7] תולה את שחרור יכניה מכלאו על ידי אויל מרודך בסיבה ההפוכה בדיוק. לטענתו המעשה מעיד דווקא על מעמדה החזק של ההנהגה הישנה מירושלים, שהמשיך גם בבבל, שכן הייתה זו מחווה של רצון מצד אויל מרודך לחזק את הקשרים עם הנהגה זו.

---

[5] מלכים ב כה, כז.
[6] קורות עם ישראל באור המקרא ב, עמ' 252-253.
[7] דברי הימים לישראל ולאומות העולם עד לחורבן בית שני, עמ' 114.

יאיר הופמן נדרש לסוגייה זו מכיוון אחר, מנקודת המבט של השילטון הבבלי; לטענתו זקני יהודה כן המשיכו להנהיג את הציבור היהודי גם בבבל, מתוך מגמה של הבבלים שלא למוטט את מבנה הקהילות.[8] שימורן של הקהילות הבטיח את יציבותן הכלכלית, שהייתה תועלתית עבור השילטון הבבלי. אנחנו מוצאים תימוכין לדעה זו בירמיה,[9] אשר שולח אגרת המיועדת אֶל יֶתֶר **זִקְנֵי הַגּוֹלָה**, וְאֶל **הַכֹּהֲנִים** וְאֶל **הַנְּבִיאִים** וְאֶל כָּל הָעָם... משמע שלזקנים היה מעמד חשוב אף בבבל.

וַתִּפֹּל עָלַי שָׁם יַד ה' אלהים - בפרק ג למדנו שיחזקאל נצטווה להאלם דום ומי שיהיה מעוניין להקשיב לו יבוא אליו לביתו.[10] והיו כאלו, שחיפשו לשמוע את דבר ה', כאלו שיַד **ה'** עניינה אותם ולא התייאשו לנוכח האווירה ששררה בקרב הגולים, שה' נטש אותם חלילה לאנחות. וכן האמינו והבינו שדבר ה' נמסר על ידי יחזקאל, זאת אומרת שקיבלו אותו כנביא אמת.

בהקשר זה, צריך להבין, אם נשווה בין יחזקאל לירמיה, שיחזקאל באותה תקופה לא היה מוכר כל כך. בירושלים אי אפשר היה להתעלם מהנביא ירמיה; אם קיבלו או התנגדו, זו כבר סוגייה נוספת, אבל להתעלם אי אפשר היה, כי דמותו הייתה מוכרת כבר מזה עשרות שנים. ולעומתו יחזקאל לא היה מוכר.

> מתאר יחזקאל: וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה דְמוּת כְּמַרְאֵה אֵשׁ מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה אֵשׁ. וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה כְּמַרְאֵה זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה - יחזקאל רואה שוב במראה הנבואה את מראה השכינה כמו בנבואת ההקדשה.[11] נשאלת השאלה, מדוע הוא חוזר על הדברים? הרי הוא מתאר וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר

[8] התאנים הטובות - גלות יהויכין ומורשה, עמ' 81.
[9] כט, א.
[10] ראו לעיל עמ' 84.
[11] בפרק א.

רָאִיתִי בַּבִּקְעָה - כלומר המראה הוא אותו מראה. ברור שישנה חשיבות לדבר, ונסה להבין אותה כדלהלן.

אנחנו רואים לפנינו סיפור מסגרת בעל משמעות,[12] הפותח במראה המרכבה בפרק שלנו ומסיים במראה המרכבה בפרק י. בתווך, המשך פרק ח וכן פרק ט כולו - המתארים את מה שהראה הקב"ה ליחזקאל בירושלים, מדוע הוא כועס על הנעשה שם וכו', כפי שנלמד בהמשך. זאת אומרת שאחת ממטרות הנבואה היא סיפור המסגרת הזה, סיפור מראה המרכבה. המסר החשוב שבסיפור המסגרת הזה לא מתבטא רק בפרטים שבו (המראה הרבה פחות מפורט מזה שבנבואת ההקדשה) אלא גם בעצם היותו, כפי שרואים בסיומו בפרק י, כאשר השכינה מסתלקת מירושלים.

אמנם, הדברים הללו לא נותנים מענה מושלם לשאלת החזרה, מאחר ובכל זאת מתוארים פרטים רבים במראה עצמו, כגון האופנים והחשמל; הרי לכאורה אפשר היה להסתפק במילים כגון אלו המופיעות בפרק מג:

וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל נְהַר כְּבָר. וָאֶפֹּל אֶל פָּנָי.[13]

אומר יחזקאל שהוא ראה את אותו מראה, ולא מפרט. מדוע שלא ינוסח כך גם בפרקנו?

---

[12] רואים זאת בספר איוב למשל, שפרקים א-ב ו-מב הם בעצם סיפור מסגרת שלם המתאר שהיה אדם צדיק שחטף מכות רבות ולבסוף הקב"ה פיצה אותו. כל הפרטים החסרים, כגון הסיבה למה שקרה, קיימים בתווך, בפרקים שבתוך המסגרת.

[13] יחזקאל מג, ג.

המלבי"ם מציע פירוש המסביר את ההבדל הקיים בין שני המראות ומתרץ בכך את שאלת הכפילות;[ה] בפרק א מתחיל תיאור מראה המרכבה מהמקום הנמוך ביותר בה, ומעל החיות יש את האופנים, ומעליהם יש רוח, ובלשונו:

> במראה הראשונה השיג תחלה מראה החיות, ואחר כך את האופנים, ואחר כך את הכסא, ואחר כך את החשמל, ועתה השיג בהפך [= עכשיו הוא ראה בסדר הפוך] תחלה את החשמל, ואחר כך את הכסא (לקמן י, א) ואחר כך את האופנים (שם ט) ואחר כך את החיות (שם יד)... [והמלבי"ם ממשיך ומבאר עוד פרט חשוב בהבדל] וגם שעתה השיג פנימיות החשמל ותחילה לא השיג רק הבית אשר לה סביב.

כלומר, אם נסכם במילים שלנו את דברי המלבי"ם, בפרק ח המראה הוא הרבה יותר פנימי ועמוק; יחזקאל רואה פה מיד את החלק החשוב ביותר, את החשמל.

מהי המשמעות לכך שבמראה שבפרק א יחזקאל רואה אט אט קדושה מתעלה וכאן בפרקנו הוא רואה מיד את המראה הנעלה ביותר, ואז הולך ומתמעט לכיוון מטה? ניתן לומר שהמשמעות היא כמובן ירידה, ותעיד על כך הסיומת בפרק י, בה מתוארת הסתלקות השכינה מירושלים. הקב"ה בעצם מראה ליחזקאל שהוא מפסיק את השפעת הקדושה שלו. ממילא בפרק שלנו זה בסדר יורד, הוא רואה את העוצמה הגדולה ביותר, אשר פוחתת בהדרגה.

כאשר למדנו את פרק א, הסברנו שהחיות במראה המרכבה של יחזקאל הן המלכויות השולטות, והאמירה ליחזקאל היא, דע לך שהן רק פיונים בלוח השחמט, הקב"ה הוא המנהל את הכל. בפרקים ח-ט-י המסר הוא הפוך. הקב"ה מראה ליחזקאל תחילה את העוצמה הרבה, החשמל המייצג את ההנהגה הישירה של הא-ל, ואומר לו בעצם שאופן

כזה של הנהגה כבר לא יהיה יותר, כי החיות יתחילו לפעול. וזו נבואה קשה ביותר, כי יהיה הרבה פחות גילוי שכינה, וממילא הרבה יותר השפעות באופן חומרי.

ומעניין לציין שלהבדל הזה בין שני המראות אנו מוצאים עדות נוספת:[14] יחזקאל מתאר במילים הבאות כיצד הוא נלקח כדי להראות לו את המראה:

> וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי - כביכול מגיעה יד, תופסת בקצוות השיער ומכריחה אותו לבוא. בפרק מג לעומת זאת נאמר: וְהִנֵּה, כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים. וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים, וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ - תיאור הרבה יותר נעים. המראה הוא אותו מראה, אך הכיוון הפוך; בפרק שלנו מסופר על הסתלקות השכינה ובפרק מג מתוארת חזרת השכינה.

הקב"ה מביא את יחזקאל לירושלים 'בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים (לא בגשמיות) אֶל פֶּתַח שַׁעַר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה אֲשֶׁר שָׁם מוֹשַׁב סֶמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה'. מהו סמל הקנאה? ומהי המשמעות של הדגשת הצד הצפוני?

העבודה הזרה במקדש לדורותיה

סמל הקנאה המקנה

ישנה פרשנות לפרקנו של ד"ר טובה גנזל.[15] היא כותבת שכשם שאנחנו מוצאים שיחזקאל מנבא נבואות המתייחסות לנבואות משה רבינו, (ראינו למשל בפרקים ה-ו את ההתייחסות של יחזקאל לנבואת הקללות שבפרשת בחוקותי), כך הדבר גם בפרקנו;

---

[14] כפי שמדייק יחיאל צבי מושקוביץ בפירוש 'דעת מקרא' על יחזקאל, עמ' מט.
[15] במאמר שכותרתו 'מעשי העם במקדש' שהתפרסם באתר VBM של ישיבת הר עציון.

הביטויים שבהם מתאר יחזקאל את מה שהוא רואה בחזונו, כדוגמת **סֶמֶל** הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה; **תַּבְנִית** יָד - זהים לביטויים שאנו מוצאים בחומש דברים: פֶּן תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל, תְּמוּנַת כֹּל **סֶמֶל**, **תַּבְנִית** זָכָר אוֹ נְקֵבָה... כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים, וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ. וְהִשְׁחַתֶּם, וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל, אֲבֹד תֹּאבְדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ.[16]

משה מנבא על חטאיו של העם בעבודה זרה בהיותו בגלות. לפי אחת הדעות[17] הדברים מכוונים כלפי חטאי מנשה, אשר בעקבותיהם נחתמה גזירת החורבן, כפי שמסופר בספר מלכים:

> וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַיִם פֶּה לָפֶה לְבַד מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה׳.[18]

חטאי מנשה מתוארים גם בדברי הימים ושם כתוב: וַיָּשֶׂם אֶת פֶּסֶל **הַסֶּמֶל** אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים, ובהמשך, כאשר מנשה החל לחזור בתשובה (אמנם מאוחר מידי) ורצה לתקן את מעשיו, אומר הכתוב וַיָּסַר אֶת אֱלֹקי הַנֵּכָר וְאֶת **הַסֶּמֶל** מִבֵּית ה'.[19] וזהו **סֶמֶל** הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה אשר הראו ליחזקאל בחזונו, הראו לו את חטאי מנשה.[20]

עד כאן דבריה של גנזל, אך נראה שניתן להמשיך עם אותו קו מחשבה גם ביחס לביטוי צָפוֹנָה.

---

[16] דברים ד, טז-יט.
[17] מובא בדעת מקרא.
[18] מלכים ב כא, טז. וראו מצודות דוד על אתר.
[19] דברי הימים ב לג, ז; טו.
[20] וראו גם בפירושו של המלבי"ם לפסוק ג בפרקנו.

משמעות הביטוי הַפּוֹנָה צָפוֹנָה

אנחנו רואים בפרקנו הדגשה של צד הצפון בתיאור העבודה הזרה הנעשית במקדש. כך נאמר בפסוק ג:

> וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלָמָה בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אֶל פֶּתַח שַׁעַר הַפְּנִימִית **הַפּוֹנָה צָפוֹנָה** אֲשֶׁר שָׁם מוֹשַׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה.

כך מודגש גם בפסוק ה:

> וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם שָׂא נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ **צָפוֹנָה**. וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ **צָפוֹנָה** וְהִנֵּה **מִצָּפוֹן** לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ, סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבֹּאָה.[21]

על מנת להבין את המשמעות של צד צפון בהקשר שלנו, נפנה אל מאורע עגום בתולדותיו של אחז מלך יהודה.[22] היה זה כאשר ממלכות ישראל וארם ניסו לכפות על יהודה להצטרף אליהן למלחמה נגד אשור. אחז לא היה מעוניין לעשות זאת, ואף הלך והלשין על כך למלך אשור וכרת עימו ברית. בעקבות ההלשנה של אחז עלה מלך אשור למלחמה על ישראל והגלה את עשרת השבטים. עוד קודם לכן הזהיר הנביא ישעיה את אחז א) שלא למסור את אחיו למלך אשור ב) שלאחר שמלך אשור יעלה על ישראל הוא יגיע גם אליו. אבל, כאמור, אחז לא הקשיב לישעיה ועשה את מה שעשה.

בתקופה בה אחז היה בקשרים עם ממלכת אשור, הוא הרבה להחניף למלך, ואחד ממעשי החנופה שלו היה הקמת מזבח לכבודו בבית המקדש. אחז הקדיש את המזבח

---

[21] כן חוזרת ההדגשה של צד הצפון בפס' יד ובפרק ט פס' ב.
[22] מלכים ב טז; ישעיה ז.

לאלוהי ארם כמחווה למלך אשור, אשר ניצח בעת ההיא את ארם, והרגיש מחוייב לאלוהי ארם.

כדי שיהיה מקום למזבח החדש, מזיז אחז את מזבח הנחושת הצידה - וְאֵת הַמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' וַיִּקְרֵב מֵאֵת פְּנֵי הַבַּיִת - ובונה את החדש - מִבֵּין הַמִּזְבֵּחַ וּמִבֵּין בֵּית ה' - בין המזבח לבין בית ה' - וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ **צָפוֹנָה**[23] - בצפון העזרה. וזה הטעם להדגשה כאן בחזונו של יחזקאל, של צד צפון.[24]

משמעות המראות מהעבר

מהי המשמעות שיש לעובדה שיחזקאל רואה בחזונו את העבודה הזרה לדורותיה, את הסמל של מנשה והמזבח של אחז? רמז לתשובה אנו מוצאים במה שאמרו חז"ל: 'קמח טחון טחנת בית שרוף שרפת...'[25] הקב"ה רוצה להעביר לו מסר; כאשר הבבלים יבואו להחריב ולשרוף את המקדש, הוא, הקב"ה כבר לא יהיה שם מזה זמן רב. הוא לא יהיה שם כי עם ישראל לא חפץ בנוכחותו. בין היתר, גם פסוק ו מוכיח שהם לא רוצים בנוכחותו:

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם, הֲרָאָה אַתָּה מָה הֵם עֹשִׂים. תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר **בֵּית יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים פֹּה, לְרָחֳקָה** מֵעַל מִקְדָּשִׁי - בדרך כלל התחילית ל היא במשמעות של על מנת, במטרה, ולפי זה יוצא שהפסוק נלמד כך: הם עושים את התועבות הגדולות בשביל להרחיק אותי.[i] אבל נשאלת השאלה, לכאורה קשה לומר שהיה לעם ישראל אינטרס שה' ירחק מהמקדש, שזו הייתה מטרתו.

---

[23] מלכים ב טז, יד.

[24] בפרק ט נשוב ונראה זאת.

[25] סנהדרין צו ע"ב. אמנם נאמרו הדברים ביחס לבית שני אך נראה שנכונים מאד גם לגבי בית ראשון.

ולכן יש לשים לב לכך שבתנ"ך יש משמעות מקובלת נוספת לתחילית לְ - כמו בפסוק 'לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת הַצְּמְאָה'[26] וכן בפסוק 'מִי יָצַר אֵל וּפָסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל'.[27] המשמעות היא שזו התוצאה הישירה של המעשה, לא המטרה של העושה. וכך יש לקרוא אצלנו את הפסוק: עם ישראל עושים את כל התועבות האלו, והתוצאה הישירה היא שהם מרחיקים אותי מהמקדש.

עבודה זרה ממניעים צדדיים

גם המשך החזון מחזק את המגמה הזו, שהוא מתייחס רבות לעבר, וכהקדמה להבנת העניין נשאל שאלה עקרונית; הזכרנו בתחילת הפרק שצדקיהו מולך כעת בירושלים. צדקיהו הוא מלך המאמין בה'; הוא שולח לירמיה להתפלל בעדו.[28] ולאור זאת נשאלת השאלה, האם העבודה הזרה שכל כך אפיינה את תקופת מנשה, וסביר שגם בתקופת יהויקים הייתה לה נוכחות,[29] קיימת עד כדי כך גם בתקופת צדקיהו? התשובה מפרקנו היא שנראה שלא. בתקופת צדקיהו רחובות ירושלים אינם מלאים בעבודה זרה, בטח שלא כמו בתקופת מנשה.[30]

ניתן להבין זאת גם ממה שיחזקאל מתאר כאן בפסוקים:

פסוקים ז-יב: וַיָּבֵא אֹתִי אֶל פֶּתַח הֶחָצֵר. וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה חֹר אֶחָד בַּקִּיר וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם חְתָר נָא בַקִּיר - עליו להרחיב את החור כדי לראות מה קורה בתוך הקיר - וָאֶחְתֹּר בַּקִּיר - וכאשר הוא נכנס לתוך הקיר הוא רואה חדר - וְהִנֵּה פֶּתַח

---

[26] דברים כט, יח.
[27] ישעיה מד, י.
[28] ירמיה לז, ג.
[29] ירמיה הוכיח על כך פעמים רבות (שם, ז).
[30] אמנם צדקיהו היה מלך חלש יחסית מול חלק מהשרים שלו, כפי שהוא עצמו אומר, 'כִּי אֵין הַמֶּלֶךְ יוּכַל אֶתְכֶם דָּבָר' (ירמיה לח, ה), אך עדיין, הצליח לפעול רבות.

אֶחָד וַיֹּאמֶר אֵלַי בֵּא וּרְאֵה אֶת הַתּוֹעֵבוֹת הָרָעוֹת אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים פֹּה וָאָבוֹא וָאֶרְאֶה - על קירות החדר - וְהִנֵּה כָל תַּבְנִית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה שֶׁקֶץ וְכָל גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מְחֻקֶּה עַל הַקִּיר סָבִיב סָבִיב. וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן-שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם עֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ וַעֲתַר עֲנַן הַקְּטֹרֶת עֹלֶה וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן-אָדָם אֲשֶׁר זִקְנֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים **בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ**.

מן העובדה שזקני בית ישראל חשים צורך להחביא ולהסתתר אנו למדים שבמרחב הציבורי מעשיהם היו נתקלים בהתנגדות. הם מחביאים ומסתתרים מפני צדקיהו. מנגד, אנחנו כן פוגשים בפסוקים תיאורים של עבודה זרה בפרהסיה, ונשאלת השאלה מה הייתה למעשה המציאות בירושלים בתקופת צדקיהו?

כרקע לתשובה עלינו להבין שלא כולם עבדו לאלילים ממניעים ישירים, דהיינו בגלל אמונתם בפסל עצמו או בכוחות שמתגלים בו. היו גם כאלו שעבדו לאלילים מכל מיני סיבות צדדיות, ורואים זאת, למשל, אצל אחאב; כאשר שררה בצורת, הוא תלה את האשמה באליהו, והטיח בו: הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל.[31] הרי ממה נפשך, אם אתה מאמין בבעל שהוא אלוהי הגשם, אז תפנה אליו ביתר שאת; תטיל את האשמה באיזבל (שהייתה כידוע ממשפחת עובדי הבעל). למה הוא מאשים את אליהו שבגללו אנשים מתים ברעב?

אלא שברמה התיאולוגית אחאב מאמין באלוקי ישראל ולא בבעל! הסיבה לכך שהוא נותן מקום של כבוד לבעל ומשתחווה לו היא סיבה צדדית לחלוטין; מבחינתו מדובר באתנן פוליטי למלך צידון. אחאב היה מעוניין להרוויח קשרי מסחר עם ממלכת צידון (בגלל היותה מרכז סחר ימי),[32] קשרים אשר הניבו עושר אדיר לממלכת אחאב. מאחר

---

[31] מלכים א יח, יז.

[32] ראו בישעיה כג, ב.

ומלך צידון האמין בבעל, הלך אחאב ונקט בצעד תרבותי / פוליטי והשתחווה גם הוא לבעל.

בהקשר לזה נציין את מה שאומרת הגמרא: 'יודעים היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש. ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא'.[33] כלומר, הם לא החלו לפקפק מבחינה תיאולוגית באמיתות המציאות האלוקית ולהאמין בעבודה זרה, אלא שהבחירה באלילים אפשרה להם לעשות כרצונם.

ניתן לומר שהעבודה הזרה דווקא באיזור המקדש נבעה גם מהצורך להוכיח לעמים את נאמנותם. הרי התפיסה הייתה שהשתלטות העמים על ישראל נבעה בגלל ההבנה על עזיבת הקב"ה את ישראל, כפי שנאמר בפסוק יב 'כִּי אֹמְרִים אֵין ה' רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'. הרי שפחד מאלוקות היה מאלוקי ישראל לעבוד עבודה זרה ורק בגלל שכביכול אין הוא רואה העיזו לעבוד עבודה זרה. הרי שהעבודה הזרה לא נבעה בייחוד מאמונה בה אלא ממניעים של חנופה לאומות.

עבודה זרה בתקופת צדקיהו

נראה שזה מה שאפיין את העבודה הזרה הפומבית בתקופת צדקיהו; מניעים צדדיים וטעמי נוחות כאלה ואחרים. שני סוגים של עבודה זרה מופיעים בפרק בשמותיהם; א) תמוז ב) שמש. לתמוז סגדו בעיקר הבבלים ואילו לשמש סגדו בעיקר המצרים.[ז]

[33] סנהדרין סג ע"ב.

יחזקאל רואה בחזונו שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן-שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם - מדובר בקבוצה של אנשים חשובים ובעלי השפעה.[34] והאנשים האלו עובדים עבודה זרה; חלקם סוגדים לא-ל הבבלי וחלקם סוגדים לא-ל המצרי. יש כאן תיאור מזעזע של עבודה זרה, אבל המשמעות שלו מבחינת המשתתפים איננה רוחנית תיאולוגית, אלא פוליטית; מתנהל כאן מאבק במי לתמוך, עם איזו אסכולה להזדהות, מצרים או בבל.[35] ההנהגה בירושלים הייתה חצויה באשר לגישה הנכונה, אך לא מנקודת מבט דתית. הם לא הכירו בכך שהחטאים שלהם הם המקור והסיבה לצרות, אלא תלו אותן בהחלטות פוליטיות שגויות.[36]

את העבודה הזרה הזו ממניעים פוליטיים לא הצליח צדקיהו למגר. כפי שאנחנו למדים מספר ירמיה,[37] צדקיהו, על אף נאמנותו לקב"ה, חשש ששריו ימרדו בו ולא העז לעשות כפי דברי הנביא ולעצור בעד התכנונים של השרים. עד כדי כך היה צדקיהו חלש בנקודה הזו, שהוא חילל את שבועת ה' שנשבע לנבוכדנצר, כדי להיות עם המצרים.[38]

בכל הנוגע לשאלות התאולוגיות, האם תהיה שמירת שבת וכדומה, הנהיג צדקיהו את העם באופן עצמאי יחסית ויכול היה לפעול כרצונו. אבל בשאלות שנגעו להכרעה האם לכרות ברית עם מצרים או עם בבל, הוא חש שידיו קשורות והוא נתון לחסדי שריו.

---

[34] שפן היה סופר מתקופת המלך יאשיהו (מלכים ב כב, ח). משפחתו קיבלה אף היא משרות בבית המלכות וכך אנו מוצאים גם את בנו אחיקם כאחד המקורבים ליאשיהו (שם, יב). גמריהו בן שפן שימש אף הוא כסופר אצל המלך יהויקים (ירמיה לו, י) ואף בנו של גמריהו - מיכיהו היה מצוי בלשכת הסופר המלכותית (שם, יא). אף אלעשה בן שפן היה ממקורבי המלך יכניה (ירמיה כט, ג).

[35] אנחנו מכירים את המאבק הזה גם ממלכים ב כג-כד וכן מירמיה כז.

[36] בפסוק יח אנו מוצאים חיזוק נוסף לטיעון זה. נאמר שם: 'וְגַם אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְחֵמָה... וְקָרְאוּ בָאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל, וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם'; הכתובת שאליה יפנו החוטאים בשעת צרתם תהיה ריבונו של עולם! לא הפסל... זאת אומרת שמלכתחילה העובדה שהם סגדו לאליל כזה או אחר לא נבעה מתוך אמונה בו, אלא מכל מיני סיבות אחרות.

[37] לז, יב-יז; לח, ד-ה.

[38] דברי הימים ב לו, יג.

ועל אף שירמיה אומר לו שעליו להתחזק ולהתגבר, הוא לא מעז ואומר שהם יהרגו אותו.

עדות מעניינת למציאות בתקופת צדקיהו אנחנו מוצאים ממאורע מאוחר יותר בתולדות העם, לאחר הרצח של גדליהו בן אחיקם. קבוצה גדולה רצתה אז להימלט למצרים וירמיה קרא לה שלא לעשות זאת אך אנשי הקבוצה לא הקשיבו, ונימוקם עימם:

> וַיַּעֲנוּ אֶת יִרְמְיָהוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַיֹּדְעִים כִּי מְקַטְּרוֹת נְשֵׁיהֶם לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וְכָל הַנָּשִׁים הָעֹמְדוֹת קָהָל גָּדוֹל וְכָל הָעָם הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּפַתְרוֹס לֵאמֹר, הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלֵינוּ בְּשֵׁם ה' - שלא ללכת למצרים - אֵינֶנּוּ שֹׁמְעִים אֵלֶיךָ כִּי עָשֹׂה נַעֲשֶׂה אֶת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יָצָא מִפִּינוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּיךְ לָהּ נְסָכִים כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבֹתֵינוּ מְלָכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם. וַנִּשְׂבַּע לֶחֶם וַנִּהְיֶה טוֹבִים וְרָעָה לֹא רָאִינוּ. וּמִן אָז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים, חָסַרְנוּ כֹל וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב תָּמְנוּ.[39]

השומעים לא טוענים כלפי ירמיה שדבריו אינם דבר ה' או משהו דומה; הם מאמינים באלוקים ובזה שירמיה מוסר את דברו. כך במפורש אמרו לירמיה בטרם ציווה עליהם לא לרדת למצרים: וְהַמָּה אָמְרוּ אֶל יִרְמְיָהוּ, יְהִי ה' בָּנוּ, לְעֵד אֱמֶת וְנֶאֱמָן, אִם לֹא כְּכָל הַדָּבָר אֲשֶׁר יִשְׁלָחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלֵינוּ כֵּן נַעֲשֶׂה. אִם טוֹב וְאִם רָע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ, אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ שֹׁלְחִים אֹתְךָ אֵלָיו, נִשְׁמָע, לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטַב לָנוּ, כִּי נִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ'.[40] הסיבה שהם אינם מקשיבים היא אחרת לגמרי ולא קשורה לדת. הם אומרים לירמיה שכאשר, בעבר, הם היו עובדים את העבודה הזרה בפרהסיה, וממילא הזדהו עם תרבות האימפריות, מצבם היה טוב, ומתי שבירושלים החלו להקשיב בקול ירמיה והפסיקו

---

[39] ירמיה מד, טו.
[40] שם מב, ה-ו.

לעבוד עבודה זרה בפומבי, נהיה גרוע, הוטל מצור וכו'. בתקופת צדקיהו היה מצור, וכאמור הייתה זו גם תקופה בה פסקה העבודה הזרה הפומבית.

נסכם ונאמר שהעבודה הזרה המתוארת בפרקנו משתייכת לאחת משתי קטגוריות;

- תיאור מהעבר, מתקופת מנשה, שמטרתו להדגיש את ההידרדרות הנמשכת שבגינה עוזבת השכינה את ירושלים.
- תיאור של עבודה זרה **בסתר** מההווה, תקופת צדקיהו, אשר גם בגינה עוזבת השכינה את המקדש.

[ה] המלבי"ם, רבי מאיר לֵיבּוּש בן יחיאל מִיכל וַייזֶר, היה בעל שיטה סדורה ועקבית בפירושו לתנ"ך. וכך הוא כותב בהקדמתו לפירושו על ספר ישעיה (מבוא המחברת סעיף א): 'לא נמצא במליצות הנביאים כפל עניין במילות שונות, לא כפל עניין לא כפל מאמר ולא כפל מליצה, לא שני משפטים שעניינם אחד, לא שני משלים שהנמשל אחד ואף לא שני מילות כפולות'. כלומר לשיטתו אין כפילויות, אין עניינים שחוזרים על עצמם במילים נרדפות למשל; לכל מילה יש משמעות ותכלית משלה להבנת העניין, ויש להבין מהם ההבדלים ואלו דקויות קיימות. הוא נלחם מלחמת חרמה בתפיסה שיש מילים נרדפות בתנ"ך ואף הקדיש לכך ספר שלם בשם 'ספר הכרמל' בו הוא עוסק בדקויות, בהבדלים בין מילה זו למילה אחרת שלכאורה דומות במשמעותן וכדו'. רבים חלקו על שיטתו זו, הבולט מביניהם הרד"ק, כפי שניתן ללמוד מדבריו בהקדמתו לפירושו לתורה, ד"ה 'ומה שזכר חכמה'.

[ו] בפסוק יז מתוארת אחת התועבות הקשות, 'וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת הַזְּמוֹרָה אֶל אַפָּם' - במבט שטחי נראה שהפשט הוא שהשתמשו בזמורת עץ לניקוי האף וכדו'. הרד"ק מפרש שיש כאן תיקון סופרים (לא חלילה שהסופרים שינו מה שיחזקאל אמר, אלא שכבר יחזקאל עצמו כתב את זה בסגנון של תיקון סופרים) ובמקור, במקום המילה אפם הייתה המילה אפי. והכוונה היא, במחילה, כאדם שמנקה חלקים פחות נקיים בגופו ולאחר מכן מריח, ויש ריח לא נעים. כלו' באים להכעיס את ריבונו של עולם.

כגון זה אנו מוצאים בשיר השירים (א, יב): 'עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ'; אומרת כנסת ישראל, עוד כשהמלך ישב איתי, אני כבר הפחתי ריח רע. אלא שגם שם המדרש (שיר השירים רבה א, נו וברש"י לשיר השירים א, יב) אומר זה בלשון נקיה נרדי נתן ריחו היה צ"ל הבאיש ריחו. נתן ריחו זה בלשון נקיה, עוד כשהמלך נמצא עם כנסת ישראל, כנסת ישראל החזירה בתמורה את חטא העגל. זאת אומרת שמדובר אכן על ריח רע שהיה אבל כתוב נרד בלשון נקיה. כנראה שבתקופה העתיקה היו עושים שימוש במילים להטיח ריח רע כביטוי לכפיות טובה.

המלבי"ם ביאר כי הביטוי 'זמורה אל אפם' הוא מלשון 'זמיר עריצים' (ישעיה כה, ה), ומפרש שאפם הכוונה כעסם מלשון אף וחימה. כלומר הם היו הורגים זה בזה בכעסם. לעניות דעתי ישנו קושי מסוים בפירוש זה שכן נושא הפרק הוא עבודה זרה ולא שפיכות דמים.

רימון כשר (מקרא לישראל, יחזקאל ח"א עמ' 254) הציע אף הוא שהביטוי 'זמורה אל אפם' נובע מלשון 'זמיר עריצים', והפירוש הוא שהם נתנו את הזמורה, כלומר את המלחמה, אל אפם. הם הביאו את האויבים אל עצמם. כי כאשר כרתו ברית עם מצרים הסתכסכו עם בבל; ואילו היו כורתים ברית עם הא-ל תמוז שהוא א-ל בבלי אשורי, היו מסתבכים עם מצרים.

[1] על פי חוקר המזרח הקדום, פרופסור יעקב קליין (בימים הרחוקים ההם: אנתולוגיה משירת המזרח הקדום, בהוצאת עם עובד, עמ' 392), התמוז היה א-ל שבתפיסת המאמינים חי ומת במחזוריות של חצי שנה. למשך חצי שנה בקיץ הוא היה קבור, כביכול מת, ולאחר מכן, בחורף, הוא היה קם לתחייה ושב לגדולתו למשך החצי הנותר של השנה. הפולחן סביב התמוז כלל, בין היתר, בכי של נשים בתקופת הקיץ, כאשר הוא נחשב למת, כפי שמתאר יחזקאל בפרקנו בפסוק יד: 'וְהִנֵּה שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז', מתי יקום לתחייה. על פי התפיסה האשורית והבבלית, משמעותו של התמוז הייתה שכאשר יש שבר גדול, תבוא לאחריו תחייה. כלומר, זהו הא-ל שממנו היו שואבים האנשים עידוד בשעה קשה, שעוד תבוא תקומה.

הפולחן השני, המתואר בפסוק טז - 'וְהֵמָּה מְשַׁתַּחֲוִיתֶם קֶדֶם לַשֶּׁמֶשׁ', הוא א-ל השמש אשר סימל את התבואה והשפע, והמצרים היו בעיקר אלו שסגדו לו. הכינוי שלו במצרים היה 'רע',

ואילו בתנ"ך הוא מכונה און (בראשית מא, נ). כנראה שהבינו את שמו במשמעות של עוצמה.

להרחבה ראו באנציקלופדיה מקראית, חלק א, ערך און, עמ' 148.

פרקים ט-י

בפרק ח למדנו שהפרקים ח-ט-י הם סיפור בתוך סיפור, כלומר ישנו סיפור מסגרת, שתחילתו במראה המרכבה בפרק ח וסיומו במראה המרכבה בפרק י, ויש תוכן בתווך שהוא המשך פרק ח ופרק ט כולו, ובו מתוארות התועבות הנעשות בירושלים והענישה שבעקבות זאת. פרק זה אם כן הוא המשכו של הפרק הקודם, ובתחילת הפרק יחזקאל מתאר את מה שהוא רואה בחזונו בירושלים:

וַיִּקְרָא בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחֵתוֹ בְּיָדוֹ וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים בָּאִים מִדֶּרֶךְ שַׁעַר הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר מָפְנֶה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו.

רד"ק מפרש את המילה פְּקֻדּוֹת במשמעות של מופקדים, המופקדים על העיר, כלומר אלה שישה מראשי הצבא הבבלי המתקרב אל העיר. אלא שבירמיה אנחנו מוצאים שישנם שמונה ראשי צבא שבאו להשחית את ירושלים,[1] אז מתרץ רד"ק, שהיו רק שבעה מופקדים על העיר, ועוד אחד ממונה על גביהם, ולכן הוא לא נמנה בפרקנו עם המופקדים על העיר. מתוך השבעה טוען רד"ק כי הוא האחד המחזיק בקסת ואין הוא כלול בשישה המחזיקים את כלי המשחית.

פירוש זה נראה לכאורה מעט דחוק. הן מצד ההורדה של המספר שמונה לשש בלי אסמכתאות מהכתוב על ביטול השניים הנוספים, והן מכך שהמחזיק בקסת הסופר אינו בין השישה, אף על פי שנאמר בפסוק ב 'וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים ... וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ

[1] ירמיה לט, ג.

וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו' ומשמע מהמילה 'בתוכם' כי האוחז בקסת כלול בשישה.

רש"י מביא את דברי חז"ל על הפסוק: 'רבותינו פרשום במסכת שבת, קצף, אף, וחימה, משחית, משבר, מכלה'.[2] כלומר, חז"ל מבארים את המראה שראה יחזקאל כמציאות רוחנית, ששת האנשים הם אופנים שונים של התגלות אלוקית בדין. על יסוד מה שחז"ל אומרים בכמה מקומות על אירועים שמתרחשים למטה, שהם נובעים ממה שנעשה למעלה,[3] ניתן לאחד בין שני הפירושים ולומר שאלה ביטויים של תקיפות מצד ריבונו של עולם, אשר יבואו לידי ביטוי בפקודות העיר, היינו הצבא הבבלי.

האיש עם קסת הסופר

צריך להבין האם האיש עם קסת הסופר הוא אחד מהשישה, או שהיו שישה ובנוסף להם האיש הזה (כלומר שבעה בסך הכל) כפי שמפרש רד"ק. כפי שביארנו קרוב לומר שהוא אחד מתוך השישה, כי כתוב וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים... וְאִישׁ אֶחָד **בְּתוֹכָם**, כאשר גם הוא מצויד בכלי משחית, אך בנוסף יש לו קסת סופר. ואם ככה, נשאלת שאלה: מטרתם של האנשים הללו היא להעניש, ואילו המטרה של האיש עם קסת הסופר היא הפוכה לכאורה, להציל, כמו שכתוב בפסוק ד: וַיֹּאמֶר ה' אֵלָו, עִבְרוּ בְּתוֹךְ הָעִיר, בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם. וְהִתְוִיתָ תָּו עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים, הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים, עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ - כי בדומה למעשה בני ישראל במצרים, אשר סימנו את המשקופים בדם וה' פסח על

---

[2] שבת נה ע"א.

[3] כגון בפרשת יעקב והמלאך, שהפסוק אומר: 'וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ', וחז"ל אומרים שהיה שרו של עשיו (בראשית רבה עז, ג). וכגון הנאמר במדרש שמות רבה כא, ה 'כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר כיון שראו אותו נתייראו הרבה שנאמר וייראו מאד ומהו והנה מצרים נוסע אחריהן שרן של מצרים היה שמו מצרים שאין הקב"ה מפיל אומה עד שהוא מפיל שרן תחלה'.

בתיהם במכת בכורות,[4] כך כאן, אלו שאינם משתפים פעולה עם התועבות, והם כואבים את העוולות, יסומנו על ידי האיש עם הקסת והם ינצלו, כמו שכתוב בהמשך, וְעַל כָּל אִישׁ אֲשֶׁר עָלָיו הַתָּו, אַל תִּגָּשׁוּ.[5] אז מדוע הוא נכלל עם השישה יחד?

דרשה בגמרא מתארת את הרקע למה שמסופר בפרקנו:[6]

> **דא"ר אחא בר' חנינא מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה, דכתיב 'ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה וגו' א"ל הקב"ה לגבריאל:[7] לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה.**

אנחנו למדים מהגמרא שלעולם כאשר הקב"ה הבטיח שיקרה משהו טוב, הוא לא התחרט, מלבד פעם אחת, והיא בפרק שלנו, כאשר נאמר למלאך גבריאל לסמן בתו את אלו שאינם שותפים לתועבות, כדי להציל אותם, אך בפועל כולם הוכו, ונרחיב על כך בהמשך. לפי דברי הגמרא, האיש עם הקסת המתואר הוא המלאך גבריאל, המייצג את מידת הדין, למרות שתפקידו להציל. ומדוע? ממשיכה הגמרא ומתארת דו שיח בין מידת הדין לקב"ה:

---

[4] שמות יב, כב-כג.

[5] פסוק ו.

[6] שבת נה ע"א.

[7] מיכאל מסמל סנגוריה וגבריאל קטגוריה (ראו בחידושי אגדות למהרש"א, ברכות ד, ע"ב ד"ה 'גדול מה שנאמר במיכאל'). ומסתבר לומר שהאיש עם הקסת הוא גם סניגור וגם קטגור ולכן מסמן הן את הצדיקים והן את הרשעים.

אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו - במה שונים אלו שיסומנו מהאחרים?

אמר לה: הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים - הצדיקים יסומנו.

אמרה לפניו: רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו.[8] - אותם צדיקים לא מיחו ביד החוטאים ולכן הם לא ראויים להינצל.

אמר לה: גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם - המחאה לא הייתה מועילה.

(אמר) לפניו: רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי - הם לא ידעו מראש שהמחאה לא תועיל.

ומסכמת הגמרא:

> והיינו דכתיב זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו **וממקדשי** תחלו. וכתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית תני רב יוסף אל תקרי **מקדשי** אלא **מקודשי** אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו ! ומיד והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו... אמר להו הקב״ה: התחילו ממקום שאומרים שירה לפני ומאן נינהו ששה אנשים [מי הם אותם שישה אנשים?] א״ר חסדא קצף אף וחימה ומשחית ומשבר ומכלה.

---

[8] הגמרא (שבת נד, ע"ב) מביאה את הסיפור על פרתו של רבי אלעזר בן עזריה שהייתה יוצאת בשבת ברצועה שבין קרניה, בניגוד לדעת חכמים. מהדיון עולה שלא הייתה זו פרתו אלא הפרה של שכנתו, אלא שהוא לא מיחה בידה, ולכן היא נקראת על שמו. ומכאן ניתן ללמוד עד כמה חמור עניין זה של השתמטות ממחאה כאשר אדם הסובר שיש לו השפעה טובה על רעהו נמנע מלהשפיע עליו.

הגמרא דורשת את המילה וממקדשי כ- מקודשי - היינו האנשים המקודשים לי, הצדיקים, והמסקנה היא שאף הם הוכו. מדוע על הגמרא לדרוש זאת? מכיוון שיחזקאל אומר:

> וַיְהִי כְּהַכּוֹתָם וְנֶאשְׁאַר אָנִי - רק אני נשארתי. אף על פי שהבטחת לי שהנאנחים והנאנקים ינצלו - וָאֶפֹּלָה עַל פָּנַי וָאֶזְעַק וָאֹמַר אֲהָהּ ה׳ אלהים הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֶת כָּל שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל בְּשָׁפְכְּךָ אֶת חֲמָתְךָ עַל יְרוּשָׁלָם.

אין מחאה בירושלים

כדי להבין מדוע לבסוף כולם הוכו, גם הצדיקים, נחזור לדברי מידת הדין שאמרה על הצדיקים שלא מיחו. אלה היו דברי ביקורת שנאמרו למלך צדקיהו עצמו - יכולת למחות ולא מיחית, אבל לא רק אליו. הקב"ה בא ואומר שהוא יציל את כל מי שנאנח ונאנק; את כל מי שניסה למחות על המצב. בא יחזקאל ואומר וְנֶאשְׁאַר אָנִי - אין מי שנאנח ונאנק! אין מי שמיחה!

ומכאן התשובה לשאלה שהעלנו, האם האיש עם קסת הסופר בא להגן או לקטרג; האם הוא מהשישה עם כלי המשחת או שיש איש נוסף עם קסת הסופר. מה שקרה כאן הוא מעין מה שאנחנו מכירים מסיפור סדום,[9] כאשר אברהם אבינו התפלל לריבונו של עולם שיציל אותה. הוא ביקש אם יש חמישים צדיקים, ולאחר מכן אם יש ארבעים וחמישה וכן הלאה, כאשר המסר מהקב"ה היה שאין![10]

---

[9] בראשית יח, כד-לב.

[10] ההשוואה לסיפור סדום מקבלת חיזוק משמעותי מפירושו של הראב"ע שם, שנוקט במילים 'וטעם בתוך העיר - שהם יראים את השם **בפרהסיא**'. צדיקים הנפרדים מהעיר בסתר לא מצילים את העיר.

וזה גם מה שנאמר ליחזקאל במראה הנבואה כאן: אין מי שעוצר את יאזניה בן שפן, למשל (ובלשון הגמרא 'אין מי שמוחה'). ולכן זה התהליך שקרה פה, שבתחילה סומנו הצדיקים הגמורים, אבל בסופו של דבר, גם הם הוכו מכיוון שהם היו צדיקים גמורים בחייהם הפרטיים, אבל הם לא מיחו על מעשי התועבה. מי שהיה ביכולתו ולא שינה את האוירה בירושלים נשא גם הוא באחריות.

ולכן אומרת הגמרא שהאיש עם קסת הסופר הוא גבריאל, כי מידת הדין היכתה בכולם. כך נוכל גם להבין את הפסוק המסיים את הפרק, וְהִנֵּה הָאִישׁ לְבַשׁ הַבַּדִּים, אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו, מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר, עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי. הוא לא אומר שהוא סימן או לא סימן כי לא היה לו את מי לסמן. זו הטרגדיה הגדולה, מכיוון שהיו אנשים שאמורים היו לכאורה לקבל את תו הדיו כי היו נאמנים לה' ופונים אליו בעת צרה (כפי שראינו בסוף הפרק הקודם) אבל כל זה נותר בפן האישי הפרטי, ומבחינת הקב"ה הם כאותם המשתחווים לשמש.

הנהגה אלוקית בהסתר

הערה נוספת, שקשורה גם לתחילת פרק י; קיימת לכאורה סתירה בין תחילת הפרק לסופו; ממה שכתוב בתחילת הפרק משמע שהפקודות, כלומר אנשי בבל, הם אלה שבאים להכות בעיר, ואילו מסיומו של הפרק ניתן להבין שריבונו של עולם הוא זה שמכה, אחד אחד, על-ידי מלאכים. כדי לענות על השאלה הזו נעבור לפסוק הפותח את פרק י (שהוא כזכור סיומו של סיפור המסגרת שהחל בפסוקים הראשונים של פרק ח):

> וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל הָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם. וַיֹּאמֶר אֶל הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַּחֲלֵי אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל הָעִיר. וַיָּבֹא לְעֵינָי.

יש פה שתי נקודות - אחת, עקרונית יכול להיות גילוי שיתבטא בקדושה ויכול להיות, כמו פה, גילוי 'דמות כסא נראה עליהם' שיתבטא ברע.

נקודה אחרת - כפי שראינו בפרק י פסוק ד, מתחילה פה תקופה של העדר התגלות אלוקית, שהשכינה מסתלקת 'וַיֶּרֶם כְּבוֹד ה' מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת הֶעָנָן, וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת נֹגַהּ כְּבוֹד ה'' הרי שהשכינה יוצאת ממקומה וגולה. אז איך יש גילוי? או, שמה שמסתלק זה הגילוי 'הטוב' של השכינה ומה שמחליף אותו זה הגילוי ה'רע' , הבבלים. אם זה 'רע' זה לכאורה לא מכונה שכינה בכלל?

האיש לבוש הבדים מצֻוה למלא את ידיו בגחלים ולזרוק על העיר. גחלי האש מסמלים את גילוי השכינה במקדש ובקורבנות.[11] המשמעות של הפעולה הזו היא שאותה קדושה שהתגלתה קודם בתפארתה בבית המקדש בירושלים, אותם גחלי אש, הם עכשיו ישמשו לרעתה של ירושלים, כאשר השכינה תתגלה בהסתר בעוצמתם של הבבלים.[12] גילוי השכינה יכול להיות טוב, או חלילה רע.[ח]

השכינה בתפארתה מסתלקת כעת מכם, כי אתם אינכם מסוגלים לשאת אותה, ואז, כאשר השכינה יוצאת, נכנסים הצרים על ירושלים, ואתם נתונים בידם. ובזה מתיישבת הסתירה שהזכרנו לעיל, בשאלה מי יכה בעיר, המלאך או הבבלים. נראה כי שני הדברים נכונים. בזה שהקב"ה יסיר את ההנהגה של השכינה הגלויה, כי העם לא מסוגל לעמוד בה, אז ממילא השכינה תתגלה בהסתר, שזו הנהגה על פי חוקי הטבע,[13] כפי שבא לידי ביטוי בכך שהבבלים חזקים יותר וממילא מצליחים להחריב את העיר.

---

[11] ראו ויקרא ט, כד, דברי הימים א כא, כו, ודברי הימים ב ז, א.

[12] כפי שביארנו בנבואת מעשה המרכבה, לעיל פרק א.

[13] ולא שירדו ברקים של אש, למשל, ויחריבו את ירושלים, אלא שהאש הטבעית, שיבעירו חיילי בבל היא האש שהקב"ה ישלח על ירושלים.

הרמב"ם, בבואו לבאר את עניין ההשגחה,[ט] מסביר שהרשע מקבל את עונשו לא כי יש השגחה אקטיבית להענישו, אלא, ההשגחה נעדרת ממנו, וכפועל יוצא הוא נשאר נתון להנהגת העולם הטבעית. וזה מסביר היטב את מה שלמדנו בנוגע להתרחשויות בירושלים; ששת גילויי התוקף האלוקי, אף, חימה וכו' שמונה הגמרא, הם הם אנשי בבל. זה מה שהקב"ה מראה ליחזקאל; הנביא שנמצא בבבל והעם שבקרבו הוא חי מרגיש שה' לא איתו כי הוא במקדש, אליהם פונה הקב"ה ואומר, אני כבר לא במקדש.

ההנהגה עוברת למלכויות הרשעה

ראוי שנתייחס לאמירה שחוזרת על עצמה, המבטאת הלך רוח ששרר בקרב העם, הן בפרק ח: אֵין ה' רֹאֶה אֹתָנוּ,[14] והן בפרק ט: וְאֵין ה' רֹאֶה.[15] המענה של הקב"ה הוא, זה לא שאני לא רואה, אלא, אני לא שומע, כמו שנאמר וַיִּקְרְאוּ בָאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל, וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם;[16] אני רואה טוב מאד, ולכן לא אשמע, היינו לא אשגיח.

זה הרקע למה שמתואר בפרק י על יציאת כבוד ה' מהמקדש:

> וַיֵּרֶם כְּבוֹד ה' מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת - קדושה יוצאת מפנים הבית אל המפתן - וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת הֶעָנָן וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת נֹגַהּ כְּבוֹד ה' וְקוֹל כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים נִשְׁמַע עַד הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵ-ל-שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ. וַיְהִי בְּצַוֹּתוֹ אֶת הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד אֵצֶל הָאוֹפָן - קח מהכרובים ותעלה אלי חזרה לאופן, יותר גבוה - וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת יָדוֹ מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרֻבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן אֶל חָפְנֵי לְבֻשׁ

---

[14] פסוק יב.
[15] פסוק ט.
[16] ח, יח.

הַבַּדִּים. וַיִּקַּח וַיֵּצֵא וַיִּרְא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרוּבִים אוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב וְאוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד. וּמַרְאֵה הָאוֹפַנִּים כְּעֵין אֶבֶן תַּרְשִׁישׁ וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן - משל לגלגל בתוך גלגל, אשר זהים בכל מלבד גודלם השונה; כך גם פה, כל הוויה היא בבואה של ההוויה שמעליה.[17]

בפרק א למדנו שכל האופנים הללו, שהם מעין גלגלי שיניים שמנהלים את העולם כולו, מהעליון ביותר ועד לתחתון, כאשר התחתון הוא המלכויות השולטות. בפרק שלנו, כפי שלמדנו מדיוקו של המלבי"ם,[18] מראה המרכבה הוא הפוך, כמו שדייק המלבי"ם, לא מן הנמוך ביותר עד שהוא רואה את הכסא (כמו בפרק א) אלא מהכסא ולאט לאט זה יורד. רוצה לומר, מעתה ההנהגה מלמעלה כבר לא תהיה הצד הדומיננטי אלא ההנהגה למטה, האופנים ואיתם מלכויות הרשעה, הם שינהלו את ישראל.

ממשיך יחזקאל ומתאר את המראה:

בְּלֶכְתָּם אֶל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִפְנֶה הָרֹאשׁ אַחֲרָיו יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם וְכָל בְּשָׂרָם וְגַבֵּהֶם וִידֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם. וְהָאוֹפַנִּים מְלֵאִים עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם לָאוֹפַנִּים לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי - עיני ה' לא משוטטות באופן ישיר בכל הארץ, אלא ההשגחה תבוא באמצעות המלכויות שהן תנהלנה את העולם וכביכול לא ריבונו של עולם[19] - וְאַרְבָּעָה פָּנִים לְאֶחָד פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי נָשֶׁר. וַיִּרֹמּוּ הַכְּרוּבִים הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר כְּבָר - אלא שהמראה שם

---

[17] וכמשל בקהלת (ה, ז) 'גָּבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר'.

[18] לעיל, פרק ח עמ' 159.

[19] המציאות הזו עתידה להשתנות בשיבת ציון, כמו שנאמר בזכריה (ד, י) 'עֵינֵי ה' הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ'; וראו במלבי"ם על אתר.

היה במגמה הפכית, כאמור. כאן בירושלים, השכינה מסתלקת מן הארץ ועולה כלפי השמים.

ישנו ביטוי נוסף למגמה ההופכית של שני המראות:

בפסוק יא אנו למדים שלחיות אין יכולת להסתובב, וכאשר הראש הולך, החיות כולן באותו כיוון, ואין להן יכולת ללכת באופן עצמאי. המשמעות של המראה הזה בפרק א היא שכל הנהגה שהיא בארץ - מקורה בשמים, אין לה בחירה עצמית. נבוכדנצר (שהוא אחת החיות) הוא כלי בידיו של ריבונו של עולם. בפרק י, לעומת זאת, האמירה הפוכה; שום דבר לא נשאר בארץ, הכל עולה כלפי מעלה. השכינה - יוצאת מתוך בית המקדש, והמקדש נותר ללא גילוי כלשהוא של השכינה.[20]

הסברנו לעיל בארוכה, שלאחר הסתלקות השכינה, העולם עבר להתנהל על פי גדרי הטבע ללא התערבות אלוקית. אבל צריך להוסיף שיתכן והיה מצב שונה, בו השכינה הסתלקה אמנם ממקום אחד, מירושלים, אבל היא לא נעדרה לגמרי אלא התגלתה במקום אחר, בבבל. (אם כי בעוצמה פחותה). וניתן ללמוד זאת מהעובדה שיחזקאל, בבבל, כן שומע את המרכבה.[21]

נשים לב להבדל בתיאור החיות בין המראה שבפרק א לזה שבפרקנו; בפרק א נאמר: וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּן. בפרק שלנו נאמר: פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי נָשֶׁר - מופיע כרוב ולא מופיע שור.

---

[20] וזה מה שאמרו חז"ל (סנהדרין צו ע"ב) 'קמח טחון טחנת וכו" כלומר האויבים שרפו מקדש שהיה כבר ריק מקדושה עוד טרם החורבן עצמו.

[21] ונראה זאת להלן גם בפרק יא.

אפשר לבוא ולומר שהמראות שונים, וכך אמנם נוקטת הגמרא[22] ומסבירה שכרוב זה אדם, ואז שואלת מהפסוק שלנו, לכאורה זה לא אותו דבר כי יש כרוב ויש אדם? ועונה הגמרא שהכרוב הוא מראה ילד קטן ואדם זה מראה אדם מבוגר, אבל שניהם מראה אדם. יש כאלו שמסבירים אחרת,[23] שהכרוב והשור הם היינו הך,[24] אותו מראה בעל שמות נרדפים.[25] דעה זו מסתברת שכן בפרקים ח-ט-י יחזקאל שב ומעיד שזה אותו מראה שראה כבר על נהר כבר.

שער המזרח

ממשיך יחזקאל ומתאר את המראה:[26]

וַיִּשָּׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת כַּנְפֵיהֶם וַיֵּרוֹמּוּ מִן הָאָרֶץ לְעֵינַי, בְּצֵאתָם, וְהָאוֹפַנִּים, לְעֻמָּתָם.
וַיַּעֲמֹד פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה' הַקַּדְמוֹנִי, וּכְבוֹד אֱלֹקי יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם, מִלְמָעְלָה.

היכן הוא שַׁעַר בֵּית ה' הַקַּדְמוֹנִי? ראשית, מובן שזהו השער המזרחי, מלשון קדם. אבל מעבר לכך, ננסה להבין מה המשמעות שלו בהקשר של מראה המרכבה. ירושלים

---

[22] סוכה ה ע"ב. הגמרא (חגיגה יג ע"ב) ראתה בגילוי השור עמדה תקיפה יותר שהוחלפה בביטוי עדין יותר של כרוב בעקבות תפילותיו של יחזקאל על העם.

[23] פירוש רבי מנחם בן שמעון על פסוק א בפרקנו.

[24] ככלל, קשה להבין ברמת הפשט מה משמעות המילה כרוב, על אף שזו לא מילה יחידאית, והיא מופיעה פעמים נוספות בתנ"ך, אבל גם באותם מקומות לא מובן משמעה.

[25] דוגמה לכך אנו מוצאים בישעיה. בנבואה אחת (כט, יז) הוא אומר 'וְשָׁב **לְבָנוֹן** לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב', ואילו בנבואה מקבילה (לב, טו) הוא אומר 'וְהָיָה **מִדְבָּר** לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב' כלומר, הצמחייה הנמוכה ביותר תגדל ותהיה בינונית, והצמחייה הכרמלית (היינו התבואה, כלשון הפסוק ולחם וכלי וכרמל) תהיה כמו יער. באים חז"ל ואומרים שלבנון זה מלשון לבן, כינוי למקדש שמלבין עוונותיהם של ישראל. ממילא אפשר לבוא ולומר שזה מתאים גם לתאר את המדבר, מקום בהיר, חול וכו' ויוצא אם כן שהמשמעות זהה.

[26] פסוקים י ו-יט.

מבחינה טופוגרפית, גובלת מכל כיוון בגאיות מאד חרוצים שאינם מאפשרים מעבר, מלבד בצפון, שם יש מישור.[27]

רש"י מפרש שהכוונה היא לפתח של קודש הקדשים, ולפי פירוש זה מובנת ההדגשה של צד מזרח, וכן ברור הקשר בין כרובים לקודש הקודשים. אבל יש עניין נוסף שמחזק את הפירוש הזה; נחזור לפרק ח, שם נאמר: וַיֹּאמֶר אֵלַי, הֲרָאִיתָ בֶן-אָדָם; עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת מֵאֵלֶּה[28] - יותר ממה שראית, יש תועבות חמורות יותר. ויחזקאל ממשיך ורואה בחזונו: וַיָּבֵא אֹתִי אֶל חֲצַר בֵּית ה' הַפְּנִימִית, וְהִנֵּה פֶתַח הֵיכַל ה' בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ, אַחֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתָם קֵדְמָה, לַשָּׁמֶשׁ - הפולחן נעשה כלפי מזרח, לכיוון השמש, והקב"ה יוצא מצד מזרח. במידה כנגד מידה.

לכן רש"י אומר שזהו שער ההיכל למזרח, ולא השער למקדש כולו. אנחנו מוצאים חיזוק נוסף לפירושו של רש"י בתחילת פרק יא; וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ, וַתָּבֵא אֹתִי אֶל **שַׁעַר בֵּית ה' הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קָדִימָה**, וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ. וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת יַאַזַנְיָה בֶן-עַזֻּר, וְאֶת פְּלַטְיָהוּ בֶן-בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם; ומפרש רש"י על אתר: הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל ה' - אלה אותם אנשים שהשתחוו לשמש.[29]

---

[27] אפשר להבחין בכך כאשר יוצאים מהר הבית או מרחבת הכותל המערבי לכיוון שער שכם, שהדרך מישורית כמעט לחלוטין. מסיבה זו צד צפון היה גם הצד החשוף של ירושלים, 'מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה' (ירמיה א, יד). וכמו כן, ההגליה הייתה צפונה ולאחר מכן מזרחה ולא ישירות מזרחה לכיוון בבל כי ההליכה באזור זה קשה (עדות מפורשת לכך היא שנבוכדנצר שפט את צדקיהו בריבלה שבבקעת לבנון (מלכים ב כד). וכן, כאשר תלמידיו של ישעיה באים ואומרים שיוכלו לחזור מערבה (מבבל לארץ ישראל) אומר הנביא (מא, יט): 'אָתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס...' אעזור לכם, כי באופן טבעי אין זו דרך מעבר.

[28] בפסוק טו.

[29] רש"י על יחזקאל יא, א.

מאידך, בפרק ח (פסוקים יג-יד) כתוב: וַיֹּאמֶר אֵלַי עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר הֵמָּה עֹשִׂים. וַיָּבֵא אֹתִי אֶל **פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה'** - השער של בית המקדש - **אֲשֶׁר אֶל הַצָּפוֹנָה**. וְהִנֵּה שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת, מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז, ולאחר מכן הוא מביא אותו אֶל חֲצַר בֵּית-ה' הַפְּנִימִית, וְהִנֵּה **פֶּתַח הֵיכַל ה'** - לא פתח בית ה', אלא פתח היכל ה', **שם** משתחווים לשמש (כי זה הפתח המזרחי של ההיכל). זאת אומרת שפתח בית ה' הוא לאו דווקא במזרח.[30] ואם ככה, מתעורר קושי על פירוש רש"י, שמסביר שהייתה פה מידה כנגד מידה, שכבוד ה' הסתלק דווקא משם כי שם עבדו עבודה זרה), כי פתח בית ה' הוא לאו דווקא במזרח, ויכול להיות שעבדו עבודה זרה בפתח אחר.

מה גם שבפרק שלנו הנושא של **הבית** מודגש; וַיֵּצֵא כְּבוֹד ה' מֵעַל מִפְתַּן **הַבָּיִת**; וַיַּעֲמֹד פֶּתַח שַׁעַר **בֵּית** ה' הַקַּדְמוֹנִי. גם בתחילת פרק יא כתוב, אֶל שַׁעַר **בֵּית** ה' הַקַּדְמוֹנִי. ורואים שההבחנה בין בית ה' להיכל ה' תופסת מקום בתנ"ך, וכאשר מדובר על היכל ה' הפתח הוא במזרח באופן מובהק, ואילו כאשר מדובר על בית ה' מוזכר כאן צד צפון. ולכן לכאורה מה שכתוב בפרק שלנו אֶל שַׁעַר בֵּית ה' הַקַּדְמוֹנִי לא קשור לעבודה הזרה, אלא לעניין אחר. ויוכיחו זאת גם הפסוקים הראשונים בפרק יא:

> וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא אֹתִי אֶל שַׁעַר בֵּית ה' **הַקַּדְמוֹנִי** הַפּוֹנֶה **קָדִימָה** וְהִנֵּה **בְּפֶתַח הַשַּׁעַר** עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ. וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת יַאַזַנְיָה בֶן-עַזּוּר וְאֶת פְּלַטְיָהוּ בֶן-בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם. וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַי�ֹּעֲצִים עֲצַת-רָע בָּעִיר הַזֹּאת.

יחזקאל מתאר עשרים וחמישה איש, ולכאורה מדובר באותם אנשים המוכרים לנו מהמראה בפרק ח:

---

[30] המשנה במסכת מידות (ב, ו) אומרת שהיו שלושה עשר שערים לבית ה'. אמנם המשנה דנה בבית המקדש השני, אך נלמד ממנה כי מה שהיה במשכן, שהיה שער רק במזרח, לא היה ציווי לדורות.

וַיְבִא אֹתִי אֶל חֲצַר בֵּית ה' הַפְּנִימִית וְהִנֵּה **פֶּתַח הֵיכַל ה' בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ** כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ. אֲחֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה, לַשָּׁמֶשׁ.

אבל קיימים הבדלים בין התיאורים; א) בפרק ח הם משתחווים לשמש ואילו בפרק יא הם לא עובדים עבודה זרה. ב) בפרק ח הם נמצאים בין האולם ובין המזבח ואילו בפרק יא המבט מופנה לכיוון מזרח, מחוץ לירושלים. ולכן גם אם מדובר באותם אנשים, קרוב לוודאי שמדובר בשני אירועים שונים.

כדי לנסות ולהבין את המשמעות של צד מזרח בהקשר שלנו, נפנה לספר מלכים, לתיאור בריחתו של צדקיהו:

וַתִּבָּקַע הָעִיר - בחודש תמוז - וְכָל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַלַּיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל גַּן הַמֶּלֶךְ, וְכַשְׂדִּים עַל הָעִיר, סָבִיב. וַיֵּלֶךְ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה, וַיִּרְדְּפוּ חֵיל כַּשְׂדִּים אַחַר הַמֶּלֶךְ, וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ.[31]

יחזקאל מתנבא בפרק שלנו על עזיבתו הקב"ה את המקדש. בהווה, ירושלים עדיין עומדת על תילה, ואנשי ירושלים, כפי שנראה בהמשך בפרק יא, טוענים כלפי גולי בבל: רַחֲקוּ מֵעַל ה', לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה - אנחנו בסמיכות לבית המקדש קרובים אל ה', ואילו אתם, הושלכתם מעל פניו כמו עשרת השבטים וגולי גלות יכניה. ויחזקאל מעודד את הקהילה בבבל ואומר להם: ההיפך הוא הנכון! הקב"ה בא אלינו; הוא עוזב את המקדש, ושם, בירושלים, לא יוותר מאומה. יחזקאל רואה את השכינה עוזבת במסלול זהה למסלול הבריחה של מלך יהודה, שעתיד להיתפס וליפול בידי חיילי

[31] מלכים ב כה, ד. וכן בשינויים קלים בירמיה נב, ז-ט.

נבוכדנצר. הוא רואה את העתיד, את התפוררותה של ירושלים, כאילו כל זה מתרחש בהווה.[32] ולכך רוצה התנ"ך להפנות את תשומת ליבנו בהדגשה של צד מזרח.

זה גם מסביר את הקשר בין מה שעשו האנשים האלו בהיכל (כמתואר בפרק ח) לבין היציאה של השכינה מהעיר; כאשר במקדש עובדים עבודה זרה לשמש, המייצגת את הטבע ומהלכיו, ואין אמונה במשהו מעל השמש, מעל הטבע, אז ממילא נתונים לשילטון הטבע וכאשר רוצים לכרות ברית עם מצרים, הסוגדת לשמש, או לברוח, נבוכדנצר נכנס לתמונה. והתוצאה היא איבוד הממלכה.[33]

[ח] עיקרון זה מופיע בכמה מקומות; לאחר חטא העגל (שמות לג, ב), אומר הקב"ה למשה רבינו: וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף אַתָּה פֶּן אֲכַלֶּךָ בדרך - כלומר, אם תתגלה השכינה כעת, אין זה תואם את דרגתכם הרוחנית ולכן לא תוכלו לעמוד בזה. זה גם מה שאומר הנביא עמוס (ה, יח): 'הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת יוֹם ה' לָמָּה זֶּה לָכֶם יוֹם ה' הוּא חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר'. כאשר אש של קדושה יורדת זה יכול להיות טוב לצדיקים אבל רע לרשעים. זה גם פשר הנבואה במלאכי (ג, יט-כ) 'הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר - תהיה איזו עוצמה גדולה שתגיע - וְהָיוּ כָל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא - ולצדיקים, אותה השמש - וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ'.

[ט] בהבנת עניין ההשגחה האלוקית אנו מוצאים כמה דעות. הרמח"ל (דרך ה', חלק ב א, ג) כותב שעל כל הנעשה לכל אדם יש השגחה פרטית. תלמידי הבעש"ט, כגון רבי מנחם מענדל מויטבסק (פרי הארץ, פרשת בא, הוצאת מסורה, עמ' מט) מרחיבים את היריעה ושיטתם היא שלא על בני האדם, אלא אף על כל פרטי הבריאה האחרים יש השגחה פרטית. רבינו בחיי (כד

---

[32] זה שצדקיהו לא זכה לסייעתא דשמייא במנוסה שלו זה בגלל שכבר שנים קודם לכן, באותו מסלול, עזבה השכינה את המקדש, וממילא, 'קמח טחון טחנת'.

[33] ובדרך רמז, אולי זו הסיבה לכך שהשור נעדר מתיאור החיות כאן, שכן נאמר 'בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ' (דברים לג, יז), שהשור הוא סמל מלכות, ובנבואה כאן מנבא יחזקאל על התפוררות הממלכה.

הקמח, ערך השגחה) והרמב"ן (בראשית יח, יט) סבורים שההשגחה אינה זהה אצל כולם. הרמב"ן שם כותב על הנאמר ביחס לאברהם 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו' שהסיבה להשגחה על אברהם היא 'כי ידעתיו' לא כל אדם - ה' יודע אותו; לא כולם מקבלים השגחה באותה רמה.

הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פ' נא) מבאר כך: והנה נראה לי עתה אופן עיוני נפלא מאד שבו מתפרקים ספקות ויתגלו בו סודות אלוקיים [והסודות הם:] והנה אנו כבר בארנו בפרקי ההשגחה כי לפי ערך דעת כל בעל דעה תהיה ההשגחה בו [ההשגחה לא זהה אצל כל בני האדם אלא, ככל שאדם יותר קרוב בדעתו לקרבת אלוקים, לדעת אלוקים - יש בו יותר השגחה, ובלשון חז"ל (יבמות קכא, ע"ב) הקב"ה מדקדק עם סביביו (הקרובים אליו, הצדיקים) כחוט השערה. אין זה נכון רק לגבי העונש, אלא גם בשכר. באדם שקרוב יותר להנהגה של עולם הטבע...] והנה אדם השלם בהשגתו [אדם חכם ומשכיל] אשר לא תחדל דעתו מה' תמיד, תהיה ההשגחה בו תמיד. והאיש שלם ההשגה אשר רוקן את מחשבתו מה' בעת מסוים [בעיקרון הוא אדם גדול אך כרגע עסוק בעניינים טפלים] הרי תהיה ההשגחה עליו בעת מחשבתו בה' בלבד [באותן דקות יש בו השגחה מצומצמת יותר מאשר שעה קודם, כאשר הוא היה שקוע בלימוד] ותתרוקן ההשגחה ממנו בזמן עסקיו. ואין התרקנותה ממנו עד כי התרוקנה ממי שלא השכיל כלל [זה לא שבאותן דקות הוא כמי שאינו חכם ומשכיל] אלא תתמעט אותה ההשגחה כיון שאין לאותו שלם ההשגה, בזמן עסקיו, שכל בפועל [תהיה לו השגחה מצומצמת.] אלא הוא אותו השלם, אז משיג בכח קרוב והוא הדומה אז ללבלר מהיר בעת שאינו כותב [סופר, בשעה שהוא ישן, הוא בעל אותן יכולות, אלא שכרגע הן לא מתממשות, אז יש לו השגחה בינונית.] ויהיה מי שלא השכיל את ה' כלל כמי שהוא בחושך ללא האור כלל, כמו שבארנו ברור 'ורשעים בחושך ידמו' [למה הרשע נופל? כי הוא הולך בעצימת עיניים, לא מבחין באבן ולכן נופל, ולא בגלל שההשגחה קבעה שיפול. לעיתים יש לרשע השגחה כאשר זה רלוונטי לצדיק. ולדוגמה : רשע רוצה לירות כדור על צדיק. לצדיק מגיעה השגחה פרטית, והאקדח מתהפך לכיוונו של הרשע. אין זה אומר שהרשע נענש עכשיו על כך שהוא שדד בנק יום קודם] ואשר השיג והוא הולך בכל ישותו כפי מושכלו כמי שהוא באור השמש הבהיר [לעומת הרשע שבחושך] אבל

בעת פנותו ממנו יתעלה, אשר אז הוא מוסתר מה' [מי שה' הסתיר פניו ממנו כי הוא רשע לגמרי או באופן זמני] הרי ה' נסתר ממנו והרי אז הוא מזומן לכל רע שיארע שיפגע בו. [לאו דווקא שה' עכשיו שולח ברק להעניש את הרשע אלא, ההשגחה נעדרת, וברגע שאין השגחה, הוא נתון להתנהלות הטבעית] כי עניין הגורם את ההשגחה וההצלה מן המאורעות, הוא אותו השפע השכלי [הפוך, אומר הרמב'ם. העולם הזה הוא עולם מסוכן, אתה רוצה הצלה? אתה רוצה השגחה? עליך לפעול] וכבר נסתר זמן זה מאותו החסיד הכשר, או לא הושג כלל אותו חסר הרשע [אין לו בכלל השגחה] ולפיכך ארע להם מה שארע...

וכן נתבארה לדעה זו גם לשון התורה, אמר יתעלה, וְהַסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹקַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה [כאשר עם ישראל חלילה יחטא לא כתוב שה' יעניש אלא 'והסתרתי פני מהם'; אני מסתיר את פני והבבלים באים ומנצחים. וכאשר עם ישראל שב בתשובה הוא מצהיר שהעונש היה בצדק, הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹקַי בְּקִרְבִּי. לפי התפיסה שיש ענישה אקטיבית מצד ה', היו צריכים לומר 'יש אלקי בקרבי' והוא זה שמעניש] וביאר כי הסתרת פנים זו, אנחנו סיבתה [הסתרת הפנים נובעת מכך שהאדם לא ברמה רוחנית נאותה] ואין ספק כי דין היחיד כדין הציבור [העיקרון זהה הן בנוגע לפרט והן בנוגע לכלל].

פרק יא

יחזקאל ממשיך ורואה בחזונו את הנעשה בירושלים, בעודו בבבל, שש שנים לפני שבפועל התרחש החורבן:

פסוקים א-ג: וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא אֹתִי אֶל שַׁעַר בֵּית ה' הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קָדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ. וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת יַאַזַנְיָה בֶן-עַזֻּר, וְאֶת פְּלַטְיָהוּ בֶן-בְּנָיָהוּ, שָׂרֵי הָעָם. וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַי�ֹּעֲצִים עֲצַת רָע בָּעִיר הַזֹּאת, הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב בְּנוֹת בָּתִּים. הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר.

אותם עשרים וחמישה איש מייעצים לאנשי ירושלים עצת רע - להוסיף ולבנות ולפתח את העיר, מאחר ודברי הנבואה על החורבן רחוקים מלהתקיים, לֹא בְקָרוֹב; הכל יהיה בסדר. הם אף מדמים את מצבם לבשר המתבשל בסיר, כאשר הסיר מסמל את חומת ירושלים המגנה עליהם ואף משביחה אותם.

ירמיה, במקביל ליחזקאל בבבל, מנבא לאנשי ירושלים שהחורבן קרב, והם מגיבים ואומרים שהוא נביא שקר ודבריו אינם נכונים. ירמיה מוכיח אותם שאם הם לא יחזרו בהם ממעשיהם הכל יהרס, אבל הם מעדיפים להקשיב לנביאי השקר האומרים להם שכלי בית ה' עתידים לחזור בקרוב למקדש, בעוד שנתיים.

ועל רקע זה באה נבואת יחזקאל בפרקנו:

לָכֵן הִנָּבֵא עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן-אָדָם. וַתִּפֹּל עָלַי רוּחַ ה' וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה אָמַר ה' כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם - מה שעלה ברוחכם, מה שהעליתם בדעתכם שלא לחזור בכם מדרככם הרעה - אֲנִי יָדַעְתִּיהָ - אני יודע, ולפיכך

אנישׁ. הִרְבֵּיתֶם חֲלָלֵיכֶם - אנשי ירושלים - בָּעִיר הַזֹּאת, וּמִלֵּאתֶם חוּצֹתֶיהָ חָלָל - אלו שיהיו בחוץ יתפסו על ידי הכשדים, ואלו שישארו בפנים ילכדו במצור וימותו למשל מרעב. ולאחר מכן, כאשר הבבלים יצליחו לבקוע את החומה - לָכֵן, כֹּה אָמַר ה' אלהים, חֲלָלֵיכֶם אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ, הֵמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר. וְאֶתְכֶם, הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ - יהיו גם חללי החרב. העיר תהיה למלכודת מוות, ואכן כבשר בתוך סיר, כביכול 'תתבשלו' בין החומות, לא רק שהחומה לא תגן אלא ההיפך.

חֶרֶב יֵרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם נְאֻם ה' אלהים - ומי שישאר לאחר כל המכות הללו יגלה - וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ, וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' - יהיו כאלה שימותו בעיר ויהיו כאלה שיברחו ויתפסו על הגבול, ואלה האחרונים הם צדקיהו וסיעתו. ומעניין לציין שבפועל מי ששפט את צדקיהו היה נבוכדנצר, וזו עדות נוספת למה שלמדנו בעניין החיות והאופנים, שנבוכדנצר הוא הנציג של האלוקים בארץ. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הָלַכְתֶּם וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם.

נבואה זו, כמו נבואות קודמות שראינו, מזכירה נבואה דומה של משה רבינו בפרשת בחוקותי 'וְאִם בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל-מִצְוֹתָי, לְהַפְרְכֶם אֶת בְּרִיתִי'. אבל לא רק זאת אלא שהיא הופיעה כבר בפרק ה אצלנו, שם מוכיח הנביא את אנשי ירושלים על כך שהם אינם מקיימים את פרשת בחוקותי:

לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים יַעַן הֲמֹנְכֶם מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֹא הָלַכְתֶּם וְאֶת מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם. וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם.

זו אותה נבואה כמו בפרק שלנו, והיא מופנית שם לאנשי ירושלים, כפי שמובן מהכתוב כֹּה אָמַר ה' אלהִים, זֹאת יְרוּשָׁלִַם - והמסר הוא: לאנשי ירושלים מגיעות הקללות של בחוקותי, אבל לא לאנשי בבל.

פסוק יג: וַיְהִי כְּהִנָּבְאִי וּפְלַטְיָהוּ בֶן-בְּנָיָה מֵת - יש שתי אפשרויות כיצד להבין את המילה כְּהִנָּבְאִי; א) נבואה במשמע סיפור דברי הנבואה לשומעים. אומר יחזקאל: לאחר מראה הנבואה בחזון, בשעה שסיפרתי ליהודי בבל את מה שראיתי, מת בירושלים פלטיהו בן בניה. ב) נבואה במשמע קבלת דבר אלוקים; אומר יחזקאל: בעודי רואה את המתרחש בירושלים, כהנבאי - תוך כדי החזון, מת פלטיהו בן בניה. זה לא קורה בפועל בהווה, אלא יחזקאל רואה את העתיד להתרחש. זה בא להדגיש את הקשר של סיבה ותוצאה, כאומר: מיד לאחר ששמעתי כך וכך ארע בפועל כך וכך.

את כל זה, כל מה שהוא אומר לאנשי ירושלים בחזון, הוא יגיד בפועל לעם בבבל, כמו שנאמר בפסוק כה: וְאַתָּה בֶּן אָדָם, אֵת כָּל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר רָאָנִי.

ותגובתו של יחזקאל למותו של פלטיהו:

> וָאֶפֹּל עַל פָּנַי וָאֶזְעַק קוֹל גָּדוֹל וָאֹמַר אֲהָהּ ה' אלהים כָּלָה אַתָּה עֹשֶׂה אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל - הקב"ה לא נותן הזדמנות נוספת לירושלים, ויחזקאל מזועזע מזה.

ואז, במראה הנבואה, מנחם הקב"ה את יחזקאל. והנחמה לא קשורה למצבה של ירושלים, אלא לעם אשר בבבל:

> וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ - אחיך ובני משפחתך (גואל מלשון קרוב), היינו אלה שאיתך בבבל - וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם - יושבי ירושלים אמרו לגולי בבל - לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ

לְמוֹרָשָׁה - אל תתאבל על אנשי ירושלים אלא, אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ, הם האנשים שאתה צריך להיות קרוב אליהם. הם אותם האנשים שאנשי ירושלים, שעכשיו נופלים, אמרו להם רַחֲקוּ מֵעַל ה'.

לָכֵן אֱמֹר כֹּה אָמַר ה' אלהים כִּי הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם - את אנשי בבל - וְכִי הֲפִיצוֹתִים בָּאֲרָצוֹת - אל תחשבו כמו אנשי ירושלים. העובדה שהם גלו לא מוכיחה שהשלכתי אותם חלילה, אלא - וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם.

אומר הקב"ה: אני אהיה עם היהודים שבבבל; נכון, לא באותה רמה כמו בבית המקדש, אבל ברמה מסוימת בודאי. זאת אומרת שהקב"ה הוציא אותם לגלות כדי לשמור עליהם. והוא עתיד להחזירם לאדמתם, הגלות היא עניין זמני, כהמשך הנבואה:

לָכֵן אֱמֹר כֹּה אָמַר ה' אלהים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְאָסַפְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצוֹתֶם בָּהֶם וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת אַדְמַת יִשְׂרָאֵל. וּבָאוּ שָׁמָּה וְהֵסִירוּ אֶת כָּל שִׁקּוּצֶיהָ וְאֶת כָּל תּוֹעֲבוֹתֶיהָ מִמֶּנָּה - כאשר אתם תבואו אתם תטהרו את ירושלים, שלא כמו אנשי העיר כעת.

ומסביר הקב"ה למה הוא יחזיר את העם בתשובה:

וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרָם וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר לְמַעַן בְּחֻקֹּתַי יֵלֵכוּ וְאֶת מִשְׁפָּטַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אֹתָם וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים.

גם דברי הנבואה האלו לקוחים מפרשת בחוקותי, אלא שכאן אלו פסוקי הנחמה. ויוצא אם שכאשר יחזקאל מנבא את התוכחות מפרשת בחוקותי הדברים מופנים אל יהודי ירושלים, ואילו הברכות מיועדות ליהדות בבל.

פסוקים כא-כה: וְאֶל לֵב שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם ה׳ אלהים - מי שהלך בדרך הרשעה יענש על כך. וַיִּשָּׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת כַּנְפֵיהֶם, וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם. וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם, מִלְמָעְלָה. וַיַּעַל כְּבוֹד ה׳ מֵעַל תּוֹךְ הָעִיר. וַיַּעֲמֹד עַל הָהָר אֲשֶׁר מִקֶּדֶם לָעִיר. וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתְּבִאֵנִי כַשְׂדִּימָה אֶל הַגּוֹלָה, בַּמַּרְאֶה בְּרוּחַ אֱלֹהִים. וַיַּעַל מֵעָלַי הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי וָאֲדַבֵּר אֶל הַגּוֹלָה אֵת כָּל דִּבְרֵי ה׳ אֲשֶׁר הֶרְאָנִי.

השכינה עוזבת את ירושלים ועולה כלפי שמים, ולאחר מכן מתגלה שוב בבבל. יחזקאל מדבר אל העם אשר בבבל ומעודד אותו שהשכינה עימו.

הסרת לב האבן נתינת לב הבשר

הקב"ה מבטיח בפסוקים יז-יט ליהודי בבל שהוא יחזירם לארץ ישראל וימול את לבבם, בניגוד ליהודים שנותרו בירושלים שלא יזכו לכך. אמנם, אנו מוצאים נבואה זו שוב בפרקי הגאולה, ושם ההתייחסות היא אל כלל העם ולכאורה יש כאן סתירה.

וכך נאמר בפרק לו, פסוקים כד-כח:

וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל אַדְמַתְכֶם. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם. וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם. וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר. וְאֶת רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם. וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם. וישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים.

ואפשר להסביר זאת כך; ההבדל המהותי בין הקהילה היהודית בבבל לזו שבארץ ישראל, היה שזו שבבבל כבר לקתה, ואילו זו שנותרה בארץ ישראל לא הפיקה לקחים.

ולכן, בעוד שירושלים עתידה הייתה ללקות במצור ומוות, גולי בבל קיבלו מסר להשתקם, להתאושש ולהיות מוכנים ליום גאולתם.

וכך אומר ירמיה ליהודי בבל בנבואה מקבילה:

> כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כַּתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת הָאֵלֶּה כֵּן אַכִּיר אֶת גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה. וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וַהֲשִׁבֹתִים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהֱרֹס וּנְטַעְתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ. וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב לָדַעַת אֹתִי כִּי אֲנִי ה' וְהָיוּ לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי יָשֻׁבוּ אֵלַי בְּכָל לִבָּם.

זאת אומרת שנתינת הלב החדש תבוא לאלו שיקבלו על עצמם את עול הגלות. אלו מירושלים שיגלו בעת החורבן ויצטרפו לגולים מימי גלות יכניה, יזכו גם הם למילת הלב כיתר הגולים, ולכך מתכוון יחזקאל בפרק לו.

חטיבה שניה

וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם

פרקים יב-כד

פרק יב

מבוא

כפי שהסברנו במבוא לספרנו, ספר יחזקאל מחולק למספר חטיבות, כאשר החטיבה הראשונה (פרקים א-יא) עוסקת במעבר של גילוי ה' מארץ ישראל לבבל. הפרק שלנו פותח את החטיבה השניה (המונה שלושה עשר פרקים, יב-כד) שעניינה 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם';[1] זו חטיבה הכוללת נבואות תוכחה קשות ביותר (לעיתים אף בוטות, יותר ממקומות אחרים בתנ"ך) הנאמרות בבבל.

מבחינה כרונולוגית, נראה שהנבואה בפרקנו נאמרה לאחר הגלות הראשונה[2] ולפני החורבן, כלומר בין הגלות הראשונה, גלות יהויכין, לגלות השניה, גלות צדקיהו. אנו למדים זאת מפסוק יב, שם מתואר מנהיג שעתיד לברוח מירושלים בעלטה ולהיתפס בידי הכשדים. מנהיג זה הוא המלך צדקיהו,[3] ומכאן שבשעה שיחזקאל מנבא נבואה זו הוא עדיין מכוהן בתפקידו כמלך.

בפרק שלנו חוזר על עצמו שלוש פעמים הכינוי שמכנה הנביא את העם - בֵּית הַמֶּרִי.[4] מכך אנו למדים על זיקה בין הפרק שלנו, הפותח כאמור את החטיבה השניה בספר, לבין פרק ב, שגם בו, בנבואת ההקדשה של יחזקאל, מופיע הביטוי הזה.[5] כאשר למדנו את פרק ב הבנו מדברי הנביא שהעם אינו מסוגל לקבל את דבר ה', ואומר הקב"ה

---

[1] ביטוי הלקוח ממקומות אחרים בספר (ב, ה וכן לג, לג).
[2] בשנת חמש לגלות, אז החל יחזקאל להתנבא, כפי שציינו בתחילת הספר.
[3] כפי שמתואר במלכים ב' כה, ד-ו.
[4] בפסוקים א, ג, ו, ט.
[5] בפסוקים ה, ו, ז, ח.

ליחזקאל לומר את דברו בכל זאת ו- הַשֹּׁמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל, אתה תדבר ומי שישמע ישמע.

התכלית של הנבואות תושג כאשר יבוא הפליט מהחורבן ויספר מה קרה בירושלים, כפי שמתואר בפרק כד, והפרטים שהוא יספר יתאימו אחד לאחד עם דברי יחזקאל. או אז- וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם. הם, יהודי בבל, יהיו מוכרחים להודות שהוא היה נביא אמת, כי נבואותיו של יחזקאל אינן כוללניות (כגון: אנשי ירושלים התנהגו ברשעה ולכן נענשו בחומרה) אלא מתארות בפירוט רב את המתרחש בירושלים. ולכן בעתיד יסיקו השומעים את המסקנה שאם היה מדובר באדם שאיננו בטוח שדברי נבואתו מה', הוא לא היה יכול לנבא בצורה כזו (לעומת זאת, כאשר נביאי השקר היו 'מנבאים' הם היו מוכנים להסתכן בכך שדבריהם לא יתגשמו, כי הדברים היו ערבים לאוזניו של המלך והיה להם גיבוי).

חשיבותה של ההכרה באמיתות הנביא

בתקופת חורבן הבית, שרר שבר רוחני אדיר (שהחל כבר עם הגלות אך התגבר משחרב בית המקדש), שכן המקדש היה מרכז הכובד הרוחני והגשמי שסביבו סבבו חיי העם, והנה לפתע הם גולים ומורחקים מהמקדש. ההרחקה והגלות הביאו לחשיבה תיאולוגית מוטעית שלפיה, אחת מן השתיים; או שהקב"ה 'הפסיד'[6] או שהוא נטש אותם.[7] ורבים בעם הסיקו שאין אלוקים בישראל.' ומכאן החשיבות הגדולה של דברי הנביא אשר מטרתם ותכליתם הייתה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם - לרפא את העם משברו. שידעו

---

[6] תפיסה זו נרמזת ביחזקאל (לו, כ) וברש"י שם. וכן בגמרא מגילה (יא ע"א) מובא שבעת גזירות המן על ישראל 'נעשה 'שונאו' (בלשון סגי נהור והכוונה לקב"ה בעצמו) של הקב"ה מך'.

[7] כפי שאומר הקב"ה ליחזקאל: 'אֲשֶׁר זְקֵנַי בֵּית יִשְׂרָאֵל... כִּי אָמְרִים... עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'. יחזקאל קויפמן (בספרו תולדות האמונה הישראלית, כרך רביעי ספר ראשון [ח], עמ' 24-19) דן בהרחבה בשאלה האם בתפיסה של גולי בבל הא-ל העברי 'הפסיד' או נטש אותם בחטאם.

שיש ה' ושה' נמצא איתם.[8] אף על פי שהיה נביא בקרבם עוד קודם לכן, צריך לזכור שהם עברו טראומות קשות זה לא מכבר, ולכן האמונה הזו שאותה פעל יחזקאל לחזק בקרבם, לא הייתה מובנת מאליה.[9]

יחזקאל ממחיש את הגלות

פסוקים א-ב: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, בְּתוֹךְ בֵּית-הַמֶּרִי אַתָּה יֹשֵׁב. אֲשֶׁר עֵינַיִם לָהֶם לִרְאוֹת וְלֹא רָאוּ, אָזְנַיִם לָהֶם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵם.

אנחנו רואים כאן שיחזקאל יצר השוואה למה שכתוב כבר בספר תהילים ביחס לעובדי עבודה זרה. שם כתוב על הפסלים 'עֵינַיִם לָהֶם, וְלֹא יִרְאוּ. אָזְנַיִם לָהֶם, וְלֹא יִשְׁמָעוּ'.[10] וזה מה שיחזקאל אומר לגולים; אתם לא רואים את המציאות האמיתית, שהיא דבר ה'. לכן הוא פונה אליהם בכינוי בֵּית-הַמֶּרִי, שמופיע כבר בפרק ב כפי שהזכרנו, מכיוון שהם לא מוכנים לשמוע את דברי הנביא, כִּי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים אוֹתָךְ;[11] הם קשי עורף ובמקום לחזור בתשובה לאחר המכה שהוכו, הם עוד מתרחקים. בהמשך נבחן מה התחדש בפרק שלנו בהקשר לבית המרי, שלא קיים בפרק ב.

אומר הקב"ה ליחזקאל: מכיוון שהם אינם מקשיבים יש לנקוט בפעולות שיביאו לכך שהמסרים יחלחלו וישפיעו לכל הפחות בעתיד;

---

[8] בין היתר יעידו על כך ביטויים של יחזקאל המזכירים ביטויים שמופיעים בהקשר של הניסיונות לשכנע את פרעה במציאות הא-ל, כגון 'וְנָקְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'' (שמות ז, ה).

[9] לשם המחשת העניין, כעשור לפני השואה, כתב רבי מאיר שמחה מדווינסק בפירושו על התורה (ויקרא כו, מב) '...יחשוב, כי ברלין היא ירושלים... אז יבוא רוח סועה וסער...'; הרב קוק אמר: 'בואו לארץ ישראל הצילו את נפשותיכם' (מאמרי הראיה, ח"ב, עמ' 323). והם לא היו היחידים, ועם כל זה ראינו תגובות של חוסר אמונה לאחר השואה.

[10] תהילים קטו.

[11] יחזקאל ב, ו.

פסוקים ג-ה: וַאֲמַּה בֶּן-אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם. וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ אֶל מָקוֹם אַחֵר לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה. וְהוֹצֵאתָ כֵלֶיךָ כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי גוֹלָה לְעֵינֵיהֶם, חֲתָר לְךָ בַקִּיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ.

הקב"ה אומר ליחזקאל: עליך להציג בפניהם כיצד גולים עוברים ממקום למקום; ביום תראה להם איך נראים הכלים של הגולים, כלומר כיצד עליהם להתארגן בדרך (מירושלים עד בבל היה עליהם לעבור מרחקים מאד גדולים, מה גם שעשו עיקוף). ובערב תמחיש יציאה לגלות באפלה ומתוך אנדרלמוסיה.

ההוראה הזו של הקב"ה ליחזקאל להציג הצגה מעוררת תמיהה; ראשית, במה תועיל ההצגה לשכנע אותם? ושנית, קהל היעד שלו הוא הרי יהודי בבל, והם מכירים מקרוב את הגלות, הם הרי גולים, זה לא חדש להם! יתכן והמטרה היא למשוך תשומת לב, על מנת לעורר את הקהל להקשבה, בדומה מאד למה שאנו מוצאים אצל ישעיה:

בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר ה' בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶּן-אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעֲלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶיךָ. וַיַּעַשׂ כֵּן הָלַךְ עָרוֹם וְיָחֵף וַיֹּאמֶר ה' כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל מִצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ, כֵּן יְנַהַג מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת שִׁבְיֵ מִצְרַיִם וְאֶת גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפֵי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם.[12]

אבל נראה שזו לא המטרה היחידה. יחזקאל מציג את הגלות העתידה לבוא על יושבי ירושלים, אלו שבהווה חשים שהם יושבים לבטח בארצם. והיות שכל מגמתו של

[12] ישעיה כ, ב-ד. גם אם נבואה זו לא התקיימה בפועל (כפי שטוען הרמב"ם במורה נבוכים ח"ב, פ' מו) וישעיה לא הלך ערום במשך שלוש שנים, עדיין, דמיון סיטואציה שכזו בוודאי עשה רושם על אלה ששמעו את הנבואה.

יחזקאל בפרקים הללו היא שתושג התכלית - וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם, הרי שבאופן זה של הצגת הדברים לפרטי פרטים, יזכרו בהם יהודי בבל בעתיד, בעוצמה רבה יותר מאשר לו יחזקאל היה אומר משהו כוללני כמו 'בבל תנצח ולכן על יהודי ירושלים להיכנע'.

יחזקאל מנבא על צדקיהו המלך

בהצגה שעורך יחזקאל קיים אלמנט נוסף; כלי הגולה חבויים בקיר ויחזקאל מצווה לחתור (לחפור) בקיר לעיניהם ולהוציאם כפי שנאמר בפסוק ה: 'לְעֵינֵיהֶם חֲתָר לְךָ בַּקִּיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ'. הביטוי לחתור בקיר, המסמל דברים חבויים ונסתרים,[13] מרמז לפי רש"י על המערה שחתר צדקיהו על מנת שיוכל להימלט בה מן העיר. נראה כי הרמיזה על הדברים הנסתרים, הנעשים מתחת לפני השטח באה ללמד על הסתרת המערה לא רק מפני הבבלים, אלא גם מפני יהודי ירושלים. יחזקאל אומר לשומעיו: דעו לכם שיהיו כאלו בירושלים שיגידו שדבריו של הנביא אינם נכונים ואין צורך להיכנע ולהתכונן לגלות, ובה בעת להם עצמם יהיו במסתור כלי גולה שהם הכינו. המלך צדקיהו, יתמוך במלחמה בגלוי, ובסתר יכין את הכניעה.[14] וכאשר יבואו הגולים, כעוסים על כך שצדקיהו בגד בהם, שהוא פעל בסתר ולאחר מכן ניסה להימלט והשאיר אותם ליפול ביד הבבלים, יאמרו להם יהודי בבל, שיחזקאל ראה מראש את כל זה. גם במילים הבאות ממשיך יחזקאל להציג מודל של מעשי צדקיהו;

---

[13] ביטוי זה מופיע כבר בפרק ח, אמנם בהקשר שונה, אך המשמעות זהה.

[14] כפי שאכן מתואר בספר ירמיה (לח, יג-כו), למלך צדקיהו היו פגישות חשאיות עם ירמיה שבמהלכן הוא התייעץ איתו כיצד לנהוג, וירמיה הורה לו להיכנע בפומבי. צדקיהו השיב שהשרים לא מאפשרים לו. כלומר צדקיהו ידע בליבו שבבל עתידה לנצח, אבל מפחד השרים שאיימו עליו בחיסול, הוא עשה את מה שעשה בסתר.

פסוקים ו-ז: לְעֵינֵיהֶם עַל כֶּתֶף תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תּוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה וְלֹא תִרְאֶה אֶת הָאָרֶץ כִּי מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל. וָאֲעַשׂ כֵּן כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִּכְלִי גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי לִי בַקִּיר בְּיָד בָּעֲלָטָה הוֹצֵאתִי עַל כָּתֵף נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם.

כאשר מַגלים אנשים לצורך מכירה לעבדות אין עניין לכסות את פניהם. את צדקיהו לקחו כשבוי מלחמה ולא כעבד נמכר, ואת זה יחזקאל ממחיש.[15] כִּי מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל - אתה המודל. מה שמתרחש איתך, עתיד להתרחש בירושלים. בהקשר זה, אנו מוצאים אזכור מעניין של ההדגמה הזו בפירושו של רש"י על איכה. וכך כותב רש"י בפירושו למילות הפסוק 'וַיְגָרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי':

> אבנים דקים שבתוך העפר, שהיו לשין עיסתן הגולי' בתוך הגומות שחופרים בקרקע, והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל יב) עשה לך כלי גולה לשתות בו ללוש בתוכו חרדה קטנה, כדי שילמדו הם ויעשו כן, כענין שנאמר (יחזקאל כד) והיה יחזקאל לכם למופת. והם היו משחקים עליו ולא עשו כן, לסוף נשתברו שיניהם.[16]

מפירושו של רש"י אנו למדים, שוב, שהמטרה של יחזקאל בהמחשה של הגלות הייתה לבקר את העדר המוכנות בקרב העם; העם בירושלים סירב להקשיב לדברי הנביאים שעליו להיכנע, והוא מרד, והתוצאה הייתה הגליה אכזרית. בשלב הראשון, גם המוכנות להיכנע לבבלים, שאותה תובע יחזקאל מהעם, נסתרת, כי בירושלים אלו שחשדו בהם בכניעה לבבלים היו בסכנת חיים מפני שרי המלך.[17]

---

[15] כפי שהזכרנו לעיל, הדברים דומים למה שהיה אצל ישעיה, וגם שם מוזכרת המילה מופת. ישעיה מדגים לעם כיצד יגלו גלות כוש וגלות מצרים, ויחזקאל מדגים כיצד יגלה צדקיהו.

[16] רש"י על איכה ג, טז.

[17] כפי שמתואר בירמיה (לז, יג-טו).

פסוקים ח-יא: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל מָה אַתָּה עֹשֶׂה? אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אלהים. הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלַם (הנבואה היא על הנשיא שבירושלים - רש"י) וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה בְתוֹכָם. אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה **לָהֶם** בַּגּוֹלָה בַּשִּׁבְי **יֵלֵכוּ**.[18]

השומעים ישאלו אותך, האם אכן מתרחשים כדברים האלה? ואתה בתגובה תאמר: אני משרטט בפניכם תמונת מצב עתידית של ירושלים. אל מי פונה כאן יחזקאל? בפשטות, לפי הפסוק הקודם, הוא מדבר אל בֵּית הַמְּרִי שהם יהודי בבל,[19] ולהם הוא מספר מה יקרה בירושלים. כך גם מובן מהמילים **לָהֶם** ו- **יֵלֵכוּ** בגוף שלישי. יחזקאל חושף בפניהם את מה שמתרחש מאחורי הקלעים בירושלים:

וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר בְּתוֹכָם, אֶל כְּתֵף יִשָּׂא (ירים בגדיו על כתפו שלא יעכבו אותו בבריחתו - רד"ק) בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ - המלך ואנשי האצולה חופרים מנהרות כדי להימלט בבוא היום, בעוד שבגלוי הם מדרבנים את העם להמשיך ולהילחם עד טיפת הדם האחרונה. פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן אֲשֶׁר לֹא יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת הָאָרֶץ - צדקיהו היה מבוקש מספר אחת ועל מנת שלא יזהו אותו הוא כיסה את פניו[א] ועונשו היה במידה כנגד מידה שהבבלים ניקרו את עיניו.[20] הוא עשה מה שעשה כדי שלא יראו אותו ונענש בכך שהוא לא יראה - לַעַיִן **הוּא** אֶת הָאָרֶץ.

---

[18] המשנה (הוריות ג, ג) אומרת: 'איזה הוא נשיא? זה המלך'. כן אנו מוצאים (להלן לז) שנאמר על דוד המלך: 'וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם'. משה אטר, במאמר שכותרתו 'כי בית מרי המה' (נתפרסם בכתב העת בית מקרא, כרך לה, תש"ן, עמ' 374) טוען שהביטוי נשיא מתאר מלך הנתון למרותו של מלך זר, ומכאן הכינוי נשיא למלכים החל מתקופת יאשיהו.

[19] כדלעיל, פרק ב.

[20] מלכים ב כה, ז.

בפסוק יג אומר הנביא וּפָרַשְׂתִּי אֶת רִשְׁתִּי עָלָיו וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי. הפשט הוא, אני אביא לכך שהבבלים יתפסו אותו והוא לא יספיק להגיע למצרים. אמנם, חז"ל נדרשו לכך שהנביא משתמש בגוף ראשון כנאמר מפי הקב"ה, אף על פי שהייתה זו רשתם ומצודתם של הבבלים, וכך כותב רש"י על אתר:

> מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא דרך המערה. מה עשה הקב״ה, הביא צבי אחד לפני חיל כשדים והולך לפניהם על גג המערה והם רודפים אותו, וכשיצא צדקיהו מן המערה בערבות יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו.

הרי שהקב"ה הוא שגרם לתפישתו של צדקיהו וכפי שלמדנו שיחזקאל ראה את הבבלים ככלי שבאמצעותו ניהל רבש"ע את העולם.[21]

וְהֵבֵאתִי אֹתוֹ בָּבֶלָה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְאוֹתָהּ לֹא יִרְאֶה וְשָׁם יָמוּת - מתואר כאן המשפט הראשוני של צדקיהו שהתקיים בריבלה אצל נבוכדנצר,[22] משפט שלאחריו ניקרו את עיניו. מדוע לא המיתו אותו כבר בריבלה והמתינו עד בואו לארץ כשדים?[23] כי היה מקובל אז, בעולם העתיק,[24] שלאחר ניצחון במלחמה היו מביאים את השבויים הבכירים ביותר שנלקחו, בחיים, לטקס ניצחון, שבמהלכו היו מוציאים אותם להורג.

כמה שנים לאחר ההצגה הזו של יחזקאל, כאשר הדברים יתרחשו בפועל והמלך צדקיהו יגיע לבבל כרות עיניים, יזכרו בכך היהודים, ויווכחו לדעת שדבריו של הנביא יחזקאל היו מדויקים ואז יבינו גם אחרוני המאמינים כי יש נביא בתוכם.

---

[21] והרחבנו על כך בהסבר נבואת המרכבה בפרק א.
[22] מלכים ב כה, ו.
[23] את יהויקים לעומתו תפסו הבבלים והרגו מחוץ לחומות ירושלים (ירמיה כב, יח-יט).
[24] יש לכך רמזים בתנ"ך, כמו בסופה של מלחמת חמשת מלכי הדרום (יהושע י, כב-כו) ובמותו של שמשון (שופטים טז). פלביוס מתאר כך את הריגתו של שמעון בר גיורא ברומא (מלחמת היהודים ז, ה).

פסוק יד: וְכֹל אֲשֶׁר סְבִיבֹתָיו עֶזְרָה, וְכָל אֲגַפָּיו אֱזֹרָה לְכָל רוּחַ - אומר הנביא שצדקיהו עתיד להישאר לבדו, ללא עוזריו ומסייעיו שהיו לצידו בדרך כלל. ואכן מתואר בסוף ספר מלכים,[25] שנבוכדנצר ושר צבאו נבוזראדן רדפו אחר צבא ישראל, והחיילים של צדקיהו נסו לכל עבר, כך שצדקיהו בסופו של דבר נתפס לבד.

וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם - הביטוי הזה לקוח מהקללות בפרשת בחוקותי,[26] והמשמעות שלו היא שכל מי שיהיה קרוב, יענש גם הוא. אנחנו רואים שיחזקאל מרבה להביא מפרשת התוכחות שבחומש ויקרא, כאומר, הקללות הללו עומדות להתממש כעת. נבואתו של משה שתתממש בימים אלו תסייע אף היא לגיבוי מעמדו של יחזקאל כנביא אמת בעיני הגולים שבבבל.

בפסוקים טו-טז חוזר על עצמו הביטוי וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'; **וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'**, בַּהֲפִיצִי אוֹתָם בַּגּוֹיִם, וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת. וְהוֹתַרְתִּי מֵהֶם אַנְשֵׁי מִסְפָּר, מֵחֶרֶב מֵרָעָב וּמִדֶּבֶר, לְמַעַן יְסַפְּרוּ... **וְיָדְעוּ, כִּי אֲנִי ה'.**

בפעם הראשונה פונה יחזקאל אל יהודי בבל שבקרבם הוא חי. ואילו בפעם השניה הוא מתייחס אל אותם מעטים מבין יהודי ירושלים שיגלו לאחר החורבן. שיעורי התמותה בקרב יהודי ירושלים היו אדירים. ויוצא אם כן שבאופן יחסי היו מעטים שגלו. אמנם אין אזכור בתנ"ך למספר המתים בזמן החורבן, אבל אפשר לשער שבזמן המצור, שנמשך שנה וחצי, מתו המונים.[27]

---

[25] מלכים ב כה, ה.

[26] 'וְהַרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב' (ויקרא כו, לג). וכתב הרמב"ן (ויקרא כו, טז) שפרשת בחוקותי מכוונת כנגד בית ראשון ופרשת כי תבוא כנגד בית שני.

[27] המצור נמשך מעשרה בטבת של השנה התשיעית ועד ט' בתמוז של השנה האחת עשרה (יחזקאל כד, א-ב; ירמיה נב, ה). רק בשביל לשבר את האוזן, המצור על ירושלים לפני חורבן בית המקדש השני נמשך כשלושה חודשים (מחול המועד פסח ועד תמוז), ומתיאוריו של פלביוס (מלחמות היהודים ה, ג; י) ניתן ללמוד על זוועות המוות והמאבקים האכזריים שהתחוללו בקרב הנצורים על כל פיסת אוכל.

אכילה רועשת

פסוקים יז-יח: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם לַחְמְךָ בְּרַעַשׁ תֹּאכֵל וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבְדְאָגָה תִּשְׁתֶּה.

את ההוראה שקיבל יחזקאל לאכול ברעש ניתן לפרש בשני אופנים; רד"ק: לחמך **מתוך רעש** תאכל, כלומר אכילה עם תכונה, תכונה אשר מתוארת בהמשך. מצודות ומלבי"ם: יחזקאל קיבל הוראה לאכול בקול רם, כפי שלועסים מזון קשה, כדי להמחיש עד כמה הלחם של הגולים גרוע (אוכל של עבדים).[28]

וְאָמַרְתָּ אֶל עַם הָאָרֶץ - האכילה והשתיה של יחזקאל הם משל, מעשים סימבוליים שנמשל בצידם - כֹּה אָמַר ה' אלהים לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לַחְמָם בְּדָאָגָה יֹאכֵלוּ וּמֵימֵיהֶם בְּשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ - בירושלים יאכלו לחם בדאגה, ברעש היינו ספירה של כל פירור בטרדה, האם לאכול עכשיו או לשמור לארוחה הבאה. לְמַעַן תִּשַּׁם אַרְצָהּ מִמְּלֹאָהּ, מֵחָמַס כָּל הַיֹּשְׁבִים בָּהּ - הם גנבו אחד מהשני ולכן הם נענשים.

יהודי בבל הגולים היו כידוע מעשירי ירושלים לשעבר. אלה שלא גלו, שנותרו בעיר, והיו עניים ברובם, קבלו את שדותיהם בחינם וצהלו. כעת, אומר יחזקאל לקהילה בבבל, תדעו לכם שאותם חקלאים עתידים לספור את פירורי המזון. הם יאכלו בדאגה. ויהודי בבל אכן נוכחים לראות בקיומה של הנבואה כאשר הפליטים מופיעים ומספרים.

---

[28] ביאור זה מתיישב גם עם דברי חז"ל שהבאנו לעיל בפירושו של רש"י, שמי שלא הכין כלי גולה כי לא האמין שיגלה, יאכל ברעש כי יתקיים בו מה שנאמר 'וַיִּגְרֹס בֶּחָצָץ שִׁנָּי' (איכה ג, טז).

יחזקאל נאבק בנביאי השקר

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם מָה הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: יַאַרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל חָזוֹן.

אל מי פונה יחזקאל בדברי הביקורת הללו? האם אל היהודים שבבבל או אל היהודים שבארץ ישראל? המילים 'על אדמת ישראל' מצביעות לכאורה על כך שהוא פונה אל יהודי ארץ ישראל. אבל מנגד, הוא אומר מָה הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם, שזו פניה בנוכח לאנשים אשר איתו, והוא הרי נמצא בבבל.

אלא שצריך לקרוא את הפסוק כך: מָה הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם - יהודי בבל - עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל - כלומר, **אודות** יושבי הארץ.[29] הוא פונה אל יהודי בבל ואומר להם, אתם, בתפיסתכם המוטעית, סבורים שלא יקרה דבר לאנשי ארץ ישראל, וממילא, אתם מפקיעים את עצמכם מדבר ה', כביכול לא נכונים דברי הנביא שה' אתכם, ולא היא! כפי שיחזקאל ממשיך ואומר:

פסוקים כג-כד: לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אלהים הִשְׁבַּתִּי אֶת הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל. כִּי אִם דַּבֵּר אֲלֵיהֶם, קָרְבוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל חָזוֹן כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד כָּל חָזוֹן שָׁוְא וּמְקֻסָּם חָלָק בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל.

עליכם לדעת שדברי הנביא עומדים להתממש, ומהר. הדברים הללו באים כניגוד לדברי נביאי השקר, שאומרים שמאומה לא יקרה,[30] כי נבואות השקר מסוכנות הן לאנשי

---

[29] כך משמע מרד"ק שכתב 'על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב'.

[30] בירושלים (כפי שמתואר בירמיה כז, יד-טו), ומן הסתם גם בבבל, נחשפים היהודים לדברי נביאי השקר המבטיחים להם שלא תבוא גלות ושאלו שכבר גלו יחזרו במהרה.

ירושלים, שמקבלים מהם עידוד ואינם מתעוררים לשוב בתשובה, והן ליהודי בבל, המתרחקים מדבר ה' בעקבותיהן, ואלו דבריו:

> **פסוק כה:** כִּי אֲנִי ה' אֲדַבֵּר אֶת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד - זה לא יקח עוד הרבה זמן - כִּי בִימֵיכֶם בֵּית הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם ה' אלהים.

אנחנו רואים כאן ביטויים משרש ד.ב.ר שחוזרים על עצמם; **אֲדַבֵּר אֶת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר; אֲדַבֵּר דָּבָר**, ומעניין שאנו מוצאים חזרה דומה על ביטויים כאלו בפסוקים הדנים בנביאי השקר:[31]

> וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרַי **אֲשֶׁר יְדַבֵּר** בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ. אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד **לְדַבֵּר דָּבָר** בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר **וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר** בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא. וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת **הַדָּבָר** אֲשֶׁר **לֹא דִבְּרוֹ** ה' אֲשֶׁר **יְדַבֵּר** הַנָּבִיא... וְלֹא יִהְיֶה **הַדָּבָר**... הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר **לֹא דִבְּרוֹ** ה' בְּזָדוֹן **דִּבְּרוֹ** הַנָּבִיא...'

אם כן, ניתן ללמוד מכך שיחזקאל השתמש שוב ושוב בשורש ד.ב.ר, חיזוק להבנתנו שהוא מנהל פה מלחמה נגד נביאי השקר.[32]

יחזקאל לוחם בשתי חזיתות

מלחמה נוספת הייתה ליחזקאל נגד אלה שהיו מתבטאים ואומרים יַאֲרִכוּ הַיָּמִים, וְאָבַד כָּל חָזוֹן. פה לא מדובר רק על נביאי שקר אלא גם על העם, אלה שמקשיבים להם ומקבלים את דבריהם. כפי שהזכרנו קודם, נבואות השקר גרמו לשתי בעיות מרכזיות;

---

[31] דברים יח, יט.

[32] וכן פירש רד"ק שחזון זה נאמר על נביאי השקר.

א) חיזוק התפיסה שלפיה אנשי ירושלים צודקים, וממילא נביאי האמת טועים ומטעים.
ב) עזיבת הדת והתבוללות, שכן אם ירושלים לא תחרב (כדברי נביאי השקר) זה אומר שה' לא איתנו, בניגוד לדברי הנביא. יחזקאל לוחם בשתי חזיתות, ולכן הכפילות, כפי שאנו רואים בפסוקים הבאים:

פסוקים כו-כח: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם הִנֵּה בֵּית יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הֶחָזוֹן אֲשֶׁר הוּא - יחזקאל - חֹזֶה, לָיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא. לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אלהים לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם ה' אלהים.

עיקר המאבק בפרקי החטיבה השניה הוא להשריש בעם את ההכרה בכך שיחזקאל הוא נביא ה', נביא האמת. זה גם מסביר מה בא לחדש בפרקנו הביטוי בֵּית הַמָּרִי, לעומת פרקים ב-ג שם הוא מופיע כמה פעמים. בפרקים ב-ג בא הביטוי ללמד שהעם לא רוצה לחזור בתשובה. לעומת זאת, בפרק שלנו המשמעות של בֵּית הַמָּרִי היא שהעם כלל לא מאמין שקיים דבר ה', שיש אלוקים בישראל.

מופת נתתיך - סיכום

בפרק שלנו נאמר ליחזקאל כִּי מוֹפֵת נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל. כזכור, הפרק שלנו פותח את החטיבה השניה בספר, חטיבה המורכבת משלושה עשר פרקים ומסתיימת בפרק כד. והנה, בסוף פרק כד אנו קוראים:

וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם **לְמוֹפֵת** כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה תַּעֲשׂוּ בְּבוֹאָהּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אלהים.[33]

[33] פסוק כד.

כאשר המציאות הקשה תתגלה תיווכחו שהמופת צדק. וזה יקרה בחורבן, כפי שמתואר בהמשך הפסוקים שם:

> וְאַתָּה בֶן-אָדָם הֲלוֹא בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת מָעוּזָּם מְשׂוֹשׂ תִּפְאַרְתָּם אֵת מַחְמַד עֵינֵיהֶם וְאֶת מַשָּׂא נַפְשָׁם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם. בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא הַפָּלִיט אֵלֶיךָ לְהַשְׁמִעוּת אָזְנָיִם - לספר לכולם מה קרה - בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם **לְמוֹפֵת** וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' - אז יסכימו להקשיב לך.

במהלך התקופה הנמשכת על פני שלושה עשר הפרקים הללו, עם ישראל שבבל מכונה בית המרי, ולכן חוזר הביטוי הזה, ויחזקאל מכין את התשתית, כדי שכאשר יבוא הפליט, הלבבות יהיו מוכשרים לשמוע את הנביא ומתוך כך להיטיב את דרכיהם.

[י] אנו רואים שהנביא יואל (ב, יז) מביע את החשש מכך שהחורבן יביא לתפיסה בעייתית, שאז יבואו ויגידו 'אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם'. ברוח התפיסה המונותאיסטית המקובלת אצלנו, אנו רגילים לחלוקה ברורה, או אלוקי ישראל או משהו אחר, וצריך להבין שאצל היהודים בתקופת הבית, התפיסה הפוליתאיסטית הייתה רווחת, היינו שיש מקום לשלב כל מיני תפיסות ואמונות יחד בערבוביה, ולכן המוטיב של אלוקי ישראל והחיבור למקדש התבטלו מבחינתם. הרי המקדש היה מקום מאד משמעותי עבורם קודם, ויעידו על כך דברי ירמיה (ז, יא) 'הַמְעָרַת פָּרָצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה'; הם היו באים למקדש, אבל לא מתנהגים בו באופן הראוי.

[יא] התורה מספרת שיהודה לא זיהה את תמר, 'כִּי כִסְּתָה פָנֶיהָ'. ונשאלת השאלה מדוע כיסתה פניה, הרי, במחילה על הכבוד, אשה שמעוניינת לפתות מישהו, חושפת כמה שיותר מהגוף שלה ולא ההיפך. חז"ל (מגילה י ע"ב) מסבירים שאכן, היא נהגה לכסות את פניה בבית חמיה, ועכשיו כאשר היא גילתה פניה, יהודה לא זיהה אותה. הרמב"ן מפרש (על יסוד דברי חז"ל

במשנה כלים כד, טז) שהנשים הפרוצות כן היו מכסות פניהן, כדי שלא יזהו אותן והן תוכלנה לחטוא גם עם קרובי המשפחה שלהן ולהישאר אנונימיות.

פרק יג

פרק יג הוא הפרק השני בחטיבה השניה (יב-כד) בספר יחזקאל, שתכליתה וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה', להראות ולחזק את מעמדו של יחזקאל כנביא ה'. ראינו בפרק הקודם שיחזקאל פעל בכמה מישורים על מנת להשיג את התכלית הזו, כאשר בין היתר הוא הציג לפרטי פרטים את העתיד להתרחש עם יהודי ירושלים. לקראת סוף פרק יב למדנו על המאבק שניהל יחזקאל בנביאי השקר, והפרק שלנו ממשיך במגמה זו, שהתכלית שלה גם היא להביא את העם להכרה עתידית באמיתות נבואתו וצדקתו לאורך כל הדרך.[1] וכפי שכבר הזכרנו מספר פעמים, בתקופה ההיא לא היה זה דבר פשוט להבחין בין נביא אמת לנביא שקר.[2]

פסוקים א-ב: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם הִנָּבֵא אֶל נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי מִלִּבָּם, שִׁמְעוּ דְּבַר ה'.

בפסוק זה מתייחס יחזקאל לנביאי השקר, ולכן כבר במילים הראשונות שלו צף קושי רעיוני מסוים שכן הביטוי נביא הוא ביטוי שאנו משתמשים בו בדרך כלל בחרדת קודש. עד כדי כך שחז"ל מכנים בשם נביא שקר אדם שטוען שה' דיבר אליו ולא כך קרה, כי הוא לא באמת נביא, הוא נביא שקר.

---

[1] כפי שירמיה נאבק עם נביאי השקר בירושלים.

[2] התורה מציבה מדד כדי לבדוק את אמינות הנביא - התממשות הנבואה (דברים יח, כא-כב) או, על דרך השלילה, אם הוא מסית לעבודה זרה (דברים יג, א-ה). לא תמיד יכלו לוודא זאת בשעת הנבואה. כאשר נבאו נביאי השקר כי כלי ה' המוגלים יוחזרו בתוך שנתיים וירמיה סתר את דבריהם (ירמיה כח, א-ו) לא ידע העם מראש מה יקרה בכדי לדעת על מי לסמוך. גם הקריטריון שהציב ירמיה (כט, כג), לפיו אדם שהוא מושחת בחייו האישיים איננו יכול להיות נביא אמת, לא תמיד ישים שכן לעיתים הנוכל מצניע את מעשיו הרעים מהציבור. אכן הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ז) ביאר שאחרי כל הבדיקות עדיין ישנו חשש שהנביא הוא נביא שקר אלא שהתורה ציוותה להאמין לדבריו אם נעשו הבדיקות האפשריות והנביא עמד בהן.

והנה, הציווי בפסוק שלנו *הִנָּבֵא אֶל נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל*, ועוד יותר, השימוש בלשון סבילה *הַנִּבָּאִים*, מעידים לכאורה על כך שהאנשים אודותם מדובר קבלו נבואה. אבל אז בא הסיפא של הפסוק, *וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי מִלִּבָּם*, וממנו ברור שאלו נביאי שקר, שכן הם בודים מליבם את הדברים. כיצד עולים הדברים בקנה אחד?

ואכן חלק מהפרשנים (רד"ק ורבנו ישעיה מטראני) התייחסו לכך וביארו שהם רק אומרים שהם נביאים על אף שבאמת הם אינם נביאים.[3] רבנו יצחק אברבנאל בפירושו לפסוק ב ביאר כי המילה נביא באה משתי משמעויות שונות:

א. מלשון הבאה של דבר ה'. משמעות זו חלה רק על נביא האמת.

ב. מלשון דובר כמו המינוח מישעיה (נז, יט) 'בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם'. משמעות זו יכולה לחול גם על נביא שוקר שבחלקת לשונו משכנע את העם.

לאור חלוקה זו ביאר האברבנאל בפסוקנו את מפרש את המילה נביא במשמעות של דובר,[4] אדם שנושא דברים, ולפיכך להבנתו לא אין בפסוקנו כל קושי, מכיוון שההגדרה נביא חלה עליו בכל מקרה; והיה והוא אומר את דבר ה' שקיבל - הוא נביא אמת, ואם, לעומת זאת, הוא בודה דברים מליבו הוא נביא שקר. לפי זה, בפסוק שלנו המשמעות של המילים *הִנָּבֵא אֶל נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים* היא: תגיד לדוברים. הדבורים יכולים להיות דוברי אמת או שקר.

---

[3] המילה 'הניבאים' בלשון סבילה מקבלת משמעות לפי הבנה זו לא של המקבלים נבואה מאת ה' אלא של העושים את עצמם כאילו הם נביאים - מלבי"ם.

[4] כך פירש רש"י על הפסוק 'נָתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ': 'יהיה נביאך - כתרגומו מתורגמנך וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת 'ניב שפתים' (ישעיה נז)'. אם נשווה פסוק זה לפסוק אחר המופיע קודם, 'והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלוקים' (שמות ד, טז) נמצא חיזוק לפירושו של רש"י. וראו עוד על השוואה זו בערך נבא, מילון התנ"ך משפט האורים, יהושע שטיינברג. לעומת זאת, ראב"ע, בפירושו על אתר, מסביר שהמילה נביא מתארת אדם שמקבל מסרים מאת ריבונו של עולם. לשיטתו, השורשים נבא ו-ניב אינם זהים, לא בצורתם ולא במשמעותם.

כדי להבין את סיפור המאבק של יחזקאל עם נביאי השקר, צריך לזכור שפעמים רבות היה נביא השקר מגובה על ידי גורמים אינטרסנטיים, לעיתים גורמים בשילטון.[5] לעיתים היו לאמירות של נביאי האמת השלכות פוליטיות משמעותיות ביותר, והן עוררו התנגדות מצד חלק מהמלכים.[6]

המחיר שמשלם העם על קיומם של נביאי שקר מתחלק לשניים; א) *לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת*.[7] נביאי השקר אינם מוכיחים את העם בניסיון להחזירם למוטב, ולכן העם לא שב בתשובה. ב) נביאי השקר מטילים ספק במהימנותם של נביאי האמת (יחזקאל במקרה שלנו), וכך מצטמצמת מידת השפעתם של האחרונים.

אם נבחן מקרוב מי הם אותם נביאי שקר בתקופת יחזקאל, נראה שהיו כאלו שגרו ביהודה, ואז אפשר להסיק שהם נשלחו על ידי צדקיהו או שריו. אבל היו גם כאלו שחיו בבבל, וקשה להניח שמלך בבל שלח אותם, כי הם דיברו נגד כניעה לבבל, וצריך להבין מה היה האינטרס שלהם.

יחזקאל מוכיח את העם על נביאי השקר

פסוק ד: כֹּה אָמַר ה' אלהים הוֹי עַל הַנְּבָלִים הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הֹלְכִים אַחַר רוּחָם וּלְבִלְתִּי רָאוּ - הם לא ראו באמת את דבר ה' אלא זה מליבם - כְּשֻׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת נְבִיאֶיךָ יִשְׂרָאֵל הָיוּ.

---

[5] כפי שמוצאים באופן ברור אצל אחאב ואיזבל, שם נאמר על נביאי השקר 'אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזֶבֶל' (מלכים א יח, יט).

[6] כדוגמת המאבק של ירמיה (פרקים כ, כג ופרקים כז-כט) מול מלכי יהודה האחרונים, לא לכרות בריתות עם מצרים, אלא להיכנע למלך בבל, שבעקבותיו, ובעקבות השפעתו הגוברת של ירמיה שכרו נביאי שקר.

[7] פסוק ה.

יחזקאל משווה את נביאי השקר לשועלים בחרבות. ומעניין שבמקומות אחרים בתנ"ך אנו מוצאים קשר בין חורבן ירושלים לבין שועלים;[8] אבל בפסוק שלנו ההקשר איננו חורבן וצריך להבין מהי המשמעות של ההשוואה בין נביאי ישראל לשועלים בחרבות.

רד"ק ובדרכו גם המלבי"ם פירשו שכשם שהשועל תר אחר פרצה שדרכה יוכל לחדור ולהשיג מזון, כך הנביאים פרצו פרצות בחומת האמונה והמצוה של אנשי ירושלים והצליחו.[9] השועל מחפש ומוצא פרצה קיימת, וכך נהגו נביאי השקר; הם השתמשו בניצול של הפרצות שהיו קיימות בחומת האמונה של העם, ובמקום לגדור את הפרצות הם הוסיפו ודרדרו אותם עוד יותר.

התיאור של *שֻׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת* בודאי מתקשר עם התקופה שלאחר חורבן ירושלים והמקדש, אבל לא מסתבר כל כך שנביאי שקר היו פעילים אז, שכן הממלכה כבר קרסה ואין מי שיתמוך בהם וכן בעת נחורבן התגלה לעיני כל כי נביאי ה' צדקו בדבריהם. מה שכן מסתבר לומר זה שהיו נביאי שקר בתקופה שלאחר הגלות הראשונה, גלות יכניה,[10] טרם החורבן.

לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת - לא תקנתם את הפרצות - *וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל, לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה, בְּיוֹם ה'* - לא עזרתם בזמן המלחמה.

רד"ק מבאר שהנביא פונה אל גדולי ישראל והמלחמה היא מלחמת ריבונו של עולם כביכול:

---

[8] כגון בנחמיה (ג, לה) כאשר הוא בא להקים מחדש את הפרצות, אמרו צרי יהודה: 'אֲשֶׁר יִבְנוּ אִם יַעֲלֶה שׁוּעָל וּפָרַץ חוֹמַת אַבְנֵיהֶם'. וראו גם באיכה ה, יח.

[9] ועל דרך מה שנאמר בשיר השירים (ב, טו) 'שׁוּעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים'.

[10] וכפי שיעידו דברי ירמיה (כח, א-ד), שנביאי השקר 'ניבאו' שכלי בית ה' ישובו למקדש בעוד שנתיים ימים.

...שהיה כח בידם למחות בהם, אמר: לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לבדם ולהכות בהם ולכלותם, וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשובה ומעשים טובים לשמור על בית ישראל. לעמוד במלחמה ביום ה'. כלומר ביום אף ה' וגזרתו, וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דה', כי אם עשיתם כן מעשיכם היו עומדים לכם במלחמה ולא היתה שולטת בכם יד אויביכם.

נראה שקרוב יותר לפשט הכתובים לבאר שהכוונה היא ליום של החורבן, כפשוטו. ותעיד על כך העובדה שיום החורבן מכונה בכמה מקומות בתנ"ך יום ה'.[11] על פי זה, המלחמה היא מלחמת בבל, והנביא מוכיח ואומר: כאשר האויב עשה פרצות (כפשוטו) בחומות ירושלים אתם לא עזרתם, ולא הגנתם על העיר, אלא -

חָזוּ שָׁוְא וְקֶסֶם כָּזָב הָאֹמְרִים נְאֻם ה' וַה' לֹא שְׁלָחָם. וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר - ציפו שיקרה משהו והוא לא קרה - הֲלוֹא מַחֲזֵה שָׁוְא חֲזִיתֶם וּמְקֶסֶם כָּזָב אֲמַרְתֶּם. וְאֹמְרִים נְאֻם ה' וַאֲנִי לֹא דִבַּרְתִּי.

לא זו בלבד שנביאי השקר נטעו בלב השומעים תקוות שווא, אלא שבהבטחות שלהם הם מנעו מהעם לנקוט בפעולות הנכונות, קרי **כן** לחזור בתשובה ולהתכונן ליום רעה, **ולא** לשתף פעולה עם השילטון במרד נגד בבל אלא להיכנע.

---

[11] 'לָמָּה זֶּה לָכֶם יוֹם ה' הוּא חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר' (עמוס ה, יח); 'לִקְנֵי בוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא' (מלאכי ג, כג). אמנם יש לציין שקיים גם תיאור מקראי (חריג) על מלחמה של ה' נגד ירושלים (צפניה א, טו) אך גם נבואה זו של צפניה יכולה להתבאר כמשל ליום בו הקב"ה באמצעות בבל יחריב את ירושלים וכן ביאר שם רבי יוסף אבן כספי.

נביאי שקר - בירושלים או בבבל?

מהפסוקים שקראנו עד עתה, וכן ממה שנאמר בהמשך *נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל, הַנִּבְּאִים אֶל יְרוּשָׁלִָם*[12] נראה לכאורה שנביאי השקר שאליהם פונה כאן יחזקאל חיים ופועלים בירושלים; הרי הטענה כלפיהם היא שהם לא הכינו את ישראל ליום המלחמה עם בבל.

אבל, הנביא ממשיך ומתאר את עונשם של נביאי השקר:[13]

> לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן הִנְנִי אֲלֵיכֶם נְאֻם ה' אלהים - אעניש אתכם - וְהָיְתָה יָדִי אֶל הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא וְהַקֹּסְמִים כָּזָב, בְּסוֹד עַמִּי לֹא יִהְיוּ וּבִכְתָב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ[14] וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אלהים.

עונשם של נביאי השקר יהיה שהם ינותקו מעם ישראל ולא יחזרו לארץ ישראל. ומכאן משמע לכאורה שמדובר על נביאים שחיים בבבל, שהרי העונש שלהם הוא שהם לא יזכו לשוב אל אדמת ישראל ולא על נביאים הפועלים בארץ ישראל כפי שראינו לעיל. זה מתיישב גם עם מה שהזכרנו לעיל, שהביטוי *כְּשֻׁעָלִים בָּחֳרָבוֹת* מצביע על כך שחלקו הראשון של הפרק מתייחס לתקופה שלאחר גלות יכניה. שם מדובר על נביאים, שאולי בעברם חיו בירושלים אבל בהווה הם חיים ופועלים בקרב הקהילה היהודית בבבל, והם נוטעים, באמצעות דברי הכזב שלהם, תקוות שווא בקרב הגולים, כדי 'לעודד' אותם שמצבם הוא אפיזודה חולפת והם ישובו בקרוב לירושלים.

---

[12] פסוק טז.

[13] פסוקים ח-ט.

[14] על דרך 'מְחֲנֵי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ' (שמות לב, לב), היינו שהם יהיו אפיזודה חולפת, אמירתם לא תהיה נצחית.

בפסוק הבא, פסוק י, מתייחס יחזקאל לנביאים אחרים,[15] וטוען גם כלפיהם שנטעו תקוות שווא בלב שומעיהם - יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ אֶת עַמִּי לֵאמֹר, שָׁלוֹם, וְאֵין שָׁלוֹם. וְהוּא בִּנָּה חַיִץ, וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֵל.

כלומר, הנביא מתאר כיצד אותם נביאי שקר באו לבנות כביכול חומת הגנה, והכריזו שיש חיץ, אבל, אומר הקב"ה, אין כאן הגנה, החומה רעועה ואני אפיל אותה, כפי שגשם שוטף מפיל קיר שעשוי טיח. הנביאים הללו המתוארים כאן, מי הם? נביאי ירושלים. זה ברור מכיוון שהם שכנעו את העם שהצרה לא תבוא. אלה בודאי לא אנשים שחיים בבבל, שאת המכה שלהם כבר ונביאי שקר שם לא יבואו במטרה להקים חומת מגן אלא לתאר ישועה קרובה וכדומה.

פרופסור רימון כשר[16] מצביע על חלוקה מעניינת ששופכת אור על הפרק שלנו ומסייעת להבין את המהלכים שבו; לדבריו הפרק מחולק לארבע נבואות, כאשר כל שתיים הן קבוצה, אחת של נביאים ואחת של נביאות. וקבוצת הנביאים עצמה מחולקת לנביאים שבגולה (פסוקים ד-ט) והנביאים שבארץ ישראל (פסוקים י-טז). ובמקביל, נביאי השקר שבשני המקומות (פסוקים יז-כא ופסוקים כב-כג בהתאמה). וכפי שנראה בהרחבה להלן.

נביאי השקר בגולה מגבים את השילטון בירושלים

פרופסור כשר[17] מעלה סברה מתקבלת שאותם נביאי כזב שפעלו בגולה, היו עדיין מקושרים אל צדקיהו מלך יהודה, והוא מוכיח זאת מהנאמר בספר ירמיה:

---

[15] שאם לא כן, יוצא שיש כפילות.
[16] מקרא לישראל על יחזקאל, חלק א, עמ' 291.
[17] שם, עמ' 298.

וְאֶל שְׁמַעְיָהוּ הַנֶּחֱלָמִי תֹּאמַר לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַעַן אֲשֶׁר אַתָּה שָׁלַחְתָּ בִשְׁמְכָה סְפָרִים אֶל כָּל הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם - הוא לא בירושלים, שהרי הוא שלח מכתבים לשם - וְאֶל צְפַנְיָה בֶן מַעַשְׂיָה הַכֹּהֵן וְאֶל כָּל הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר ה' נְתָנְךָ כֹהֵן תַּחַת יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן, לִהְיוֹת פְּקִדִים בֵּית ה' לְכָל אִישׁ מְשֻׁגָּע וּמִתְנַבֵּא. וְנָתַתָּה אֹתוֹ אֶל הַמַּהְפֶּכֶת וְאֶל הַצִּינָק וַעֲתָּה לָמָּה לֹא גָעַרְתָּ בְּיִרְמְיָהוּ הָעֲנָתֹתִי הַמִּתְנַבֵּא לָכֶם כִּי עַל כֵּן שָׁלַח אֵלֵינוּ בָּבֶל לֵאמֹר, אֲרֻכָּה הִיא בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת פְּרִיהֶן.[18]

כלומר, אותו שמעיהו הנחלמי, נביא שקר שחי בבבל, פנה באגרת אל אנשי המקדש (האחראים על הנביאים) שיכניסו את ירמיה לצינוק. והוא נימק את בקשתו: ירמיה שלח אגרת לבבל שבה הוא אומר לגולים שהגאולה עוד רחוקה ושעליהם להתאקלם ולפתח את חייהם בגולה. ולכן פונה שמעיהו הנחלמי לאנשי המקדש בירושלים שישתיקו את הנביא שלהם, כי הוא מסב ליהודי בבל נזקים!

וַיִּקְרָא צְפַנְיָה הַכֹּהֵן אֶת הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּאָזְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא. וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר, שְׁלַח עַל כָּל הַגּוֹלָה לֵאמֹר - שלח אגרת נוספת ליהודי בבל - כֹּה אָמַר ה' אֶל שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי, יַעַן אֲשֶׁר נִבָּא לָכֶם שְׁמַעְיָה - לכם דהיינו יהודי בבל - וַאֲנִי לֹא שְׁלַחְתִּיו, וַיַּבְטַח אֶתְכֶם עַל שָׁקֶר - הוא מבטיח לכם שחוזרים בקרוב לירושלים - לָכֵן כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי פֹקֵד עַל שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי וְעַל זַרְעוֹ לֹא יִהְיֶה לוֹ אִישׁ יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָעָם הַזֶּה וְלֹא יִרְאֶה בַּטּוֹב אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה לְעַמִּי נְאֻם ה' כִּי סָרָה דִבֶּר עַל ה'.

הפרטים מאד דומים למה שאנו מכירים מהפרק שלנו. שמעיהו הנחלמי, שחי בבבל, מטיף לגולים שלא יאמינו לאגרות שירמיה שולח מירושלים, בגלל שתיכף חוזרים לשם

[18] ירמיה כט, כד. זו היא נבואת המשך לנבואת דודאי התאנים של ירמיה (פרק כד) שמטרתה הייתה להסביר שהגולים הם התאנים המשובחות שמהן תצמח התשועה לעם, ואילו יהודי ירושלים הם התאנים הרעות. בחלק זה רואים את מאבקו של ירמיה בנביאי השקר.

והגאולה כן קרובה. מסתבר אם כן שבבבל, כמו בירושלים, שורר הלך רוח שכזה בקרב נביאי השקר (כפי שהזכרנו לעיל, נביאי השקר בירושלים טענו שכלי בית ה' ישובו במהרה מהגלות), ואלו כמו אלו מעוניינים לגבות את שילטון צדקיהו על ידי הבעת התנגדות לכניעה לבבל ותמיכה בברית עם מצרים.

סכנת נבואות השקר שבבבל

התופעה הזו של נבואות השקר על שיבה קרובה לירושלים מאד מסוכנת מבחינת יחזקאל, משתי סיבות עיקריות:

א) התמודדות העם כאשר דברי הנביאים לא יתגשמו והאמת המרה תתגלה.[19] הרי מדובר בקבוצת אנשים שחוו שבר רוחני לא פשוט בחורבן ובהגליה, ואין לדעת כיצד הם יעמדו בשבר נוסף בסדר גודל כזה. ולכן, אומר יחזקאל, אני אומר לכם מראש, אל תאמינו לנביאי השקר.

ב) נבואות השקר מקשות על השיקום הרוחני שעליו הוא עמל; יחזקאל אומר לעם שהמצב בירושלים הוא ללא מוצא. ולמרות שהמקדש עוד עומד על מכונו, זה עניין של זמן עד שיחרב, כי ריבונו של עולם כבר עזב את המקדש, והוא עבר לבבל.[20] בכך מנסה יחזקאל לשקם את העם משברו הרוחני ומלמד את הגולים שיש אפשרות לעבוד את ה' גם בבבל, בבתי הכנסת וכו' 'וְאֶהְיֶה לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט, בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר-בָּאוּ שָׁם'[21]. והנה באים אותם נביאי שקר וסותרים בעצם את דבריו כאשר הם משכנעים את העם

[19] כי הנה עברו חלפו שנתיים וכלי בית ה' לא שבו.
[20] כפי שלמדנו מנבואותיו של יחזקאל בחטיבה הראשונה, פרקים א-יא.
[21] לעיל יא, טז ובתרגום יונתן שם.

שהחזרה לירושלים קרובה לבוא, שכן לשיטתם של נביאי השקר הקדושה עודנה נמצאת בירושלים.

לפי זה נוכל להבין עוד יותר למה מתכוון הנביא באומרו[22] *לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל* - גולי בבל נמצאים במצב קשה מבחינה רוחנית, חומת האמונה חרבה סביבם (אלה החורבות, לא חורבות חומת ירושלים) והם חווים שבר איום. ואתם, נביאי השקר, לא עשיתם מאומה כדי להחזירם בתשובה. אני, אומר יחזקאל, מנסה לעודדם, לומר להם שה' איתם ושהם יעסקו בהקמת המקדש מעט, ושמעיה הנחלמי וחבורתו באים מנגד ומטיפים להם שימשיכו לחלום על השיבה לירושלים כי היא תתרחש במהרה, ואל להם להאמין לדברי הנביאים ולהשקיע בשיקום חיי העם בגלות הן מבחינה חומרית והן מבחינה רוחנית.[23]

סכנת נבואות השקר שבירושלים

פסוקים ח-ט: לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן הִנְנִי אֲלֵיכֶם, נְאֻם ה' אלהים. וְהָיְתָה יָדִי אֶל הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא וְהַקֹּסְמִים כָּזָב, בְּסוֹד עַמִּי לֹא יִהְיוּ וּבִכְתָב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אלהים - עד כאן מתייחס הנביא אל נביאי השקר שבבל - יַעַן וּבְיַעַן הַטְעוֹת אֶת עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם - מכאן רואים שאלה נביאי השקר בירושלים, אשר הטעו את העם שהשלום קרוב ולא תבוא מלחמה (מה שאי אפשר לומר על אנשי בבל שכבר חוו את ההפסד במלחמה).

---

[22] לעיל פסוק ה.

יחזקאל מצטט את נביאי השקר שבירושלים כי הוא יודע מה מתרחש שם.[23] ואכן אנו מוצאים את הדברים בנבואתו של ירמיה:

> כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַּגֶּפֶן שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל - יקטפו ענב ועוד ענב ממה שנותר, משארית ישראל[24] - הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל סַלְסִלוֹת - לא יותירו כמעט אף אחד - עַל מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה וְיִשְׁמָעוּ - למען יחזרו בתשובה - הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנָם וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב. הִנֵּה דְבַר ה' הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא יַחְפְּצוּ בּוֹ - הנביא אומר שאם לא יחזרו בתשובה יבוא עונש נוראי של חורבן - כִּי גַם אִישׁ עִם אִשָּׁה יִלָּכֵדוּ - והם לא מקשיבים. ואחת הסיבות לכך שהם לא מקשיבים - כִּי מִקָּטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם כֻּלּוֹ בוֹצֵעַ בָּצַע וּמִנָּבִיא וְעַד כֹּהֵן כֻּלּוֹ עֹשֶׂה שָׁקֶר - בעלי אינטרסים דואגים שלא יקשיבו לנביא, בכך שהם - וַיְרַפְּאוּ אֶת שֶׁבֶר עַמִּי עַל נְקַלָּה (= הנביאים הללו שיקרו בקלות ללא כל היסוס - רש"י) - לֵאמֹר שָׁלוֹם שָׁלוֹם - אבל האמת היא - וְאֵין שָׁלוֹם.[25]

לאור ההתאמה הזו בין נבואת יחזקאל לנבואת ירמיה בירושלים, אנו למדים שהמילים *יַעַן וְקִיַּעַן* שבפסוק י מסמלות פתיחה חדשה לנבואה חדשה המתייחסת לנביאים בירושלים. וכפי שנראה בהמשך, אנחנו נפגוש את אותה פתיחה גם בנבואות המתייחסות לנביאות.

אומר יחזקאל על נביאי השקר בירושלים -

---

[23] וכפי שראינו לעיל שהיו חילופי מכתבים בין ירושלים לבבל. ואת הנבואות של ירמיה מהתקופה שטרם גלות יכניה ודאי הכיר יחזקאל.

[24] אלה שנותרו תחת מלכות צדקיהו מלך יהודה, שכן עשרת השבטים כבר גלו, וגלות יכניה גלתה לבבל.

[25] ירמיה ו, ט.

יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ אֶת עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם וְהוּא בְּנָה חַיִץ וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֶל - ההגנה שמציעים נביאי השקר ריקה מתוכן, היא נדמית כמו קיר אבל בפועל זה משהו מאד דק - אֱמֹר אֶל טָחֵי תָּפֶל וְיִפֹּל, הָיָה גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף וַאֲתֻּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ תִּפֹּלְנָה וְרוּחַ סְעָרוֹת תְּבַקֵּעַ הִנֵּה נָפַל הַקִּיר. הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם - תתבוננו בכך שזה עומד ליפול.

יחזקאל מתאר את מה שמתרחש בירושלים. המטרה שלו איננה לשכנע את אנשי ירושלים; את זה מנסה לעשות ירמיה. אלא, כפי שאנו שבים ורואים, קהל היעד שלו הוא אנשי בבל. להם הוא מספר מה קורה בירושלים, כדי להפריך את השמועות המגיעות אליהם שירושלים לעולם תשב והם יחזרו לשם. יחזקאל מתרה בהם שהדברים אינם נכונים; מדובר בטיח ולא בקיר.

בין היתר מופיע כאן תיאור של *וְאַתֻּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ תִּפֹּלְנָה*. אנחנו מכירים את אבני האלגביש ממקומות נוספים בתנ"ך, כגון ביהושע,[26] שם מתוארת המלחמה נגד מלכי הדרום. בשלב מסוים נסוגו המלכים למורד בית חורון, ואז, מספר לנו התנ"ך - *וה' הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם*, ויש המפרשים שהאבנים הגדולות היו אבני אלגביש.[27] בהקשר שלנו הן סמל לחוזק ועוצמה,[28] והמשמעות הפשוטה היא שהקב"ה יביא על ירושלים את צבא בבל האדיר כפי שמבואר בתרגום יונתן לפסוקנו. אבל מעבר למשמעות הפשוטה, קיים כאן מסר נוסף; הנביא בא לומר שכשם שהקב"ה סילק את עובדי האלילים מהארץ ונתן אותה לעם ישראל באמצעות אבני אלגביש, כך הוא יסלק

---

[26] י, יא.

[27] ראו בגמרא ברכות נד ע"ב.

[28] כן משמע בפירוש רד"ק שהשווה לנאמר באיוב (כח, יח) 'רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר' שהכוונה שאף הדברים שנראים חזקים ביותר הם אינם נצחיים בניגוד לחכמה.

בחורבן את עובדי האלילים של ההווה, היהודים. אומר יחזקאל לנביאי השקר: ה' לא מתגלה דרככם אלא נלחם בכם כפי שהוא נלחם בעובדי האלילים בכנען.

כנגד טיעוניו אלו של יחזקאל באים נביאי השקר ומטיחים, מה פתאום, איך אתה לא מאמין בבנין ירושלים, וכן הלאה. וכאשר תיפול ירושלים ויבוא הפליט, כפי שלמדנו בפרק הקודם, אז ידעו שיחזקאל צדק, ויחשף מי היה נביא אמת ומי היה נביא שקר.

בהקשר זה מעניין לבחון מקרוב את מטרת הנבואה. הנביא, אין עניינו הבלעדי שהקב"ה מגלה לו את העתיד; גילוי העתיד הוא חלק מהנבואה שמטרתו להעניק הסבר ריאלי לציווי של הקב"ה. הנבואה תלֻוה תמיד בדרישה מעשית לשיפור - הלכתית או מוסרית/אמונית.[29] במקרה שלנו, יחזקאל לא בא רק לספר לשומעים שבבל תנצח ולא מצרים, אלא אומר: **תאמינו לי שה' צודק** ולכן אל תהמרו על הסוס הלא נכון. נביאי השקר, לעומת זאת, *וִירַפְּאוּ אֶת שֶׁבֶר עַמִּי עַל נְקֵלָה* - לא תובעים מאמץ לא מעצמם כפי שביאר רש"י אך גם ללא כל דרישת שיפור מהעם. ולכן הנביא מתרה בעם שיתבוננו במעשיהם, שהם כשועלים בחורבות; הם לא דואגים לבני ירושלים כך שיכינו את עצמם ליום המלחמה.

יחזקאל על נביאות השקר

בפסוקים הבאים מתייחס הנביא לתופעת נְבִיאוֹת השקר. אמנם אנחנו רואים ביטויים זהים בהתייחסות לנביאים ולנביאות - נבואה מהלב ולא מדבר ה'; *הִנָּבֵא עֲלֵיהֶן; שִׂים*

[29] מעין מה שכתב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ז) שהנבואה באה או להעמיק את ידיעות האמת אצל הנביא עצמו או בכדי להחזיר אחרים בתשובה.

פָּנֶיךָ. אבל בכל זאת הנביא מייחד להן פסוקים משלהן, ומכאן שקיים הבדל בין הנביאים לנביאות, וההבדל, כפי שנראה להלן, מצוי הוא במניע.

אומר יחזקאל על הנביאות:

פסוקים יז-יח: וְאַתָּה בֶן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל בְּנוֹת עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶן. וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר ה' אלהים, הוֹי לִמְחַפְּרוֹת כְּסָתוֹת - תופרות מין לבוש - עַל כָּל אַצִּילֵי יָדַי - לעטות על הזרועות[30] - וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל רֹאשׁ כָּל קוֹמָה - ומטרתן היא - לְצוֹדַד נְפָשׁוֹת הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת לָכֶנָּה תְחַיֶּינָה - (= הן צדות את הנפשות של הפונים אליהם על מנת שהנביאות יחיו בשכרן את נפשותיהן - רש"י) - וַתְּחַלְּלֻנָה אֹתִי אֶל עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבְפִתּוֹתֵי לֶחֶם - הן מחללות את שם ה' בכך שהן דוברות שקרים בשמו, וכל זאת כדי להרויח את לחמן.

נביאות השקר היו נשים שעסקו בעצם בכל מיני כישופים והבגדים שהן לבשו, כפי שמתואר בפסוקים, שימשו אותן להחבאת אביזרי הכישוף.[31]

נראה כי זהו ההבדל העיקרי בין נביאי השקר לנביאות השקר. הנביאים היו מלחכי פנכה בארמון המלך, בעלי אינטרסים פוליטיים, ואילו הנביאות הן נשים עניות נזקקות שניבאו שקרים בתמורה לפרנסה. וכאשר היו באים נביאי האמת במטרה להאבק בהן ולהתרות בקהל שלא יקשיב להן, זה היה גורע מפרנסתן ולכן הן היו מאיימות בנבואות קשות על מי שמצר את צעדיהן -

---

[30] תרגום יונתן מפרש שמדובר במרפקים ואילו על פי רד"ק הכוונה לבית השחי.

[31] רס"ג ששיטתו שאין מכות של כישוף (אמונות ודעות, מאמר שלישי אות ה) מסביר שהן הכינו את הבגדים הללו כדי להסתיר בתוכם את ה'טריקים' שלהן, דברים שהן היו עושות כדי לבלבל את האנשים, כמו למשל אביזרים שניתן ללחוץ עליהם ולהפיק קולות, ואחר כך היו אומרות לפונה שהמת מדבר איתו וכדומה.

לְהָמִית נְפָשׁוֹת - הן אומרות שהוא ימות - אֲשֶׁר לֹא תָמוּתֶנָה - אבל לא יקרה לו מאומה. וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת - וכן ההיפך, הן מנבאות לחולה שאם יתן להן פת לחם הוא יחיה, ובפועל - אֲשֶׁר לֹא תִחְיֶינָה בְּכַזְּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב.

השוני בין הנביאים לנביאות מעורר את השאלה, איזו תופעה גרועה יותר בעיני ה', נביאי השקר או נביאות השקר. על פניו, היה נראה מסברא, שהמניעים של נביאי השקר חמורים יותר מאלה של הנביאות. הנביאות היו נשים חסרות משענת כלכלית (סביר שהיו אלמנות) שהיה עליהן לכלכל את עצמן בתנאים לא תנאים תחת מצור. על כן פנו נשים אלו לעיסוק בנבואות שקר, זאת לעומת התופעה של נביאי השקר שהייתה לכאורה גרועה יותר מבחינה מוסרית.

אבל לא כך אנו למדים מהפסוקים -

לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ אלהים הִנְנִי אֶל כְּסָתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֶּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת הַנְּפָשׁוֹת לְפָרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם - ואז יחשפו השקרים שלכן - וְשִׁלַּחְתִּי אֶת הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם מְצֹדְדוֹת אֶת נְפָשִׁים לְפָרְחוֹת. וְקָרַעְתִּי אֶת מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי אֶת עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לְמְצוּדָה. וִידַעְתֶּן כִּי אֲנִי ה׳ - והסיבה לכך - יַעַן הַכְאוֹת לֵב צַדִּיק שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו - אתן אומרות שלצדיק יקרה דבר כואב וזה לא נכון - וּלְחַזֵּק יְדֵי רָשָׁע לְבִלְתִּי שׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָע לְהַחֲיֹתוֹ - אותם ביטויים כמו אצל נביאי השקר - לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא תִקְסֳמְנָה עוֹד - עונש חמור ביותר, לא ישאר מכן זכר - וְהִצַּלְתִּי אֶת עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי אֲנִי ה׳.

מבט עקרוני על עניינה והקשרו לפרקנו

כדי להבין מדוע הנביא מתייחס בחומרה כה רבה לתופעת נביאות השקר, עלינו לבחון מקרוב את מהות המעשים שלהן. באופן עקרוני, כאשר אדם עושה מעשה ועובר עבירה כלשהי ומגיע לו עונש, אנחנו מוצאים שתי נקודות מוצא שונות בבואנו להחליט על חומרת העניינה:

א) ההחלטה על מידת חומרת העונש נובעת מתוך בחינה של הפרט, עד כמה חמור היה מעשהו, האם הוא היה מודע למעשה, האם הוא פעל בשוגג או במזיד, האם הייתה זו פעם ראשונה או שניה שהוא עבר את העבירה הזו וכן הלאה.[32] ב) חומרת העונש נקבעת מתוך התבוננות בהשלכות חברתיות / ציבוריות אפשריות למעשהו.[33]

לפי זה נוכל להבין מדוע מתייחס כך הנביא לנביאות השקר; בפרק שלנו חוזר ואומר הנביא, בהתאם למגמה המובהקת שלו, *וידעתם כי אני ה'* - אני מתגלה דרך יחזקאל ולא דרך נביאי השקר. בהקשר הזה, בין אם מדובר במניעים הציניים של נביאי השקר, ובין אם אלה המניעים הכלכליים של נביאות השקר, **התוצאה היא אותה תוצאה** - העם לא שב בתשובה בגלל שמבטיחים לו כל מיני הבטחות. ולכן גם נביאות השקר שהגיעו לאן שהגיעו ממניעים כלכליים, נושאות באחריות על התוצאה הקשה, ואולי אף יותר מהנביאים בגלל הנזק הציבורי שהן הצליחו לגרום שהוא אף יותר ממה שגרמו הנביאים.

---

[32] הגמרא (סנהדרין מט ע"ב - נ ע"ב) לומדת את חומרת העונש מחומרת החטא ומשמע שישנה התאמה ביניהן.

[33] כגון כאשר קיים חשש שהשכיחות של עבירה מסוימת תגדל. על דרך שהתורה החמירה מאד בחטאי עריות, למרות שאפשר לכאורה לסנגר על האדם שיש יצר הרע חזק בעבירות הללו, לעומת עבירות אחרות. והסיבה לכך היא, כפי שמבאר הרמב"ן שהיא הנותנת, בגלל שקיימת משיכה לזה, העונש החמור מהווה גורם רתיעה שיכול לעצור את האדם מלחטוא. וראו עוד בעניין זה ברמב"ן על ויקרא יח, כט. וכן ברמב"ן על שמות כ, ז, בעניין השוואת חומרת העניינה על שבועת שווא ועבודה זרה.

המניעים בצד השני של המטבע - שומעי ומקבלי נבואות השקר

ישנה נקודה נוספת שיש להתייחס אליה בהקשר של נבואות השקר, והיא הצורך של השומעים, של מקבלי הנבואה. החלק הראשון של הפרק עוסק בצורך הרוחני של האנשים; אנשי בבל, שרצו לעבוד את ה' ולדבוק בו, אבל חוו שבר רוחני מכיוון שה' כביכול נטש אותם, ולכן הם חיפשו משענת רוחנית.[34] את אותה משענת רוחנית הם מצאו בנבואות השקר שהבטיחו להם שהברית עם מצרים מבטיחה את חזרתם למקדש.

לעומת זאת, המניע של אלו שפנו אל נביאות השקר (וברור מהתיאורים שזה היה בירושלים) היה יאוש. ובמצב של יאוש אדם מחפש מקור להישען עליו. והתוכחה של הנביא בהקשר זה היא, *וידעתם כי אני ה'* - אני המשענת האמיתית, ומי שחפץ במשענת אמיתית עליו להתאמץ.

הנביא בעצם בא ואומר, מבחינתי אין הבדל אם שומעים לקול נביא השקר, הנצלן הציני, או פונים בטיפשות לנשים בעלות דוכן מאולתר עם כדור בדולח. בשני המקרים מדובר כאן בהמרה של התפיסה האמונית הנכונה, בפניה מיואשת אל כל מיני מקורות אכזב. זו הביקורת החריפה; פנו לריבונו של עולם, שובו אליו. המטרה של המאבק בנביאי השקר היא לא להפיל אותם וכך להוכיח שטעו, אלא להראות שלא מדובר במקרה, שזה לא שיחזקאל המציא והם המציאו, רק שפוליטית יחזקאל צדק ונבוכדנצר ניצח את פרעה, אלא *וידעתם כי אני ה'*.

---

[34] מעין מה שמסביר ריה"ל (כוזרי, מאמר ראשון, צו) על חטא העגל, שנבע מרצון העם לעבוד את ה' כאשר משה לא היה איתם לסייעם, כמו שנאמר שם 'קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה הָיָה לוֹ' (שמות לב, א).

סופם של נביאי השקר ונביאות השקר

ראינו כי על אף ההבדלים בחומרת המניע בין הנביאים לנביאות, התייחסה הנבואה להשפעה הגדולה של הנביאות בחומרה. מאידך נראה כי לאחר שיקבלו את עונשן, ולא תבוא עוד סכנה מהן, אז כן תתייחס הנבואה לפערים בחומרה. זאת רואים דווקא מתוך הניסוח הדומה בנבואה על סופם ומתוך כך ניתן לדייק את ההבדלים.

כך נאמר על נביאי השקר בסופם בפסוקים יג-יד:

> **לָכֵן** כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים וּבִקַּעְתִּי רוּחַ סְעָרוֹת בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה. וְהָרַסְתִּי אֶת הַקִּיר אֲשֶׁר טַחְתֶּם תָּפֶל וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתוֹכָהּ **וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'**.

בצורה דומה נאמר על נביאות השקר בפסוק כג: **לָכֵן** שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא תִקְסֳמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי אֶת עַמִּי מִיֶּדְכֶן **וידעתן כִּי אֲנִי ה'**.

הרי שדווקא הדמיון בסגנון מראה ומבליט את ההבדלים - לאחר הענישה נביאי השקר יכלו ואילו נביאות השקר רק תופסק השפעתן.

[ב] ומעניין לציין שנביאי השקר זכו לכתף קרה ואף תיעוב מצד השלטון הבבלי. אנו מוצאים לכך ביטוי מעניין בירמיה (כט, כב): 'לַקֹּחַ מֵהֶם קְלָלָה לְכֹל גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּבָבֶל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ ה' כִּצְדְקִיָּהוּ וּכְאַחְאָב אֲשֶׁר קָלָם מֶלֶךְ בָּבֶל בָּאֵשׁ'. כלומר, בקרב גולי בבל, כאשר היו מעוניינים לקלל מישהו היו אומרים לו, שיקרה לך כמו שקרה לצדקיהו ואחב. את צדקיהו ואחב, שהיו נביאי שקר, העניש מלך בבל בשריפה באש. נבוכדנצר כמובן לא העניש אותם בגלל שהוא הזדעזע מחילול ה'. אלא היה לו אינטרס ברור, הם עסקו בלשכנע את הציבור לא להיות נאמנים לבבלים, אלא לחלום על ירושלים, ובירושלים התקיימה אז הברית הפרו-מצרית, ולכן הוא

שנא אותם. מהצד השני של המתרס, היו שהאשימו את ירמיה (ירמיה לז, יג) שהוא פרו-בבלי, ואף טענו כלפיו שמלך בבל משלם לו כדי שיאמר את מה שיאמר. כך גם טענו נביאי השקר נגד יחזקאל, שהוא מקבל טובות הנאה מהשלטון הבבלי, ולכן מנבא שהמקדש עתיד להיחרב.

פרק יד

מבוא

בפרק הקודם למדנו על מאבקו של יחזקאל בנבואות השקר, וחלק מהפרק שלנו מוקדש גם הוא למאבק הזה. בתחילת הפרק מתאר יחזקאל שבאו אליו מנכבדי העם לשבת לפניו. כזכור, בפרק ח תיאר יחזקאל קבוצת נכבדים שבאה אליו,[1] אבל היחס שהיא קיבלה היה שונה, וכפי שנראה בפסוקים.

פסוקים א-ג: וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם. הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם.

נתייחס תחילה לקושי הלשוני שניתן לזהות מיד עם פתיחת הפרק, הפסוק פותח בלשון יחיד ומסתיים בלשון רבים. המלבי"ם מבאר שהזקנים הגיעו לא כקבוצה אחת יחד, אלא אחד ועוד אחד, ולכן *וַיָּבוֹא* בלשון יחיד, עד שבסופו של דבר *וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי*, נוצרה קבוצה ולכן זה בלשון רבים. נחמה ליבוביץ' ע"ה מציעה בספרה תשובה המתקבלת יותר על דרך הפשט:[2] היא אומרת שבעברית השגורה בפינו כיום, אנחנו מקדימים בדרך כלל את הנושא לנשוא, כמו למשל במשפט יוסי הלך הביתה. לעומת זאת בתנ"ך, מצוי פעמים רבות שהנשוא קודם לנושא, כמו בפסוק שלנו, ובמשפטים כאלו אין בהכרח התאמה בין מין למספר.

---

[1] 'וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי, וַתִּפֹּל עָלַי שָׁם יַד ה' אלהים' (ח, א).
[2] עיונים חדשים בספר שמות, עמ' 229 ובהערה 1.

הנביא דוחה את זקני ישראל

כזכור, בפרק הקודם התייחס יחזקאל גם לתופעה של נביאות השקר, שבניגוד לנביאי השקר, לא ניבאו נבואות פוליטיות פרו-שלטוניות, אלא נענו בכשפים שלהן לצורך של הפונה ברוגע נפשי וכדומה. כנראה שלשם כך פנו האנשים אל יחזקאל במקרה שלנו. הם חיפשו נחמה או משהו בדומה לזה, ויחזקאל דוחה אותם. מן הסתם היו אלו אנשים מבבל,[3] ויתכן שהם הסיקו באופן מוטעה, בעקבות נבואות יחזקאל על העתיד המוצלח הצפוי לגולת בבל לעומת המכות שינחתו על יהודה, שאצלו הם יוכלו לשמוע את שאוותה נפשם. ויחזקאל טוען כלפיהם שגם מהם נדרשת חזרה בתשובה, שלא יטעו לחשוב שבגלל שהם גלו, הם את שלהם כבר עשו. אבל זו לא הייתה הטעות היחידה שלהם, כפי שאומר הקב"ה ליחזקאל בפסוק ג:

הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם.

כלומר, לא די בכך שהם פונים אל הנביא מהסיבות הלא נכונות, אלא שהם פונים אליו בעודם אחוזים בחטא,[4] ולכן התגובה של יחזקאל כלפיהם בפסוק שונה לחלוטין מזו שקבלו זקני יהודה המתוארים בפרק ח. הזקנים בפרק ח ישבו אצל יחזקאל ושמעו ממנו כי השכינה תעזוב את ארץ ישראל ותבוא אליהם. לעומת זאת אצלנו בפסוק ד נאמר:

---

[3] במכל שכן, המכובדים שבאו לפניו בפרק ח מכונים זקני יהודה ואלה שכאן מכונים זקני ישראל, וסביר שזקני יהודה היו במקור מירושלים, אמנם כרגע הם בבבל, אז בודאי שאלה שמלכתחילה מכונים זקני ישראל הם אלה שבבבל. אין הכוונה כאן לחלוקה הקלאסית בין ממלכות יהודה וישראל (שבטלה עם גלות עשרת השבטים), אלא להבחנה בין אלה שיושבים כרגע ביהודה, לעומת אלה שכבר אינם שם.

[4] כאשר משה רבינו מתאר ליתרו את הדרך שבה הוא שופט את העם (שמות יח, טו-טז) הוא אומר: '...כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים, כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר, בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ, וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו'. וניתן ללמוד מכך שהחפץ **לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים** עליו להיות מחוייב - וְהוֹדַעְתִּי אֶת **חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו**.

לָכֵן דַּבֵּר אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה׳ אלהים אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת גִּלּוּלָיו אֶל לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל הַנָּבִיא, אֲנִי ה׳ נַעֲנֵיתִי לוֹ בָּא בְּרֹב גִּלּוּלָיו.

שואל כאן הקב"ה כביכול בתמיהה, כיצד תיתכן מציאות של *נַעֲנֵיתִי לוֹ* אם הוא *בָּא בְּרֹב גִּלּוּלָיו*?![5] אם נשווה את הנאמר בפסוק זה, לדברים דומים המופיעים בפסוקים ז-ח נבין את משמעותם. בפסוקים ז-ח נאמר כך: כִּי אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל... **וְיַעַל גִּלּוּלָיו אֶל לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו**, וּבָא אֶל הַנָּבִיא לִדְרֹשׁ לוֹ בִּי אֲנִי ה' **נַעֲנָה לוֹ בִּי וְנָתַתִּי פָּנַי** בָּאִישׁ הַהוּא... וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי... מפסוקים אלו אנו למדים שריבונו של עולם אכן מתייחס לאותו אדם, אבל היחס שלילי.

נביא אמת תובע עבודה רוחנית

לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם. לָכֵן אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר ה׳ אלהים שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מֵעַל גִּלּוּלֵיכֶם וּמֵעַל כָּל תּוֹעֲבֹתֵיכֶם הָשִׁיבוּ פְּנֵיכֶם כִּי אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִהַגֵּר אֲשֶׁר יָגוּר בְּיִשְׂרָאֵל וְיִנָּזֵר מֵאַחֲרַי - ופרש ממני - וְיַעַל גִּלּוּלָיו אֶל לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל הַנָּבִיא לִדְרֹשׁ לוֹ בִּי אֲנִי ה׳ נַעֲנָה לוֹ בִּי - בסימן שאלה, כאומר: האם יתכן כדבר הזה, שאענה לו?

---

[5] רד"ק מפרש '**ונעניתי** לו אבל **לא נדרשתי** לו... לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו'. כלומר הקב"ה יקשיב לו אך לא יענה לצרכיו. ולכאורה קשה, כי לשם מה ה' מציין את ההקשבה אם אין לה כל משמעות בפרק. ואולי רוצה לומר שהעדר התגובה של ה' אינו נובע מחוסר שמיעה אלא מהתעלמות מופגנת.

הקב"ה אומר שהוא לא מוכן לקבל תופעה כזו שכלפי חוץ באים לדרוש קרבת אלוקים אצל הנביא, אבל בליבם הם עדיין דבקים בעבודה הזרה.[6] אם אתם חפצים באמת קרבת אלוקים, אומר הנביא, עליכם לגבות זאת בחזרה אמיתית בתשובה. ואדם אשר ליבו אינו עימי, והוא חפץ כביכול לדרוש בי - יבוא על עונשו וכפי שנאמר בפסוק ח:

> וְנָתַתִּי פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וַהֲשִׂמֹתִיהוּ לְאוֹת וְלִמְשָׁלִים[7] - הוא יהיה מעין אב טיפוס לעונש חמור, כאשר אנשים ירצו לתת דוגמה לאסון נורא שקרה למישהו וכדומה, הם יגידו שקרה לו כפי שקרה לפלוני - וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי. וְיָדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'.

הנבואה הזו כולה באה לומר שנדרשת עבודה. יחזקאל אומר לאלו שבאו לשבת לפניו, אתם באים אלי כדי לדרוש בקרבת אלוקים, דעו לכם שזה יקרה רק אם תשקיעו מאמץ. לעומת זאת אצל נביאי השקר המצב שונה, כפי שאנו למדים מפסוק ט:

> וְהַנָּבִיא כִּי יִפָּתֶה - מצד השילטון או מצד אנשים המעוניינים לשמוע דברים חיוביים - וְדִבֶּר דָּבָר, אֲנִי ה' פִּתִּיתִי אֶת הַנָּבִיא הַהוּא - אני זה שפתיתי אותו; אפשרתי לו להיכשל כדי לבחון אתכם, ואתם לא עמדתם בניסיון[8] - וְנָטִיתִי אֶת יָדִי עָלָיו וְהִשְׁמַדְתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם - כי הם הקשיבו לו - כַּעֲוֹן

---

[6] מעין זה אנו מוצאים גם אצל נביאים אחרים, כגון בישעיה (נח, ב) 'יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי צֶדֶק, קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן - אנשים פונים לנביא, בבקשה שהיא נפלאה, לכאורה, ותגובתו של הנביא היא - הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת' - אל תדברו גבוהה גבוהה, בעוד שעליכם לתקן עבירות שבידכם; וכן בעמוס (ה, ו-טו): 'דִּרְשׁוּ אֶת ה' וְחְיוּ... דִּרְשׁוּ טוֹב וְאַל רָע, לְמַעַן תִּחְיוּ, וְיהִי כֵן ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם. שִׂנְאוּ רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב, וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט...'

[7] כמו 'וְהָיָה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה' (מלכים א ט, ז).

[8] כמו שנאמר בחומש דברים (יג, ב-ד): 'כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא, אוֹ חוֹלֵם חֲלוֹם, וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת, וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת, אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר: נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים... לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא... כִּי מְנַסֶּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם...' כלומר הקב"ה מעניק לנביא השקר את היכולת לגלות מופתים, על מנת לבחון את עם ישראל.

הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֹן הַנָּבִיא יִהְיֶה - שניהם אשמים - לְמַעַן לֹא יִתְעוּ עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּכָל פִּשְׁעֵיהֶם וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים נְאֻם ה׳ אלהים.

אם בפרק הקודם למדנו להכיר את הצד הפוליטי של נביאי השקר ואת העובדה שלעיתים קרובות הם היו מנבאים 'לפי הזמנה' מבית המלוכה, בפרק שלנו מוסיף הנביא ומדגיש שהיה קיים גורם נוסף שהיה 'מפתה' את נביא השקר ואלה אותם דורשי נבואה, שהיו משחרים לפתחו של נביא השקר כי לא היו מעוניינים להשקיע מאמץ רוחני בכדי להשיג קרבת אלוקים.

וכאשר מציבים את נביא האמת מול נביא השקר, ורוצים להבדיל ביניהם, זהו אחד הקריטריונים שיש להתייחס אליהם.[9] נביא שקר לא דורש משומעי לקחו שיפור; האינטרס שלו הוא להיענות להם, לבוא לקראתם. לכן גם עודדו נביאי השקר את הציבור לבוא אליהם, כי כך היו מקבלים כבוד או תמלוגים וכדומה. זאת בניגוד לנביאי האמת שדרשו השקעה, כפי שיחזקאל בא ואומר במפורש, אני לא בא לצורך השואל. במידה ואינכם מעוניינים להשקיע ולשפר אל תבואו אלי בכלל.

זכות הצדיקים לא עומדת לארץ החוטאת להצילה

פסוקים יב-יט: וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם - מילים אלו מעידות על תחילתה של נבואה חדשה,[10] נבואה שבה נפגוש שוב ביטויים רבים המופיעים בנבואת

[9] זה אינו הקריטריון היחיד כמובן, ורואים בכתות שקריות למיניהן שקיימות דרישות, אפילו דרישות רציניות, מהחברים בהן. אבל זה בהחלט קריטריון מרכזי שעוזר לזהות נביא אמת, במיוחד כאשר הדרישה נוגעת לתורה ומצוות.

[10] ומכאן אנו למדים שתחילת הפרק 'וּנְבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי...' איננה תחילתה של נבואה חדשה, אלא המשך של הנבואה מהפרק הקודם, העוסקת בנביאי השקר.

התוכחה של משה רבינו בפרשת בחוקותי; אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא לִי לִמְעָל מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי לָהּ מַטֵּה לָחֶם[11] וְהִשְׁלַחְתִּי בָהּ רָעָב וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה - ארץ זו, שבכוונתי להכות בה - וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ - וחיים בה שלושה אנשים - נֹחַ, דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב, הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַנְצִלוּ נַפְשָׁם נְאֻם ה' אלהים - צדקתם תעמוד להם רק להצלת נפשם עצמם, אבל לא להצלת הארץ, ולכן - לוּ חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָה - את הארץ הזו - וְהָיְתָה שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר[12] מִפְּנֵי הַחַיָּה וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם[13] שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי אָנִי נְאֻם ה' אלהים לֹא אִם בָּנִים וְאִם בָּנוֹת יַצִּילוּ **הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ** וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה.

אוֹ חֶרֶב אָבִיא עַל הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי חֶרֶב תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה[14] - וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי אָנִי נְאֻם ה' אלהים לֹא יַצִּילוּ בָנִים וּבָנוֹת כִּי **הֵם לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ**. אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ בְּדָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה וְנֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי אָנִי נְאֻם ה' אלהים אִם בֵּן אִם בַּת יַצִּילוּ **הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם.**

בניגוד למה שצפוי לארץ, גם אם יהיו בה צדיקים כמו נוח, דניאל ואיוב, ממשיך הנביא ומתאר את מה שצפוי לירושלים;

---

[11] ביטוי הלקוח מפרשת בחוקותי (ויקרא כו, כו) 'בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לָחֶם'.

[12] ואולי ההקבלה לקללות שבפרשת בחוקותי היא שהביאה את חז"ל לומר 'ונתתי את עריכם חרבה', יכול מאדם? כשהוא אומר 'והשימותי אני את הארץ' הרי אדם אמור, הא מה אני מקיים 'חרבה'? מעובר ושב' (מובא ברש"י שם פס' לא).

[13] ביטוי הלקוח מפרשת בחוקותי: 'וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשְׁמוּ דַּרְכֵיכֶם' (ויקרא כו, כב).

[14] שם, כו, כה: 'וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד אוֹיֵב'.

פסוקים כא-כג: כִּי כֹה אָמַר ה' אלהים אַף כִּי אַרְבַּעַת שְׁפָטַי הָרָעִים - היינו המכות המתוארות קודם - חֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל יְרוּשָׁלַם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה - עם כל זה, ובניגוד לעונשה של הארץ המתואר לעיל - וְהִנֵּה נוֹתָרָה בָּהּ פְּלֵטָה הַמּוֹצְאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלַם, אֵת כָּל אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ - תבינו שהיה בכך צורך - וְנִחֲמוּ אֶתְכֶם כִּי תִרְאוּ אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בָהּ, נְאֻם ה' אלהים.

לביטוי *לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי* בהקשר הזה יש שתי משמעויות; א) הייתה סיבה למעשי והם לא נבעו מקפריזה; ב) הנבואה שניבאתי על חורבן ירושלים, לא הייתה סתם המצאה, וכאשר יבואו הפליטים מירושלים, הם יאמתו אותה בסיפורים שלהם.

לדמויותיהם של נוח, דניאל ואיוב

מי הם נוח, דניאל ואיוב? לכאורה, הכי פשוט לומר שאלה הדמויות המוכרות לנו מהתנ"ך, נוח מתקופת המבול, דניאל, שהוגלה לבבל ונתמנה ליועץ בארמון נבוכדנצר, ואיוב, גיבור ספר איוב.[15] אם נצא מתוך נקודת הנחה שאכן יחזקאל מתכוון לאנשים האלו, נשאלת השאלה מדוע דווקא הם נבחרו להמחשת הנקודה, שאפילו צדיקים בדרגתם לא יועילו להצלת הארץ.[16]

---

[15] אמנם לגבי דניאל, לכאורה קשה לומר שיחזקאל מזכיר אותו שכן מבחינה כרונולוגית אין התאמה, וראו בהמשך הדברים התייחסות לעניין זה.

[16] ירמיה למשל אומר: '[אפילו] אִם יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין נַפְשִׁי אֶל הָעָם הַזֶּה' (טו, א) ואלו דמויות שעל פניו הרבה יותר מתאימות לדוגמה לתפילה על העם.

רש"י ורד"ק בפירושם על הפסוק, מביאים את דברי המדרש,[17] אשר מבאר כי המשותף לשלושת הצדיקים האלו הוא ששלושתם ראו עולם מתוקן, עולם חרב, ועולם מתוקן שוב. נוח ראה את העולם לפני המבול, במבול עצמו, ולאחריו; איוב - ראה את עולמו שלו לפני הייסורים, בייסורים עצמם, ולאחריהם, כאשר *ה' שָׁב אֶת שְׁבוּת אִיּוֹב*;[18] ודניאל - ראה את בית המקדש הראשון, לאחר מכן את גלות השבעים, ולאחריה את בית המקדש השני.[19] דברי המדרש מעלים כמה שאלות בהקשר שלנו;

ראשית, נשים לב שהמדרש עונה לנו על השאלה מהו המחנה המשותף לשלושתם, אבל (היות והוא על פרשת נוח) הוא לא בהכרח נותן מענה לשאלה למה שלושתם באים בהקשר **שלנו**; האם העובדה ששלושתם ראו עולם מתוקן, חרב ומתוקן, היא סיבה שבגללה הייתי מצפה שיצילו את ירושלים? לָמָּה ההווה אמינא שהם, יותר מאשר צדיקים אחרים, יוכלו להציל?

ואם נרצה לבוא ולומר שהסיבה היא מאחר ששלושתם הצילו אחרים בזכותם, לכאורה קשה קצת לומר זאת בנוגע לנוח, ואדרבה; ידועה השאלה ששואלים חז"ל[20] על הפסוק *נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו*,[21] האם המילה בְּדֹרֹתָיו נדרשת לגנאי או לשבח, והדעות חלוקות, יש אומרים שזה לגנאי, היינו **יחסית** לדורותיו הוא היה צדיק,[22] ואחרים דורשים זאת לשבח, כלומר, אפילו בדורותיו הוא היה צדיק, ודאי וודאי שאם היה חי בדורו של אברהם הוא היה צדיק.

---

[17] מדרש בראשית רבתי פרשת נוח (מהדורת בובר עמ' 65).

[18] איוב מב, י.

[19] אמנם, בית שני אינו מוזכר בספר דניאל, וצריך עיון, האם דניאל עלה בפועל בשיבת ציון אלא שזה לא מתואר בספר, או שאולי הוא ראה את הבית השני בחזון.

[20] בראשית רבה ל, ט ובזוהר הקדוש.

[21] בראשית ו, ט.

[22] כדברי הזוהר הקדוש (ח"א דף קו ע"א) המבדיל בין אברהם שהתפלל על אנשי סדום על מנת שלא יושמדו, לבין נוח שלא התפלל על בני דורו.

באים ושואלים על אלו הדורשים לגנאי, במה הם נתלים, שהרי התורה עצמה מכנה את נוח צדיק תמים. ובתשובה מביאים את פרקנו ביחזקאל,[23] המתאר את נוח כצדיק שלא הציל אחרים.[24]

על יסוד דברי חז"ל אנו מוצאים כאן מחנה משותף בין נוח לאיוב, כי איוב לא התפלל בעד רעהו.[25] אבל את דניאל קשה לשייך לקטגוריה הזו, כי כל כך התפלל דניאל לריבונו של עולם על עם ישראל ועל ירושלים.[26]

אבל מלבד השאלות שמתעוררות לגבי המחנה המשותף בין השלושה, צריך לזכור, שוב, שאנחנו מחפשים מענה לשאלה מדוע הם מופיעים בהקשר **שלנו**. והעובדה שנוח ואיוב לא סייעו לאחרים רק מחזקת את השאלה הזו, כי שלושת הצדיקים מוזכרים פה בהקשר חיובי, לאמר: הם **כל כך נעלים** במדרגת הצדיקות שלהם **אבל למרות זאת ואף על פי כן** הם לא יוכלו להציל את הארץ. אז קשה לבוא ולומר שהסיבה שהם מוזכרים פה זה בגלל שהם דאגו לעצמם.

נוסף על כך נשאלת שאלה הפוכה, מדוע נוח מופיע כאן בפרקנו, בשעה שהוא לכאורה **כן** דוגמה לצדיק שהציל בנים ובנות. התורה אף מדגישה את העובדה שבניו ונשות בניו נכנסו עימו לתיבה.[27]

---

[23] ראו למשל במאמר מאת הרב יואל בן נון שכותרתו 'מציאות ומחיצה', שהתפרסם באתר 929.

[24] כפי שאומר הביטוי היידי 'צדיק אין פעלץ', צדיק בפרווה, היינו שכאשר קר הוא לא פועל לחמם את האחרים אלא מתעטף בפרווה לחמם את עצמו.

[25] הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל (איש האמונה, קול דודי דופק, עמ' 71-74) מסביר שאצל איוב כתוב שה' השיב את שבותו כאשר הוא התפלל בעד רעהו, משמע שקודם לכן הוא לא התפלל בעד רעהו.

[26] ראו בדניאל פרק ט.

[27] בראשית ז, יג.

אבל לגבי דניאל נשאלת שאלה עקרונית יותר, האם בכלל הכוונה כאן לדניאל המוכר לנו, כי מבחינה כרונולוגית זה לא כל כך מתאים, כפי שנוכל להסיק מהפסוקים הבאים;[28]

> בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיָּצַר עָלֶיהָ. וַיִּתֵּן ה' בְּיָדוֹ אֶת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים, וַיְבִיאֵם אֶרֶץ שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן הַפַּרְתְּמִים יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּילִים בְּכָל חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ, וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים - כדי שהם יהיו מעין נציגים מטעם האומה הישראלית, על מנת לחזק את הקשר ואת הנאמנות של היהודים כלפי הבבלים, ומנגד לחנכם בדרך בבל.

מתיאור זה ניתן להסיק שנבוכדנצר לא היה מעוניין לקחת בוגרים בעלי דעה והשקפת עולם סדורה, המתנגדים לבבלים ושונאים אותם, כי הם 'גדלו על זה'. בכוונת מכוון הוא לוקח ילדים צעירים, כפי שניתן להבין גם מהפסוק *וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו, **וּלְגַדְּלָם** שָׁנִים שָׁלוֹשׁ*.[29] העובדה שצריך לגדלם מעידה על גילם הצעיר. יוצא אם כן שדניאל, אשר נלקח לארמון המלך כאחד הילדים הללו, היה צעיר בעת ההיא.

כעת, אם נצא מתוך נקודות הנחה (שאינה מוכחת, ורק לצורך הדיון) שהוא גלה עם קבוצת הילדים הזאת בשנת שלוש למלך יהויקים, ונוסיף לכך כמעט תשע עשרה שנה

---

[28] דניאל א, א-ד.
[29] דניאל א, ה.

עד לחורבן,[30] הגענו לגיל 30 פחות או יותר (תלוי באיזה גיל בדיוק הובא לארמון) בתקופתו של יחזקאל. אז אפשר להבין שהוא ראה עולם חרב, ולאחריו עולם מתוקן בתקופת עזרא, אבל להגיד עליו שהוא ראה את ירושלים בתפארתה לפני החורבן לכאורה קשה, כי הוא היה צעיר מאד כאשר הוא הוגלה מירושלים.

לפי המתואר בפשטי המקראות ההבנה הזו מתחדדת אף יותר;[31] כי הפסוק בדניאל אומר 'וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה, וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים',[32] ובספר מלכים מסופר שכלי בית האלוקים נלקחו בהגליה של יהויכין ולא לפני כן, היינו בשנת 11 למלכות יהויקים. וממילא יוצא לפי זה, שעד שנת 11 ליהויקים היה דניאל אף יותר צעיר, ובהגיעו לגילאי העשרה המוקדמים ארע החורבן. אז בוודאי שקשה לומר עליו שהוא ראה ירושלים בתפארתה.[33]

ומנגד, דניאל מופיע בספר יחזקאל פעם נוספת (בנבואה הפונה למלך צור), מה שמעיד על היותו מוכר ליחזקאל בתקופתו. וזו לשונו של יחזקאל:[34]

> וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים - מקור הגאוה - וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֵל. וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אלהים, הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִיֵּאל? כָּל סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ? - האם אתה כדניאל היודע את הדברים הסתומים?[35]

---

[30] כי יהויקים מלך 11 שנים בסך הכל, ואם נוריד מזה 3, כי אולי הם גלו כבר אז, נשאר 8 ועוד 11 שנים שמלך צדקיהו עד החורבן.

[31] להרחבה ניתן לעיין בפירוש ראב"ע על דניאל א, א.

[32] דניאל א, ב.

[33] אם כי זה לא סותר את היותו דמות מוכרת ליחזקאל.

[34] פרק כח, א-ג.

[35] כפי שמסופר בדניאל (סוף פרק ב) התברר לנבוכדנצר שדניאל יודע את כל הרזים.

ועדיין קשה להבין את הופעתו של דניאל בהקשר של הפרק שלנו, כי בזמן שהוא גלה מירושלים הוא היה מאד צעיר, ולא ברור מה הייתה מידת ההיכרות שלו ושל יחזקאל באותה תקופה. לימים, לאחר שהוא נתגדל בארמון, ברור שדמותו פרצה לתודעה, מה שיכול להסביר את הבאתו בפרק כח. כמו כן, לאור ההבנה כי מדובר על דניאל מספר דניאל, נשאלת שאלה לגבי סדר הופעת הדמויות בפסוקים שאיננה מתאימה מבחינה כרונולוגית, נוח, דניאל ואיוב, כי דניאל חי אחרי נוח ואיוב.

דמותו של דניאל

נסקור הסברים נוספים, שלפיהם דמות הצדיק המופיעה בפרק שלנו, היא אדם שונה מדניאל המוכר לנו. צדיק זה מופיע פעמיים בלבד, כאן ובפרק כח, כפי שראינו לעיל. הסברים אלו מתבססים על הכתיב של השם, כפי שהוא מופיע בפרקנו, דנאל, הרומז לכך שאין מדובר בצדיק דניאל מספר דניאל.

הרב יעקב מדן מציע הסבר מעניין, ועונה בכך על שתי השאלות.[36] הוא טוען שדניאל שבפרקנו הוא לוט. הפסוק אומר: *וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר סְדֹם* ואומר על כך המדרש: 'ישב כתיב, אותו היום מינוהו ארכי דיינים',[37] כלומר מינוהו לשופט. והמחנה המשותף לשלושתם הוא שהם לא הצילו אחרים. ולכן בהקשר שלנו, גם לא יצילו את ירושלים. זאת בניגוד ליחזקאל שבא ואומר שאם יתפללו על ירושלים היא כן תינצל. ביאור זה מיישב גם את סדר ההופעה, כי לוט היה בתווך בין נוח לבין איוב.[א]

---

[36] מאמר שכותרתו 'רעתה הגדולה של ירושלים' שנתפרסם באתר 929.

[37] בראשית רבה נ, ג. כי בימים ההם היו השופטים יושבים בשער העיר.

אבל לכאורה הסברו זה של הרב מדן הוא בסגנון דרש, וחסרים נתונים בפסוקים שיתמכו בו. מה גם שבפשט הכתובים בספר בראשית לוט לא מצטייר כשופט.[38]

בספר יובלים (ד, כ)[39] מתואר אדם בשם דניאל, חותנו של חנוך, שהיה סבו של מתושלח מצד אימו. מבחינה כרונולוגית זה מתאים לפרקנו, כי דניאל היה בין נוח לאיוב, אך עדיין יש לתמוה למה המקרא מפנה אליו בספר יחזקאל, בעוד שבספר בראשית לא הוזכר שמו ופועלו, ואף בפרקנו לא מסופר מהו פועלו הקדום.

תיעוד מעניין נוסף שהובא באנציקלופדיה המקראית,[40] מסתמך על אגדה אוגריתית המתארת בארוכה אדם בשם דניאל. לפי התיאור שם (ולא נראה שהיה להם אינטרס לשקר), הוא היה פילוסוף וחכם גדול. לפי האגדה, במשך שנים רבות לא היה לו בן, אז הוא פנה אל אחד הא-לים כדי שיעזור לו ויפנה לא-ל היותר עליון וכן הלאה עד שהסכים הא-ל שיהיה לו בן. בהמשך הא-לים פיתו את הבן, לקחו אותו והרגו אותו. אם נשים בצד את דברי ההבל, צריך להבין שפעמים רבות כותבי הסיפורים והאגדות למיניהן היו משתמשים בדמות קיימת אמיתית כבסיס, ומוסיפים פרטים ועניינים כמיטב

---

[38] שהרי אנשי סדום הטיחו בו את האמירה (בראשית יט, ט) 'הָאֶחָד בָּא לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט'. הרי שלדעת אנשי העיר לא הייתה ללוט זכות להוכיח אותם על מעשיהם, שהרי אין הוא שופט. וכן ביאר רלב"ג. נראה שהמדרש רואה בטענה זו דווקא אשרור לכך שהוא התמנה באותו היום לשופט, והתמיהה הייתה כיצד הגר החדש נתמנה לשופט.

[39] ספר מהספרים החיצוניים שנכתב בערך 200 שנה קודם חורבן בית שני, המתעד את ההיסטוריה החל מהאדם הראשון. מסתבר שזה היה ספר מוכר כי במערות ים המלח נמצאו חמישה עשר כתבים של הספר. ראוי להקדים ולהסביר; התורה תיעדה את מה שהיה חשוב לתורה. אבל, אם ניקח לדוגמה את חייו של מתושלח, ברור שלאורך 969 שנות חייו חיו ופעלו אנשים רבים, בעלי תפיסות עולם, שעשו דברים משמעותיים מאד, והתורה לא מזכירה אותם, כי מבחינת התורה כל זה חול שעובר במסננת עד שמגיעים למרגלית - אברהם אבינו (כלשון המדרש תנחומא וישב, א). בספרים החיצוניים אנו מוצאים לעיתים תיעודים של דברים כאלו.

[40] כרך ב, תחת ערך דנאל, עמ' 684-685. יחיאל צבי מושקוביץ בפירוש דעת מקרא על פרקנו (פסוק יד בהערה *5) מביא טענה זו בקצרה.

הדמיון. ולכן מסתבר לומר שהיה אכן במציאות אדם ידוע בשם דניאל, שהיה חכם ופילוסוף גדול.

צדיקים שלא הצילו את ילדיהם

על יסוד הדברים האלו אפשר להבין את נבואתו של יחזקאל לצור,[41] שם הוא מוכיח את צור על גאוותו, *הִנְּךָ חָכָם מִדָּנִיֵּאל? כָּל סָתוּם לֹא עָמָמוּךָ?*[42] שכן הוא נחשב בקרב העמים לפילוסוף הגדול, האדם החכם שמת לו בן, והוא לא הציל את הבן שלו.

מצאנו, אם כן, מחנה משותף בין דניאל לאיוב, שלא הצילו את ילדיהם. מה לגבי נוח?

בפרשת בראשית, כאשר התורה מונה את צאצאי האדם הראשון ומתעדת מתי נולד בן בכור לכל משפחה, נאמר במילות הסיכום, *וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת*.[43] אצל נוח, לעומת זאת, כתוב שהוא הוליד בגיל חמש מאות,[44] וזה באופן יחסי גיל מאוחר. על כך כתב רש"י: *'אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה'*.[45] כלומר הקב"ה מנע מנח להוליד לפני גיל חמש מאות כדי שלא ימותו צאצאיו במבול, או כדי שלא יצטרך לטרוח בהכנת תיבה עבור כולם. הרי שלדעת המדרש, אילו היו נולדים לו עוד ילדים, לא היה ראוי נוח להצילם בדרך טבעית.

---

[41] חלק ב של ספרנו עמ' 57.
[42] יחזקאל כח, ג.
[43] כגון בבראשית ה, ל.
[44] בראשית ה, לב.
[45] על פי דברי המדרש, בראשית רבה כו, ב.

אמנם, על פי פשטי המקראות, יש להוסיף שכאשר התורה מתארת את הצאצאים של בני נוח היא אומרת *וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל*.[46] יתכן שלנח נולדו ילדים לפני שם, חם ויפת, והילדים האלו הולידו גם הם ילדים עוד לפני המבול, אבל הם לא הוכנסו לתיבה כי כבר חטאו, ולכן באה ההדגשה בפסוק ***אַחַר הַמַּבּוּל***. יוצא אם כן שגם נוח לא הציל את ילדיו.

נקודה מעניינת נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא שמדובר כאן בדמויות של גדולים **בקרב אומות העולם**. איוב, נוח ודניאל היו אנשים שנחשבו לגדולים באומות ובכל זאת הם לא הצליחו להציל. הנביא מציב תמונת מצב אוניברסלית מול תמונת המצב של עם ישראל. לעם ישראל תהיה הצלה כי הקב"ה מתגלה דרכם, וכדי שיתקיים העיקרון של *'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה''*.[47]

ארבעת שפטי הרעים

בפסוקים יג-יט מעמיד הנביא את שלושת הדמויות, נוח דניאל ואיוב מול פורענות וטוען שהם יינצלו בעצמם אך לא יצליחו להציל אחרים. במבנה קבוע חוזר הנביא על אמרה זו ארבע פעמים: ביחס לרעב (פסוקים יג-יד), ביחס לחיה רעה (פסוק טז), ביחס לחרב מלחמה (פסוקים יז-יח) וביחס לדבר (פסוק יט). מדוע יש צורך לפרט את הפורעניות, ומדוע בפסקאות נפרדות? שאלה זו מתחדדת לאור העובדה שבסיכום הנבואה מופיעות כל הפורעניות יחד והנביא אומר שמולם כן תשאר שארית לירושלים. וכך נאמר:

פסוקים כב-כג: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים אַף כִּי אַרְבַּעַת שְׁפָטַי הָרָעִים חֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל יְרוּשָׁלַם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה. וְהִנֵּה נוֹתָרָה בָּהּ

[46] בראשית י, א.
[47] יחזקאל יב, טז.

פְּלֵטָה הַמּוֹצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם; וְנִחַמְתֶּם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלַם אֵת כָּל אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ.

מלבי"ם טוען שישנה פה הדרגה והפורעניות מופיעות בסדר יורד בחומרה, ומדגיש הנביא שאף בפורענות קלה יותר לא אמורה להיות פליטה. דבר זה מדגיש כי לירושלים לא הייתה אמורה להיות פליטה כלל. אמנם בענ"ד הסיכום המאגד את 'ארבעת שפטי הרעים' בא להדגיש את חומרת הפורעניות.

בעניות דעתי להציע ביאור נוסף. פורעניות אלו מראות לכאורה ענישה ללא יד מכוונת וכביכול אין ה' משגיח מי יינצל אלא נותן לכולם ליפול ביד השפטים הרעים הללו.[48] כל פורענות מביניהן לא יכלו נוח דניאל ואיוב להציל אחרים ממנה, כל שכן כאשר הן באות כאחת כפי שאכן קרה לירושלים. הדבר מעצים את ההצלה של הפליטה.

הצלה זו באה לא בזכות הפליטים אלא בכדי שיספרו ליהודים בבבל מה היה בירושלים ערב החורבן ובכך ידעו הגולים כי צדק ואמת פעל ה'. הבנה זו תגרום לנחמה שאין ריק רוחני וכי ה' הוא שהיכה והוא שיחבוש את עמו כשישובו אליו וכדברי הנביא:[49]

וּרְאִיתֶם אֶת דַּרְכָּם וְאֶת עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלַם אֵת כָּל אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי אלהים.

נסכם ונאמר ששלושת הצדיקים האלו מלמדים אותנו שכאשר מידת הדין מתגלה אין הצלה; הם לא הצילו את בניהם וודאי שלא יוכלו להציל את ירושלים. אז כיצד שרדו

---

[48] כמו במכת דבר שאף פרעה וכל עמו היו אמורים למות בה לולי שהגן עליהם ה' באופן חריג, וכפי שנאמר (שמות ט, טו) 'כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד מִן הָאָרֶץ' ומעין זה גם אמר דוד על חרב המלחמה שהיא מכה ללא הבחנה (שמואל ב יא, כה) 'כִּי כָזֹה וְכָזֶה תֹּאכַל הַחָרֶב'.

[49] פסוקים כב-כג.

בכל זאת בנים ובנות מירושלים? **לא** בגלל שמגיע לירושלים, אלא כדי להראות את אמיתות הנבואה ומשפט ה'.

[ג] איוב גר בארץ עוץ (איוב א, א), אז הוא ודאי חי אחרי עקידת יצחק, כי רק אחר כך מסופר על לידת עוץ (בראשית כב, כא). אמנם לכאורה סותר את דברי הגמרא בבבא בתרא (טו, ע"א-ע"ב) המביאה אפשרויות שונות בשאלת זהותו של איוב, ואחת מהן היא שהוא חי בתקופת אברהם אבינו. אחי מורי, הרב מנשה וינר, מבאר עניין זה ואומר שהגמרא לא באה לתעד את איוב האדם, אלא את איוב האב טיפוס, דמות של צדיק ורע לו. והיא מונה צדיק ורע לו במופעים שונים. כי ברור, למשל, שצדיק ורע לו בגטו ורשא אינו דומה לצדיק ורע לו שבמגילת אסתר. אסתר נחטפה ונאנסה בידי מלך מטורף - צדיק ורע לו בסגנון אחד. יהודי בגטו ורשא שאיבד את חייו ואת חיי משפחתו - גם צדיק ורע לו, אבל בסגנון אחר, וכן הלאה. על פי ביאורו של אחי, הדוגמאות שמביאה הגמרא לא נועדו לתעד את איוב אלא להתייחס להיבטים שונים של השאלה האמונית שמוצגת בספר איוב.

פרק טו

נבואת משל הגפן

פרק טו הוא הפרק הקצר ביותר ביחזקאל, ובו נבואת משל על יושבי ירושלים.

פסוקים א-ד: וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם, מַה יִּהְיֶה עֵץ הַגֶּפֶן מִכָּל עֵץ הַזְּמוֹרָה, אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר. הֲיֻקַּח מִמֶּנּוּ עֵץ, לַעֲשׂוֹת לְמְלָאכָה, אִם יִקְחוּ מִמֶּנּוּ יָתֵד, לִתְלוֹת עָלָיו כָּל כְּלִי - עץ הגפן הוא הרי עץ חלש ולא ניתן להשתמש בו, כל שכן שהוא יהיה חלש אם - הִנֵּה לָאֵשׁ נִתַּן לְאָכְלָה - במצב כזה בודאי שאי אפשר לעשות ממנו רהיט - אֶת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ, וְתוֹכוֹ נָחָר, הֲיִצְלַח לִמְלָאכָה, הִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ תָמִים, לֹא יֵעָשֶׂה לִמְלָאכָה, אַף כִּי - כל שכן (רש"י) - אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ וַיֶּחָר, וְנַעֲשָׂה עוֹד לִמְלָאכָה.

יושבי ירושלים נמשלים לגפן

יחזקאל מתאר במשל עץ גפן, שבנקודת הפתיחה שלו הוא כבר חלוש, ואם לא די בכך, הוא נשרף. במצב כזה על אחת כמה וכמה שאין בו תועלת.

פסוקים ו-ז: לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ אלהים כַּאֲשֶׁר עֵץ הַגֶּפֶן בְּעֵץ הַיַּעַר אֲשֶׁר נָתַתִּיו לָאֵשׁ לְאָכְלָה כֵּן נָתַתִּי אֶת יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָם - הנמשל מובא בצורה מפורשת - עץ הגפן הוא יושבי ירושלים. וְנָתַתִּי אֶת פָּנַי בָּהֶם מֵהָאֵשׁ יָצְאוּ וְהָאֵשׁ תֹּאכְלֵם.

המילים 'וְהָאֵשׁ תֹּאכְלֵם' מסמלות, בפשטות, את הגלות והחורבן שעתידים לבוא על בני ירושלים. אבל נשאלת השאלה, למה מתכוון הנביא במילים 'מֵהָאֵשׁ יָצָאוּ'? לכאורה לא קיים במשל פרט מקביל לזה, אלא רק אש שאוכלת ויש לבאר זאת.[1]

נאמר בפסוק ז: וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳, בְּשׂוּמִי אֶת פָּנַי בָּהֶם - אנחנו למדים שיש פה שתי קבוצות; יש את אלה שנשרפים ויש את אלה שרואים את הנשרפים ומבינים שהקב"ה הוא זה שמנהל את העניין.

פסוק ח: וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ שְׁמָמָה יַעַן מָעֲלוּ מַעַל, נְאֻם ה׳ אלהִים. יושבי ירושלים הם אלה שאליהם מתייחס יחזקאל בגוף שלישי - מעלו מעל, חטאו, והאש תאכלם. ומי הם אלו שידעו 'כִּי אֲנִי ה"? יושבי בבל. יחזקאל אומר לעם שבבבל ה' אתכם וכו' תדעו לכם שאני נביא אמת, כפי שאנו שבים ורואים בחטיבת פרקים אלו המוכיחה את אמיתותו של יחזקאל. תראו מה אני אומר שיקרה להם ואז תדעו כי אני ה' שיתגלה, שהקב"ה יתגלה דרכי.

---

[1] נראה שקושי זה הוא שגרם לתרגום יונתן, ולרש"י בעקבותיו, לבאר שהביטוי 'מהאש יצאו' אינו מתייחס לאש הבבלית אלא לסיבת הגלות - יציאה מקיום חוקי התורה שניתנה מתוך אש. והנה, על אף שמצאנו דימוי כזה לתורה במקרא (כגון דברי משה 'מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ' - דברים לג, ב), היות ואין התייחסות מפורשת בפסוק לתורה, קשה לראות בפירוש זה פשוטו של מקרא. רד"ק מפרש שהמילים 'מהאש יצאו' מתייחסות לגלות ישראל, שירושלים ניצלה מהאש שניצתה בממלכת ישראל, אך לא תינצל כאשר יגיע זמנה, 'והאש תאכלם'. לעניות דעתי, חוסר ההתייחסות המפורשת לחלוקה שבין ישראל ויהודה (דבר הקיים פעמים רבות בספר יחזקאל, כגון לקמן טז, מה-מו) מקשה על פירוש זה. בפירוש דעת מקרא הוצע לפרש שבתחילה האש אכלה רק מסביב - 'את שני קצותיו אכלה האש', ולא כילתה לגמרי, ורק לאחר שיצאו גולים ופליטים בא השלב השני - 'ותוכו נחר', היינו החורבן. אבל לכאורה קשה לראות בביטוי 'את שני קצותיו אכלה האש' ביטוי המסמל הצלה של פליטים, ויותר נראה שהוא מחובר ברצף עם הביטוי 'ותוכו נחר'.

חולשת הגפן בנמשל

הפרשנים עוסקים בשאלה מהו הנמשל לנקודת הפתיחה החלשה של עץ הגפן. אברבנאל ומלבי"ם טוענים כי פרק זה הינו המשך לנבואת משל הכרם של ישעיה.[2] הקב"ה ציפה שהכרם, דהיינו בית ישראל, יתן ענבים אך הוא הוציא רק פירות באושים, כלומר ישראל לא עסקו בצדק ובמשפט. לאור זאת טוענים אברבנאל ומלבי"ם כי ברירת המחדל של הגפן, שלא נתן פירות, להיות לענפים לצורך שימוש בהם כעץ, היא בעייתית כי סוכות הגפנים אינן חזקות כענפי עץ אחרים.

פרשנות זאת, אומרים אברבנאל ומלבי"ם, נובעת מהתפיסה שיהודים אינם מצטיינים בחוזקם הפיזי והם שייכים בעיקר ללימוד התורה. פירוש זה מתאים לפרטי עץ הגפן המתואר כעדין, שהתועלת שלו היא בפריו המיועד ליין (רוחניות), אבל ענפיו לא יצלחו למלאכה. אבל צריך לזכור שהתפיסה הזו החלה להשתרש בתקופה מאד מאוחרת. בתנ"ך עם ישראל לא מצטייר כעם שלא אמור להתעסק בדברים חומריים, אנחנו לא מוצאים תיאורים על עם רוחני ומעודן, העוסק רק בלימוד רוחני ומופשט, אלא דווקא על עם שאמור להתעסק בשדותיו, אך בצדק ובמשפט כדברי התורה 'וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ... וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ'.[3]

בקללת הגלות, כאשר פעמים רבות לא אפשרו ליהודים לעסוק בדברים חומריים, הם נהיו לעם הרבה יותר עדין.[4] אף משל יותם, המשווה את השופטים הראויים לזית לתאנה

---

[2] ישעיה ה, א-ז.

[3] דברים יא, יד.

[4] בשעה שהרומאים הם שניהלו את החיים החומריים בארץ, ולישראל נשאר הפן הרוחני בלבד בא רשב"י ולימד כי המציאות של 'וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ' היא דווקא במציאות שעם ישראל אינם עושים רצונו של מקום (ברכות לה ע"ב). התוספות שם נתקשו שאין זהו לכאורה פשטו של מקרא ותירצו שיש רמות שונות של עשיית רצונו של מקום. בכל אופן נראה כי פשטי המקראות ללא הפרשנות המאוחרת שנבעה ממציאות של שליטה

ולגפן ואת אבימלך לאטד[5] נותן תכונות של מלוכה לגפן ולא רק דימוי להתנהלות רוחנית המנותקת מחיי המעשה המדיניים בטחוניים וכלכליים.[6] ההבנה כי הגפן ראויה הייתה למלוכה באה לידי ביטוי גם בנבואת יחזקאל על ההנהגה, 'נשיאי ישראל', שנפלה ואינה יכולה יותר להושיע, כמו שנאמר להלן פרק יט:

> אִמֵּךְ כַּגֶּפֶן בְּדָמְךְ עַל מַיִם שְׁתוּלָה פֹּרִיָּה וַעֲנֻפָּה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים. וַיִּהְיוּ לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים וַתִּגְבַּהּ קוֹמָתוֹ עַל בֵּין עֲבֹתִים; וַיֵּרָא בְּגָבְהוֹ בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו... וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פֹּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא הָיָה בָהּ מַטֵּה עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל - מכאן שהגפן כן אמורה הייתה למשול בעצמה, אבל אש האויב היא זו שמנעה זאת.[7]

הענבים והזמורות - שתי קבוצות

המלבי"ם מדייק מהנאמר בפסוק ב 'מַה יִּהְיֶה עֵץ הַגֶּפֶן מִכָּל עֵץ הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר' שיש פה שתי קבוצות - יש את עץ הגפן ויש את עצי היער.[8] עצי היער הם העצים הפחות מבויתים, ג'ונגל, לעומת עץ הגפן. ובמשל מתואר עץ גפן שזמורה מתוכו התערבבה בעצי היער. הגפן מחולק לשני חלקים: יש את הענבים, שזו התוצרת היעילה; ואילו הענפים עצמם - אין בהם הרבה תועלת, לא ניתן להשתמש בזמורות להסקה ובטח שלא ליתדות. לעומת זאת, יש עצים שהם גם נושאי פירות, ובד בבד העץ עומד בזכות עצמו ויש לו התועלות שלו.

תחת האומות מורה שלישראל יש תפקיד גם בפן הגשמי כפי שביאר שם רבי ישמעאל. להרחבה ניתן לעיין בדברי הראי"ה קוק זצ"ל בספרו אורות, אורות התחיה פסקה ג.

[5] שופטים ט, ו-כ.

[6] רש"י שם מבאר כי הזית הוא משל לעתניאל בן קנז התאנה לדבורה הנביאה והגפן לגדעון. גדעון בוודאי שאינו מייצג את הפן של עבודת ה' המנותקת מפעילות כוחנית בעולם הזה.

[7] פסוקים י-יד.

[8] לאור קריאה זו אין צורך לומר שמדובר על גפן שונה מהגפן המוכרת בכרמים כפי שכתב רש"י בפירושו לפסוק ב, אלא שיש פה נבואה על שני גורמים שונים: הגפן בעלת הענבים והענפים והזמורות של עצי היער.

על פי זה נקרא את דברי הנביא כך: מַה יִּהְיֶה עֵץ הַגֶּפֶן מִכָּל עֵץ ? הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר - עץ הגפן לאחר שקטפו ממנו את הענבים, ואת זמורה - היא הושלכה בין עצי היער. היא לא מביאה כל תועלת לאחר שקטפו את הפרי. ואם חשבו שהיא תצלח להסקה - אֵת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ, וְתוֹכוֹ נָחָר - גם לא ניתן להפיק ממנה תועלת לאף מלאכה. קריאה שכזו בה עם ישראל מדומה לגפן שענפיה הוכלאו עם ענפים חזקים מצוייה גם בספר תהילים:

גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא אָרֶץ. כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ אַרְזֵי אֵל.[9]

יושבי ירושלים נמשלו לזמורה ויהודי בבל לענבים

יוצא אם ככה, שלא מתואר כאן עם חלוש; הנביא מתאר עץ גפן שקטפו ממנו את הענבים, ונותרו הזמורות. ובנמשל - הענבים הם הגולים לבבל והזמורות הן אנשי ירושלים. ה'ענבים' הוגלו לבבל, ואליהם פונה יחזקאל ואומר, ראו את אנשי ירושלים ה'זמורות'.

קריאה זו נראית מתאימה לנאמר ביחזקאל בפרק יז פסוק ח: אֶל שָׂדֶה טוֹב אֶל מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי לִהְיוֹת לְגֶפֶן אַדֶּרֶת. הרי שישראל (= הגפן) היו אמורים לכלול הן פירות טובים והן ענפים טובים. אמנם, בא מלך בבל ופיצל בין העיקר - פירות הגפן, לבין הענפים, וכפי שנאמר שם בפסוקים יב-יג:

[9] תהילים פ, ט-יא.

אֱמֹר נָא לְבֵית הַמֶּרִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה אֵלֶּה; אֱמֹר הִנֵּה בָא מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיִּקַּח אֶת מַלְכָּהּ וְאֶת שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה. וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית וַיַּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח.

היהודים אשר בבבל שמעו כל הזמן מיושבי ירושלים - אלוקים לא אתכם, אלוקים איתנו. אבל אומר יחזקאל שההיפך היה הנכון; אלה שגלו היו האליטה! בגלות יכניה גלו העשירונים העליונים, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה תרבותית. בירושלים נותרו אלה שלא היוו איום מבחינת השילטון הבבלי; לא חששו שהם ירימו ראש. יתר על כן, חז"ל מציינים ש'החרש והמסגר', שגלו בגלות יכניה,[10] לא היו רק ראשי התעשייה הביטחונית, שמהם חשש אולי נבוכדנצר, אלא גם האליטה הרוחנית, תלמידי החכמים.[11]

בנבואה זו אומר כאן הנביא - הם אלה שטוענים שאלוקים לא אתכם? להם יש את הזכות לומר את הדבר הזה? אתם הענבים! זה שהשארתי אותם שם זה לא אומר שהם האליטה. הם זמורה שנקטפו ממנה הענבים, ו'מהאש יצאו' ניצלו מגלות יכניה. אבל בגלל שלא שבו בתשובה, 'והאש תאכלם'. **וידַעְתֶּם** - אתם, אנשי בבל - כִּי אֲנִי ה' בְּשׁוּמִי אֶת פָּנַי **בָּהֶם** - באנשי ירושלים.

לאנשי ירושלים ניתנה ההזדמנות להיות הזמורות, שיצליחו במלאכתם להיות ליתד לתלות עליו את הכלים. והנמשל הוא להיות למצע ולתשתית שלאחר שישובו הגולים תהיה ממלכה שתקבל אותם. אמנם אנשי ירושלים לא חזרו בתשובה, והאש שניצתה הן בעשרת השבטים והן בגלות יכניה לא החזירה אותם בתשובה. על כן ענפים אלו נאכלו גם על ידי האש. לאור זאת באה תפילה שהקב"ה יקים מחדש את הזמורות שיקבלו את הענפים. כך אמר משורר תהילים בהמשך המזמור המקביל לפירקנו:

---

[10] מלכים ב כד, יד.
[11] גיטין פח ע"א.

אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן זֹאת וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל בֵּן אִמַּצְתָּה לָךְ. שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ.[12]

כפי שהראנו לעיל יש מהפרשנים שרצו לומר שהמילים 'מהאש יצאו' מתייחסות לעם ישראל שזכה לתורה שיצאה מהאש. אבל לפי פשטי המקראות לכאורה אי אפשר להתעלם ממה שכתוב במשל 'אֵת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ'. כלומר אש זו באה בתיאור של פורענות ומסתבר שזהו תיאור של הגלות;[13] ואלה שניצלו מהגלות הם אנשי ירושלים, כפי שהסברנו קודם לכן, ולכן אומר הנביא, יַעַן - הם, יושבי ירושלים - מָעֲלוּ מַעַל נְאֻם אֲדֹנָי אלהים - ולבסוף, וְיִדַּעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳, ואל תאמרו שה' לא אתכם. אני אמרתי כל הזמן שהם יגלו, והם ענו לי ה' איתנו, ובסופו של דבר אתם תראו שאני צדקתי. זה יאושש את אמינותו של יחזקאל.

---

[12] תהילים פ, טו-יז.

[13] רד"ק מבאר שהחלק האמצעי של הענף זו היא ירושלים. מצפון אכלה האש את עשרת השבטים ובדרומו אכלה האש את ערי יהודה שגלו. אמנם גלות יכניה כן פגעה בירושלים. על כן ניתן לומר כפי שביארנו שמדובר על כל יושבי ארץ ישראל שניצלו הן מהגלייית עשרת השבטים והן מהגלייית יכניה.

פרק טז

הנבואה שבפרק שלנו היא אחת הנבואות הקשות והתקיפות ביותר הקיימות, והיא מתארת את גנותה של ירושלים. לכן נחלקו התנאים במשנה האם מותר להפטיר בה.[1] להלכה פסקו שמותר, אמנם בפועל ברוב קהילות ישראל נהגו שלא להפטיר בה.[2]

תחילה נסקור במבט כללי את חלקו הראשון של הפרק ונראה מהן השאלות המתעוררות תוך כדי קריאת הפסוקים, ולאחר מכן נפנה להעמיק במשמעויות השונות העולות ממנו.

פסוקים א-ג: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, הוֹדַע אֶת יְרוּשָׁלַם אֶת תּוֹעֲבֹתֶיהָ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים לִירוּשָׁלַם, מְכֹרֹתַיִךְ - כמו מגרתיך, היכן שגרת[3] - וּמֹלְדֹתַיִךְ - היוחסין - מֵאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית - כלומר היוחסין שלך לא משהו שיש להתפאר בו.

כדי להבין עד כמה חמורים דברי הנביא פה, נשווה אותם לדברי נבואה שונים בתכלית של ישעיה הנביא המתייחס לייחוסו של עם ישראל;[4]

---

[1] מגילה כה ע"ב. יש נבואה דומה בחריפותה בספר יחזקאל, נבואת 'הַתִּשְׁפֹּט הַתִּשְׁפֹּט' (פרק כב) שמפטירים בה בפרשת קדושים, בגלל התועבות המוזכרות בסוף פרשת קדושים. אמנם, גם הפטרה זו רבים מקהילות בני אשכנז משתדלים שלא להפטיר, ובפועל יוצא לעיתים נדירות שמפטירים בה (בשנה מעוברת כאשר אחרי וקדושים נפרדות, ולא חל חול המועד או ר"ח באחת מהן - להרחבה ניתן לעיין בדברי הרמ"א בשו"ע או"ח סימן תכח ובמשנ"ב שם ס"ק כו).

[2] למנהג הרמב"ם (סדר התפילות המופיע בסוף ספר אהבה), וכך נוהגים חלק מקהילות התימנים, מפטירים בה בפרשת שמות, ולהלן נעסוק בטעם לכך.

[3] אותיות גיכ"ק מתחלפות, וכן רואים בפסוק 'לֹא תַלֵּךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ' (ויקרא יט, טז) שרכיל מלשון ריגול, וראו ברש"י שם. אמנם רבי יוסף אבן כספי בפירושו לפסוק זה התנגד נחרצות לומר כי ישנן תופעות של חילוף אותיות בלשון המקרא וטען כי הכוונה ללשון מכירה בהקשר של התמסרות. כלומר שעם ישראל נמחו עקבותיו מארץ כנען וכי נמסרו ממנה כל בני ישראל.

[4] ישעיה נא, א-ב.

שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי ה' הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַבְתֶּם וְאֶל מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם - התבוננו מיהם היסודות שלכם - הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל שָׂרָה תְּחוֹלָלְכֶם. כִּי אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ.

בפשטות, גם בנבואה שלנו במילים 'אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית' מתייחס יחזקאל לאברהם ולשרה. והנה הם באו מאור כשדים ולא מארץ האמורי, מדוע אם כן לבוא ולהגיד על אברהם שהוא מכונה אמורי? רד"ק ואברבנאל טענו שיש פה אמירה שהאבות התרבותיים של עם ישראל הם האמורי והחיתי, שכן ישראל התנהגו בדרכיהם. והרי שהנביא אומר לעם - גרתם בארץ האמורי והם מבחינתכם האבות הרוחניים והתרבותיים שלכם, הלכתם בדרכם.

אבל נשאלת השאלה, למה הפער הכל כך גדול הזה מול נבואת ישעיה, לבוא ולהגיד שעם ישראל כבר נוצר כביכול מהכנעני, מהאמורי ומהחיתי? את המענה לכך נקבל בהמשך.

משל הילדה המתפתחת לאשה בתנאי הישרדות

פסוקים ד-ה: וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הִוָּלֶדֶת אוֹתָךְ - כאשר נולדת - לֹא-כָרַת שָׁרֵךְ - לא הגיע אף אחד לחתוך את חבל הטבור - וּבַמַּיִם לֹא רֻחַצְתְּ לִמְשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחְתְּ וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ - ולנקות את הילדה שנולדה - לֹא חָסָה עָלַיִךְ עַיִן לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה, לְחֶמְלָה עָלַיִךְ; וַתֻּשְׁלְכִי אֶל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ - כלומר, אִמֵּךְ הַחִתִּית נטשה אותך, וְאָבִיךְ הָאֱמֹרִי גם הוא כבר מזמן לא בתמונה. איכשהו שרדה הילדה אבל הגוף נשאר בטינופו - 'גועל נפשך ' (רש"י).

פסוקים ו-ח: וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ; וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חְיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חְיִי - הקב"ה, שהוא המוצא את התינוקת, מבשר לה שהיא תשרוד למרות הלכלוך ודם הלידה שנשאר עליה, בְּדָמָיִךְ (רד"ק). יש להעיר כי בפסוקים לא רואים שבשלב זה הוא מטפל בה ומנקה אותה, אלא רק מעודד. רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ - נתתי לך לגדול ולפרוח, אבל בשדה, באופן לא מתורבת - וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים - הנערה גדלה והיא כבר מוכנה לתכשיטים (רד"ק) - שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה - מוכנה לחתונה, אבל עד עכשיו אף אחד לא טיפל בך, לא תרבת אותך - וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים - כבר אפשר להתחתן איתך - וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים וַתִּהְיִי לִי.

צריך להבין למה, במשל, הוא לא חמל עליה בעודה תינוקת ונתן לה בגדים וכדומה. למה הוא אפשר לה לגדול בצורת פרא שכזו, ורק לאחר שנים, כאשר היא הייתה מוכנה לחתונה הוא תרבת אותה.

פסוקים ט-לה: וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאָסֵכָה בַּשָּׁמֶן - הדמים עליה עד גיל החתונה, ורק אז הוא מגיע ומטפל בה - וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וָאַכַסֵּךְ מֶשִׁי וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל גְּרוֹנֵךְ. וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ, וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשׁ וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתְּ - התרגלת כבר למאכלי יוקרה - וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה - הגיעה למלוכה.

וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי כָלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי אלהים - אבל השם הזה שיצא לך בגויים הופנה לכיוונים שליליים - וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל שְׁמֵךְ - ניצלת את השם והפרסומת שיש לך - וַתִּשְׁפְּכִי אֶת תַּזְנוּתַיִךְ עַל

כָּל עוֹבֵר, לוֹ יֶהִי - אפשר לדמות את התיאור וַתִּשְׁפְּכִי אֶת תַּזְנוּתַיִךְ לכלי שממלאים וממלאים עד שכבר אין מקום ונשפך. כלומר כבר לא היו מספיק גברים בשביל אותה מטורפת שחיפשה עוד ועוד לחטוא (רד"ק).

וַתִּקָּחִי מִבְּגָדַיִךְ - שנתתי לך - וַתַּעֲשִׂי לָךְ בָּמוֹת טְלָאוֹת - אותה חוטאת השתמשה בבגדים שהבעל העניק לה כדי להציע את המיטה שעליה היא חוטאת - וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה - כלומר לא בצורה הגיונית וטבעית כפי שהדברים מתרחשים בדרך כלל והיו אמורים לבוא (רש"י). התיאור ממחיש את כפיות הטובה של אותה אסופית.

וַתִּקָּחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וַתַּעֲשִׂי לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי בָּם. וַתִּקְּחִי אֶת בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים - את הפסלים הללו. במקום שהזהב שנתן הבעל לאשתו לצורך התייפותה ישמש לקשר בין הבעל לאשה היא משתמשת בזה לזנות שלה - וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתְּ לִפְנֵיהֶם - לפני אותם צלמים (רבי יוסף קרא)[5] - וְלַחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ - כל מה שנתתי לך - וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיְהִי, נְאֻם ה' אלהים - כלומר הסתבר בדיעבד שאני נתתי את זה להם דרכך.

פסוקים כא-כב: תִּקְחִי אֶת בָּנַיִךְ וְאֶת בְּנוֹתַיִךְ אֲשֶׁר יָלַדְתְּ לִי, וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכֹל, הַמְעַט מִתַּזְנוּתָיִךְ - זה עוד כלום לעומת כל מה שעשית - וַתִּשְׁחָטִי אֶת בָּנַי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם - תיאור ברור של עבודת המולך[6] - וְאֶת כָּל תּוֹעֲבֹתַיִךְ

---

[5] לא נראה שהכוונה נתת אותם לפני הזונים איתך, שכן בפסוק יז הנושא הוא צלמי הזכר ואילו האזכור של החוטאים עמה מופיע בפסוק טו בלשון יחיד 'כל עובר' דבר שאינו מתאים למאזכר 'עליהם' בפסוקנו שנאמר בלשון רבים.

[6] ויקרא יח, כא. בירור השיטות כיצד היה פולחן המולך מובא שם ברמב"ן.

וְתַזְנֻתַיִךְ, לֹא זָכַרְתְּ אֶת יְמֵי נְעוּרָיִךְ בְּהְיוֹתֵךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ הָיִית - את לא זכרת את המצב בו היית בתחילה, כאשר באתי והוצאתי אותך משם.

וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל רָעָתֵךְ אוֹי אוֹי לָךְ נְאֻם אֲדֹנָי אלהים - איזה עונש מגיע לך אחרי דבר כזה - וַתִּבְנִי לָךְ גֹּב וַתַּעֲשִׂי לָךְ רָמָה בְּכָל רְחוֹב - חוטאת, ולא בחדרי חדרים. בנמשל הכוונה לבמות לעבודה זרה (גב = במות) - אֶל כָּל רֹאשׁ דֶּרֶךְ בָּנִית רָמָתֵךְ וַתְּתַעֲבִי אֶת יָפְיֵךְ - זה נעשה בצורה מבוזה כבר - וַתְּפַשְּׁקִי אֶת רַגְלַיִךְ לְכָל עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת תַּזְנוּתָיִךְ - תיאור חמור ביותר וחריג בתנ"ך, אשר מביע בוז ותיעוב. ריבונו של עולם לא רק מבטא את הצד האינטלקטואלי כאומר עשית מעשים שאינם ראויים, אלא מביע כביכול פן רגשי.

וַתִּזְנִי אֶל בְּנֵי מִצְרַיִם שְׁכֵנַיִךְ, גְּדֹלֵי בָשָׂר; וַתַּרְבִּי אֶת תַּזְנֻתֵךְ לְהַכְעִיסֵנִי. וְהִנֵּה נָטִיתִי יָדִי עָלַיִךְ וָאֶגְרַע חֻקֵּךְ - לא נתתי לך לאכול[7] - וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שֹׂנְאוֹתַיִךְ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים, הַנִּכְלָמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה - האויבים יתביישו ויהיו נבוכים מהאופן שבו יתנהגו היהודים (רד"ק)[8] - וַתִּזְנִי אֶל בְּנֵי אַשּׁוּר מִבִּלְתִּי שָׂבְעָתֵךְ - לא שבעת מספיק מהחטאים עם מצרים - וַתִּזְנִים וְגַם לֹא שָׂבָעַתְּ וַתַּרְבִּי אֶת תַּזְנוּתֵךְ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן כַּשְׂדִּימָה - ארץ כנען, שממנה כרתנו ברית עם הכשדים - וְגַם בְּזֹאת לֹא שָׂבַעַתְּ מָה אֲמַלֵּא לִבָּתֵךְ - כמה מקולקלת דרכך מלשון דרך אומללה (רש"י)[9] - נְאֻם אֲדֹנָי אלהים בַּעֲשׂוֹתֵךְ אֶת כָּל אֵלֶּה מַעֲשֵׂה אִשָּׁה זוֹנָה שַׁלָּטֶת - לא מדובר

---

[7] הגמרא (ביצה טז ע"א) למדה שהמינוח 'חוק' בא לעיתים במשמעות של מזון מהפסוק 'וְאָכְלוּ אֶת חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה' (בראשית מז, כב).

[8] נראה שהקושי בהסבר זה שהאויבים יהיו נבוכים ממעשי ישראל, גרם לרבנו יונתן בן עוזיאל (וציטטו אותו רש"י ורד"ק) להרחיב בתרגומו מילים שאינן בפסוק ולבאר כי אילו היו באים נביאים ומוכיחים את האויבים על חטאים כעין אלו, הרי שבניגוד לישראל האויבים כן היו מתביישים במעשיהם ושבים בתשובה.

[9] הפרשנים המסורתיים ביארו את המילה 'אֲמַלֵּא' בהקשר שלילי ולא בלשון של תמיהה, כיצד ניתן למול את לבבך. נראה שההקשר השלילי בהמשך הפסוק גרם להם לפרש כפי שפירשו.

באשה חלשה הזקוקה לכסף ולכן 'נאלצת' לעשות את מעשיה, אלא זו גבירה מאד חזקה שזו ההתנהגות שלה.

בְּבִנּוֹתַיִךְ גַּבֵּךְ בְּרֹאשׁ כָּל דֶּרֶךְ וָרָמָתֵךְ עָשִׂית בְּכָל רְחוֹב, וְלֹא הָיִית כַּזּוֹנָה לְקַלֵּס אֶתְנָן - הפרוצה שסבורה שהיא זקוקה לכסף, מואסת בעיקרון במעשים הללו, היא מקלסת את האתנן, לא את הזנות. אבל אצלך זה שונה - הָאִשָּׁה הַמְנָאָפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת זָרִים וְאַתְּ נָתַתְּ אֶת נְדָנַיִךְ לְכָל מְאַהֲבַיִךְ וַתְּשַׁחֲדִי אוֹתָם לָבוֹא אֵלַיִךְ מִסָּבִיב בְּתַזְנוּתָיִךְ וַיְהִי בָךְ הֵפֶךְ מִן הַנָּשִׁים בְּתַזְנוּתַיִךְ - אצלך המצב הפוך, את נותנת, את מוכנה לשלם ובלבד שתוכלי לחטוא - וְאַחֲרַיִךְ לֹא זוּנָה - מישהי ברמה שלך - וּבְתִתֵּךְ אֶתְנָן וְאֶתְנַן לֹא נִתַּן לָךְ וַתְּהִי לְהֶפֶךְ. לָכֵן זוֹנָה שִׁמְעִי דְּבַר ה׳.

הנמשל למיאוס והתיעוב

לאור התיאורים המבטאים באופן כה בוטה את המיאוס והתיעוב כלפי האישה, נשאלת השאלה מה הנמשל של כל זה. לפי הפרשנות הקלאסית של חז"ל, המוכרת לנו גם מההגדה של פסח, הנמשל הוא שנות השעבוד של עם ישראל למצרים, כאשר מצבם היה קשה ביותר, כפי שחז"ל אומרים שהם היו שקועים במ"ט שערי טומאה.[10] הנביא מתאר במשל את התינוקת כמסכנה, בגלל ההורים וההזנחה. הוא לא בא אליה בביקורת על התנהגותה, אלא 'אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית'. על פי זה גם ההמשך מתאים, כאשר הקב"ה אומר אני הוצאתי אותך ממצרים ואת חטאת בארץ ישראל.[11]

---

[10] זוהר חדש, יתרו, דף לט ע"א.

[11] וזה קשור גם לנבואה אחרת של יחזקאל בפרק כ על כך שעם ישראל היה שקוע מאד בעבודה זרה במצרים.

אבל, בעניותי, הסבר זה לא פשוט והוא מעורר כמה שאלות;

- ראשית, מדוע מציין הנביא את ההשפעה האמורית והחיתית, 'אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית', כאשר מדובר על שעבוד מצרים. הרי חז"ל אומרים שעם ישראל במצרים היה שקוע במ"ט שערי טומאה, כיצד הוא התדרדר לעבודה זרה? בפשטות, הוא הושפע מהמצרים, בני ישראל הרי חיו מאות שנים במצרים, ומסתבר שהושפעו מתרבותה.[12] ואם ככה, היה לכאורה מתאים יותר לציין את אָבִיךְ וְאִמֵּךְ כמצריים, כי 'אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית' מתייחסים לארץ כנען.

- שנית, בפרק הקודם, כזכור, התנבא יחזקאל על יושבי ירושלים. הנבואה בפרק שלנו, גם היא כהמשך הדברים, פונה אל יושבי ירושלים, כפי שאומר הנביא בפתיחת הדברים 'הוֹדַע אֶת יְרוּשָׁלַם אֶת תּוֹעֲבֹתֶיהָ ', ולא אל כלל עם ישראל. ולכן תמוה לכאורה לבוא ולומר 'אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית ' כי הנבואה לא מתייחסת לאבות ולא פונה לכלל עם ישראל. ואם רוצים לקשר זאת לארץ כנען, היינו לירושלים, ומפרשים ש'אָבִיךְ הָאֱמֹרִי' זה הר המוריה, 'וְאִמֵּךְ חִתִּית', הכוונה לחיתיים שחיו באזור ההוא, שוב לא ברור הקשר לשעבוד מצרים כי מדובר על תקופה אחרת.

- ושלישית, הנביא מתאר שעם ישראל הגיע למלוכה אדירה ומאותה נקודה התדרדר והחל לחטוא והמשיך לחטוא... אם הנמשל הוא שעבוד מצרים, אז ניתן להבין שנקודת השפל המתוארת במשל היא השעבוד כמובן, ונקודת השיא, המתארת את האשה מוכנה ומתייפה היא יציאת מצרים ומעמד הר

[12] כפי שמתאר יחזקאל בנבואתו בפרק כ.

סיני.[13] לאחר מכן מתאר הנביא התדרדרות ובפשטות הכוונה לחטא העגל,[14] כאשר הזנות המתמשכת מסמלת את המשך החטאים של האומה. לכאורה המעבר בין חטא העגל לחטאי הבריתות שנכרתו עם אשור ועם מצרים[15] מהיר מידי, ולבסוף מתמקדים הפסוקים בעשרות השנים האחרונות מתוך כל התקופה הארוכה הזו.

הנמשל - מלכות שלמה והבריתות עם העמים

ולכן, לאור השאלות שהעלנו, נראה להציע כיוון שונה ולומר שהנמשל הוא מלכות שלמה. כך ניתן להבין היטב את הביטויים 'וַתִּצָּלְחִי לְמָלוּכָה... וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם...'[16] המתייחסים כמובן למלכות ממש, היא מלכות שלמה, ולעושר והשגשוג הכלכלי ששררו אז,[17] וכן את הנפילה וההתדרדרות, שהן החיבור לתרבויות העמים והבריתות עימהם.[18] כך גם ניתן להסביר שהפרק שלנו מתאר את מאות השנים שחלפו ממלכות שלמה ועד לבריתות עם העמים בסוף מלכות יהודה, מכיוון שאלה היו סימפטומים שונים לאותה מחלה מתמשכת שהחלה שנים רבות קודם לכן, והיא היחסים עם העמים האחרים. על כך קבלו הנביאים באומרם שהעמים לא יעניקו לעם ישראל את מבוקשתו. הברית שהמצרים כרתו עימם, לא החזיקה מעמד שכן בפועל המצרים יצאו ממצרים אך נסוגו

---

[13] וכן תרגם רבנו יונתן בן עוזיאל בפסוק יא. לפי זה מסתבר שהחתונה המתוארת במשל היא מתן תורה, וזאת כפי שאומרים חז"ל (משנה תענית ד, ח) על הפסוק בשיר השירים (ג, יא): 'צְאֶינָה וּרְאֶינָה... בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ'.

[14] וכן פירש רש"י.

[15] המתוארים בפסוקים כו-כח.

[16] פסוקים יג-יד.

[17] כמתואר במלכים א פרק י.

[18] כפי שמתואר שם בפרק יא.

לאחוריהם לנוכח האיום הבבלי.[19] וכן קרה כאשר המצרים הגלו את יהואחז, והבבלים לא סייעו, אף על פי שהייתה ברית כרותה בינם לבין יאשיהו המלך. כלומר לעמים כולם היו אינטרסים משלהם, והם לא סייעו לעם ישראל אם לא ראו השלכות עליהם.

יוצא אם כן שאותה פרוצה מהמשל, אשר מוכנה לשלם ולתת את האתנן שלה לאחרים, היא בנמשל ההתנהלות של עם ישראל כלפי העמים, כאשר עם ישראל היה מוכן להביע את תמיכתו בעמים ולתת את הבטחתו לסייע ולא קיבל בסופו של דבר מאומה בתמורה.

יתר על כן, ראינו כמה פעמים שהסיבה שהנביאים שללו באופן שיטתי את הבריתות הללו מכל וכל הייתה, כי הבריתות הביאו עימן תמורות תרבותיות שליליות; אצל שלמה המלך, שהעלה את קרנה של הממלכה, אנו מוצאים שהקב"ה הוכיח אותו בגלל המחיר הרוחני של אותן בריתות והנישואין עם נשים מאותם העמים, וכדברי הכתוב:

> אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב בָּהָר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלָם; וּלְמֹלֶךְ, שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן. וְכֵן עָשָׂה לְכָל נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת, מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת לֵאלֹהֵיהֶן. וַיִּתְאַנַּף ה' בִּשְׁלֹמֹה כִּי נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם וְצִוָּה אֵלָיו עַל הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי לֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים; וְלֹא שָׁמַר אֵת אֲשֶׁר צִוָּה ה'. וַיֹּאמֶר ה' לִשְׁלֹמֹה, יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ לְעַבְדֶּךָ.[20]

כאשר אחאב כרת ברית עם צור (ברית שהביאה לתנופה כלכלית אדירה) אליהו הנביא הוכיח ושלל זאת בגלל ה'נדוניה' שהתלוותה לכך, איזבל.[21] כאשר חזקיהו כרת ברית

---

[19] לפי דרשת חז"ל (איכה רבה ד, כ), שגלגלות המצרים שטבעו בים סוף צפו, והמצרים אמרו אנו לא נציל את אלו שטבעו את אבותינו. שוב רואים את ההקשר של היחס לבריתות העמים משחר ההיסטוריה ועד החורבן, כרצף אחד.

[20] מלכים א יא, ז-יא.

[21] שם כא, כה.

עם מצרים אמר לו הנביא ישעיה: 'וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל'.[22] הנביאים ידעו לומר שהעם עתיד לשלם מחיר אמוני ותרבותי כבד על כל אותן בריתות, כי העבודה הזרה תחלחל בוודאות, ולכן התנגדו להן.

תולדות ירושלים כרקע להבנת הנבואה בפרקנו

הנבואה בפרקנו פותחת בדברים לירושלים, ועל מנת להבין את ההקשר, עלינו להיזכר במלחמה שהתרחשה לאחר שעם ישראל נכנס לארץ ישראל, מלחמת מלכי הדרום. קורותיה של המלחמה מתוארים בספר יהושע;[23]

> וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנִי-צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם כִּי לָכַד יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעַי וַיַּחֲרִימָהּ... וְכִי הִשְׁלִימוּ יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן אֶת יִשְׂרָאֵל... וַיִּשְׁלַח... לֵאמֹר, עֲלוּ אֵלַי וְעִזְרֵנִי וְנַכֶּה אֶת גִּבְעוֹן כִּי הִשְׁלִימָה אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֵּאָסְפוּ וַיַּעֲלוּ... וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ... וַיְהֻמֵּם ה' לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם מַכָּה גְדוֹלָה...

יהושע מנצח את המלכים כולם, ולאחר מכן כובש את הערים שמשלו בהן, אשר אחת מתוכן היא ירושלים. והפסוקים מתארים מה עלה בגורלו של השטח יחד עם ערים אחרות שנפלו הן ומלכיהן ביד ישראל;[24]

> מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד, מֶלֶךְ הָעַי אֲשֶׁר מִצַּד בֵּית אֵל אֶחָד, מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם אֶחָד...

נחלת ירושלים היוותה לאחר מכן את הגבול הצפוני של בני יהודה, כפי שנאמר על גבולות נחלת יהודה וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן-הִנֹּם אֶל כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא יְרוּשָׁלָם.[25]

---

[22] ישעיה לא, ג.
[23] פרק י, א-כח.
[24] יהושע יב, ט-י.
[25] שם טו, ח.

כלומר גבול יהודה עובר בירושלים. מה עשו בפועל בשטח הזה? מתואר לנו בתחילת ספר שופטים:[26]

וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי חָרֶב וְאֶת הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ.

זאת אומרת שלא הסתפקו בהריגת המלך, אלא סימנו את הגבול, כבשו את המקום ושרפו אותו. מאידך, כבר בזמן יהושע מצאנו קושי בכיבוש העיר כפי שנאמר 'וְאֶת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לֹא יָכְלוּ בְנֵי-יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם; וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם, עַד הַיּוֹם הַזֶּה'.[27] לא חלף זמן רב, והתרחש הסיפור של פילגש בגבעה.[28] כזכור, הסיפור קרה בעיר יבוס (היא ירושלים) שהייתה עיר נכרית בתקופה ההיא, וכך מסופר שם:

הֵם עִם יְבוּס - הגיעו לקראת ירושלים - וְהַיּוֹם רַד מְאֹד - החשיך ממש - וַיֹּאמֶר הַנַּעַר אֶל אֲדֹנָיו לְכָה נָּא וְנָסוּרָה אֶל עִיר הַיְבוּסִי הַזֹּאת, וְנָלִין בָּהּ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָיו, לֹא נָסוּר אֶל עִיר נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵנָּה.

ונשאלת השאלה, הלא העיר נכבשה בימות יהושע, וכיצד זה שתקופה לא ארוכה לאחר מכן היא **לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל**? ולא רק שהיא הייתה נכרית אלא, כפי שאנחנו למדים מספר שמואל,[29] כאשר דוד רצה לכבוש את ירושלים עמד בפניו אתגר מלחמתי קשה.[30]

---

[26] א, ח.

[27] יהושע טו, סג.

[28] שופטים פרק יט. במקרא מופיע הסיפור הרבה יותר מאוחר אך מצאנו את חז"ל טוענים שפילגש בגבעה הוא פרק שלא בזמנו (סדר עולם רבה פרק יב).

[29] שמואל ב ה, ו-ח.

[30] הרלב"ג (שופטים יט, יב) ביאר כי בזמן יהושע רק היכו את העיר ולא כבשו אותה ואילו המלחמה בתחילת ספר שופטים הייתה לאחר סיפור פילגש בגבעה. מסתבר שהבין רלב"ג שהחלק היבוסי לא נכבש בזמן יהושע ואם כן אותו כבשו ישראל בתחילת ספר שופטים. אמנם הדבר לא מבאר מדוע בזמן דוד היה צורך לכבוש שוב את העיר.

הרב יואל בן נון,[31] עונה על השאלה הזו מתוך ההבנה כי ירושלים הייתה ממוקמת על הגבול בין יהודה לבנימין. אז יהודה טיפחו את אזור חברון, ובנימין טיפחו את אזור רמת בנימין, ירושלים נותרה כך בין לבין, ואז כבשו את העיר! אבל מיד אחרי שכבשו אותה ירדו לעמק, שהוא מבחינה טופוגרפית הרבה יותר יעיל. ירושלים היא מזרחית ביחס ל'דרך ההר',[32] היא לא מהווה נקודה על הציר הזה, ולולא הר המוריה והמאורעות ההיסטוריים שארעו עליו כגון העקידה, לא היה בה עניין מיוחד.[33]

ירושלים לא הייתה ידועה באותה תקופה כעיר מקודשת. אנחנו מוצאים בהמשך מאבקים גדולים בעניין זה, כאשר ירבעם טען ששכם היא המקודשת. וחז"ל מסבירים שדוד המלך ושמואל הנביא חיפשו את מיקומה של העיר המקודשת על פי מילות הפסוק 'וּבֵין כְּתֵיפָיו שָׁכֵן',[34] ומצאו את ירושלים, אבל היא לא הייתה מוכרת.[35] ולכן לא ממש התייחסו אליה, וחיו בה נכרים. כאשר בני ישראל כבשו אותה, הם שרפו את המקום וירדו לכיוון העמק, ואז התיישבו בה שוב נכרים והתבצרו בה. ואז, לאחר מאות שנים כאשר רצו בני ישראל לשוב אל המקום הם מצאו אוכלוסיה ותיקה מבוצרת חזק על צוק של הר וממאנת 'להתפנות' מרצון.

---

[31] דבריו מובאים באתר 929, שופטים פרק יט.

[32] דרך גב ההר היא הציר שמתחיל בחברון ופונה לכיוון ההרים, לכיוון בנימין ובהמשך לכיוון שכם.

[33] הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פ' מה) הביא סיבות רוחניות ומוסריות מדוע העלים הקב"ה את מקום המקדש עד זמן דוד. נראה כי הדרך להעלים את מקום המקדש הייתה בציווי לאברהם לעקוד את בנו במקום לא צפוי ולא אסטרטגי 'עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ' (בראשית כב, ב).

[34] דברים לג, יב ובגמרא זבחים נד ע"ב.

[35] הרמב"ם במורה נבוכים כותב שהקב"ה העלים את המיקום בכוונה תחילה, כדי שלא יהפכו אותו למקום עבודה זרה.

הנמשל - מצבה של ירושלים

ונראה שתולדות העיר ירושלים ומצבה מתחילת התהוותה משתקפים כאן בנבואת יחזקאל. ירושלים מתוארת כמקום נידח שהוזנח. והקב"ה בא ואומר כביכול, אם אתם לא מגלים התעניינות בעיר, זו בעיה רוחנית. אם שטח הגבול בין יהודה לבנימין הוא שטח לא רצוי, זה אומר שהם עדיין לא הגיעו לממלכה אחת. הראשון שהחל לקדם את נושא ירושלים היה זה שרצה לאחד את יהודה ובנימין - דוד המלך. ואת התקופה הזו, שבה החלה העיר לזכות לעדנה, מתאר כאן הנביא במילים 'וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה'. והוא ממשיך ומבכה על התוצאה, שאמנם 'וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם' אבל כרתו בריתות עם כל העמים.

לפי זה גם נוכל להבין את משמעות היחוס אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית; זו אכן ירושלים, שמלפנים ישבו בה יבוסים וכנענים, ולא בכדי היא מכונה 'ארץ המוריה' על שם האמוריים שגרו בה,[36] והנביא רוצה לומר לא יצאתם מזה, אתם עדיין תחת השפעת התרבויות של ירושלים. ומה שמתואר על אותה תינוקת מגואלת בדם אשר האיש ממתין לה מתי תהיה מוכנה, הוא בנמשל 'בְּהַר ה' יֵרָאֶה' - הקב"ה חפץ בירושלים ויום יבוא וזה יתממש כי יש לה עתיד.

ההבנה שיחזקאל מתייחס למצבה של ירושלים ולא של עם ישראל, מקבלת תימוכין גם מתיאורי הענישה בפרק שלנו; הנביא (בפסוקים מו-נז) אומר כאן בין היתר, תראי איזו ענישה מקלה נקטתי כלפי אחיותייך, סדום ושומרון, לעומתך. אם נאמר שהנבואה מדברת על האבות של האומה והאומה שיצאה מהם, לא שייך להתייחס אל שומרון

---

[36] בראשית כב, ב וברשב"ם שם. הפיכת המקום למקדש נתנה משמעות מאוחרת לשם מוריה וכפי שדרשו חז"ל (בראשית רבה נה, ז) שמשם יוצאה הוראה לישראל. טענת יחזקאל היא שאת הסממנים האמוריים לא הצליחו ישראל לשנות לסממני תורה והוראה.

כאחות של האומה שהרי עשרת השבטים אף הם בני האבות. אמנם, אם, כפי שביארנו, הנבואה מדברת על ירושלים אזי ניתן לעמת אותה עם שומרון וסדום. אף הכיוונים של סדום מדרום ושומרון מצפון, המוזכרים בפסוק מו, מעידים שישנה התייחסות לעיר ירושלים עצמה ולא לעם שגר ביהודה, שכן ממלכת יהודה רובה היא מערבית לסדום ולא צפונית לה.

משמעות הביטוי הִשְׂפַּךְ נְחֻשְׁתֵּךְ

פסוק לו: כֹּה אָמַר ה' אלהים יַעַן הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ וַתִּגָּלֶה עֶרְוָתֵךְ בְּתַזְנוּתַיִךְ עַל מְאַהֲבָיִךְ; וְעַל כָּל גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְכִדְמֵי בָנַיִךְ אֲשֶׁר נָתַתְּ לָהֶם.

מלבד המסר המוכיח על החטאים, מהי המשמעות הפשוטה של המילים 'הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ'? רש"י ורד"ק מפרשים שהמילה נְחֻשְׁתֵּךְ היא כינוי לתחתית הסיר, המלוכלכת (בימים ההם היה מקובל ליצר סירים מנחושת), כביכול נחשפו שוליה של אותה פרוצה. אבל לכאורה תמוה לכנות את השוליים בתואר נחושת, מה גם שהביטוי הרווח הוא גילוי שוליים.[37]

אפשר לפרש על דרך הפשט על יסוד דברים שמביא פרופסור גרשון ברין;[38] בשפה השמית העתיקה, אכדית, מכונה הזיבה היוצאת מגוף אשה בתקופה שאיננה טהורה **נחושה**, וממילא זה מתיישב עם הפועל שפיכה. יוצא שבמילים **הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ וַתִּגָּלֶה עֶרְוָתֵךְ** מוכיח הנביא ואומר - אשה נורמטיבית מסתירה תופעה זו מאנשים אחרים, ואילו הפרוצה המתוארת כאן חשפה את גופה וכולם יכלו להבחין בזיבתה.

---

[37] כגון בירמיה יג, כב.
[38] עולם התנ"ך על פרקנו עמ' 76.

אבסורד וצביעות במשל ובנמשל

פסוק לז: לָכֵן הִנְנִי מְקַבֵּץ אֶת כָּל מְאַהֲבַיִךְ אֲשֶׁר עָרַבְתְּ עֲלֵיהֶם - חשבת שקיימים יחסים טובים ביניכם - וְאֶת כָּל אֲשֶׁר אָהַבְתְּ עַל כָּל אֲשֶׁר שָׂנֵאת - אלה שחשבת שהם אוהבים יצטרפו לשונאים שלך - וְקִבַּצְתִּי אֹתָם עָלַיִךְ מִסָּבִיב וְגִלֵּיתִי עֶרְוָתֵךְ אֲלֵהֶם וְרָאוּ אֶת כָּל עֶרְוָתֵךְ.

מן הפסוק ניתן להבין שהפרוצה תיענש על חטאיה בידי אותם אלה שאיתם היא חטאה. כעת, לעיתים קרובות, כאשר מובאים משלים בתנ"ך, אנחנו נוטים להזדרז ולחפש מהו הנמשל,[39] כגון אצלנו - החטא הוא עבודה זרה והעונש הוא הגלות. אבל אי אפשר להתעלם מכך שבמקרא מופיע גם המשל, ומבחינה מתודית (בודאי כאשר הוא כה מפורט) יש לנו הרבה מה ללמוד ממנו כדי להבין בצורה יותר מדויקת את הנמשל.[40] ובהקשר שלנו, צריך להבין פרט זה, מדוע החוטאים עם הפרוצה הם אלה שיענישו אותה. לכאורה, הבעל אמור לכעוס ויש לו אינטרס כאן, אבל מה האינטרס שלהם להעניש אותה?

נראה שהתנ"ך בחר להציג את הדברים באופן שימחיש את האבסורד והצביעות. כביכול, ניצבת אותה אשה בבית המשפט, כאשר מולה עומדים הקטגור והשופט, ומוכיחים אותה בשם המוסר והצדק על התנהגותה הנלוזה, בה בשעה שהם עצמם חטאו איתה.[41] הפרוצה מצידה טוענת כלפיהם, הלא אתם הייתם לצידי, והם מגלגלים זאת

---

[39] במיוחד קורה הדבר כאשר המשל מתאר חוסר צניעות באופן בוטה, כגון אצלנו, אבל גם כאשר לומדים את שיר השירים שהוא משל חיובי המתאר אהבה יפה בין איש לאשה, קיימת נטייה שלא להעמיק בפרטי המשל.

[40] הרלב"ג (במשלי א, ו) מבאר את הצורך להעמיק בהבנת המשל עצמו על מנת להבין נכון את הנמשל.

[41] נראה שסיפור אמנון ותמר (שמואל ב יג) אינו דומה, כי לאמנון הייתה ציפייה של אהבה כלפיה ,ומראש, לעניות דעתי, הוא לא רצה לנצל אותה כפרוצה בשוק וללכת. אלא שהוא אהב אותה מאד (זה מה שהוא סיפר

שוב לכיוונה וגוערים בה על כך שהיא מאשימה אנשים בדרגתם בהאשמה כזאת... בנמשל הכוונה היא לעמים שהיה להם אינטרס משותף עם ישראל, אבל זה לא מנע מהם לבגוד בהם.[42]

העמים הנבגדים מענישים

אפשר להסביר את הענישה של ישראל על ידי העמים בדרך נוספת; כפי שהערנו לעיל, לפי התיאורים בפרק שלנו לא מדובר כאן על מקרה 'קלאסי' של פריצות, כאשר האיש מחפש פורקן ליצרו והאשה מעוניינת בכסף.[43] אלא, כמו שכתוב בפסוק לד, 'וַתְּהִי לְהֶפֶךְ', הפרוצה היא זו ששילמה כדי לחטוא. ולכן, יתכן ואותם נואפים הגיעו למסקנה שהמטרה שלה איננה ניאוף, אלא הבעת אהבה ורצון ממשי להתחתן. אלא שהם לא היו מודעים לכך, כל אחד בפני עצמו, שזו ההתנהלות שלה גם ביחס לאחרים. כאשר התרמית מתגלה לכולם, הם חשו נבגדים ומובן מדוע היה להם אינטרס להעניש אותה.

על פי הסבר זה, ניתן להבין היטב את פרטי הנמשל, היינו יחס העמים לישראל. מצרים כרתה ברית עם כמה עמים כדי לעצור את בבל.[44] בין היתר, נכרתה ברית עם יהויקים והמצרים היו משוכנעים שממלכת יהודה איתם. (ניתן אף לשער שבשלבים מסוימים הם גם היו מעוניינים לסייע לבצר את יהודה כי היה להם אינטרס). והנה לפתע הסתבר שצדקיהו, מלך אחר ביהודה, כרת ברית עם הבבלים.[45] ברור שהמצרים היו מאד לא מרוצים מכך. לאחר כמה שנים, שוב התהפכות; צדקיהו, שהומלך על ידי נבוכדנצר כי

ליונדב) והיה מאוכזב ביותר מכך שהיא לא רוצה אותו. כתוצאה מכך הוא לא עמד בזה ואנס אותה, ואז, מתוסכל מהתנהגותו שלו, הוציא עליה את כעסו.

[42] כעימות לגישה צבועה זו באה ההלכה וקבעה כי גבר שחטא בעריות לא יבדקו המים המאררים את אשתו (סוטה כח, ע"א).

[43] כפי שמתאר הרמב"ם בהלכות אישות פ"א ה"ד.

[44] ירמיה כז; לז, ז.

[45] מלכים ב כד, א.

ערק לצידו והוכיח שהוא כביכול פרו-בבלי, הלך שוב עם המצרים.[46] עכשיו מצאו עצמם הבבלים נבגדים.

גם היחסים עם הפלשתים משקפים מציאות דומה.[47] המצרים פנו לפלשתים בהצעה להצטרף לברית איתם נגד בבל. הפלשתים מצידם התלבטו האם לשמור על ניטרליות או לבחור צד. הם חששו מאחר ובסבב הקודם, כאשר הם חברו למצרים, באו האשורים שהיו אויבי מצרים, והיכו בהם קשות.[48] המצרים שכנעו אותם להצטרף בטענה שהם לא לבד, כל המזרח התיכון יחד בסיפור הזה, יהודה ועמון וכו'. והנה לפתע הם שומעים שיהודה ערקה לצד השני... הם קפצו לעגלה ואז יהודה עזבה אותם.

יוצא שכל העמים הללו חשו נבגדים וכעוסים מאד והיה להם אינטרס גדול להכות בממלכת יהודה. והדברים מתיישבים היטב עם ההסבר שהבאנו לעיל בעניין המשל, כאשר החוטאים חשו נבגדים בידי האישה ורצו להענישה.

אלא שהסבר זה מעורר לכאורה שאלה; אם יש נימוק לכך שכל העמים הללו השתתפו בענישה של יהודה, יש בכך משום הצדקה כביכול למעשיהם, ומנגד, אנחנו רואים בנבואות שונות,[49] כולל כאלו של יחזקאל,[50] שהנביאים הוכיחו בחריפות את העמים על כך שהם נטלו חלק בחורבן, אז למה באים אליהם בטענות? אלא שברור שהיו להם האינטרסים שלהם, וגם הם, אם הייתה להם ההזדמנות, היו קופצים מהעגלה (וכפי שממלכת אדום עשתה זאת וברגע האחרון ערקה לטובת בבל - תהילים קלז, ז), למשל.

---

[46] דברי הימים ב לו, יג.

[47] הפלשתים היו עם קטן באזור. היחסים עימם ידעו עליות ומורדות; בתקופת השופטים הם הציקו רבות, לאחר מכן בזמן מלכות דוד פחות, אבל בתקופת ממלכת ישראל שוב חלה הידרדרות והיו מלחמות (כגון בימי בעשא, מלכים א טו, כז).

[48] ישעיה יד, כח-לב.

[49] כגון נבואה לבני עמון בירמיה מט, א, ועל אשור ובבל שם נ, יז-יח.

[50] כגון נבואותיו על עמון ומואב על שהשתתפו בחורבן יהודה בפרק כה.

ניתן לקשר זאת קצת להסבר הראשון שהבאנו בעניין הענישה של הפרוצה בידי החוטאים, שהיה כאן מצג של צביעות מצד העמים ולכן הוכיחו אותם הנביאים.

אבל ללא ספק היה גם המניע של הנקמנות על הרקע של הבריתות ההפוכות מצד יהודה. ואולי זו אחת הסיבות לכך שהנביאים דיברו כל כך בגנות חילול השבועה לנבוכדנצר; מצד הנראות של ירושלים בעיני העמים.[51]

מבט סוציו-היסטורי על מעשה הבגידה

פסוק לט: וְנָתַתִּי אֹתָךְ בְּיָדָם וְהָרְסוּ גַּבֵּךְ וְנִתְּצוּ רָמֹתַיִךְ וְהִפְשִׁיטוּ אוֹתָךְ בְּגָדַיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ; וְהִנִּיחוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה.

הנמשל של הפסוק הזה נראה מאד ברור; הממלכה עתידה להתפורר וכל מי שיוכל, ישלח את ידו ברכוש, בעבדים וכן הלאה. אבל אם נתבונן בפרטי המשל, בהתאם למה שהזכרנו לעיל אודות חשיבות העניין, נראה שגם הם לכשעצמם מובנים. פרופסור רימון כשר[52] מביא שמצאו בסוריה, על נהר פרת, כתבים עתיקים הכוללים חוקים שונים שנהגו במסופוטמיה בעת העתיקה. בין היתר היה מקובל אז שכאשר בעל היה מגרש את אשתו על רקע של בגידה מצידה, אז מלבד זה שהוא לא היה מחויב כלפיה מבחינה כלכלית, היה מתקיים איזשהו טקס גירושין שבמהלכו הוא היה מפשיט אותה מבגדיה ומצהיר שתצא כמו שהיא. הלך הרוח שעמד מאחורי הדברים היה, אני קניתי לך את כל התכשיטים והבגדים, כדי שתהיי אשתי, וכעת, לאור מעשייך, לא תוכלי לקחת את כל זה איתך; תקחי רק את מה שאת.

---

[51] דברי הימים ב לו, יג.

[52] מקרא לישראל על יחזקאל, חלק א עמ' 340.

הפרטים הללו מתאימים במדויק למה שמתואר כאן בפרקנו, 'וְהִפְשִׁיטוּ אוֹתָךְ בִּגָדַיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ וְהִנִּיחוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה', ומחזקים את הנחת היסוד שאודותיה הרחבנו קודם לכן, שהעמים חשו נבגדים. כי המקרה הוא מקרה של **בעל** נבגד ולא **חוטא** שפנה ביודעין לפרוצה. בזמן מלכות צדקיהו, יהודה היא זו שמתוך להט כרתה בריתות עם העמים, בכדי לא לאפשר לבבל להשתלט על האזור, ולאחר מכן הלך צדקיהו מאחורי גבם וכרת ברית עם הבבלים, כך שהם נותרו חשופים לצבא הבבלי וברור שהרגישו נבגדים.

לפני שנראה את הדברים כפי שהם מתוארים בירמיה פרק כז,[53] נקדים ונאמר שבתקופה ההיא התחולל קרב כרכמיש בין בבל לבין אשור ומצרים. ביהודה מלך מטעם המצרים יהויקים, ועמדה בפניו שאלה האם להמשיך ולתמוך במצרים לנוכח ניצחונם של הבבלים. כבר אז החל הנביא ירמיה להתרות במלך שלא לתפוס צד, ולא לארגן מרד נגד הבבלים. בתקופת צדקיהו עולה שוב הסוגייה, ומתאספים נציגי העמים בירושלים כדי לגבש עמדה, וירמיה שב ומתרה באותו סגנון;[54]

> בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל יִרְמְיָה מֵאֵת ה' לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה' אֵלַי, עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם עַל צַוָּארֶךָ וְשִׁלַּחְתָּם אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם, וְאֶל מֶלֶךְ מוֹאָב, וְאֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן, וְאֶל מֶלֶךְ צֹר, וְאֶל מֶלֶךְ צִידוֹן, בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם, אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה - המלכים הללו שלחו צירים לירושלים והקב"ה מורה לירמיה להגיע למפגש ולהעביר להם את המסר - וְצִוִּיתָ אֹתָם אֶל אֲדֹנֵיהֶם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כֹּה תֹאמְרוּ אֶל אֲדֹנֵיכֶם: אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת הָאָרֶץ אֶת הָאָדָם וְאֶת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכֹחִי

---

[53] ישנה לכאורה סתירה בין הכותרת של פרק זה, בה מצוין שהיה זה בימי יהויקים, לבין המשך הפרק בו מדובר על תקופת צדקיהו. נכתב רבות על קושי זה ואכמ"ל. מומלץ לעיין בדברי ראב"ע בפתיחתו לפירוש ספר דניאל.

[54] עוד על נבואה זו ראו בדברינו לעיל בפרק ז.

הַגָּדוֹל וּבְזְרוֹעִי הַנְּטוּיָה וּנְתַתִּיהָ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָי. וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי - ולכן אל תמרדו בו.

בעקבות דברי ירמיה, מסתבר לומר שעמי האזור חששו מנקיטת צעדים של מרד נגד הבבלים, והנה בא צדקיהו ועורק לצד הנגדי; הוא כורת ברית עם בבל, אבל גם הברית הזו לא מחזיקה מעמד זמן רב כי הוא שב לתמוך במצרים. והעמים לא מקבלים זאת בצורה טובה. ואם מביטים על המאקרו, היינו ירושלים לדורותיה, אז ודאי שרואים התנהלות שיטתית של חוסר עקביות.

זימה במשמעות של תכנון

פסוק מג: יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַרְתְּ אֶת יְמֵי נְעוּרַיִךְ - כאשר היית עזובה - וַתִּרְגְּזִי לִי בְּכָל אֵלֶּה וְגַם אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי נְאֻם ה' אלהים, וְלֹא עָשִׂית אֶת הַזִּמָּה עַל כָּל תּוֹעֲבֹתָיִךְ.

לכאורה המסר כאן חיובי כלפי האישה, שלא עשתה את הזימה, ומה מקום למסר כזה בנבואה זו? אז המלבי"ם קורא את זה כשאלה, כביכול יש סימן שאלה בסוף. אפשר גם לומר, שהטקסט כולו מנוסח בלשון חיובית ולא בציניות, והפסוק הזה בא בלשון שלילה. ('תִּרְגְּזִי לִי בְּכָל אֵלֶּה ' בנחת ולא, 'מה, לא הרגזת אותי?!') ואפשרות נוספת היא: המילה זימה - יש לה שתי משמעויות בעברית; משמעות אחת בהקשר של פריצות, ומשמעות נוספת בהקשר של חשיבה ותכנון.[55] בהקשר שלנו ניתן להסביר שהתוכחה כלפי האישה היא על כך שלא חשבה על היום שאחרי.

---

[55] כמו האמירה 'וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו' (דברים יט, יט). אונקלוס איחד בין המשמעויות ואף ביחס לפריצות המינית תרגם את הנאמר 'עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֶּה... זִמָּה הִוא' (ויקרא יח, יז) במילים 'עצת חיטאין' כלומר תכנון שהוביל לחטא.

ירושלים נותרה - למניעת חילול ה'

פסוקים מד-מז: הִנֵּה כָּל הַמֹּשֵׁל עָלַיִךְ יִמְשֹׁל לֵאמֹר: כְּאִמָּה בִּתָּהּ. בַּת אִמֵּךְ אָתְּ, גֹּעֶלֶת אִישָׁהּ וּבָנֶיהָ; וַאֲחוֹת אַחוֹתֵךְ אָתְּ, אֲשֶׁר גָּעֲלוּ אַנְשֵׁיהֶן וּבְנֵיהֶן. אִמְּכֶן חִתִּית וַאֲבִיכֶן אֱמֹרִי. וַאֲחוֹתֵךְ הַגְּדוֹלָה שֹׁמְרוֹן הִיא וּבְנוֹתֶיהָ הַיּוֹשֶׁבֶת עַל שְׂמֹאולֵךְ, וַאֲחוֹתֵךְ הַקְּטַנָּה מִמֵּךְ הַיּוֹשֶׁבֶת מִימִינֵךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ. וְלֹא בְדַרְכֵּיהֶן הָלַכְתְּ וּכְתוֹעֲבוֹתֵיהֶן עָשִׂית. כִּמְעַט קָט וַתַּשְׁחֵתִי מֵהֵן בְּכָל דְּרָכָיִךְ.

הנביא מתאר בדבריו משפחה הכוללת את סדום, שומרון וירושלים. תחילה יש להתייחס לשאלה עקרונית: מתואר כאן שירושלים חטאה באופן הכי חמור מכולן, ואם כן כיצד זה שהיא נשארה על מכונה?

אז ניתן לומר שירושלים ניצלה עד עתה מכיוון שהייתה לה זכות אבות.[56] וניתן להוסיף שלירושלים היה קלף נוסף שלא היה בידי סדום ושומרון; בשנים שטרם החורבן התפיסה הרווחת בקרב העם הייתה, שאלוקים לא יפקיר את ביתו.[57] והיה לתפיסה זו על מה להתבסס, גם מבחינה תיאולוגית; אכן, אלוקים נתן הזדמנות נוספת, ולאחריה עוד אחת, כדי למנוע את החילול ה' הנוראי שבעקבות החורבן.[58] וכפי שאומר יחזקאל: 'בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם ה' אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ'.[59] ולכן נותרה ירושלים על כנה אף על פי שחטאה יותר מאחיותיה.

---

[56] על דרך מה שנאמר 'לְמַעַן הָיוֹת נִיר לְדָוִד עַבְדִּי כָּל הַיָּמִים לְפָנַי בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי לִי לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם' (מלכים א יא, לו). כך משמע בגמרא (שבת נה ע"א) שהחורבן נמנע כל עוד הייתה זכות אבות, עד שהיא תמה.

[57] כפי שמשתמע מדברי העם המצוטטים על ידי ירמיה (ירמיה ז, ד).

[58] על דרך מה שאמר משה 'לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם' (שמות לב, יב). ואכן בשעה שחרב הבית נאמר (מפי הגויים) 'כְּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה' (יחזקאל כה, ח), האלקים הישראלי 'הפסיד' וכו'.

[59] לו, כ.

אחיותיה של ירושלים וחטאיהן

מה היו חטאיה של סדום, 'אחותה' של ירושלים? כאשר מתבוננים בפסוקים בבראשית המתארים את חטאי סדום, 'וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַה' מְאֹד'[60] - מתקבלת תמונה קשה של יחס מכפיר לאורחים, מעשי רצח וגילוי עריות.[61] לעומת זאת, בפסוקים שלנו נאמר:[62]

> **פסוקים מט-נ:** הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ: גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם - גילו שחצנות בעקבות עושרם - וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה - לא נתנו צדקה - וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנָי - והמעשה הזה נחשב לתועבה - וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי - השמדתי את כל ערי סדום בגלל שהם לא עזרו לעניים.

שלוש קטגוריות של חטאים

לכאורה, מהתיאור שבפרק שלנו עולה תמונה 'קלה' בהרבה, כביכול, מה הייתה התועבה, שהם לא נתנו צדקה לעניים... אבל נראה מפירושו של האברבנאל שלא כך הוא:[63]

> ולזה ביאר מה היה ענין סדום וחטאתו באומרו הנה זה היה עון סדום אחותך וגומר. רוצה לומר שכל עון סדום היה נכלל בשלושה דברים - עבירות רבות המתחלקות לשלוש קטגוריות - הראשונה גאון שבעת לחם ושלות השקט היה

---

[60] יג, יג.
[61] כפי שאמרו 'הוֹצִיאֵם אֲלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם' בראשית יט, ה.
[62] פסוק מט.
[63] על אתר.

לה ולבנותיה.[64] רוצה לומר שהיה לה גאה וגאון מפני שהיה ארצו שבעת לחם והיה לה שלוה והשקט לא מלחמה ולא קטטה עם ארץ אחרת, ולכן הייתה מחשבתה לכלות רגל העוברים מארצם לשלא יאכלו טובתם - אל תעברו דרכנו, כי יש לנו מספיק - הב׳ - הקטגוריה השניה - שיד עני ואביון לא החזיקה שלא היה מדרכם לתת צדקה לעניים. והשלישית ותגבהינה - עשו דברים גבוהים - ותעשינה תועבה לפני רוצה לומר שבאותם של סדום ושל בנותיה כל הערים ההמה עשו תועבה לפני בניאוף המגונה - וזו התועבה.

אבל לכאורה לאור דברי אברבנאל לא תירצנו את הקושיה לחלוטין, כי הביטוי 'וַתִּגְבְּהֶינָה' מסמל, על פניו, גאוה. וזה מתיישב היטב גם עם המשכו של הפסוק -גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם. ויוצא אם כן שבזה, בגאוה, הייתה התועבה. נוסף על כך, תמוה הצירוף של החטאים וסדר הופעתם. נתאר לעצמנו שבא פלוני ומסביר שאדם מסוים הוא לא בסדר כי הוא לא נותן צדקה והוא נואף... נראה תמוה לצרף את שני הדברים יחד, ועוד לשבץ את הניאוף כעבירה שלישית ברשימה. כי אם נוקטים כשיטת האברבנאל, התועבה פה זה עריות, אלא שיש לכך רמזים בלבד, ובהקשר של הפרק שלנו, שמתאר בפרוטרוט את החטאים, בולט לעין העדר המילים המפורשות שיצביעו על כך. כמו כן בעניות דעתי קשה על דברי אברבנאל שכן נראה שהפסוקים ביחזקאל באים במגמה שסדום חטאה מעט יחסית לירושלים כפי שנאמר בפסוק מז 'וַתַּשְׁחֵתִי מֵהֵן בְּכָל דְּרָכַיִךְ', ואם המינוח 'וַתִּגְבְּהֶינָה' רומז לעבירות קשות, הדבר לא מתאים למגמה זו.

---

[64] ולכאורה קשה, כי סדום הייתה תחת שלטון כדרלעומר למשך 12 שנה + 13 שנה של מרד. ואפשר להסביר בשני אופנים, א) אם נאמר ש-12 שנה מרדו ועוד 13 וכו' שזה מגיע ל 25, הרי עברו מאז כ - 50 שנה עד חורבן סדום (שבת י ע"ב-יא ע"א). ב) באם נאמר שהחישוב הוא לא 12 + 13, אלא **ב**שנה ה-13 מרדו, ומיד הייתה מלחמת ארבעת המלכים אשר נישבו (למשך כשבועיים) ונושעו בידי אברהם, עברו עוד יותר שנים מאז ועד להפיכה.

האידיאלים של סדום היו חטאיה

נראה בעניות דעתי שאפשר להציע פרשנות שונה, על יסוד פירושו של הרמב"ן במקום אחר.[65] רמב"ן דן בשאלה האם סיפור פילגש בגבעה[66] זהה בשחיתות שבו לסיפור של סדום; על פניו ניכר דמיון בין שני הסיפורים, בשני הסיפורים יש אורחים שרוצים להתעלל בהם. אבל הרמב"ן דוחה זאת וטוען שקיים הבדל מהותי בין שני הסיפורים. בסדום הפשיעה נגד האורחים הייתה מטעם ראשי העיר ובהשתתפותם, כעדות התורה 'וַאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד זָקֵן כָּל הָעָם מִקָּצֶה'.[67] לעומת זאת, בסיפור פילגש בגבעה מתואר שבאור הבוקר אין סכנה, מכיוון שבאותו מקום היו אלה 'אַנְשֵׁי בְנֵי בְלִיַּעַל'[68] שהיו מעורבים בפשע ולא זקני העיר וכל יושבי העיר; המשטרה שם הייתה חלשה. בסדום היה ברור שגם למחרת תהיה סכנה, אם לא שהמלאכים היו מוציאים את לוט ואת אשתו ואת בנותיו.

על יסוד פירושו זה של הרמב"ן ניתן להבין שהרשויות עצמן, בסדום, חוקקו חוקים וקבעו עונשים נגד נתינת צדקה וכדומה (חוקים שאולי נבעו מאידאולוגיות מעוותות, כגון שנתינת צדקה תעודד בטלנות). ולכן מסתבר לומר שלא היה מדובר בעיר מלאת זימה שבה חששו בחורות ללכת לבדן ברחוב, לא בהכרח. אלא, שכאשר היו מקרי עבירה על חוקי המקום, מעוותים ככל שיהיו, היו החוטאים נענשים בחומרה, ברצח או באונס וכדומה. אבל 'האזרח הפשוט', משלם המיסים, חי את חייו. העיר לא התנהלה מתוך אנדרלמוסיה, הכל התנהל בשם החוק והסדר. הרי הפסוק אומר 'וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר

---

[65] בראשית יט, ח.
[66] שופטים יט.
[67] בראשית יט, ד.
[68] שופטים יט, כב.

סְדֹם ' ועל כך אומרים חז"ל שמינוהו לשופט, כלומר הייתה להם רשות שופטת מאורגנת, עם בתי דין ושופטים.[69]

ומכאן ניתן להבין שהחטא המתואר במילים 'הַגָּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם' הוא האידיאל שעמד בבסיס החוק, הגאוה שבחוק האכזר.[70]

מסר אלוקי בתקומת הערים העתידית

פסוקים נא-נה: וְשֹׁמְרוֹן כַּחֲצִי חַטֹּאתַיִךְ לֹא חָטָאָה... וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבִיתָהֶן אֶת שְׁבוּת סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת שְׁבוּת שֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ; וּשְׁבוּת שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהּנָה... וַאֲחוֹתַיִךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְנָ לְקַדְמָתָן וְשֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְנָ לְקַדְמָתָן; וְאַתְּ וּבְנוֹתַיִךְ תְּשֻׁבֶינָה לְקַדְמַתְכֶן - כלומר, למרות שהן לא עשו כמוך הן ישובו לקדמותן יחד איתך. אני אעשה פה סדר מחדש לעולם.

התיאורים כאן סותרים לכאורה את מה שאמרו חז"ל שאנשי סדום אין להם חזרה לעולם הזה ואין להם חזרה לעולם הבא.[71] ניתן לומר שזו הסיבה שרש"י מסביר שכאן מדובר על המקום ולא על יושבי סדום, ואז ניתן לומר כי במשנה מדובר על **אנשי** סדום. למקום תהיה תקומה מקללת המלח והגופרית, אך לא לאנשים.[72]

לדברי הנביא יש לראות בתקומה העתידית של הערים הללו, את המסר האלוקי, השזור לכל אורך הפרקים בהם אנו אוחזים, והוא - שידו של ריבונו של עולם בדבר; יש אלוקים. התקומה של סדום תוכיח מעל לכל ספק שאלוקים פעל זאת, מכיוון שסדום

---

[69] בראשית רבה נ, ג.

[70] כפי שמכנים חז"ל (מסכת אבות ה, י) **מידת** סדום.

[71] משנה סנהדרין י, ג.

[72] על דרך מה שכתוב בהושע (ב, יז) לגבי יריחו 'וְאֶת עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה', שאין הכוונה שאנשי יריחו האותנטיים ישובו, אלא שהמקום עצמו יפרח.

בטבעה לא הייתה אזור 'ירוק' אלא ההיפך, הוא הצטיין במליחות הגבוהה שבו, וממילא כאשר הוא יפרח יהיה ברור שיד אלוקים בדבר. עליכם להבין, אומר הנביא, שכמו שהפיכת סדום הייתה ביד אלקים (בכך לא היה ספק כי הייתה זו תופעה לא טבעית) כך גם המכות שעתידות ליפול על ירושלים, וכך גם התשועה - הכל לא טבעי, ומאת ה'. הבנה שכזו מתיישבת עם הנאמר בסוף הספר (מז, ח-יב) כי ביחד עם גאולת ישראל העתידית תתרפא המליחות של ים המלח.

הנביא אומר לשומעים שעליהם לדעת שהתקומה לא תבוא בזכותם ובכך הייתה אמורה להיות תקומה רק לארץ ישראל ולא לעם ישראל, כפי שיקרה בסדום. דברי הנביא על הגאולה העתידה יתממשו, ולא בגלל שאתם היטבתם את דרכיכם, אלא ההיפך, בגלל שאתם חוטאים, כאשר תבוא הגאולה אתם תתביישו במעשיכם. והתיאור בסיומו של הפרק מתיישב עם הסבר זה: לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ - מלשון בושה - וְלֹא יִהְיֶה לָךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְלִמָּתֵךְ.[73]

נמחיש את הדברים באמצעות דוגמה : ילד שטף כמה כלים וקיבל מתנה מההורה על כך. לאחר מכן הוא עשה מעשה לא ראוי, וההורה פנה אליו בטענה, הבאתי לך מתנה וככה אתה מתנהג... אז הילד מגיב שמסתבר שזו לא הייתה בדיוק מתנה, אלא תשלום; הוא שטף כלים ולכן קיבל. לעומת זאת, ילד שלא עשה כלום, ונתנו לו מתנה כלשהי, ואמרו לו תדע לך, לא מגיע לך, אבל אנחנו נותנים לך כי אנחנו אוהבים אותך, על אף התנהגותך. במקרה כזה הוא לא יכול לבוא ולומר שיש אינטרס כלשהו מאחורי המתנה. כך אומר הנביא לירושלים 'וְלֹא יִהְיֶה לָךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה'.

---

[73] פסוק סג.

סיכום

פסוקים נו-נז: וְלוּא הָיְתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ לִשְׁמוּעָה בְּפִיךְ - את לא למדת לקח ממה שקרה לסדום - בְּיוֹם גְּאוֹנָיִךְ בְּטֶרֶם תִּגָּלֶה רָעָתֵךְ כְּמוֹ עֵת חֶרְפַּת בְּנוֹת אֲרָם וְכָל סְבִיבוֹתֶיהָ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַשָּׂאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב.

כלומר, רעתך, אומר הנביא, הייתה אמורה להתגלות, ואת תלמדי את הלקח כדי להינצל. אבל המציאות הייתה שלא למדת לקח, ולכן 'תִּגָּלֶה רָעָתֵךְ'. היינו כולם יראו שאת הידרדרת הרבה יותר מסדום ושומרון ויגידו שלא יתכן שתזכי להיגאל. אלא, שהקב"ה חפץ בגאולתך - לְמַעַן תִּזְכְּרִי, וָבַשְׁתְּ - תדעי שיד ה' בדבר.

פסוקים סא-סב: וְזָכַרְתְּ אֶת דְּרָכַיִךְ וְנִכְלַמְתְּ - אנשי ירושלים - בְּקַחְתֵּךְ אֶת אֲחוֹתַיִךְ הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ - כלומר הממלכות הגדולות יותר כגון שומרון ואולי ארם - אֶל הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ - הממלכות הקטנות, כגון פלשתים - וְנָתַתִּי אֹתָהֵן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ - לא כי את קיימת את הברית (רש"י), אלא כי אני רוצה לגאול אותך בשביל לקיים את הברית - וַהֲקִימֹתִי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי ה׳. הברית שכרתתי עם ירושלים בתחילת דרכה כפי שהוזכר בתחילת הפרק ה' יקיים אותה ויסייע לעם ישראל להיות שוב רעיה נאמנה 'וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי ה".

פרק יז

פתיחה

פותח הנביא ואומר: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל, אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל.

האם המשמעות של הפסוק הזה היא, 'יחזקאל, חוד חידה ומשול משל עבור קהל מאזינך, הלא הם בית ישראל', או שהיא 'יחזקאל, חוד חידה ומשול משל **אודות** בית ישראל'. נראה שהאפשרות השניה היא המתאימה יותר, מכיוון שאם נאמר שזו האפשרות הראשונה, אז נשאלת שאלה, מה הצורך לומר זאת ליחזקאל, הלא ברור שבית ישראל הם קהל היעד שלו. כלומר, הפסוק לא בא ללמדנו מי הנמען, אלא, על אודות מי נאמר המשל.[1]

הנשר הראשון מנתק את הצמח משורשיו

פסוקים ב-ד: וְאָמַרְתָּ, כֹּה אָמַר ה' אלהים, הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר - אבר זהו כנף, והמשמעות היא שכנפיו של הנשר גדולות הן ברוחב והן באורך - מָלֵא הַנּוֹצָה, אֲשֶׁר לוֹ הָרִקְמָה - קישוט; נשר מרשים ביותר - בָּא אֶל הַלְּבָנוֹן - לא בהכרח האזור הגיאוגרפי ששמו לבנון, אלא אזור פורה[2] - וַיִּקַּח אֶת צַמֶּרֶת

---

[1] רד"ק בפירושו לפסוק א ביאר שהחידה מיועדת רק למשכילים ולא לכל העם. דבר זה מחזק את הבנתנו כי המשל הוא **על** עם ישראל ולא שנאמר **לכל** העם.

[2] מלשון לבלוב, כמו בפסוק 'וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל' (ישעיה כט, יז), ורש"י על אתר פירש 'יער עצים'. וכן מופיע ביטוי זה בנבואת הושע (יד, ו-ז) במשמעות של צמחיה עבה לסוגיה השונים. גם בדברי משה רבנו על הנחלות שעתידים השבטים לנחול בארץ, אנו מוצאים 'הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן', ושם ודאי אין הכוונה לאזור הנמצא צפונית לגבולות של אשר ונפתלי. ואומרים חז"ל שהלבנון זהו כינוי לבית המקדש, היינו המקום הפורח ביותר בארץ ישראל מבחינת קדושה (ספרי ואתחנן, פסקא כח).

הָאָרֶז - מסיר את הצמרת מהעץ - אֶת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף - את כולו, ובדגש על חלקו העליון - וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ[3] - משמע שהעץ הזה היה בארץ אחרת והובא לארץ כנען, ארץ ישראל.

הנמשל הוא נבוכדנצר ובבל, כמו שכתוב בהמשך;

פסוק יב: הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה אֵלֶּה - אותם הנשרים - אֱמֹר, הִנֵּה בָא מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם, וַיִּקַּח אֶת מַלְכָּהּ וְאֶת שָׂרֶיהָ, וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו, בָּבֶלָה.

הארז שנלקח זו מלכות יהודה שגלתה (יהויקים או יהויכין)[4] והנשר הוא מלך בבל שהגלה אותה לבבל. מדוע אם כן כתוב במשל 'וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן'? לכאורה היה צריך להיות כתוב מארץ כנען. אלא שכנען הוא ביטוי שמשמעותו מקום מסחר, וכנענים אינם רק בני כנען ממשפחת חם, אלא סוחרים.[5] יוצא אם כן שמשמעות הפסוק 'וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן' היא ויביאהו אל ארץ המסחר, היינו בבל.[6] וכך גם מובן ההקשר להמשך הפסוק 'בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ'.

נבוכדנצר לקח את העץ הזה, אבל בניגוד לסנחריב שדאג לפזר את עשרת השבטים בכל מיני מקומות,[7] (כי מטרתו הייתה לאבד אותם מעל פני האדמה), הוא הביא אותו

---

[3] כנען, מלבד שם של עם, הוא גם כינוי לסוחר כפי שנאמר "סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני" (משלי לא, כד). ארץ ישראל שהינה לחוף ימים כונתה ארץ כנען על שם המסחר שעבר בה "עיר רוכלים". חורבן הארץ והמלחמות שהיו בה העבירו את המינוח "עיר רוכלים' לבבל כפי שמעיר על כך רד"ק וכפי שיתבאר להלן.

[4] ירמיה (כב, טו) טען שיהויקים חשב את עצמו לארז אך האמת שרק אביו יאשיהו היה ראוי לכינוי זה ולא הוא. הארז מבטא את מלכות יהודה בתפארתה ובפרקנו מבואר שהארז גלה וחזר להיות עץ פשוט - "צפצפה שמו".

[5] כמו במשלי לא, כד: 'סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי', היינו לסוחר. וכן בישעיה כג, ח: 'אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים - הסוחרים של צור הם שרים - כְּנַעֲנֶיהָ נִכְבְּדֵי אָרֶץ' - המילה כנעניה מקבילה למילה סוחריה.

[6] על יסוד פירוש רש"י ותרגום יונתן. ראינו בפרק הקודם במפורש, שכשדים [בבל] מכונה ארץ כנען: "וַתִּרְבִּי אֶת תַּזְנוּתַיִךְ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, כַּשְׂדִּימָה" (פסוק כט).

[7] כפי שמתואר במלכים (ב יז, ו) "וַיַּגֶל אֶת יִשְׂרָאֵל אַשּׁוּרָה וַיֹּשֶׁב אֹתָם בַּחֲלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מָדָי".

לעיר, למקום מרכזי. ואכן בפועל, היהודים שהוגלו על ידו נשארו כקהילה בעיר תל אביב שליד נהר כבר,[8] ואיתם מדבר יחזקאל.

עץ חדש במקום זה שנעקר

פסוקים ה-ו: וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ - הנשר, נבוכדנצר - וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ - כלומר מארץ ישראל - וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה זָרַע; קָח עַל מַיִם רַבִּים, צַפְצָפָה שָׂמוֹ.[9]

הנשר (= נבוכדנצאר) ניתק אמנם את הארז, אבל שתל במקום שתיל חדש, שתיל מזרע הארץ, מהצמחים שמתאימים לארץ ישראל. בנמשל, נבוכדנצר מינה ביהודה מלך מזרע המלוכה ולא מלך מטעמו. שוב, בניגוד למה שהתרחש בתקופה מוקדמת יותר, בזמן המרד באשורים; מלכות יהודה לא שיתפה פעולה במרד, ולכן רצו אויביה - מלכויות ישראל וארם, להפיל אותה, ולשים מלך מטעמם 'וְנַבְקְעָנָּה אֲלֵינוּ, וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ, אֵת בֶּן טָבְאַל'.[10]

נבוכדנצר לא פעל באופן כזה; הוא לא מינה שליט בבלי מטעמו למלוך בירושלים, מן הסתם בגלל שהוא לא היה מעוניין לפתוח חזית מול היהודים, גם לא מול אלו שהוא הגלה לבבל, כי רצה להשתמש בהם. הם היו אוכלוסיה איכותית של חכמים וכדומה, שהוא ייעד לפיתוח הממלכה.[11]

---

[8] יחזקאל ג, טו.

[9] להרחבה בזיהוי הצפצפה ניתן לעיין בדברי יהודה פליקס בספרו עולם הצומח המקראי עמ' 116-117. רימון כשר (מקרא לישראל, יחזקאל ח"א עמ' 351) מוסיף שהמילה 'קח' לקוחה מאכדית ומשמעותה שתיל אבל על פניו אין צורך להזדקק לכך, כי המשמעות הפשוטה מובנת, הוא לקח את השתיל ושם אותו במקום מים רבים.

[10] ישעיה ז, ו, ובתרגום יונתן שם.

[11] וכפי שמתואר בתחילת ספר דניאל (א, ג-ד), שנבוכדנצר מינה יהודים למשרות ממשלתיות בארמונו.

ממשיך המשל ומתאר מה אירע עם העץ החדש;

> וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סָרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו, וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתֶּיהָ יִהְיוּ - הוא לא אִפשר לשתיל הזה לפרוח לגובה, אלא השאיר אותו נמוך. יהודה נותרה, אבל תחת חסות בבלית.[12] וַתְּהִי לְגֶפֶן וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתִּשַּׁלַּח פֹּרָאוֹת (= ענפים - רש"י) - נבוכדנצר אפשר לצדקיהו להקים ממלכה, אבל ממלכה שפלה תחת החסות הבבלית, שהיה עליה להעלות לו מיסים.

הנשר השני שותל שתיל

> וַיְהִי נֶשֶׁר אֶחָד גָּדוֹל - נשר אחר, נוסף על הראשון והוא בנמשל מצרים[13] - גְּדוֹל כְּנָפַיִם וְרַב נוֹצָה - אבל המעמד שלו פחות בהרבה מזה הנשר הקודם, שעליו נאמר בנוסף 'אֶרֶךְ הָאֵבָר', 'אֲשֶׁר לוֹ הָרִקְמָה'. ונראה בהמשך מהו אותו 'קישוט' שהיה לנבוכדנצר אך לא לפרעה - וְהִנֵּה הַגֶּפֶן הַזֹּאת כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו.

לפי ההקשר המילה 'כָּפְנָה' פירושה הפנתה, הגפן הפנתה את שורשיה אליו. ויש האומרים שהמשמעות היא אספה.[14] ומעניין שהשורש הארמי כ.פ.ן משמעותו רעב, כפי שמפרש רש"י עצמו. ואז ניתן להבין את הפסוק כך: את הצורך בתזונה הפנתה הגפן אל הנשר החדש, ולא אל הנשר הקודם שפרנס אותה. ונוכל למצוא קשר בין שתי המשמעויות, הפנתה ו-רעב, שכן אנו מוצאים בעברית שלעיתים שורש משמש

---

[12] כך מפרש רש"י את משמעות נמיכות הקומה של העץ. המלבי"ם מוסיף שהפיכת הארז לצפצפה מבטא את אותה המגמה. אמנם לאור הזיהוי של יהודה פליקס (שהובא לעיל) את הצפצפה כעץ גבוה, נראה לבאר כרש"י שהעץ הגבוה הושפל להיות בנמיכות קומה בניגוד לרצונו.

[13] כפי שמפרש רש"י, שהדבר רמוז במים הרבים שיש לערוגות שלו (פסוקים ז-ח) שזהו התיאור בתורה (דברים יא, י) לגינות הירק של מצרים.

[14] כך מביא רש"י. וצריך להבין את השייכות לשורש כ.פ.ן; רש"י מוסיף ומבאר שיש כאן סיכול אותיות מהמילה כנופיה שמשמעותה אסיפת אנשים. רימון כשר (מקרא לישראל על יחזקאל א עמ' 351-352) מביא מילים דומות בשפות שמיות משורש כ.פ.ן, במשמעות של אסיפה.

במשמעויות של מילה והיפוכה,[15] ויש קשר הגיוני בין המשמעויות. במקרה שלנו, יש קשר בין כ.פ.ן במשמעות של רעב לבין כ.פ.ן במשמעות של התפרנסות, כי התלות בפרנסה קשורה לרעב; אדם רעב הוא תלוי פרנסה. לפי זה 'כָּפְנָה עָלָיו' פירושו, היא רעבה ולכן היא פונה אליו.

פסוקים ז-ח: כָּפְנָה שָׂרָשֶׁיהָ עָלָיו, וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְחָה לוֹ, לְהַשָּׁקוֹת אוֹתָהּ מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ - מאחר והנשר הראשון לא אפשר לה להתפתח, פנתה הגפן אל הנשר השני שאולי הוא יועיל עימה להשקותה - אֶל שָׂדֶה טוֹב, אֶל מַיִם רַבִּים הָיא שְׁתוּלָה, לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי - כעת היא רוצה ענפים ופירות - לִהְיוֹת לָגֶפֶן אַדֶּרֶת - גפן גבוהה, היא לא רוצה להישאר גפן נמוכה ולכן מבקשת לשתול אותה מחדש.

המלבי"ם מסב את תשומת ליבנו להבדלים בין הנשר הראשון לשני. הנשר הראשון זרע זֶרַע כדי להצמיח צמח חדש, 'וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ'. לעומת זאת, הנשר השני שתל שתיל. שתילה היא לקיחה של עץ קיים והעברה שלו למקום אחר. הפרטים הללו מתאימים לנמשל, שכן נבוכדנצר הקים ממלכה חדשה, ממלכת צדקיהו, ואילו פרעה שאף לגייס את הממלכה שהייתה קיימת אל תחת חסותו.

פסוקים ט-י: אֱמֹר, כֹּה אָמַר ה' אלהים תִּצְלָח - בסימן שאלה (רש"י) - הֲלוֹא אֶת שָׂרָשֶׁיהָ יְנַתֵּק, וְאֶת פִּרְיָהּ יְקוֹסֵס וְיָבֵשׁ כָּל טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ, וְלֹא בִזְרוֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם רָב, לְמַשְּׂאוֹת[16] אוֹתָהּ מְשָׁרָשֶׁיהָ - הנשר הראשון לא יאפשר לה להתפתח

---

[15] רש"י על המילים 'סִירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ' (שמות כז, ג) מביא רשימה של שורשים כאלו, כגון ש.ר.ש - לפעמים המשמעות היא לעקור שורשים ולפעמים לטעת שורשים; לקלס - זה גם לְשַׁבֵּחַ וגם ללעוג, וכן יש עוד.

[16] לפי ההקשר משמעות המילה 'למשאות' היא במשמעות עקירה וכן תרגם יונתן. רד"ק טוען שיש פה חילוף אותיות מהמילה 'מסע' במשמעות של עקירה ממקום למקום. יחיאל צבי מושקוביץ (בפירוש דעת מקרא לפסוק זה הערה 21א) הציע שישנה פה השפעה של השורש הארמי נשא במשמעות של נסיעה.

לעם רב, אלא ינתק אותה משורשיה - וְהִנֵּה שְׁתוּלָה - גם אם היא שתולה - הֲתִצְלָח - בסימן שאלה - הֲלֹא כְנֹגַעַת בָּהּ רוּחַ הַקָּדִים, תִּיבַשׁ יָבֹשׁ, עַל עֲרֻגֹת צַמְחָהּ תִּיבָשׁ - עם כל זה שהנשר השני שתל אותה במקום מים רבים, היא עדיין זקוקה לנשר הראשון. הייתה זו טעות מבחינתה לחשוב, שהנה היא תוכל בעזרת הנשר השני ללא הנשר הראשון.

הנמשל

פסוק יא: וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר, אֱמָר נָא לְבֵית הַמֶּרִי, הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה אֵלֶּה - הלא אתם יודעים במה מדובר.

הנשר הראשון והעץ - נבוכדנצר ויהודה

פסוקים יב-יד: אֱמֹר, הִנֵּה בָא מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיִּקַּח אֶת מַלְכָּהּ וְאֶת שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו, בָּבֶלָה - זו עיר הרוכלים - וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה - זה זרע הארץ - וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית, וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה, וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח - וכפה עליו - לִהְיוֹת מַמְלָכָה שְׁפָלָה - זו הגפן המתפשטת על גבי הקרקע אך לא צומחת לגובה - לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא, לִשְׁמֹר אֶת בְּרִיתוֹ, לְעָמְדָה - כלומר לעמוד בברית.[17]

הנשר השני - מצרים

פסוק טו: וַיִּמְרֹד בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרַיִם - לנשר השני - לָתֵת לוֹ סוּסִים וְעַם רָב; הֲיִצְלָח, הֲיִמָּלֵט הָעֹשֶׂה אֵלֶּה וְהֵפֵר בְּרִית וְנִמְלָט? חַי אָנִי נְאֻם ה׳ אלהים, אִם לֹא בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ הַמַּמְלִיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בָּזָה אָלָתוֹ, וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת בְּרִיתוֹ אִתּוֹ

[17] מלבי"ם על אתר.

בְּתוֹךְ בָּבֶל, יָמוּת - איתו במובן שכאשר הוא יגיע אליו הוא ימות (ולא יחד איתו). כאשר צדקיהו יגיע בשבי אל נבוכדנצר, הוא ימות.

בנקודה זו ניתן לשאול האם היינו יודעים מהו הנמשל, גם אם לא היינו קוראים את הפסוקים שמתארים אותו? סביר להניח שכן, כי בתחילת הפרק אומר הנביא במפורש 'וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר וְכָלִים שָׁמוֹ' ומהפרק הקודם מובן שזו היא בבל.[18] ונשאלת השאלה מדוע מפרט הנביא את פרטי הנמשל.

השאלה מתחזקת כאשר שמים לב לכך שגם לפני המשל וגם לפני הנמשל אומר הנביא 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר' ומכאן שהיו שתי התגלויות, זאת אומרת שלא רק שריבונו של עולם לא מסתפק במשל, אלא אף מתגלה במיוחד להעברת הנמשל. מדוע? יכול להיות שיחזקאל היה סבור שהמשל עומד בפני עצמו, כי המסר ברור דיו לעם - לא פעלתם נכון כאשר הפרתם את הברית עם בבל. אבל הקב"ה התגלה פעם נוספת, כאומר, יש מה להוסיף, לא הבנתם את המסר בשלימות.[19] ומהו אותו מסר?

הסיבה האמיתית לכישלון המרד ותוצאותיו

כפי שהזכרנו מספר פעמים בפרקים הקודמים, ירמיה, כמו יחזקאל, התרה בעם ובמלכו שלא למרוד בבבל. היה זה בניגוד לדעת שרי המלוכה שתמכו בברית פרו-מצרית.[20] היו שראו בסיטואציה הזו התרחשות מדינית ותו לא, כלומר מצד אחד ניצב ירמיה שהיה אדם חכם ואסטרטג מוצלח. הוא הבין במדיניות והשכיל לנתח נכון את המצב באזור.

---

[18] "אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן כְּשִׁדִּימָה" (יחזקאל טז, כט).

[19] הדבר מתאים להבנה בה פתח הפרק כי רק המשכילים כלשון רד"ק (פס' ב) יבינו את הנמשל ולא כל העם ועל כן יש לבאר את הנמשל.

[20] ירמיה כז. עוד על כך ראו בהרחבה בפרק הקודם בדברינו לפסוק לט.

ולעומתו ניצבו השרים בירושלים, שחשבו שהם מבינים יותר טוב, והימרו על פרעה, והתוצאה הייתה כשלון.

מהמשל בפרק שלנו עלולה לכאורה להתפתח השקפה דומה; הנשר של בבל, הוא המפואר ובעל המעמד, 'אֲשֶׁר לוֹ הָרַקָּמָה'. ואילו הנשר השני לא כל כך מפואר ומרשים. כלומר, בבל נחשבה במעמדה הרבה יותר מאשר מצרים, ולכן ברור שהיה כאן כישלון בהבנת הכוחות באזור, וטעתה יהודה כאשר כרתה ברית עם הנשר השני, מצרים. ועל הטעות המדינית הקשה הזו שילמה יהודה מחיר, וגלתה את גלויותיה.

ברור שפרשנות כזו מסוכנת כי היא עוקרת לגמרי את המימד הרוחני. לפי החשיבה הזו בית ראשון חרב בגלל מדיניות גרועה ולא בגלל עבודה זרה. ולכן בא יחזקאל ומצהיר גם בפתח הנמשל 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר'; זו נבואה! הציווי לעמוד בברית עם הבבלים הוא אלוקי!

ובעצם ניתן לומר שהא בהא תליא, היינו השגיאות המדיניות היו תוצאה ישירה של המצב הרוחני הירוד. בעיות רוחניות עמוקות גורמות לעיתים לבעיות טקטיות, כי אדם שהוא מושחת במידותיו, מה שעומד בבסיס מערכת השיקולים שלו זו נהנתנות רגעית. לעומת זאת אדם שמרוחק יותר מעולם החומר, מסוגל לדייק יותר את יכולת הניתוח ומערכת השיקולים.[21]

[21] הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג, פ' נ"ג) מתייחס לאחת הטענות של אריסטו וחולק עליו. אריסטו טוען שהשכל עומד בפני עצמו, כלומר, יש באדם שני תחומים, שכל, וכל הדברים האחרים. אם עומדת בפניו בחירה שאיננה קשורה לשכל, אלא, למשל, הוא יכול לעזור לעניים או לשתות בירה, אין לבחירה שלו משמעות מיוחדת, כי בשני המקרים הוא לא יחכים. הרמב"ם חולק על כך וטוען, שמלבד השכר שמקבלים על המצוות בעולם הבא וכו', המצוות עצמן מחכימות, וממילא אינו דומה קיום מצוה לכל מעשה אחר בעלמא. המצוות מביאות לחשיבה מדויקת יותר.

בפרק שלנו מתייחס הנביא לטעות האסטרטגית, הוא לא מתעלם או דורש משומעיו להתעלם מהנסיבות המדיניות, אבל הוא מלווה הכל בהצהרה 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר', כאומר, תתבוננו ממה זה נובע, תבינו מה גרם לטעות האסטרטגית.

נראה כי המגמה הזו שזורה לכל אורך החלק השני של הפרק. רואים זאת באמירה החוזרת ונשנית על אי-העמידה באמת, על הפרת הברית. מנקודת מבט 'טבעית' הכשלון היה תוצאה של אסטרטגיה כושלת, וכתגובת נגד בא הנמשל ואומר לא ולא! הסיבה האמיתית לכך הייתה 'לִשְׁמֹר אֶת בְּרִיתוֹ', 'וְהֵפֵר בְּרִית', 'אֲשֶׁר בָּזָה אֶת אָלָתוֹ וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת בְּרִיתוֹ', כלומר הפרת הברית שהביאה לחילול ה' נוראי.

אנו מוצאים לכך ראיה במקום נוסף בתנ"ך, בפרק האחרון.[22] התנ"ך מסכם מפני מה נפלה מלכות יהודה;

> בֶּן עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם. וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹקיו. לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא, מִפִּי ה', וְגַם **בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרַד, אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים** - הוא הפר את ברית האלוקים במרד שמרד. לא כתוב על העבודה הזרה או שחיתויות אחרות, אלא על חוסר האמת והבריחה, שגרמו לחילול שבועת שם ה'.

במקום הנמוך הזה שבו מסוגלים להפר ברית בשם ה', כבר לא מחוייבים לשם ה' וממילא גם לא מחוייבים להגבלות המוסריות שריבונו של עולם מציב. ואם באים ומנבאים נביאי שקר לאדם כזה כי הוא יכול להיות ממלכה נישאה ולא ממלכה שפלה, האגו מתרומם, והוא מעלה על דעתו שיש לו סיכוי, כי מערכת השיקולים אינה ענייינית

---

[22] דברי הימים ב לו, יא.

אלא מושפעת מתאוות הכבוד המעוותות המעוררות את היכולת לנתח מצב ביטחוני בשום שכל. הטעות האסטרטגית שהמיטה קלון על יהודה, נבעה מבעיה רוחנית חמורה.

אֲנִי ה', דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי

לפי זה גם אפשר להבין למה הפרק שלנו ממוקם בחטיבה השניה של הספר, המוקדשת להעברת המסר 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[23] בפרק שלנו מתואר כיצד היהודים שיוגלו יפרחו מחדש בבבל, ולכן היה מתאים יותר לכאורה לשבץ אותו בחטיבה הראשונה של הספר, המוקדשת למעבר השכינה מירושלים לבבל. אלא שכפי שהסברנו לעיל, הפרק הזה בא ללמד אותנו 'אֲנִי ה', דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי' (סוף פרקנו) תדעו שזה אני ה'! זה לא בגלל טעות אסטרטגית. וזה מתחבר כמובן עם המסר של החטיבה כולה 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם' - הקב"ה הוא זה שמנהל את העניינים.

משמעותו של פסוק יז בהקשר לרצף הפסוקים

פסוק יז: וְלֹא בְחַיִל גָּדוֹל וּבְקָהָל רָב יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַּרְעֹה בַּמִּלְחָמָה, בְּשִׁפְךְ סֹלְלָה וּבְבְנוֹת דָּיֵק, לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת.

פסוק זה נראה על פניו מנותק מההקשר וקוטע את רצף הפסוקים; לו היינו מדלגים עליו, וממשיכים מפסוק טז היישר אל פסוק יח, הרצף ברור והגיוני, אֲשֶׁר בָּזָה אֶת-אָלָתוֹ... וּבָזֶה אָלָה, לְהָפֵר בְּרִית...

---

[23] יחזקאל ב, ה. במבוא לספר מובא בהרחבה הסבר על חלוקת הספר לחטיבות, ומה עניינה של כל אחת מהן.

כמה מהפרשנים, כגון רש"י, אומרים שיש לחלק את הפסוק לשני חלקים: וְלֹא - כלומר, הברית עם מצרים שאתה ציפית שתושיע אותך מנבוכדנצר, לא תתממש - בְּחַיִל גָּדוֹל וּבְקָהָל רָב - כאשר יבוא החיל הגדול והקהל הרב של נבוכדנצר להכות אותך אל תצפה ש - יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַּרְעֹה בַּמִּלְחָמָה בְּשָׁפְךְ סוֹלְלָה, וּבְבִנוֹת דַּיִק - בזמן שנבוכדנצר יעסוק בשפוך סוללה - וּבְבִנוֹת דַּיִק לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת - ובגיוס צבא והשמתך במצור, אל לך לצפות שפרעה יפתח עימו במלחמה.

לפי המלבי"ם ניתן לייחס גם את תחילתו של הפסוק לפרעה, כך שהמשמעות היא: האם אתה סבור שבחיל גדול ובקהל רב יפתח פרעה במלחמה, בשעה שנבוכדנצר שופך סוללה ובונה דיק להכרית נפשות רבות?! האם אתה אכן מעלה בדעתך שפרעה יבוא לעזרך?

לפי קריאה זו של הפסוק יוצא שהמילים 'וּבָזֶה אָלָה, לְהָפֵר בְּרִית' שבפסוק יז הן דו משמעיות. על פי פשט הפסוקים המילים מתייחסות לצדקיהו שהפר את השבועה, אבל על פי הפרשנות של פסוק יז שזה עתה הזכרנו, ניתן לייחס אותן גם לפרעה. הנביא כביכול אומר במידה כנגד מידה: אתה הפרת את בריתו של ריבונו של עולם, ולכן אל לך לצפות שמלכים יעמדו בברית שלך. דברים מעין אלו ראינו גם בפרק הקודם, בתיאורים על האישה הרצה אחרי זרים,[24] היינו יהודה הכורתת בריתות עם עמי האזור, מצרים, עמון, פלשתים ומפרה אותן, והנביא מוכיח ומתרה שהעמים לא יעמדו לצידה בעת פקודה.[25]

---

[24] טז, כה.

[25] לדאבון הלב מדינת ישראל גם היא לא הפיקה לקחים בעניין זה, כגון הביזיון הנורא ביחס לברית עם צד"ל, שחייליו שרתו כתף אל כתף עם צה"ל ולאחר מכן הושלכו כלאחר יד. והמחיר ששילמה המדינה היה כבד, חלקם ערקו לחיזבאללה ומשתפי פעולה ביו"ש שינו דפוסי פעולה לרעה. גם בזה ניתן לראות כיצד שבר ערכי הביא לשבר טקטי.

מידה כנגד מידה על הפרת השבועה

פסוקים יט-כ: לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים חַי אָנִי - במידה כנגד מידה, אתה לא עמדת בשבועה שלי אז אני נשבע - אִם לֹא אָלָתִי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר הֵפִיר - הבעיה היא לא שלא עמדת במילה שלך לנבוכדנצר והוא כועס, אלא שאתה חיללת את שמי - אִם לֹא אָלָתִי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר הֵפִיר, וּנְתַתִּיו בְּרֹאשׁוֹ - אני אתן לנבוכדנצר את כל המוטיבציה להכות בך.[26] וּפָרַשְׂתִּי עָלָיו רִשְׁתִּי, וְנִתְפַּשׂ בְּמְצוּדָתִי - זהו צדקיהו שניסה להימלט ונתפס בערבות יריחו - וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בָבֶלָה וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ שָׁם, מַעַלוֹ אֲשֶׁר מָעַל בִּי. וְהַנִּשְׁאָרִים לְכָל רוּחַ יִפָּרְשׁוּ. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי.

את הפסוקים המתייחסים לצדקיהו, נוכל להבין טוב יותר כאשר נשווה את תוכנם למה שמסופר עליו בספר מלכים;[27]

וַיִּרְדְּפוּ חֵיל כַּשְׂדִּים אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וְכָל חֵילוֹ נָפְצוּ מֵעָלָיו - בשלב מסוים הוא נותר לבדו - וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת הַמֶּלֶךְ, וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה. וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט - הביאו אותו לבבל ושפטו אותו.

מהפסוקים האלו משמע שנבוכדנצר שפט את צדקיהו על כך שהוא מרד בו. מהפסוקים שלנו, לעומת זאת, למדים שריבונו של עולם הוא זה שנקט בפעולות, 'וּפָרַשְׂתִּי עָלָיו רִשְׁתִּי וְנִתְפַּשׂ בְּמְצוּדָתִי' - היינו מצודת ריבונו של עולם. וכן 'וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בָבֶלָה' - על פי יחזקאל מי שמביא את צדקיהו לבבל ואז 'וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ שָׁם' הוא ריבונו של עולם.

---

[26] 'אם לא' בתנ"ך זו לשון שבועה, כמו 'אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי'. ראו על כך בהרחבה בספרו של יהושע שטיינברג, מלון התנ"ך עמ' 51.

[27] מלכים ב כה, ה.

נשים לב שמחד, יחזקאל מתנסח באותן מילים של ספר מלכים ושל ירמיה,[28] אך מאידך המשפטים מנוסחים בגוף ראשון ולא בגוף שלישי. וזה מחזיר אותנו למה שלמדנו קודם לכן בפרק, על המסר שיחזקאל רוצה להעביר לכל אורך הנבואות הללו, 'וְיָדְעָתֶם כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי' - זה לא נבוכדנצר מנהל את העולם! אלוקים פועל הכל באמצעות נבוכדנצאר.

בראיה חיצונית, לנבוכדנצר היה אינטרס לנקום בצדקיהו על רקע התנהלותו המדינית. ויחזקאל בא ומתאר את הנעשה עם צדקיהו (מראש, לפני שהוא התרחש בפועל) עם אותם ביטויים המשמשים בתיאור המעשה לאחר שהתרחש, ומצהיר מראש, דעו לכם, יכול להיות שכותרות העיתונים יספרו לכם שנבוכדנצר תפס את המורד בו. אבל הכותרת האמיתית היא, ריבונו של עולם תפס את מי שחילל את שבועתו - 'וְיָדְעָתֶם, כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי'. זו גם הסיבה לכך שיחזקאל מביא את התיאור הזה לא בחטיבת הפרקים הראשונה, אלא בזו שלנו, שהכותרת שלה היא 'וְיָדְעָתֶם, כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי' - יש נביא בישראל![29]

אלה הם בעצם שני החלקים של הפרק; ישנו החלק הראשון, המשל, המתייחס לתמונת המצב הריאלית (כמו זו שמתוארת בספר מלכים, כאמור), ולאחריו החלק השני של הנמשל, המוסיף את המימד הנוסף, הרוחני.

---

[28] ירמיה נב, ט.

[29] בהקשר זה מעניין לציין את דבריו של הרב סולובייצ'יק במאמרו 'קול דודי דופק' (איש האמונה, עמ' 78) כאשר הוא מתאר את ישיבת האו"ם שדנה בהקמת מדינת ישראל וההצבעה שלאחר מכן. בין היתר הוא כותב, שהוא לא זוכר את שמו של מי שדפק בראש השולחן, אבל אין לו ספק ש'קול דודי דופק'... כי היו בזה עניינים בלתי הגיוניים, כגון ההצבעה הזהה של ברית המועצות ושל ארצות הברית.

הנביא מעודד ומנבא עתיד טוב

פסוקים כב-כג: כֹּה אָמַר ה' אלהים, וְלָקַחְתִּי אֲנִי מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו, רַךְ אֶקְטֹף, וְשָׁתַלְתִּי אֲנִי עַל הַר גָּבֹהַּ וְתָלוּל - אני עתיד להשיבו לארץ ישראל - בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל, אֶשְׁתֶּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶּרִי, וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר. וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל כָּנָף, בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָה - הציפורים ישכנו תחתיו.

העץ הוא כמובן עם ישראל, והציפורים הן העמים. המצב הנוכחי, אומר הנביא, שבו הקב"ה מנהל את העולם דרך נבוכדנצר, לא ישאר. אני אחזיר את הניהול של העולם לעם ישראל, והעמים יבואו לחסות בצילו. אם במשל, כפה הנשר על הארז להישאר כגפן נמוכה ושפלה ולא לצמוח לגובה, כאן בא הנביא ואומר, אני לא חפץ בכך שהארז הזה יהיה כגפן שטוחה. אכן, חטאתם ולכן נענשתם והיה עליכם להנמיך עצמכם ולא למרוד בנבוכדנצר (ומי שלא נהג כך קיבל את עונשו), אבל אין לקדש את הנמיכות הזו, כי היא לא ביטאה מצב אידיאלי. המצב האידיאלי הוא כאשר הקב"ה ישיב את הארז לארצו ושם יאפשר לו להתנשא ולצמוח.

פסוק כד: וְיָדְעוּ כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי ה' הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ - נבוכדנצר - הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל, הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח, וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ. אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי.

כדברים האלה מנבא גם ישעיה[30] בנבואה מקבילה 'משא בבל', הן לבבל והן לאשור;[31]

---

[30] ישעיה יד, ד.

[31] לכאורה יש סתירה בנבואה כי בתחילת פרק יג כתוב 'משא **בבל**' ובפרק יד כתוב 'לְשָׁבֹר **אַשּׁוּר** בְּאַרְצִי'. אז לפי הפשט, האזור כולו מכונה בבל, ובתוכו שכנה אשור. אבל נראה יותר להסביר שהיה קיים דמיון רב בין הנהגת בבל להנהגת אשור.

וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמַרְתָּ: אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה - זה ששלט בכולם - שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים, שֵׁבֶט מֹשְׁלִים - ה' שבר את בבל והתוצאה הייתה - נָחָה שָׁקְטָה, כָּל הָאָרֶץ; פָּצְחוּ רִנָּה, גַּם בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לָךְ, אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ, לֹא יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ - כל העצים יכולים כעת לשמוח, כפי שמתאר יחזקאל בפרקנו, איך העצים האחרים יקבלו את מרותו של הארז - וְאַתָּה - נבוכדנצר - אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ, הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל, אָרִים כִּסְאִי... אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב - אני אהיה מעל העננים - אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן. אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל יַרְכְּתֵי בוֹר - זה סופו של מלך בבל.

התקופה שבה יחשב נבוכדנצר לעבדי, אומר ריבונו של עולם, היא זמנית. הוא שחצן, ולכן ברגע שאני אסיים את התפקיד שלו, הוא יפול. וכאשר הוא יפול - 'וְיָדְעוּ כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה, כִּי אֲנִי ה' הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ' - אחרי שהוא יפול, על אף שהוא היה ברום העולם, שליט כל-יכול, יבינו הכל שגם הניצחון שלו על יהודה לא נבע מהטעות האסטרטגית של יהודה שמרדה בו. הן הניצחון והן הנפילה מה' הם. צדקיהו הפר את ברית ה' ולכן הבאתי עליו את נבוכדנצר. נבוכדנצר התגאה על ריבונו של עולם, אז נבוכדנצר הושפל על ידו,[32] ועם ישראל חזר לארצו.

[32] כפי שאכן ארע בפועל כמתואר בדניאל ה, כב-כג.

פרק יח

וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר, מַה לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה - ניתן להבין את המילים 'עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל' בשני אופנים א) אלה שמושלים את המשל מצויים על אדמת ישראל או ב) המשל הוא אודות המתרחש באדמת ישראל, אבל יתכן שמושלי המשל הם אנשי בבל.

יחס הנביאים לאמירה 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה'

תוכן המשל של המושלים הוא 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה', היינו האבות חוטאים והבנים נענשים. והנביא אומר, אל תאמרו כדבר הזה, כי לא רק שזו סברה מעוותת מבחינה תיאולוגית, אלא שהיא גם מובילה לתוצאה מעשית הרסנית, כי אם 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה', מה טעם יש לחזור בתשובה, או לחשוש מפורענות? וברוח פירושו של רש"י, יתכן שרק בעוד מאתיים שנה ילקו על מה שאני עושה עכשיו, ולכן זה לא נוגע אלי.

הראיה שאותה מביאים המושלים היא מסיפורו של מנשה, שבגלל חטאיו קורה מה שקורה עכשיו בירושלים, אף על פי ששנים רבות חלפו מתקופתו.[1] הם באים ואומרים אנחנו לוקים בגלל אחרים, אז אין טעם לחזור בתשובה. ובנוסף, אם אני חוטא בהווה, אז אולי זה בדיוק כמו מה שקורה לי בגלל חטאיו של מנשה, היינו, אני לא אשלם על כך כל מחיר, אלא הדורות הבאים, ולכן זה לא רלוונטי.

[1] מלכים ב כג, כו-כז.

פסוק ד: הֵן כָּל הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָּמוּת.

הנביא מסביר את ההתנגדות לסברה הזו - אומר הקב"ה, הרי 'כָּל הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה', אינו דומה הדבר לאדם ש'מעדיף' להכות את מי שאיננו חברו על פני חברו. אני בראתי הן את האב והן את הבן, ומצד זה שווים הם בעיני, ומדוע שארצה להעניש באופן כזה, איזה אינטרס יכול להיות לי בזה?[2]

הסוגייה הזו של 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה' מובילה אותנו כמובן לנאמר בחומש שמות: 'פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים'.[3] על פניו נראה שהתורה עצמה מעידה שאכן כן, בנים נענשים בחטאי אבות. וידועים דברי הגמרא: 'פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת - באוחזים מעשה אבות'.[4] דהיינו, אם פלוני חטא, רק אם הבן שלו המשיך בדרכו אז הוא נענש גם על חטאי האב.

אבל לכאורה הקושיה עדיין לא סרה לחלוטין. נמחיש זאת באמצעות דוגמה; שני שודדים, האחד - אביו צדיק, ואילו השני, למד מאביו את המקצוע... שיתפו פעולה וביצעו יחד מעשה של שוד. מדוע על זה שהוא רשע בן רשע מוטל לשאת בעונש חמור יותר מאשר הרשע בן הצדיק? אם כבר, היינו מוצאים בכך סיבה להקל כי הוא כביכול 'פחות' אשם. כאשר בן של אדם הגון יוצא לתרבות רעה, הוא זוכה בדרך כלל לפחות אמפתיה, כי 'נולדת למשפחה כזאת ובכל אופן הידרדרת', לעומת אדם שגדל בשכונת פשע, שכביכול יכולת הבחירה שלו מצומצמת יותר.[5]

---

[2] רד"ק על אתר.
[3] שמות כ, ה.
[4] ברכות ז ע"א.
[5] להרחבה בשאלה התיאולוגית מהי רמת הבחירה שיש לכל אדם ראו בספר מכתב מאליהו ח"א, עמ' 111 ואילך.

היבט נוסף על הסוגייה בנבואת ירמיה

נוסף על השאלה הזו, אנו מוצאים סתירה לכאורה בין האמירה בפרק שלנו לדברי נבואה של ירמיה על הגאולה העתידה:[6]

> כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עוֹד יֹאמְרוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרָיו בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתָם, יְבָרֶכְךָ ה' נְוֵה צֶדֶק הַר הַקֹּדֶשׁ - ירושלים כעת נצורה ומהווה מלכודת מוות, אבל יבוא יום ויכספו אליה, והיא תהווה מוקד משיכה... הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְזָרַעְתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה זֶרַע אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה - ארץ ישראל לא תעמוד בשיממונה אלא יבואו אליה המון יהודים. וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׁקַדְתִּי עֲלֵיהֶם לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וְלַהֲרוֹס וּלְהַאֲבִיד וּלְהָרֵעַ - בעבר - כֵּן אֶשְׁקֹד עֲלֵיהֶם לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ נְאֻם ה' בַּיָּמִים הָהֵם - בגאולה העתידה - **לֹא יֹאמְרוּ עוֹד אָבוֹת אָכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶיְנָה** כִּי אִם אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת כָּל הָאָדָם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהֶיְנָה שִׁנָּיו - בגאולה העתידה לא ימשלו יותר את המשל הזה.

לפי דברי ירמיה יוצא שבהווה אכן 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶיְנָה', ויוכיחו דברי הנביאים, שתולים את צרות ירושלים בחטאי מנשה.[7] רק בגאולה העתידה, כחלק מכל הדברים המופלאים שיתרחשו, יתקיים 'אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת'.[8] וכיצד אם כן מתיישבים הדברים עם התנגדותו של יחזקאל למשל הזה?

---

[6] ירמיה לא, כב-כו.

[7] כגון חולדה הנביאה במלכים ב כב, יז.

[8] אמנם עקרונית ישנה אפשרות לבאר באופן שונה, שבהווה מושלים בטעות 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶיְנָה', ואילו בגאולה העתידה אנשים יגלו רצינות וישכילו להבין עד כמה הסברה הזו לא נכונה, ושעל כל אדם להיות אחראי למעשיו. אף על פי כן פשטי המקראות המורים כי החורבן היה בעקבות חטאי מנשה זוקקים ביאור.

אמירת יחזקאל ביטלה את גזירת משה רבינו

נוכל להבין זאת על יסוד דברי הגמרא במסכת מכות:[9] 'אמר ר' יוסי בר חנינא: ארבע גזירות גזר משה רבינו על ישראל, באו ארבעה נביאים וביטלום. משה אמר 'וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב' [יהיו בודדים] בא עמוס וביטלה, שנאמר: 'חדל נא מי יקום יעקב וגו'' [כלומר, לפי דברי משה רבינו, רק כאשר עם ישראל דבק בה' מתקיים בו 'וישכון בטח'. בא הנביא עמוס ואומר: הרף הזה גבוה מידי עבור העם, שהוא חלש, ולכן יתקיים בהם 'וישכון בטח' גם אם לא יעמדו בו] וכתיב: 'ניחם ה' על זאת' [הקב"ה מסכים לכך, הוא מקבל את חולשתם]. משה אמר 'ובגוים ההם לא תרגיע', בא ירמיה ואמר 'הלוך להרגיעו ישראל', משה אמר 'פוקד עון אבות על בנים' בא יחזקאל וביטלה 'הנפש החוטאת היא תמות', משה אמר 'ואבדתם בגוים' בא ישעיה ואמר 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור'.

מדברי הגמרא אנו למדים לכאורה שמה שאמר יחזקאל 'הנפש החוטאת היא תמות', נוגד את דברו משה 'פוקד עוון אבות על בנים', וכיצד ניתן להבין זאת שבעקבות חולשתם של ישראל פקע כביכול עיקרון מתורת משה?

בבואנו להתייחס לסוגייה הזו, עלינו לשים לב לכך שהשאלה מתעוררת גם לנוכח המציאות, כי נראה שבפועל כן התקיים ומתקיים 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה'. אנחנו רואים מקרים של משפחות שבהן ההורים הצליחו בצעירותם, מתפרנסים בכבוד ומגדלים את ילדיהם להצלחה, לעומת משפחות שבהן ההורים בצעירותם לא למדו או רכשו מקצוע, נגררו לפשע מחוסר יכולת לכלכל את עצמם ואת ילדיהם, והללו הועברו ממוסד למוסד וכן הלאה. האם אין זו תופעה של 'שִׁנֵּי הַבָּנִים

---

[9] כד ע"א.

תִּקָּהֶינָה' בעקבות הבוסר שאכלו האבות? האם בשני המקרים החלו הילדים את חייהם מנקודת פתיחה שווה?

והשאלה הזו נשאלת גם ביחס לתקופה שעליה אנו מדברים כאן, כאשר יחזקאל בא ואומר לעם שלא נכון להגיד 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקָּהֶינָה', יושב לו יהודי במצור בירושלים שאוכל את פירות הבוסר של מנשה. האם הוא נענש בגלל שגם הוא לא בסדר, כי הוא לא הקשיב לירמיה, כי הוא לא נכנע למלך בבל?

נקודת פתיחה בהווה ובעתיד

כדי לענות על השאלה האם 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקָּהֶינָה', כן או לא, עלינו לדייק בדברי הנביאים. ירמיה משרטט בנבואתו מציאות אוטופית, כאשר הפרנסה תהיה בשפע וירושלים תפרח וכן הלאה. זאת אומרת שלעתיד לבוא המציאות תאפשר נקודת פתיחה טובה לכולם. מה שלא קיים בהווה ועתיד להשתנות בגאולה - הוא נקודת הפתיחה. במצבנו הנוכחי, לא כל אחד זוכה לנקודת פתיחה חיובית, וברור שקל יותר לאדם להיות צדיק אם הוא גדל למשפחת צדיקים, מאשר להיות צדיק אם הוא חי במשפחה של רשעים, ומובן אם כן שמבחינה מעשית, לא כענישה מכוונת, זאת המציאות - 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר, וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקָּהֶינָה'.

יחזקאל לא שולל את עצם קיומה של המציאות הזו, אלא הוא בא ומתרה בעם לבל ישתמשו בה כתירוץ להימנעות מחזרה בתשובה, כי היא איננה סותרת את הבחירה החופשית. אם נולד אדם למשפחה של רשעים, אין להסיק מכך שניטלה ממנו הבחירה חופשית. יהיה נכון לומר, כדברי הרב דסלר, שסולם הבחירה שלו שונה.[10] מאחר

[10] לעיל הערה 5.

ונקודת הפתיחה שלו שונה, ועליו להתמודד עם הנתונים שלו ולבחור את בחירותיו במקום התרבותי בו הוא נמצא כרגע ומשם יש לו את היכולת לרומם את נקודת הבחירה שלו ובעתיד להצליח ולהתמודד מול רף הגבוה בהרבה ממה שהיה לו בתחילת התהליך.

לפי זה מובנים היטב גם דברי הגמרא שהבאנו לעיל. הגמרא לא מביאה רשימת 'תיקונים' של הנביאים, העומדים חלילה בסתירה לדברי משה. כי על עצם קיומה של המציאות 'פוקד עוון אבות על בנים' אין חולק. דברי משה רבנו מוסבים על עניינה לחוטא מאת הקב"ה וזו באה רק לאוחזים במעשי אבותיהם הרעים.

אוחזים מעשה אבות - אוחזים בנקודת הפתיחה

כך גם נבין את דברי הגמרא 'פּוֹקֵד עָוֹן אָבוֹת - באוחזים מעשה אבות'.[11] אוחזים מעשה אבות פירושו שאדם שהחל את חייו בנקודת פתיחה גרועה כי אביו חינך אותו לדרך לא טובה, והמציאות היא שהוא בוחר להמשיך עם נקודת הפתיחה הזו ומוצא את עצמו במציאות גרועה ועליו לשלם את מחיר.

אומר כאן יחזקאל, 'הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָּמוּת', וכוונת הדברים היא שאנו שואפים ועתידים להגיע למצב המתואר בירמיה, כאשר נשתחרר מהמציאות הזו של 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר, וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה' ונגיע למצב ש'הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת, הִיא תָּמוּת'.

---

[11] לעיל הערה 4.

צדיק בן רשע ורשע בן צדיק

פסוקים ה-ט: וְאִישׁ כִּי יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה.[12] אֶל הֶהָרִים לֹא אָכָל - על פי הפשט הכוונה לזבחי עבודה זרה שעל ההרים[13] - וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְאֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא, וְאֶל אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב, וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה - מלשון הונאה - חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב - מחזיר את המשכון לעני לקראת ערב - גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל - כל שכן - לַחְמוֹ לָרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה בָּגֶד. בַּנֶּשֶׁךְ לֹא יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח, מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ, מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ. בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת: צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים.

מפסוקים אלו נראה שהנביא מגיב לעם, שאינו מאמין לדבריו ש'איש בחטאו ימות' אלא מאמין באימרה 'אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה'. אבל נשאלת השאלה, האם אמנם דברים אלו עניינו את העם? הוא מנבא לאנשים החיים את המציאות של ירושלים, עם הרעב והצרות האחרות, ואומר להם שמי שנוהג כך וכך יזכה לחיים. האם על העובדה הזו הם הגיבו לאחר מכן 'לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי'? או שאולי על מה שמתואר בהמשך;

פסוקים י-כ: וְהוֹלִיד בֵּן פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם, וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה - עשה לאחיו אחד מאלה[14] - וְהוּא אֶת כָּל אֵלֶּה לֹא עָשָׂה - הוא לא נוהג כאביו - כִּי גַם אֶל הֶהָרִים אָכַל וְאֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא.[15] עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה, גְּזֵלוֹת גָּזָל, חֲבֹל לֹא יָשִׁיב,

---

[12] מלבי"ם מפרש שהביטוי 'משפט' בתנ"ך, מתייחס באופן שיטתי למעשים שבין אדם לחברו ו'צדקה' למה שבין אדם למקום. אולי משום שצדקה מתארת את המידה בנפש, כלומר הצדיק הוא אדם שאישיותו היא אישיות של צדקה, זה חלק ממנו. ועניין המידות שייך לתחום של 'בין אדם למקום'. לעומת זאת משפט שייך בתיקון המציאות בפועל, כגון החזרה של הלוואה.

[13] תרגום יונתן ורש"י.

[14] מלבי"ם.

[15] רואים שהמעשים המפורטים בראשון אינם מפורטים באותה מידה בבן ובנכד, וכנראה שזה מופיע בסגנון וכו', הוא עשה את זה ואת זה וכו'.

וְאֶל הַגְּלוּלִים נָשָׂא עֵינָיו, תּוֹעֵבָה עָשָׂה, בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח, וָחַי - בסימן שאלה - לֹא יִחְיֶה, אֵת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה, מוֹת יוּמָת, דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה. וְהִנֵּה, הוֹלִיד בֵּן, וַיַּרְא אֶת כָּל חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה; וַיִּרְאָה, וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן - הנכד לא הולך בדרכו של הבן - עַל הֶהָרִים לֹא אָכָל, וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל; אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא. וְאִישׁ לֹא הוֹנָה, חֲבֹל לֹא חָבָל, וּגְזֵלָה לֹא גָזָל; לַחְמוֹ לָרָעֵב נָתָן, וְעֵרום כִּסָּה בָגֶד. מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ, נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח. מִשְׁפָּטַי עָשָׂה, בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ: הוּא, לֹא יָמוּת בַּעֲוֹן אָבִיו. חָיֹה יִחְיֶה. אָבִיו כִּי עָשַׁק עֹשֶׁק, גָּזַל גֵּזֶל אָח, וַאֲשֶׁר לֹא טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו, וְהִנֵּה מֵת בַּעֲוֹנוֹ. וַאֲמַרְתֶּם, מַדּוּעַ לֹא נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֹן הָאָב; וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה, אֵת כָּל חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם, חָיֹה יִחְיֶה - בניגוד למה שחושבים ותוהים למה הוא לא נענש בעוון האב, אומר הנביא שהוא לא אמור להיענש - הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת: בֵּן לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הָאָב, וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הַבֵּן, צְדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה, וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה.

המלבי"ם מסביר למה צריך פה גם את הדוגמה של הנכד, ולא די בדוגמה של האב והבן. הוא אומר שזה בא כדי ללמד שלא רק הבן לא נושא בעוון האב, אלא גם האב אינו נושא בעוון הבן.[16] מתוארות כאן שתי דמויות; א) צדיק בן רשע, שאביו לא מחייבו ב) רשע בן צדיק שאביו לא מזכה אותו. והנביא שולל את הסברה שהבן יזכה או יענש בגלל האבא, בשני המקרים.

[16] ההווה אמינא שאב ישא בעוון בנו לא פשוטה, אפילו בדיני ממונות, זה חידוש של המשנה (בבא קמא ח, ד) שאומרת שחרש, שוטה וקטן פגיעתם רעה. לולא זה מסתבר שהיה הווה אמינא שהוא חייב.

נבואה בתקופת מצור

כאשר הנביא מתאר את הרשע הוא מביא דוגמאות לעבירות שונות, ונשאלת השאלה האם הדוגמאות הללו מתארות את המצב של יושבי ירושלים בתקופת המצור. מהדוגמאות, הן אלו של עבירות בין אדם למקום והן אלו של בין אדם לחבירו,[17] אנו למדים על פערים כלכליים מאד קיצוניים, כגון: 'חָבֹל לֹא יָשִׁיב... בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקָח',[18] וגם הדוגמה של 'אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא' למשל, באה בהקשר זה; אין הכונה לעבירה כפשוטו בלבד, אלא המלווה היה מנצל נשים ממשפחות עניות שנזקקו לסיוע כלכלי.[19]

ואכן, ממה שמתואר בישעיה[20] על תקופת המצור, מתקבלת תמונה של פערים כלכליים מאד גדולים. במצור, מי שיש לו משהו, נחשב למולטי-מיליונר. ויכול להיות שלכך מתייחס יחזקאל באומרו, 'אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל', כי משם, ממושלי המשלים באדמת ישראל היושבים במצור, בא היאוש וחוסר האמון ביכולת לתקן דבר כלשהו. ורואים זאת גם בפרק לג ביחזקאל, שם מופיעה שוב, בחלקה, הנבואה שבפרקנו;

> **פסוקים ז-יא:** וְאַתָּה בֶן-אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם מִמֶּנִּי - תזהיר אותם - בְּאָמְרִי לָרָשָׁע רָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ, הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת - אבל - וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ - כי לא הזהרת אותו... - וְאַתָּה בֶן-אָדָם אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פְשָׁעֵינוּ

---

[17] ראו לעיל הערה 12 על פי מלבי"ם.

[18] אנו מוצאים דברים דומים בעמוס (ב, ז-ח), ביחס לתקופה מוקדמת יותר, שם מתואר הניצול של העשירים את העניים.

[19] כפי שהוכיח הנביא עומס את העם על כך' ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי' (עמוס ב, ז).

[20] פרק א.

וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה - הם אומרים שכבר אין סיכוי ואי אפשר לתקן שום דבר, זה לא נכון! - אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה - דברים אלו מזכירים בדיוק את מה שנאמר אצלנו, 'הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע, נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים',[21] אינני חפץ במותם של הרשעים - וְאַתָּה בֶּן אָדָם אֱמֹר אֶל בְּנֵי עַמֶּךָ צְדָקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא יִכָּשֵׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ - הוא עדיין יכול לשנות את דרכו.

אנחנו רואים אם כן שפרק לג מאד דומה לפרק שלנו, אלא שבשונה מהפרק שלנו, הוא חושף את תחושות העם, 'כִּי פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים', ומכאן ניתן להסיק שנבואה זו נאמרה בתקופת המצור.

המילים בפסוק יח, 'וַאֲשֶׁר לֹא טוֹב עָשָׂה **בְּתוֹךְ עַמָּיו**', באות להדגיש את חשיבותה של האוירה הציבורית, וכפי שפירש רד"ק: 'כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהילות אנשים'. והוסיף ראב"ע שזה היה מדד לענישה בימי חורבן הבית.[22] אנו מוצאים מעין זה בסדום, כאשר אברהם אבינו התפלל על הצלת הצדיק המעז לעשות טוב ולא רק בחדרי חדרים 'אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר'.[23]

שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַם וּרְאוּ נָא וּדְעוּ וּבַקְּשׁוּ בִרְחֹבוֹתֶיהָ אִם תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ - בדיקה האם יש בפרהסיא המעיזים לירא את ה' (וכן פירש רד"ק בירמיה).

---

[21] פסוק כג.
[22] ראב"ע בראשית יח, כו.
[23] בראשית יח, כד.

תשובה במצור

מדברי הנביא בפסוק כט 'וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי' עולה עניין נוסף שהעם תוהה לגביו ומתקשה בו, והוא עניין התשובה. וצריך להבין מדוע, כי התשובה הרי לא הייתה המצאה של יחזקאל; כבר משה רבינו דיבר על חזרה בתשובה,[24] ובספר שופטים עניין התשובה מצוי ביותר, לא רק במקומות שבהם הנביאים מבטיחים על התשובה, אלא כחלק ממבנה הספר, שכן רואים מחזוריות של פורענות, חזרה בתשובה ותשועה. אז נשאלת השאלת מדוע כאן הם לכאורה מופתעים לשמוע שמי שיחזור בתשובה או להבדיל יכפור בטובה, מצבו ישתנה בפני בית דין, מה התחדש פה?

למרות החזרה בתשובה שניהל המלך יאשיהו,[25] הנביאים ירמיה[26] וחולדה[27] ניבאו שהקב"ה לא קיבל את התשובה שכן היא הייתה חיצונית; שהוא שבר פסלים אבל הוא לא עקר את האמונה בע"ז. אך העם ראה למראה עיניו מהפכה רוחנית ולא השתנה הדין ולפיכך חשב שאין יותר אפשרות לאומה וליחידים להשתנות.

שאלה נוספת שעולה מקריאת הפסוקים היא, מה מחדש הנביא החל מפסוק כז 'וּבְשׁוּב רָשָׁע, מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה', אחרי שכבר קראנו על הרשע שחוזר בתשובה בפסוקים כא-כג?

---

[24] דברים ד, ל-לא.
[25] מלכים ב כב-כג.
[26] ירמיה ג, י.
[27] מלכים ב כב, טו-כ.

חזרה בתשובה בשתי מדרגות

כזכור, בפסוק ד אומר הנביא 'הֵן כָּל הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה', והבאנו לעיל את פירושו של הרד"ק, שריבונו של עולם אומר בזה, אין לי אינטרס להכות את הצדיק יותר מאשר את הרשע או הפוך, שניהם שלי ולכן אבדוק באופן ענייני כיצד להתייחס אליהם.[28]

בשונה מכך, האברבנאל והמלבי"ם מפרשים: הגופים שייכים לכם והנפשות שייכות לי. כלומר, בכל הנוגע לחיי החומר, כל יושבי ירושלים נתונים כעת במצור וסובלים במידה כזו או אחרת, ולגבי זה אכן מתקיים 'אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר, וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה' עד שיתממש אותו חזון אוטופי שירמיה מנבא עליו, כאשר גם הצד הגופני יהיה במצב מצוין, תהיה פרנסה לכולם ושלום ושלווה וכו'. אבל בכל הנוגע לקרבת אלקים, שגם עליה יש שכר ועונש, אומר ריבונו של עולם 'הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה'. ויוצא אם כן שניתן לראות שתי בחינות ברשע שחוזר בתשובה, ולהמחשת הרעיון נתבונן בדוגמה הבאה;

תלמיד שמתחילת השנה לא עשה כלום בבית הספר; לא הכין שיעורי בית, לא הופיע בחלק מהשיעורים, הפריע בשיעורים שבהם הוא כן הואיל להשתתף וכן הלאה. והנה, שבועיים לפני סיום מחצית אומרת לו אמא שלו: בני, אם אתה חושב להביא הפעם תעודה כמו זו שהבאת בשנה שעברה... והוא נזכר בתוצאות המרות שהיו מנת חלקו אז, ומחליט לחולל שינוי, הוא מתחיל להכין שיעורי בית, משתתף בשיעורים וכו'. המורה מבחין בשינוי אך תוהה מה לציין בתעודה שלו. במבחנים כולם הוא נכשל, אבל רואים שינוי מאד משמעותי. אמנם, לא פשוט למחוק את העבר כאילו לא היה. סביר שהוא יכתוב ציון נמוך מאד שמשקף את המצב, אבל יוסיף הערה בסגנון: שיפור גדול ומשמעותי חל בזמן האחרון, המשך בדרך זו והישגיך ישתפרו.

---

[28] לעיל הערה 2.

הילד מגיע עם התעודה הביתה, וההורים רואים את הציון 4 עם ההערה הזו של המורה, ומתלבטים לגבי התגובה. סביר להניח שהם לא יגיבו בחומרה ועניש, אבל מנגד, הם גם לא יצאו מגדרם בהבעת שבחים והתפעלות. השינוי מנע את העניש.

וזה הרשע שעליו מדובר בפסוקים כא-כג:

> וְהָרָשָׁע, כִּי יָשׁוּב מִכָּל חַטֹּאתָו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת כָּל חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, חָיֹה יִחְיֶה, לֹא יָמוּת. כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ - להיענש הוא לא יענש, אבל קרבת אלוקים גדולה גם כנראה שלא תהיה.

בפסוק כז מתואר הרשע שהתקדם שלב נוסף:

> וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, הוּא אֶת נַפְשׁוֹ יְחַיֶּה - כאן כתוב יְחַיֶּה ולא יִחְיֶה, היינו חיים שיש בהם חיים, ולא בלבד שאינו מת - וַיִּרְאֶה וַיָּשָׁב מִכָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, חָיוֹ יִחְיֶה, לֹא יָמוּת.

התגובה האלוקית - קרבה גם במצור

ומכאן שהמסר מפרקנו שונה מאד ממה שנאמר בהקשר זה בספר דברים.[29] בספר דברים התורה מתארת כיצד העם ישוב בתשובה, ותבוא הגאולה העתידה וה' ישיב אותו לאדמתו. במצב כזה, כאשר מבינים שכולם ישובו לארץ, 'קל' להאמין שיש קרבת אלקים. אבל בפרק שלנו מסופר על עם שהיה עד לתופעות שקרבת אלוקית לא נראתה בהם, כגון חיילים בבלים משתוללים בחוצות. וזו התשובה לשאלה שהעלנו קודם לכן, בעניין הקושי שלהם לקבל את עניין התשובה. כי במצב בו הם היו, מובן למה היו כאלו

---

[29] פרק ל.

שהיו סבורים שאלוקים כועס עליהם ולכן החליטו לנתק את עצמם. ועל כך מגיב הקב"ה ואומר, אל תחשבו שרק כאשר אני מורגש אצלכם, קיימת קרבת אלוקים. אני קרוב אליכם גם כאן ועכשיו. והדוגמה הבאה ממחישה היטב את הרעיון הזה;

ראובן ושמעון היו חברים טובים מאד במשך שנים ארוכות, עד שביום בהיר אחד התגלעה ביניהם איזו מריבה וראובן הלבין את פני חברו שמעון ברבים. שמעון נפגע עד עמקי נשמתו והפסיק לדבר עם ראובן. באו אליו ידידים וניסו לשכנעו לחדש את הידידות, באומרם, הלא שנים כה רבות הייתם ידידים בלב ונפש, האם בגלל מעשה אחד נכון להפסיד הכל? ענה להם שמעון, ההיפך, מה שמשפיע עלי זה היחס שלו בהווה.

ומקרה הפוך, היו חברים שרבו במשך עשרים שנה, והנה קרה מאורע, ושמעון הבחין בכך שראובן שינה פניו, והמשיך בכך גם בימים הבאים, אז הוא הסיק שלא מדובר בהעמדת פנים, וממילא היחסים השתנו.

בדוגמאות הללו מודגשת הקרבה הנפשית והרגשית בין הידידים, ולכן המאורע האחרון הוא המשמעותי. יהודי בבל תוהים, האם ריבונו של עולם ביחסי קרבה איתם. והוא עונה להם שכן, שהמעשה האחרון הוא הקובע, הוא מעצב את היחסים. אבל אם מסתכלים על מבחן התוצאה, כמו בדוגמה של הילד עם התעודה, באו היהודים ואמרו 'לֹא יִתֵּן דָּרְךָ אָדֹנָי'. נכון שהנביאים ניבאו שהנה ה' מחזיר אותנו לארץ ותהיה תשובה, וכן ספר דברים או בספר שופטים, ורואים שהם אמנם נענשו אבל ה' היה איתם בארץ ושלח להם שופטים ונביאים להנהיגם. אבל אנחנו, כך סברו היהודים בתקופת יחזקאל, הושלכנו מעל פני ה' לחוץ לארץ, והוא כבר לא איתנו. ויחזקאל שואף לחזק את העיקרון שריבונו של עולם עדיין איתם, והוא אף שלח נביא בעבורם.

הסבר זה גם נותן לנו מענה לשאלת הכפילות לכאורה בין פסוקים כא-כג לפסוק כז; כי הקב"ה אומר, לא רק שאחרי התשובה אני לא אעניש אתכם עוד (כפי שהתבאר בפסוקים כא-כג), אלא בא פסוק כז ומלמד שאף תשרור בינינו קרבה, על אף היותכם בבבל, וכן ישמעו האנשים בירושלים הנצורה כי אחרי ההגליה יבוא תיקון עתידי. וזה היווה עבורם חידוש גדול ומפתיע, שלגביו אמרו 'לֹא יִתָּכֵן דָּבָר אֲדֹנָי'.

פרק יט

ריבונו של עולם פונה אל יחזקאל ואומר: 'וְאַתָּה שָׂא קִינָה אֶל נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל' - נשיאי ישראל, מוטיב שמופיע פעמים רבות בספר, אלו מלכי ישראל.[1] יחזקאל עצמו החל להתנבא בתקופתו של המלך האחרון, צדקיהו.[2] אך הוא פונה כאן אל כמה מלכים שמלכו לאחר יאשיהו.

מלכי ישראל האחרונים

כדי להבין את הדברים נסקור בקצרה את השתלשלות הממלכה עד עתה. יאשיהו היה המלך האחרון שמלך באופן משמעותי הן מבחינה רוחנית, הן מבחינה ביטחונית והן מבחינה כלכלית. הוא היה מלך חזק, שמלך שלושים ואחת שנים, ובאחרית ימיו החלה המלכות להתפורר.[3]

יאשיהו מת בקרב מגידו,[4] אבל מעמדה של המלכות ביהודה החל להיחלש עוד קודם לכן, ותעיד על כך העובדה שכאשר שמלך מצרים יצא למלחמה במלך בבל, הוא עבר דרך ארץ ישראל. זאת אומרת שהוא בכלל לא ראה בה איום או מכשול בדרכו. יאשיהו ניסה לעצור אותו והוא הגיב 'מַה לִּי וְלָךְ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא עָלֶיךָ אַתָּה הַיּוֹם כִּי אֶל בֵּית מִלְחַמְתִּי',[5] אתה בכלל לא הכתובת...

---

[1] כדברי המשנה (הוריות ג, ג) "ואיזהו הנשיא זה המלך שנאמר 'וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֱלֹקָיו' נשיא שאין על גביו אלא ה' אלוקיו".

[2] השנה החמישית לגלות יהויכין היא השנה החמישית למלכות צדקיהו.

[3] ירמיה (כב, טו) השווה את יאשיהו לעץ ארז בהנגדה למלכים שבאו אחריו.

[4] דברי הימים ב לה, כ-כד.

[5] שם, כא.

לפי המתואר במלכים ב בסוף פרק כג ובפרק כד ליאשיהו היו שלושה בנים שמלכו.[6] לאחר מותו המליכו עם הארץ את יהואחז בנו אשר מלך שלושה חודשים. מלך מצרים הגלה אותו לארצו, והעלה על כס המלוכה את יהויקים (בן נוסף של יאשיהו) אשר מלך אחת עשרה שנים. בשלב מסוים הוא מרד בנבוכדנצר אשר היכה בו. אז המליך העם את בנו, יהויכין, שגם הוא מלך למשך תקופה קצרצרה של שלושה חודשים, והוגלה לבבל. נבוכדנצר הגלה אותו יחד עם קבוצה גדולה, החרש והמסגר, שהייתה מורכבת מהאליטה הרוחנית והצבאית של יהודה,[7] והמליך את צדקיהו (בן יאשיהו נוסף) כוסל בבלי. צדקיהו גם הוא מרד בנבוכדנצר, אשר עלה והחריב את העיר והמקדש. ויחזקאל, כאמור, החל להתנבא בתקופת צדקיהו.

בנבואות בהן פונה יחזקאל אל נשיאי ישראל, אנחנו פוגשים מחד תוכחה על העבר, ומאידך חזון על העתיד המתוקן. פעמים רבות משרטט יחזקאל בספר בכתב ראי את החורבן מול העתיד. אנחנו רואים זאת למשל בתיאורים על המקדש בהווה לעומת העתיד, וכן בחזון המרכבה כפי שהיא יוצאת ולאחר מכן שבה. וכך גם בפירקנו בקינת הנשיאים, הוא מבכה את העבר לעומת מה שצפוי ועתיד להיות. ומתמונת העתיד אנו למדים על הרע שבהווה. ונביא לכך שתי דוגמאות מפרקים מאוחרים יותר בספר. בפרק לז מתאר יחזקאל את תפקידו של הנשיא באחוד הממלכה:[8]

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, וְאַתָּה בֶן-אָדָם, קַח לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו; וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו, וְקָרַב אֹתָם

---

[6] בדברי הימים א ג, טו נאמר 'וּבְנֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים הַשְּׁלִשִׁי צִדְקִיָּהוּ הָרְבִיעִי שַׁלּוּם'. מאידך בספר מלכים מתוארים בניו יהואחז יהויקים וצדקיהו כבניו שמלכו. כבר חז"ל (הוריות יא ע"ב) ואחר כך פרשני ימי הביניים (ובארוכה הראב"ע בפתיחת פירושו לספר דניאל) עמלו ליישב את שתי הרשימות כאחת.

[7] בדומה לצעד שנקט השלטון הפלשתי בארץ ישראל קודם תקופת שאול, 'וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי אָמְרוּ פְלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית' (שמואל א יג, יט). וראו גם בגיטין פח ע"א.

[8] טו-כד.

אֶחָד אֶל אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ - לעתיד לבוא יש לאחד את הממלכות - ...דַּבֵּר אֲלֵהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ, וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד, וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי... וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם; וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקּוֹתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם - השבטים יהיו מאוחדים תחת הנהגה אחת שמנהיגה על פי התורה - וְיָשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב, אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם; וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם, וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם... וְנָתַתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם, וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם - התפקיד של הנשיא הוא לאחד את כל העם תחת ריבונו של עולם.[9]

נחזור לרגע לתקופה של יאשיהו. אמנם עשרת השבטים כבר אינם, שכן הם גלו עוד בזמן חזקיה,[10] אבל לא לחלוטין, שכן ירמיה החזיר חלק מהם אל תחת חסותו של יאשיהו.[11] ויוצא שהייתה היתכנות לממלכה מאוחדת תחת מלך מבית דוד, אך היא לא יצאה לפועל. וכך נאמר בירמיה:[12]

בַּיָּמִים הָהֵמָּה יֵלְכוּ בֵית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל; וְיָבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם.

בפרק מה מתאר יחזקאל את ההנהגה המצופה מן הנשיאים בתחום נוסף;[13]

---

[9] כך גם מובן מהגדרת הרמב"ם את תפקיד המלך (ספר המצוות מ"ע קע"ג) 'יקבץ כל אומתנו וינהיגנו'. וכן בהלכות מלכים פ"ד ה"י: 'ותהיה מחשבתו ומגמתו להרים דת האמת ולמלאת העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה'.

[10] מלכים ב יז, ו.

[11] ירמיה ג, יא-יב; מגילה יד ע"ב.

[12] ג, יח.

[13] יחזקאל מה, ט.

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, רַב לָכֶם נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל, חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ; הָרִימוּ גֵרָשׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים - גרושה לא בהקשר של נישואין, אלא רכוש שגרשתם מהעניים, שלקחתם מהם (רש"י). ההנהגה הראויה צריכה להתבטא ב - מֹאזְנֵי-צֶדֶק וְאֵיפַת-צֶדֶק וּבַת-צֶדֶק, יְהִי לָכֶם.

זו תוכחה לנשיאים על שחיתותם, ואנו מוצאים כמוה גם בפרק מו:[14]

וְלֹא יַקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנָתָם מֵאֲחֻזָּתָם. מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת בָּנָיו, לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ.

לאור מה שהסברנו על תמונת המראה בין העתיד לעבר, אנו למדים שעל כך נסבה קינתו של יחזקאל לנשיאי ישראל, כלומר על כך שהם **לא** נהגו כמצופה, אלא הונו את העם.

משל ראשון - לביאה חזקה וכפיריה הגרועים

כך אומר יחזקאל לנשיאים בפרקנו:

פסוקים ב-ה: וְאָמַרְתָּ, מָה אִמְּךָ לְבִיָּא בֵּין אֲרָיוֹת רָבָצָה - אמך הייתה לביאה גדולה[15] - בְּתוֹךְ כְּפִרִים רִבְּתָה גּוּרֶיהָ - היו לה גורים, כלומר היא הקימה ממלכה. וכפי שהזכרנו לעיל, ליאשיהו היו כמה ילדים - וַתַּעַל אֶחָד מִגֻּרֶיהָ, כְּפִיר הָיָה - נהיה למלך - וַיִּלְמַד לִטְרָף טָרֶף, אָדָם אָכָל - הוא היה גרוע, אריה שטורף בני אדם, וזהו יהואחז - וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ, וַיְבִאֻהוּ בַּחַחִים אֶל אֶרֶץ

[14] יחזקאל מו, יח.

[15] רש"י ביאר את הנמשל הן כהתייחסות לאומה הישראלית ולשריה והן ליאשיהו ובניו. יאשיהו מייצג את מלכות יהודה כשעוד הייתה לה עוצמה ואילו בניו מייצגים את התדרדרותה של הממלכה.

מִצְרַיִם - יהואחז אכן הוגלה על ידי פרעה נכה - וַתֵּרֶא כִּי נוֹחָלָה, אָבְדָה תִקְוָתָהּ, וַתִּקַּח אֶחָד מִגְּרֶיהָ - האמא הזאת - כְּפִיר שָׁמָתְהוּ - המליכה מישהו אחר - וַיִּתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ אֲרָיוֹת - גם הוא - כְּפִיר הָיָה. וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף, אָדָם אָכָל - גם הוא היה רשע - וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו,[16] וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב - הוא השמיד את הממלכה הזאת שלו - וַתֵּשֵׁם אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ מִקּוֹל שַׁאֲגָתוֹ - הוא עשה צרות - וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם סָבִיב מִמְּדִינוֹת וַיִּפְרְשׂוּ עָלָיו רִשְׁתָּם, בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ וַיִּתְּנֵהוּ בַסּוּג�ַר בַּחַחִים, וַיְבִאֻהוּ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל, יְבִאֻהוּ בַּמְּצֻדוֹת - מלשון מצודה, צדו אותו - לְמַעַן לֹא יִשָּׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל - כדי שהוא לא יסית את עם ישראל לכרות ברית עם מצרים.[17]

תיאור זה מתאים בפשטות ליהויקים, כפי שמסופר בדברי הימים:[18]

עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם, לְהֹלִיכוֹ בָּבֶלָה.

עד עתה ראינו במשל את הלביאה, את הכפיר הראשון שהוגלה למצרים ואת הכפיר השני שהוגלה לבבל. בנמשל, הלביאה זה יאשיהו (או ממלכת יהודה), הכפיר הראשון הוא יהואחז והכפיר השני, שמלך אחריו, הוא יהויקים. ויחזקאל בעצם מוכיח ואומר שמכיוון שלא הלכו בדרך של יאשיהו, לא הלכו בדרכה של האמא הלביאה, הממלכה התדרדרה והגיעה לשפל.

---

[16] רש"י פירש באחד מפירושיו שהכוונה לאכזר שרוצח גברים ואונס את האלמנות ובפירוש שני וכן פירש רד"ק שישנה פה החלפה של אותיות ל עם ר והכוונה להשמדת ארמנותיו מושג המקביל לנאמר מיד לאחר מכן "ועריהם החריב".

[17] יהויקים היה פרו מצרי.

[18] דברי הימים ב לו, ו. אמנם יש שפירשו (אפשרות זו מוזכרת בפירוש דעת מקרא לפסוק ה) שהכוונה היא ליהויכין, אבל נראה יותר כפי שפירש רד"ק שזה יהויקים, שכן הוא מלך לאחר יהואחז, וכן על יהויכין לא כתוב שהוא הוגלה בנחושתיים.

משל שני - גפן פוריה שיבשה ונשרפה

פסוקים י-יא: אִמְּךָ - יאשיהו - כַּגֶּפֶן בְּדָמְךָ,[19] עַל מַיִם שְׁתוּלָה, פֹּרִיָּה וַעֲנָפָה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים - במשל זה הוא נמשל לגפן ולא לאריה - וַיְהִיו לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים, וַתִּגְבַּהּ קוֹמָתוֹ עַל בֵּין עֲבֹתִים. וַיֵּרָא בְּגָבְהוֹ בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו.

ההקשר של המילה וַיֵּרָא לכאורה לא מובן פה (אולי המשמעות היא וַיֵּרָא מִגָּבְהוֹ). ונראה שהמשמעות היא 'וַיֵּדַע', עף בשמים, כפי שניתן ללמוד ממקום אחר בו מופיע הביטוי;

בשירת דוד על הקב"ה נאמר:[20]

וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעָף **וַיֵּרָא** עַל כַּנְפֵי רוּחַ.

ובתהילים מופיע אותו פסוק, בהבדל אחד;

וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעָף ; **וַיֵּרָא** עַל כַּנְפֵי רוּחַ.[21]

יוצא אם כן שהפועל וַיֵּרָא מופיע בתנ"ך בהקשר של דאייה, והמשמעות אצלנו יכולה להיות 'וַיֵּדַע בְּגָבְהוֹ, בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו' - הוא היה עף בשמים.[22]

---

[19] הפרשנים התלבטו במשמעות המילה 'בְּדָמְךָ'. רש"י ביאר מלשון דמיון (ורבנו יוסף קרא דחה זאת מסיבות לשוניות). רד"ק ציטט את רבנו האי גאון שראה בדם כינוי להשקיית הצמחים. אולי גם בזה אפשר למצוא רמז להקבלה של מרים לבנטל (ראו להלן) בין ברכת יעקב לשבט יהודה לדברי יחזקאל שכן יעקב מברך 'כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה' (בראשית מט, יא), ובירושלים, במקום שפע היין היה דם ההרוגים.

[20] שמואל ב כב, יא.

[21] תהילים יח, יא.

[22] ובמדרש תהילים למזמור יח דרשו, למה פעמים יש דל"ת ופעמים רי"ש, מכיוון שישנה התראות של הקב"ה וישנה הסתתרות.

פסוקים יב-יד: וַתֹּאַשׁ בְּחֵמָה - אותה גפן - לָאָרֶץ הֻשְׁלָכָה וְרוּחַ הַקָּדִים הוֹבִישׁ פִּרְיָהּ, הִתְפָּרְקוּ וְיָבְשׁוּ מַטֵּה עֻזָּהּ, אֵשׁ אֲכָלָתְהוּ - כלומר ההתדרדרות התרחשה בשני שלבים: תחילה הגפן התייבשה, והיות ולא הצליחה ביובשה לעמוד בפני האש, נשרפה - וְעַתָּה שְׁתוּלָה בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצָמָא - מאחר ויבשו המים - וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה, וְלֹא הָיָה בָהּ מַטֵּה עֹז, שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל. קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה.

פסוקים יג-יד מפרטים בעצם כיצד נהרסה הגפן וירדה ממעמדה הרם. רוח הקדים הביאה לכך שהגפן תהיה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא, ואז היא יבשה ונשרפה.

הצורך בשני משלים

מדוע מביא הנביא שני משלים בקינתו?

יש לשים לב שבמשל הראשון ללביאה לא קרה שום דבר ואילו במשל השני הגפן עצמה גם נשרפה, לא רק הפארות שלה, שאלה הילדים. רבינו ישעיה מטראני ומלבי"ם ביארו שהמשל השני מתייחס למלך צדקיהו, והדבר מתיישב עם כך שהוא עצמו לא היה רשע, אלא נגרר אחרי שריו הרשעים,[23] ולכן אין בתיאורים חית טרף.

מרים בלומנטל[24] מוצאת מקבילה לדברים בברכת יעקב לשבט יהודה, שם גם כן נמשל יהודה הן לאריה והן לגפן;

גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ... אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירוֹ וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ.[25]

---

[23] ירמיה לז; הוריות יא ע"ב.
[24] דבריה מופיעים באתר 929 לפרק זה.
[25] בראשית מט, ט.

ועל פי זה ההבנה היא שיחזקאל מתכתב עם ברכת יעקב, היינו יעקב אמר 'לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו' - ויחזקאל בא ואומר על מלכות יהודה: 'וַיִּהְיוּ לָהּ מַטּוֹת עֹז, אֶל שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים' - היה לה מטה ושבט מושל, שכך בירך אותה יעקב, אבל היא איבדה את ההזדמנות להגשמת הברכה.

אריה, גפן ומה שביניהם

אבל עדיין צריך להבין את הקשר בין אריה לגפן, ולשם כך נפנה לפרק כב בירמיה;

> **פסוקים י-יח:** אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ - זה שחי, מצבו קשה הרבה יותר מהמת... - בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד, וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ - זה שמת, יאשיהו, מת בשיבה טובה יחסית, כאשר נהרג במלחמה. עליכם לבכות את מי שגולה - כִּי כֹה אָמַר ה' אֶל שַׁלֻּם בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו - זה יהואחז"ז - אֲשֶׁר יָצָא מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא יָשׁוּב שָׁם עוֹד. כִּי בִּמְקוֹם אֲשֶׁר הִגְלוּ אֹתוֹ, שָׁם יָמוּת. וְאֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִרְאֶה עוֹד - ואכן כך קרה בפועל ליהואחז שהוגלה למצרים - הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק, וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט, בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם, וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן לוֹ - את השכר המגיע לו... - אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, אָז טוֹב לוֹ - אביך יאשיהו - דָּן דִּין עָנִי וְאֶבְיוֹן, אָז טוֹב. הֲלוֹא הִיא הַדַּעַת אֹתִי, נְאֻם ה' - אבל אתה לעומת זאת, תיענש - ...לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֶל יְהוֹיָקִים בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ... קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר...

בתחילה פונה ירמיה ומוכיח את יהואחז, לאחר מכן את יהויקים. ובהמשך הוא מוכיח בתקיפות את יהויכין. ונשאלת השאלה, הלא יהואחז ויהויכין מלכו בסך הכל שלושה חודשים, כמה כבר הספיקו להשחית בתקופה כה קצרה?

הבנת נבואת יחזקאל לאור פירושו של האבן עזרא

אלא שמסתבר ששניהם מלכו בפועל למעלה משלושה חודשים, ונבין זאת לאור פירושו של האבן עזרא בהקדמתו לספר דניאל;

בדברי הימים[26] נאמר: 'וּבְנֵי יאשִׁיָּהוּ הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים הַשְּׁלִשִׁי צִדְקִיָּהוּ הָרְבִיעִי שַׁלּוּם'. אומר האבן עזרא: בכור בניו של יאשיהו היה יוחנן אך הוא לא מלך. השני היה יהויקים - שהיה הבכור למלכות, השלישי היה צדקיהו, והרביעי היה שלום, הוא יהואחז, הקטן ביותר.

אלא שדבריו אלה דורשים הסבר, כי נכון שיהואחז היה קטן מיהויקים, אבל יהויקים מלך 11 שנים, ולאחריו מלך יהויכין 3 חודשים ולאחריו מלך צדקיהו. ועל צדקיהו כתוב: 'בֶּן עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ'.[27] אז יוצא שהוא היה בן 10 כאשר יהויקים ויהואחז היו בני 25 ו-23 והוא היה אם כן בן הזקונים.

אומר האבן עזרא שצדקיהו היה בין יהויקים לבין יהואחז בסדר המשפחתי. במות אביו יאשיהו, היה צדקיהו בן 24. לאחר 11 שנים הוא עלה למלכות והיה אז בן 35. וכיצד מתיישבים הדברים עם זה שכתוב במלכים שהוא מלך בגיל 21? כדי לענות על השאלה הזו מביא האבן עזרא נבואה מתחילת תקופת מלכות יהויקים, בפרק כז בירמיה: 'בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם בֶּן יאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל יִרְמְיָה, מֵאֵת ה', לֵאמֹר: עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת; וּנְתַתָּם עַל צַוָּארֶךָ - כדי להגיד להיכנע למלך בבל - בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם, אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה - הוא עושה זאת בפני נציגי כל המלכים שבאים לעשות קואליציה עם צדקיהו נגד מלך בבל.

---

[26] דברי הימים א ג, טו.
[27] מלכים ב כד, יח.

הנבואה פותחת בתחילת ממלכת יהויקים ואז ממשיכה ופונה לצדקיהו, אז במי המדובר? אומר האבן עזרא: קיימת ידיעה היסטורית שעברה במסורה וידועה אצל אומות העולם, שצדקיהו מלך 3 שנים בעוד אביו חי (וכפי שהזכרנו בתחילת הפרק שיאשיהו בערוב ימיו נחלש, ומסתבר שבניו החלו להיכנס לנעליו עוד בחייו) ולכן נאמר במלכים שהוא מלך בגיל 21, שכן הוא כבר מלך, אך לא באופן רשמי, כי יאשיהו היה עדיין בחיים. לאחר 3 שנים נפטר אביו, כאשר צדקיהו בן 24 ואחיו הצעיר יהואחז בן 23. ועם הארץ ממליכים את יהואחז. יוצא שסדר בני יאשיהו היה: יוחנן, יהויקים, צדקיהו, שלום (יהואחז). לפי זה מובן היטב הפסוק בדברי הימים, וגם נבואתו של ירמיה בפרק כז, כי בראשית ממלכת יהויקים, היה זה הרי זמן קצר ביותר לאחר מות יאשיהו, וצדקיהו היה הדמות המוכרת בממלכה ולכן פנו אליו האומות בענייני הברית.

לאור פירושו זה של האבן עזרא מובן כיצד 'הספיקו' יהואחז ויהויכין להשחית כל כך אף על פי שמלכו באופן רשמי 3 חודשים. יהואחז החל להיות גורם בעל השפעה בממלכה עוד בחיי אביו, קודם שקיבל את המינוי הרשמי. והתופעה הזו חזרה על עצמה אצל יהויכין, שמלך עוד בחיי אביו יהויקים.[28] ולכן מובן שיכלו להשחית הרבה, והם הם המלכים שאותם מוכיח יחזקאל בקינתו זו על גניבת קרקעות וכדומה.

משמעות ההבדלים בין המשלים

במשל הראשון מופיעה הלביאה, המייצגת את העוצמה והחוזק שהיו בתקופת יאשיהו. לאחר מכן ניסו הכפירים, בניו יהואחז ויהויקים, למשול כאריות אך לא עלתה בידם, והם גלו, אבל הלביאה לא נפגעה. יהואחז הוגלה, אבל ירושלים נותרה על כנה; יהויקים הוגלה, אבל העיר לא נענשה; וגם לאחר שיהויכין הוגלה, עדיין עמדה העיר על תילה.

[28] והדבר נכון גם על פי חשבון השנים, כפי שהסברנו בפרק א.

במשל השני מתייחס יחזקאל לתקופה של צדקיהו, ואז מלכות יהודה כבר לא הייתה לביאה, אבל לכל הפחות גפן עושה פרי, 'אִמְּךָ כַּגֶּפֶן בְּדָמְךָ'. אלא שהגפן גם שלחה פארות לכל מיני כיוונים בניסיון לקבל מים, צדקיהו פנה לעמים שונים כדי לכרות עימהם בריתות אך הפר אותן. במשל הגפן עצמה נפגעת, צדקיהו הוגלה וירושלים נענשה. והיו שני שלבים בהתדרדרות של העיר, כמו שמתואר בגפן, 'רוּחַ הַקָּדִים הוֹבִישׁ פִּרְיָהּ' תחילה היה מצור על ירושלים שגרם לתמותה במימדים עצומים, ולאחר מכן 'מַטֶּה עֻזָּהּ, אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ' - חורבן המקדש.

מטרת הקינה

יחזקאל מסכם את נבואתו ואומר: 'קִינָה הִיא, וְתִהְיֶה לְקִינָה'. נבואה זו גם היא באה להעביר את המסר של חטיבת הפרקים כולה, 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[29] כי הנביא אומר כאן, עליכם להתבונן ולהבחין איך דבר ה' הוא זה שמוביל ומלווה את עם ישראל. הקינה סוקרת את התדרדרות מאז שיאשיהו מלך בצדקות ולכן ירושלים עמדה בתפארתה, ולאחר מכן, במקביל להתדרדרות הרוחנית, החלה ההתדרדרות של יהודה. ורק דבר ה' הוא גם זה שיביא לתקומה מחודשת.

---

[7] בשאלת זהותו של המלך שַׁלֻּם בֶּן יאֹשִׁיָּהוּ, אמנם לא מצאנו אזכור למלך שלם בספר מלכים, אבל בדברי הימים (א ג, טו) כתוב: 'וּבְנֵי יאֹשִׁיָּהוּ, הַבְּכוֹר יוֹחָנָן, הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים, הַשְּׁלִשִׁי צִדְקִיָּהוּ, הָרְבִיעִי שַׁלּוּם'. אומרת על כך הגמרא (הוריות יא ע"ב): 'הוא שלום הוא צדקיהו הוא יוחנן הוא יהואחז'. כלומר הבכור יוחנן הוא יהואחז (ואולי אפשר לקשר, שבשניהם יש שם ה', וכן המשמעות זהה, ה' מחזיק אותנו וחונן אותנו), השני יהויקים, השלישי צדקיהו והרביעי גם צדקיהו (שהרי לא מצאנו בן נוסף ליאשיהו), המכונה גם בשם שלום מכיוון שבימיו נשלמה

---

[29] יחזקאל לג, לג.

מלכות בית דוד. אבל הגמרא עצמה מקשה על זה, כי לפי זה יוצא שיהואחז הוא הבכור, ובספר מלכים (ב כג, לא; לו) כתוב 'בֶּן עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ, וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם...' זאת אומרת שבסיום מלכותו הוא היה לכל היותר בן 24. 'בֶּן עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה, יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ' אז יהויקים היה גדול ממנו בשנה או שנתיים, והוא היה הבכור לכאורה. ומתרצת הגמרא שיהואחז היה בכור למלכות. המליכו אותו על אף שלא היה הבכור. האבן עזרא מפרש אחרת, ולפיו נקטנו, ולכן הבאנו את פירושו בהרחבה.

פרק כ

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית - לגלות יהויכין[1] - בַּחֲמִשִּׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ - י' אב - בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת ה' וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי.

אנו מוצאים את הביטוי לִדְרֹשׁ אֶת ה' פעמים נוספות במקרא, ובדרך כלל בהקשר חיובי של תפילה או בקשה להדרכה רוחנית, כגון אצל רבקה: 'וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'',[2] וכן 'דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ, קָרָאֵהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב'.[3] אבל כאן משום מה אנו רואים שיחזקאל מגיב בשלילה תקיפה:

פסוק ג: דַּבֵּר אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים, חַי אָנִי אִם אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי אלהים - וממילא אנו מבינים שמשהו בפניה שלהם היה בעייתי.

מה היה רע בלדרוש את ה'?

יתכן ודרישתם איננה שלימה, כלומר צדקותם חיצונית ומעלימה על המתחולל בתוכם, על דרך מה שאנו מוצאים בישעיה[4] 'וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחָפָצוּן'. והקב"ה מגיב שם: 'הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ חֵפֶץ וְכָל עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ'. כלומר, לא יתכן שתבואו לדרוש באלוקים תוך כדי שאתם עסוקים בגניבה. ההפרדה בין 'בין אדם למקום' לבין 'בין אדם לחבירו' היא מלאכותית ומעוותת.

---

[1] בדרך כלל תיארוך השנים בספר יחזקאל הוא לגלות יהויכין, וכן פירש רד"ק.
[2] בראשית כה, כב.
[3] ישעיה נה, ו.
[4] נח, ב-ג.

אלא שהסבר זה אינו פשוט במקרה שלנו, כי יחזקאל מוכיח את הבאים לדרוש באלוקים על עבירות שבין אדם למקום, כגון חילול שבת ועבודה זרה. אז אם נצא מתוך נקודת הנחה שיחזקאל מוכיח את הזקנים עצמם על הנהגתם, המניע הפסיכולוגי כאן לא מובן. כי אפשר להבין מה מניע אדם העוסק בגזל, ומעוניין למצוא חן בעיני הא-ל (והנביא מסביר לו שלא נכון להרגיע את המצפון באופן כזה). אבל אדם שסוגד לאלילים או מחלל שבת, מדוע שיפנה ליחזקאל?

וישנו קושי נוסף עם הנחת היסוד הזו שבאו לדרוש את ה' אבל באופן מעוות, כי הפסוק אומר:

פסוק ל: לָכֵן אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הַבְּדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם אַתֶּם נִטְמְאִים וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם אַתֶּם זֹנִים.

אל מי פונה כאן יחזקאל? אם במילים 'בֵּית יִשְׂרָאֵל' הוא מתייחס לזקנים עצמם כנציגי העם, תמוה הדבר, שכן על פי זה הם אלו שהלכו 'אַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם' והם אלה שטענו 'נִהְיָה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת', ואם כן מה להם ולדרישה באלוקים?

יכול להיות שהפסוקים מצביעים על ניתוק. זקני העם באים לדרוש את ה' ולשאול על קרבת אלוקים ועל הגאולה העתידה, ויחזקאל מצביע בדבריו על הניתוק שיש בין הדרישה שלהם לבין המצב בשטח. רבים מבין הגולים, מצבם הרוחני לא טוב, עד כדי שהם דוגלים בהיטמעות בחברה הכללית, 'נִהְיָה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן'.[5] על פי זה, יחזקאל אינו שולל את עצם הדרישה שלהם באלוקים, אבל מצביע על הפער בין הפניה שלהם לדרוש באלוקים בשם העם, לבין המקום הרוחני בו העם נמצא.

---

[5] פסוק ג.

תגובתו של יחזקאל לדרישת הזקנים

אנחנו רואים שבתגובתו של יחזקאל בפרקנו הוא מעניק סקירה היסטורית קשה של חטאי עם ישראל מתקופת יציאת מצרים והנדודים במדבר, והשאלה הנשאלת היא, מדוע? מה הקשר בין זה לבין דרישתם של הזקנים? ועל כך ננסה לענות בשורות הבאות.

יציאת מצרים הטמיעה בקרב העם את התחושה והאמונה שכאשר הכל טוב אות הוא שאלוקים איתם. כאשר יש קרבת אלוקים באות מכות על המצרים, הים נקרע לשניים, וכן הלאה. אנו מוצאים למשל אצל גדעון[6] שכאשר הגיע אליו מלאך ה' ואמר לו: 'ה' עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל' הוא הגיב ושאל, אם כן, איך זה שכל הצרות הללו באות עלינו?

גם כאן, באים זקני ישראל באותה גישה, ויחזקאל בתגובה מפנה אותם להתבונן במצבם. הוא אומר להם: אתם טוענים איפה הניסים שהיו בזמן יציאת מצרים, כאשר ה' התגלה, מדוע הוא לא מתגלה אלינו? מה עלינו לעשות כדי שזה יתממש? בואו ואספר לכם על יציאת מצרים, ועל מצבו הרוחני של עם ישראל אז. אבל יחזקאל לא משווה באופן שהיינו מצפים, דהיינו אז המצב היה מעולה, ולכן הם זכו לגילויים ואילו אתם לא זוכים, כי מצבכם בכי רע. אלא ההיפך, יחזקאל מספר עד כמה גם אז מצבו הרוחני של העם היה בשפל המדרגה, וכפי שנראה בהמשך הפסוקים.

בין תיאור יציאת מצרים בספר שמות לבין התיאור בספר יחזקאל

התיאור של יחזקאל תקיף מאד ואינו דומה למה שאנו מכירים מספר שמות.

---

[6] שופטים ו, יב-יג.

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר תַּרְתִּי לָהֶם, זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת - מופיעים כאן לשונות הגאולה, אבל שלא כמו בספר שמות,[7] כאן ישנו תנאי - וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל תִּטַּמָּאוּ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם - זה התנאי אשר הם לא קיימו - וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי. אִישׁ אֶת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ. וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם.

התיאור כאן מתאים למה שכתוב בזוהר שבמצרים היו בני ישראל שקועים במ"ט שערי טומאה,[8] וכן מה שחז"ל דורשים, שלקו במכת חושך.[9] אבל לכאורה תמוה שהם אינם מופיעים בספר שמות.[10]

חילול שבת - בתורה וביחזקאל

אנחנו מוצאים פערי מידע נוספים בהמשך הפסוקים;

פסוקים יב-יג: וְגַם אֶת שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשָׁם - עד כאן תואם הפסוק את מה שכתוב ספר שמות,[10] ומכאן ציטוט מספר ויקרא מפרשת הקללות שבפרשת בחוקותי ומפרשת העריות[11] - וַיַּמְרוּ בִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, בְּחֻקֹּתַי לֹא הָלָכוּ וְאֶת מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ (= מקביל לנאמר בפרשת הקללות 'וְאִם בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם,

---

[7] ו, ב-ט.
[8] זוהר חדש יתרו לט, ע"א.
[9] מכילתא בשלח, ד"ה וחמושים.
[10] לא, יג.
[11] דבר המראה מעצם ההשוואה את החומרה של מצבם של ישראל בנבואה זו.

לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי, לְהַפְרְכֶם אֶת בְּרִיתִי' [ויקרא כו, טו]) אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם (= מקביל לנאמר בפרשת העריות 'וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם' [ויקרא יח, ה]). וְאֶת שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד.

אנו מוצאים בתורה שני תיאורים של חילולי שבת שיכולים ללמד על כוונתו של יחזקאל; א) אנשים שיצאו ללקט את המן בשבת, 'יָצְאוּ מִן הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ'.[12] ב) המאורע של מקושש העצים.[13]

אבל כאשר קוראים את הפסוקים בספר שמות מתקבלת תמונה שונה. משה רבינו הנחה את העם כיצד לנהוג במן ואמר להם בין היתר 'שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ'[14] - בשבת לא ירד מן. היו אנשים שסברו שאולי בכל זאת ירד ולכן 'יָצְאוּ מִן הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ'. מהפסוקים אנו למדים לא על מעשה של חילול שבת, אלא על חוסר אמונה, זה הפגם שהתורה מתארת. מה גם שהציווי על השבת נאמר לעם לאחר מעשה זה.

יתר על כן, התורה, בניגוד למה שמשתמע מיחזקאל שמתאר 'וְאֶת שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד', אומרת: 'וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ **מִן הָעָם** לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ'. משמע שלא היו המונים שיצאו, אלא מעטים, ולכל היותר קבוצה קטנה וכן משמע מלשון חז"ל במכילתא שם 'אלו מחוסרי אמנה שבישראל' הרי שמדובר על קבוצה מסויימת ולא כל העם.

גם בנוגע לאפשרות השניה שמדובר כאן על המקושש, נראה שהתורה מתארת את המאורע באופן שונה. מהפסוקים אנו למדים עד כמה המקרה של המקושש נתפס כחריג,

---

[12] שמות טז, כז. וכן פירש רש"י.
[13] במדבר טו, לב-לו.
[14] שמות טז, כו.

כיוצא מן הכלל שלא לימד על הכלל. גם העובדה שלאחר מעשה באו ושאלו את משה כיצד יש לנהוג בו מעידה שזה לא היה עניין שבשגרה.

ובאופן כללי, כאשר קוראים את הפסוקים בתורה שמספרים על חטאי עם ישראל במדבר, אנו מוצאים בדרך כלל תיאורים על קבוצות קטנות ומסוימות שחטאו. בתבערה ובקברות התאווה,[15] כאשר החטא היה ציבורי, אומרת התורה 'כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת **הָעָם** הַמִּתְאַוִּים'. אנו לא מוצאים תיאורים כלשהם על חילול שבת המוני וכיוצא בזה, ואם כן יש לברר את פשר ההבדל בין המתואר בתורה לבין הנאמר בפרקנו.

בפסוקים הבאים אנו מוצאים שוב תיאורים שאינם מוכרים לנו מהתורה;

פסוקים יז-כא: וַתָּחָס עֵינִי עֲלֵיהֶם מְשַׁחֲתָם וְלֹא עָשִׂיתִי אוֹתָם כָּלָה בַּמִּדְבָּר, וָאֹמַר אֶל בְּנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר - החלפתי דור, נתתי לדור נוסף אפשרות להישאר במדבר - בְּחוּקֵי אֲבוֹתֵיכֶם אַל תֵּלֵכוּ, וְאֶת מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל תִּשְׁמֹרוּ, וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל תִּטַּמָּאוּ... וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת - יש כאן ברית חדשה עם בני הדור הצעיר כי בני הדור הראשון חיללו אותה - וַיַּמְרוּ בִי הַבָּנִים - בני הדור השני גם הם הפרו את הברית - בְּחֻקּוֹתַי לֹא הָלָכוּ וְאֶת מִשְׁפָּטַי לֹא שָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אוֹתָם, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם. אֶת שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ - היות והנביא מתייחס כאן לבני הדור השני אי אפשר לומר שמדובר על האירוע שלקטו את המן בשבת - וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּם בַּמִּדְבָּר.[16]

---

[15] במדבר יא.

[16] גם כאן מייחס רש"י את דברי יחזקאל לחטא מסוים שמתואר בתורה, הוא החטא עם בנות מואב, בשיטים, שארע ביום השבת ועדיין יש לתמוה שהרי בתורה משמע שהחטא היה ללא כל קשר ליום בו הוא נעשה אלא לעבודה הזרה והפריצות עם בנות מואב.

חז"ל אומרים על פערים מעין אלה: 'דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר'.[17] הנחת היסוד היא שבשני המקומות, גם ה'עני' וגם ה'עשיר', התורה מספרת על אותו מאורע, והשאלה הנשאלת היא מה ראה ריבונו של עולם ללמדנו על נתון מסוים במקום 'עשיר', ובמקום אחר להשמיטו.[18]

הרב יואל בן-נון טוען טענה הפוכה, היינו לדעתו דווקא התיאורים בספר שמות ובספר במדבר הם התיאורים המציאותיים. אכן היה אדם שקושש עצים בשבת, היה זה מאורע חריג ויוצא דופן ולא חילול שבת המוני. אבל במהלך השנים, כשהתעצמו חילולי השבת,[19] בא יחזקאל ואומר, החיפוש להיות כגויים היה כבר מההתחלה ואכן (חלקכם) חיללתם את השבת! בהקשר זה, המילים 'אֶת שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד' לא באות לבטא את הכמות, אלא את המצב העגום, שמיד עם קבלת מצות השבת, כבר היה מישהו שחילל אותה. על פי זה יוצא שספר יחזקאל בא להעצים דברים בראייה היסטורית, למרות שהארוע עצמו היה ארוע די שולי.

אבל הסבר זה קשה לכאורה, כי (א) כיצד מסבירים את הפעם הנוספת שבה מתבטא יחזקאל 'אֶת שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד' ביחס לדור השני במדבר? (ב) הגיוני יותר להעביר מסר של: אבותיכם שמרו את השבת ואתם לא, ולכן תקבלו את עונשכם. למה צריך להעצים מעשה שולי של חילול שבת מהעבר בשביל להעביר מסר של בקורת על חילולי שבת.

---

[17] ירושלמי ראש השנה ג, ה.

[18] ישנם עניינים נקודתיים שלגביהם מפרש הרמב"ן (דברים טז, א) שדבר כלשהו מובן מאליו, ולכן אינו מופיע שוב. דוגמה לדבר בפרשת המועדות, כאשר בספר דברים (טז) לא חוזרת התורה ומפרטת את התאריכים של החגים שהוזכרו כבר בחומשים הקודמים.

[19] ולהעיר, ביחוד בדור החורבן. וכפי שאנו מוצאים שירמיה הוכיח את העם על חילולי השבת שיביאו לנפילת הבית (פרק יז) ומשלא תוקן המצב, מוכיח גם נחמיה (פרק יג) שעל זה היה החורבן.

השאלה העקרונית היא האם לנסות להתאים את פסוקי יחזקאל לתורה, כלומר לייחס את דבריו לאירועים מסוימים שמתוארים בתורה, או להיפך, לנסות להתאים את פסוקי התורה ליחזקאל ולומר שהנורמה אכן הייתה כפי שיחזקאל מתאר, והתורה בחרה להשמיט עניינים אלו. ונראה שהאפשרות השניה מתאימה כאן יותר, כי, א) הרושם העולה מהפרק הוא שמדובר היה בנורמה ולא באירועים מסוימים יוצאי דופן. ב) אנו מוצאים בתהילים תיאורים מקבילים לתיאוריו של יחזקאל.

תיאורים מקבילים בתהילים וביחזקאל

בשני מקומות בתהילים אנו מוצאים תיאורים מקבילים לדברים שיחזקאל מספר:

> חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ, הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ. אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ, לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ. וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם-סוּף וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ - דומה למה שאומר יחזקאל בפרקנו - לְהוֹדִיעַ אֶת גְּבוּרָתוֹ.[20]

וההסבר הוא: אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם - כאשר ריבונו של עולם חולל את מכות מצרים - לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ, לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ - הם לא הפליאו בדבר, כלומר לא העלו בתודעתם שיד ה' בדבר והוא המשדד את מערכות הטבע. ולכן הם גם לא העניקו לדברים משמעות מעשית.[21] כפועל יוצא, וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם-סוּף - כאשר קמה צרה, הם מיאנו להמשיך, מאחר ולא אחזו באמונה ביד ה', וממילא חששו. אבל למרות שהם לא היו ראויים לכך - וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ, לְהוֹדִיעַ אֶת גְּבוּרָתוֹ. ראייה שהעם כולו היה סורר נראית במזמור נוסף בתהילים:

---

[20] תהילים קו, ו-ח.

[21] זכרון לא במשמעות של memory אלא העלאת דברים. ונראה שמכאן הכינוי למי שממלא את התפקיד המלכותי 'מזכיר' (מלכים א ד, ג) - דהיינו מי שקובע מה משמעותי עבור השלטון לדון בו. (מלכים א ד, ג).

אַל תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר, אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם, בְּחָנוּנִי, גַּם רָאוּ פָּעָלִי, אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר - התאפקתי - וָאֹמַר, עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם, וְהֵם לֹא יָדְעוּ דְרָכָי - הם לא הפנימו את המסר, אבל ריבונו של עולם היה סבלן - אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי - כבר בתחילת הארבעים שנה - אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי - נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ. גם מפסוקים אלו אנו למדים שעם ישראל, לאורך ארבעים שנות נדודיהם במדבר, לֹא יָדְעוּ דְרָכָי.[22]

מהתורה, לעומת זאת, אנו למדים על מספר מצומצם של חטאים מהותיים, חמורים ככל שיהיו, שהתרחשו בשנים הללו.[23] אנו לא מוצאים תיאורים על כך שעם ישראל בכללותו 'לֹא יָדְעוּ דְרָכָי'. ואדרבא, לאחר העונש הגדול שהם קיבלו בשנה השניה, מתארת התורה את הבכי והחרטה, וההחלטה ללכת עם ה'.[24] וצריך להבין את סיבת הפערים הללו.

התורה מדגישה מעורבות אלוקית - יחזקאל מתאר נורמת התנהגות

בתחילת הפרק, כזכור, מספר יחזקאל שהגיעו אליו זקני בית ישראל לדרוש באלוקים. אנשים אלו באו אל יחזקאל כנציגי העם בשאלה, מדוע ה' לא איתם כפי שהיה עם אבותיהם, ויחזקאל מתאר להם בתגובה את מצב אבותיהם אז. הוא אומר להם: מצבכם אינו טוב, וגם מצבם של בני ישראל אז היה בכי רע. הם לא הושמדו במצרים לא בגלל מצבם, אלא כדי למנוע חילול ה'. במרכז המאורע הזה שנקרא יציאת מצרים לא ניצב עם ישראל אלא שם שמים. התחולל אז מאבק בין ריבונו של עולם לפרעה, בדבר ההכרה בשם ה' בעולם. אלא שמסיבה צדדית, מכיוון שהקב"ה נשבע לאבות, הוא

---

[22] תהילים צה, ח-יא.

[23] בדרך זו כתב ריה"ל (כוזרי א, צג) על חטאי דור המדבר "ואין גדול כי אם מי שחטאיו ספורים".

[24] במדבר יד, לט.

כביכול נאלץ לגלות את שמו על ידי שהוציא את עם ישראל מתחת יד פרעה על אף רמתם הרוחנית הירודה.

כאז כן היום, אומר יחזקאל לעם. אתם חפצים בקרבת אלוקים ובגאולה, עליכם לדעת שמצד עצמכם לא מגיע לכם, אלא הדבר תלוי ברצון ריבונו של עולם, ובגילוי שמו על ידכם. יחזקאל בא להוכיח את העם על התנהגותו, ולכן הוא מתאר בדבריו את המציאות, את המצב הרוחני השפל של עם ישראל הן בהווה והן בעבר.

התורה, לעומת זאת, לא מדגישה את חטאי עם ישראל, כי ההתנהגות שלהם היא לא זו שעומדת במרכז העניינים. באופן כללי במשך ארבעים שנות הנדודים במדבר, המצב של העם היה 'לֹא יָדְעוּ דַרְכִי' (ולכן כאשר ריבונו של עולם אומר שכבר הגדישו את הסאה, מעלה משה רבינו את הטיעון 'לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם',[25] ולא טוען בזכות העם וכדומה). והמקומות שבהם התורה בכל זאת מציינת את המאורעות, הם אלו שבהם רואים מעורבות אלוקית, כאשר היה צד של גילוי ה'. כגון כאשר התלוננו בני ישראל על המן, ירדה אש מן השמים.[26] זאת אומרת שלחטא הזה יש רלוונטיות בתורה מכיוון שהיה בו צד של קידוש שם שמים.

למה להתחשב בטענה 'לָמָּה יֹאמְרוּ'?

יש לתת את הדעת לסוגייה נוספת הקשורה לפרקנו;[27] מה עומד ביסוד ההחלטה של ריבונו של עולם לעשות למען שמו וכדי שלא יאמרו הגויים? תמוה לחשוב שהקב"ה מתחשב כביכול ב'מה יגידו'. רמב"ן מבאר את הדברים:[28] המטרה של ריבונו של עולם

---

[25] שמות לב, יב.
[26] במדבר יא, א.
[27] ובמקומות נוספים בתנ"ך.
[28] דברים לב, כ ד"ה 'אשביתה מאנוש זכרם'.

היא לקדש את שמו, שעל ידי זה ייטיבו בני האדם את דרכיהם. גילוי שם ה' בעולם בשכר ובעונש נועד, בין היתר, להפקת לקחים אצל בני האדם. היה ובני אדם נענשו על מעשיהם, וכתוצאה מכך שינו את דרכם והפסיקו לעבור עבירות, הושגו שתי מטרות; א) היה צדק כלפי הרשע. ב) בני אדם הפיקו לקח. אבל, היה והענישה לא הובילה להפקת לקחים ושינוי התנהגות (ואת המטרה השניה, צדק כלפי הרשע, ניתן לממש בעולם הבא), הרי שיש בזה חילול ה', כי אנשים יסיקו מסקנות הפוכות והמטרה האלוקית בעולם לא תתממש.

זו המשמעות לפי רמב"ן של דברי משה רבינו, 'לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם' וכן של דברי יחזקאל, 'לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל'.[29] עם ישראל לא הושמד ולא יושמד, לא בגלל חשש מעלבון שיבוא כביכול לרבש"ע מתגובת העמים, אלא כדי למנוע את הפגיעה במימוש המטרה האלוקית בעולם.

מצד אחד לבוא ולומר 'לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל' זו תוכחה מאד קשה, כמו לומר לילד: לא מגיע לך להצטרף למסיבה, כי אתה לא שטפת כלים ולא הכנת שיעורי בית, אבל בגלל שלא הישגנו בייביסיטר, אין ברירה אז בוא תצטרף... אבל מצד שני יש בדברים גם מסר מעודד, כי למרות המצב הרוחני הירוד, בכל זאת 'למען שמו' הקב"ה ודאי לא ישמיד את עם ישראל.

הבקשה הכפולה של הזקנים

פסוקים ל-לח: לָכֵן אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הַבְּדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם אַתֶּם נִטְמְאִים וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם אַתֶּם זֹנִים. וּבְשָׂאֵת מַתְּנֹתֵיכֶם (= לקיחת המתנות

[29] יחזקאל לו, כב.

שהיו אמורות להינתן לכהני ה' לצורך כהני העבודה הזרה - רש"י) - בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בָּאֵשׁ אַתֶּם נִטְמְאִים לְכָל גִּלּוּלֵיכֶם עַד הַיּוֹם, וַאֲנִי אִדָּרֵשׁ לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל, חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים, אִם אִדָּרֵשׁ לָכֶם. וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לָשָׂרֶת עֵץ וָאָבֶן... וְאַתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר ה׳ אלהִים, אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עִבְדוּ וְאַחַר אִם אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי, וְאֶת שֵׁם קָדְשִׁי לֹא תְחַלְּלוּ עוֹד, בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם.

כפי שלמדנו בתחילת הפרק, הזקנים באו אל יחזקאל כדי לדרוש באלוקים. יחזקאל בתגובה אומר להם א) אני לא אדרש לכם; ב) מה שאתם חושבים, להיות כגויים לשרת עץ ואבן, זה בלתי מתקבל ולא אאפשר זאת.

חז"ל מסבירים שהבקשה של הזקנים הייתה להיפרד כידידים מהקב"ה ולהיות עם ככל העמים, 'נִהְיֶה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת'.[30] קח מאיתנו את תרי"ג המצוות ונישאר עם 7. אל תעניש אותנו על חילול השבת ואל תיתן לנו שכר על שמירת שבת, ועל זה אומר הקב"ה: 'וְהָעֹלָה עַל רוּחֲכֶם, הָיוֹ לֹא תִהְיֶה'.

אבל אם ככה, תמוה השימוש במילים 'לִדָּרֵשׁ אֶת ה" שמבטאות רצון בקרבת אלוקים ולא ההיפך, כמו שראינו לעיל את הנבואה בישעיה, 'נִדְרַשְׁתִּי לְלֹא שָׁאֲלוּ נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשׁוּנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי הִנֵּנִי לְגוֹי לֹא קָרָא בִשְׁמִי'. ונראה מהמשך הפסוקים שהם באו ובקשו גם וגם, הם היו מעוניינים בקרבת ה' אבל בד בבד רצו להמשיך ולעבוד עבודה זרה. ואת הדרישה הזאת לא הסכים הקב"ה לקבל. והוא אומר להם, אם אתם מקיימים מצוות וגם עובדים עבודה זרה אז 'אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עִבְדוּ'.

[30] ילקוט שמעוני רמז, שנט.

ריבונו של עולם שולל נאמנות כפולה

השאלה היא האם זו האמירה 'אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עִבְדוּ' הינה ציונית, כביכול אומר הקב"ה: מצידי תעבדו עבודה זרה... או שזה נאמר כפשוטו. קשה כמובן לומר שהקב"ה יורה להם ללכת ולעבוד עבודה זרה, וההסבר הוא שברור שלעבוד עבודה זרה זה גרוע, אבל נאמנות כפולה, היינו שם ה' ועבודה זרה יחד זה עוד יותר גרוע. אנחנו מוצאים את הסוגייה הזו גם אצל אליהו הנביא שאמר לעם:[31] 'עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים, אִם ה' הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו, וְאִם הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו', והתגובה הייתה 'וְלֹא עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר'. האם אליהו הנביא אומר להם שעדיף שיעבדו לבעל בלבד מאשר שיעבדו גם לאלוקים וגם לבעל?

מהקשר הפסוקים נראה שהדברים נאמרים כפשוטם, ולא בציניות. כי כפי שראינו לעיל, יחזקאל אומר להם: מחד אתם באים לדרוש באלוקים, ומאידך אתם מבקשים 'נִהְיֶה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת, לְשָׂרֹת עֵץ וָאָבֶן' - ואת זה אני לא אקבל. ואחד הטעמים לזה הוא שכאשר מקבלים כוח רוחני ומנצלים אותו שלא כראוי, הוא עלול להזיק. עדיף שלא יקיימו את המצוות כי במצבם לא רק שזה לא יועיל, אלא אף יזיק.[32]

הבנה שכזו גם מסבירה את מה שנאמר קודם לכן:

פסוקים כה-כו: וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם. וָאֲטַמְּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם, בְּהַעֲבִיר כָּל פֶּטֶר רָחַם - וכל זה במטרה - לְמַעַן אֲשֹׁמֵם, לְמַעַן אֲשֶׁר יֵדְעוּ אֲשֶׁר אֲנִי ה׳.

---

[31] מלכים א יח, כא.

[32] כלל למדונו חכמים (יומא עב ע"ב) כי כאשר התורה לא נשמרת במגמה נכונה אז לא רק שהיא לא תועיל אלא אפילו תזיק 'זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המוות'.

השאלה נזעקת, ואכן נדרשו אליה הפרשנים: איך יתכן לומר שהקב"ה נתן חֻקִּים לֹא טוֹבִים? וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם? וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בקיום מצוות?

רש"י מפרש שהקב"ה נתן בנו יצר הרע, וזה שאנחנו לא מצליחים לעמוד מולו, זה חלק מחוקי הטבע שריבונו של עולם ברא; לא שהמצוות לא טהורות חלילה, אלא שהמציאות שיש בנו יצר הרע היא 'חֻקִּים לֹא טוֹבִים; וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם'. אלא שלפי זה קשה להבין את המשמעות של וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם.

האברבנאל מפרש את הדברים לאור פרשת הברכות והקללות, 'וְאִם **בְּחֻקֹּתַי** תִּמְאָסוּ, וְאִם אֶת **מִשְׁפָּטַי**...',[33] והמשמעות של הפסוק היא 'וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם - התורה שנתתי כוללת בין היתר - **חֻקִּים** לֹא טוֹבִים, **וּמִשְׁפָּטִים** לֹא יִחְיוּ בָּהֶם' - ענישה כאשר לא מקיימים.

אבל גם לפי פירוש זה, לא ברור המשך הפסוקים, 'וָאֲטַמֵּא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם, בְּהַעֲבִיר כָּל פֶּטֶר רָחַם'. בפירוש רד"ק משמע שניתן לומר שהקב"ה 'הטעה' אותם, הפסוקים הללו מתארים שהעם הקריבו את בניהם למולך, ומכיוון שכך, אומר הפסוק, אני אמרתי להעביר כל פטר רחם לפדיון, והם קיימו להעביר כל פטר רחם באש. אבל הפסוקים מאד ברורים, וקשה לומר שיש פה הטעיה.

ואפשר להסביר את הפסוקים הללו לאור מה שדובר קודם; הייתה קיימת מתיחות פנימית רבה בשל הנאמנות הרוחנית הכפולה, ויחד עם השחיתות ותרבויות העמים שהקיפו אותם מכל עבר, היא הביאה לכך שהמצוות עצמן הזיקו. לכן משמעות הפסוק

---

[33] ויקרא כו, טו.

היא: נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים - אצלם החוקים נעשו - לֹא טוֹבִים - וּמִשְׁפָּטִים - שהם לא חיים בהם.

ומוסיף הנביא ואומר, לא רק שאתם מזיקים לעצמכם בחיים הכפולים הללו, אלא שנוצר מזה חילול ה' שכביכול זו היא תורת ה' ולכן הפסיקו, 'וְאֶת שַׁבְּתֹתַי לֹא תְחַלֵּלוּ עוֹד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם וּבְגִלּוּלֵיכֶם'.

זה גם ההסבר למה שאמר אליהו לעם, שלא יפסחו על שני הסעיפים, ועדיף שיעבדו רק לבעל מאשר עבודה כפולה. ודברים דומים אנו מוצאים גם אצל יהושע בדברי תוכחתו לעם;[34]

> וְעַתָּה יִרְאוּ אֶת ה' וְעִבְדוּ אֹתוֹ בְּתָמִים וּבֶאֱמֶת. וְהָסִירוּ אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּעֵבֶר הַנָּהָר וּבְמִצְרַיִם - העבודה הזרה שעבדתם במצרים - וְעִבְדוּ אֶת ה'. וְאִם רַע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת ה', בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת מִי תַּעֲבֹדוּן, אִם אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר, וְאִם אֶת אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם. וְאָנֹכִי וּבֵיתִי נַעֲבֹד אֶת ה' - והעם מגיב - וַיַּעַן הָעָם וַיֹּאמֶר, חָלִילָה לָּנוּ מֵעֲזֹב אֶת ה' לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ הוּא הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ וְאֶת אֲבוֹתֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים.

לכאורה כאן הייתה אמורה להסתיים התוכחה, לאחר שהם הצהירו באמונה שהם יעבדו את ה'. אבל יהושע ממשיך:

> וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם, לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת ה' כִּי אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא, אֵל קַנּוֹא הוּא, לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם - אתם לא תעמדו בזה, ולכן לא כדאי לכם להתחייב. ואז העם מגיב - וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל יְהוֹשֻׁעַ: לֹא, כִּי אֶת ה' נַעֲבֹד. וַיֹּאמֶר

[34] יהושע כד, יד-טז.

יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם, עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם - יהושע בעצם שוב דוחק בהם שיבחרו, או שהם לחלוטין עם ה' או שפניהם לעבודה זרה.

שיבת ציון למען שם ה'

פסוקים לג-לד: חַי אָנִי, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים, אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם. וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים, וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוּצֹתֶם בָּם, בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה.

התיאור פה דומה למה שאומר הנביא בתחילת הפרק, בהקבלה ללשונות הגאולה שבחומש.[35] ובהתאם לקו הכללי של פרקנו, יחזקאל אומר לעם, כפי שיציאת מצרים לא הייתה בזכות העם, כך גם שיבת ציון לא תתממש בזכותכם.

וההקבלה ליציאת מצרים ממשיכה גם בפסוקים הבאים;

פסוק לה: וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל מִדְבַּר הָעַמִּים - גלות - וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל פָּנִים, כַּאֲשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם בְּמִדְבַּר אֶרֶץ מִצְרָיִם, כֵּן אִשָּׁפֵט אִתְּכֶם, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים - מהו אותו מדבר שאליו יביא אותם הקב"ה?

העמים כמדבר

ונראה להסביר את הדברים לאור נבואה אחרת בהושע;[36] זו נבואה קשה בה ריבונו של עולם אומר לעם שלאחר שהוא העניק להם הכל, כסף, זהב וכו' הם הלכו וחטאו לעבודה זרה.

---

[35] שמות ו, ו-ח.
[36] ב, יב-טו.

וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת נַבְלָתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ - כל העמים שהיא כרתה איתם בריתות במקום עם הקב"ה - וְאִישׁ לֹא יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי - כולם יראו כמה היא אומה שפלה וכו' - וְהִשְׁבַּתִּי כָּל מְשׂוֹשָׂהּ, חַגָּהּ, חָדְשָׁהּ, וְשַׁבַּתָּהּ, וְכֹל מוֹעֲדָהּ. וַהֲשִׁמֹתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ, אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ לִי מְאַהֲבָי - היא תלתה את השפע בבעל, ולכן הוא ילקח ממנה - וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה - אני אפקיר אותם והאומות יכו בהם - וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ - היא לבשה עדיים וכן חלי דהיינו סוג של תכשיט זהב[37] - וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ - היא תשלם על כל הפעמים בהם נתנה את התכשיטים למאהבים - וְאֹתִי שָׁכְחָה, נְאֻם ה׳.

לאחר שהעמים יכו בה היא תבין שלכל אורך הדרך הם היו בעלי אינטרסים ולא כרתו ברית כדי לשמור לה אמונים, אז היא תתרחק מהם. ובהמשך היא תתקרב לקב"ה;[38]

לָכֵן, הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר, וְדִבַּרְתִּי עַל לִבָּהּ - כאן דומים הדברים למה שכתוב אצלנו, 'וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל מִדְבַּר הָעַמִּים' - וְנָתַתִּי לָהּ אֶת כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה. וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם - אני אקח אותה שוב למדבר, כפי שלקחתי אותה לאחר יציאת מצרים, ואראה לה שהשפע ממני.[39] וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה׳, תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי. וַהֲסִרֹתִי אֶת שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ, וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם.

---

[37] כפי שרואים מההקבלה בפסוק 'נָזָם זָהָב נִחְלֵי כָתֶם מוֹכִיחַ חָכָם עַל אֹזֶן שֹׁמַעַת' (משלי כה, יב).

[38] הושע ב, טז-יט.

[39] הדברים האלו של הושע מעניקים לנו מימד נוסף למה שכתוב בשמות (יג, יז), 'וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי קָרוֹב הוּא'. הסיבה שהם הלכו דרך המדבר הייתה כי הם חששו שאולי ילחמו נגדם בדרך, אבל לא רק. עם ישראל לא היה מוכן מבחינה מנטלית למצב של מלחמה. וראו בפירוש ראב"ע, שמות יד, יג.

כלומר, אומר כאן הקב"ה, אני אדאג לכך שהעמים לא יתנו לכם את מבוקשכם, ואתם תרגישו את העמים כמדבר, 'מִדְבַּר הָעַמִּים' - כלומר מהם לא תשיגו הישגים חומריים, פרנסה, שלווה ורוגע עד שתבינו שהכל תלוי בי. ואז, 'וַהֲסִרֹתִי אֶת שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ' - אלוקים לא יהיה עבורכם אחד מתוך רשימה של אלים, אלא 'תִּקְרְאִי אִישִׁי', יהיה קשר מהותי בין עם ישראל לקב"ה. על פי זה דבריו של יחזקאל (וכן של הושע) הם על מדבר מטאפורי,[40] והקב"ה אומר כאן: אני אמלוך עליכם ואראה לכם שהעמים הם מדבר ואני הוא המפרנס הבלעדי, כשם שהראיתי לאבותיכם במדבר לאחר שיצאו ממצרים.

בהקשר זה ישנו מדרש פלאי של חז"ל על המן, שכאשר ציווה הקב"ה לשמור את המן למשמרת לדורותיכם, 'לְמַעַן יִרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם', כיוון משה לתקופת ערב החורבן, שידע משה שעתידים ישראל לומר איך תהיה לנו פרנסה אם נעסוק בתורה, ואז יוציא להם ירמיה את צנצנת המן מהמקדש. וזה מה שאמר ירמיה לעם[41] 'הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר ה' הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה'.[42] כלומר, אני מספק לכם את הפרנסה, כמו שעשיתי עם אבותיכם, ולא הייתי מדבר לישראל, כפי שכן היו העמים ואלוהיהם לישראל.

שני שלבים בגאולה מבבל

פסוק לז: וְהַעֲבַרְתִּי אֶתְכֶם תַּחַת הַשָּׁבֶט, וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם בְּמָסֹרֶת הַבְּרִית.

---

[40] לעומת נבואת הגאולה בישעיה לה ששם מתואר המדבר הפיזי, בדרכם של שבי ציון מבבל לארץ ישראל.
[41] ירמיה ב, לא.
[42] מכילתא בשלח, ויסע, פרשה ו ד"ה "ותן שמה מלא העומר".

מה זו מסורת הברית? האם מסורת פירושה, כפי מה ששגור בלשוננו כיום, דבר שנמסר מאחד לשני, מועבר מדור לדור?[43] או מלשון ייסורים?[44] לאור ההקשר פה, שמופיעה המילה 'שבט' (שוט), נראה שהמשמעות היא יסורים. יש כאן מידה כנגד מידה, אתם העברתם כל פטר רחם, העברתם את ילדיכם באש, אז אני אעביר אתכם במסורת הברית.

פסוק לח: וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמֹּרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי - יהיה תהליך של ברור נוקב, מי ראוי לגאולה ומי לא ראוי - מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹוֹא וְיֵדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳ - אני אוציא אותם מבבל, אבל הם לא יגיעו לאדמת ארץ ישראל. ונסביר את הדברים;

כאשר היהודים גלו לבבל היה מצבם קשה בתחילה. אבל, ככל שחלף הזמן החלו הבבלים לראות בהם קבוצה בעלת יכולות אינטלקטואליות גבוהות שיכולה לתרום רבות לממלכה, והם החלו להנות מתנאים טובים ולהתברג במקומות גבוהים. כך אנו מוצאים שלאחר שבעים שנה, רבים לא רצו לעזוב את בבל.[45]

לפיכך היו שני שלבים בגאולה. השלב הראשון היה 'מִדְבַּר הָעַמִּים' שהזכרנו לעיל - העמים יתנכרו להם. (ואולי הכוונה לגזירת המן שהייתה לקראת סוף השבעים שנה).[46] והשלב השני הוא זה שבו יביא אותם אלוקים לארץ וימלוך עליהם. ויהיו כאלו שלא יצליחו להגיע לשלב השני, כמו שאומר הפסוק 'וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹוֹא'.

---

[43] כן פירש רש"י.

[44] כפי שפירש רד"ק.

[45] כפי שאנו למדים מעזרא (פרק ב) שמעט מאד עלו עם זרובבל.

[46] בהנחה שאחשוורוש המוזכר בספר עזרא (פרק ד) זהו אותו אחשוורוש ממגילת אסתר אזי גזירות המן היו סמוכות לבניין בית שני, שהיה בימי דריווש שמלך אחרי אחשוורוש.

הבטחה של גאולה

פסוקים מ-מב: כִּי בְהַר קָדְשִׁי בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים, שָׁם יַעַבְדֻנִי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה בָּאָרֶץ. שָׁם אֶרְצֵם וְשָׁם אֶדְרוֹשׁ אֶת תְּרוּמֹתֵיכֶם, וְאֶת רֵאשִׁית מַשְׂאוֹתֵיכֶם, בְּכָל קָדְשֵׁיכֶם - המתנות יתקבלו בחיוב, בניגוד למה שנאמר קודם על המצב השלילי, 'וְאַטְמֵא אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם'[47] - בְּרֵיחַ נִיחֹחַ אֶרְצֶה אֶתְכֶם, בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצֹתֶם בָּם. וְנִקְדַּשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם - בניגוד למצב בהווה, כפי שהזכרנו - וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳, בַּהֲבִיאִי אֶתְכֶם אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל.

רואים פה תהליך שמורכב משני חלקים: ראשית, 'בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים' על מנת למנוע חילול ה' בעיני הגויים, ושנית, 'וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'", אני אגרום לכם לדעת כי אני ה'. גם בספר דברים[48] אנו מוצאים תיאור דומה לגאולה המורכבת משני חלקים;

א) וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה... וְהֵשַׁבְתָּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה, וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ - אתה תשוב בתשובה ואז - וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ.

ב) וְהֵבִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ, וִירִשְׁתָּהּ, וְהֵיטִבְךָ, וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ - תחילה הוא ישיב אותך לארץ, ואז תשוב בתשובה - וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ.

והשאלה היא מה תלוי במה, האם החזרה ארצה תלויה בחזרה בתשובה, או ההיפך? אז אפשר לומר שהתשובה תהיה בשני שלבים, בתחילה תהיה חזרה בתשובה חלקית,

---

[47] פסוק כו.
[48] פרק ל.

שבעקבותיה יחזיר הקב"ה את העם לארץ, ולאחר מכן תושלם החזרה בתשובה בתהליך נוסף של היטהרות (אולי כמניעה לעתיד, מה שחז"ל מכנים 'שחיטת היצר הרע').[49]

אבל לאור מה שהסברנו קודם, אפשר לראות בתיאורים השונים שתי אפשרויות. א) יתכן שהעם ישוב לארץ לאחר חזרה בתשובה. ב) ייתכן שה' ישיב את העם ארצה כדי למנוע חילול שמו, ולאחר מכן הוא יחזיר אותם בתשובה.[50] וזו האפשרות המתוארת בפסוקים הבאים:

פסוקים מב-מד: וְיָדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳, בַּהֲבִיאִי אֶתְכֶם אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לַאֲבוֹתֵיכֶם. וּזְכַרְתֶּם שָׁם אֶת דַּרְכֵיכֶם וְאֵת כָּל עֲלִילוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר נִטְמֵאתֶם בָּם; וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם בְּכָל רָעוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳, בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם **לְמַעַן שְׁמִי**. לֹא כְדַרְכֵיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת, בֵּית יִשְׂרָאֵל, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים.

כלומר, מה יגרום להם בסופו של דבר ל'וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'"? ההבנה שהעמים לא פרנסו אותם וה' עשה את זה למען שמו. כל האלטרנטיבות שבהן הם בטחו ירדו מעל הפרק והם יאלצו להכיר במלכות ה'.

[טו] אמנם, לאור הפער הזה בין ספר שמות ליחזקאל, אנחנו מוצאים בכמה מקומות שחז"ל דורשים את הפסוקים באופן שמדגיש את המצב הירוד של העם במצרים. כגון, כאשר משה הרג את המצרי והלשינו עליו. תגובתו של משה רבינו הייתה: 'וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר' (שמות ב, יד). בפסוקים לא מסופר לנו מי היה הגורם שהעביר את המידע לרשויות. אבל חז"ל משלימים את התמונה: 'היה משה מהרהר בלבו ואומר מה חטאו ישראל שנשתעבדו

---

[49] סוכה נב ע"א.

[50] חז"ל (סנהדרין צח ע"א) העירו על שני מסלולים אפשריים לגאולה: אם זכו ישראל ושבו בתשובה מיוזמתם או חלילה שהגאולה תבוא בתחילה על אף שלא זכו לכך במעשיהם.

מכל האומות, כיון ששמע דבריו אמר, לשון הרע יש ביניהן היאך יהיו ראוין לגאולה. לכך אמר 'אכן נודע הדבר' עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים' (שמות רבה א, ל). הפירוש של חז"ל, מלבד זה שהוא מסייע לנו להבין את התמונה השלימה, מעביר מסר של ביקורת על העם כולו, שיש בו דלטורין, מלשינים. ונראה שאחת המטרות של המדרש הזה היא להשלים פערים עם מה שמתואר ביחזקאל.

פרק כא

הפרק פותח בנבואת משל:

> וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ תֵּימָנָה וְהַטֵּף (= דבר - רד"ק) - אֶל דָּרוֹם וְהִנָּבֵא אֶל יַעַר הַשָּׂדֶה, נֶגֶב - אזור הדרום - וְאָמַרְתָּ לְיַעַר הַנֶּגֶב שְׁמַע דְּבַר ה׳. כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנְנִי מַצִּית בְּךָ אֵשׁ וְאָכְלָה בְךָ כָּל עֵץ לַח וְכָל עֵץ יָבֵשׁ - האש תהיה כל כך עוצמתית עד שלא יהיה הבדל בין עץ לח לעץ יבש, כולם ישרפו - לֹא תִכְבֶּה, לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת, וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה - כל האזור, מהנגב עד הצפון, יעלה באש. ומכאן שהדברים לא נוגעים רק לארץ מסוימת, אלא לאזור כולו, מדרום עד צפון.

רבים מהפרשנים (כגון רש"י ורד"ק) סבורים שיחזקאל פונה בדבריו לארץ ישראל, אבל אם כך, היה עליו לפנות לכיוון מערב כי ארץ ישראל נמצאת מערבית לבבל.[1] אבל אם אומרים שיחזקאל כיוון את דבריו לאזור כולו ולא רק לארץ ישראל, הדברים מובנים, כי אמנם ארץ ישראל ממוקמת מערבית לבבל, אבל נבוכדנצר כבש בדרכו את ארצות האזור כולן, עד ארץ ישראל ומעבר לה, ויוצא אם כן שלארץ ישראל הוא הגיע מצד צפון. זו גם הסיבה לכך שירמיה מנבא 'מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ'.[2] גם הדרך שבה צעדו הגולים מארץ ישראל לכיוון בבל לא חצתה את המדבר ישירות, ממערב למזרח, אלא נטתה צפונה לכיוון סוריה ומשם לכיוון דרום-מזרח דרך ארצות מסופוטמיה שבאזור הסהר הפורה, שהיה שופע צמחיה ומקורות מים.[3]

---

[1] ולכן בבבל כינו את ארץ ישראל מערבא, כידוע.

[2] ירמיה א, ד.

[3] לא רק הדרך, אלא האזור כולו, המוכר לנו בשם מסופוטמיה (מה שבין הנהרות), היה אזור מיושב.

פסוק ד: וְרָאוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה' בִּעַרְתִּיהָ, לֹא תִכָּבֶה.

איך יראו כל בשר שה' ביער כל זאת? הלא אם נבוכדנצר ילחם ויכבוש יראה הדבר טבעי, ואם נאמר שתתרחש מכת טבע ניסית ואז יחשפו כולם לכך ש'אֲנִי ה' בִּעַרְתִּיהָ', זה לא מסתדר עם מה שנאמר לאחר מכן בפסוק ה: 'וְאָמַר, אֲהָהּ אֲדֹנָי אלהִים; הֲמָה אֹמְרִים לִי הֲלֹא מָמַשָּׁל מְשָׁלִים הוּא' - השומעים יגידו לי, תגיד כבר את הנמשל! כי המשמעות היא שעד עתה עסקנו במשל, אם כן משמע שהתנ"ך עצמו מעיד שלא באמת תרד אש מן השמים ותשרוף הכל באופן על-טבעי. ואכן, בהמשך מתואר הנמשל, זו החרב, המלחמה ה'טבעית'. ואם כן, מנין יהיה ברור 'כִּי אֲנִי ה' בִּעַרְתִּיהָ'?

אבל קודם שנתייחס לשאלה זו, ננסה להבין את מבנה הנבואה. יחזקאל מנבא שתבוא אש ותכלה את כל עצי היער. לאחר מכן הוא מביע את הטיעון שישמיעו בפניו השומעים על היותו מושל משלים, ואז, לכאורה בתגובה לטיעון זה, באה הנבואה השניה שהיא הנמשל;

פסוק ז: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, שִׂים פָּנֶיךָ אֶל יְרוּשָׁלַם וְהַטֵּף אֶל מִקְדָּשִׁים, וְהִנָּבֵא אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל.

הכותרת 'שִׂים פָּנֶיךָ אֶל יְרוּשָׁלַם וְהַטֵּף אֶל מִקְדָּשִׁים' מאד דומה למה שנאמר קודם 'שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ תֵּימָנָה, וְהַטֵּף אֶל דָּרוֹם'. ומהמשך הדברים גם משמע שזה הנמשל למשל, 'וְאָמַרְתָּ לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל' - בדומה ל'וְאָמַרְתָּ לַיַּעַר הַנֶּגֶב'. 'כֹּה אָמַר ה', הִנְנִי אֵלַיִךְ, וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ, וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע' - הצדיק והרשע הם עץ לח ועץ יבש במשל. והמשמעות היא, שהמחשבה שהצדיק ינצל, בדומה לעץ לח בשעת שריפה, לא תתממש כי לא יהיה הבדל בין הצדיק לבין הרשע. גם את מה שנאמר בהמשך המשל, 'וְרָאוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה', בִּעַרְתִּיהָ, לֹא תִכָּבֶה', אנו מוצאים בנמשל, בפסוק י: 'וְיָדְעוּ כָּל בָּשָׂר כִּי

אֲנִי ה', הוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ לֹא תָשׁוּב עוֹד'. כלומר מאד ברור שהפסוקים הללו, הנבואה השניה של יחזקאל, הם פרשנות לנבואה הראשונה, שבאים בתגובה לטיעון שאמרו לו שהוא מושל משלים.

אבל לאור זאת נשאלת השאלה, לשם מה המשל? מה הצורך בו אם מיד לאחריו באה נבואת הנמשל המפרשת באופן ברור את הכוונה האלוקית?[4]

לאחר שנבין מעט את הרקע לבואה שבפרק נוכל לענות על השאלות שהעלנו.

פסוקים יא-יב: וְאַתָּה בֶּן-אָדָם, הֵאָנַח בשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבְמְרִירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם - תפגין עד כמה זה כואב לך - וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח - הצלחת להסב את תשומת ליבם לדבריך - וְאָמַרְתָּ, אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָאָה וְנָמֵס כָּל לֵב, וְרָפוּ כָל יָדַיִם, וְכָהֲתָה כָל רוּחַ, וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַיִם - הברכיים יזוזו במהירות כמו זרם מים,[5] או, לפי פירוש אחר, נרמז כאן בלשון נקיה שמחמת הפחד לא ישלטו ביציאת מי רגליים[6] - הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים - שמועה קשה תגיע.

רש"י ורד"ק פירשו שהשמועה הקשה היא השמועה על חורבן המקדש. מלבי"ם בפירושו מחזק את הפרשנות הזו, ותולה זאת במילה שמועה. בפרק לג[7] מתאר הנביא את בוא השמועה ליהודי בבל: 'וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה, בָּעֲשִׂרִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לָגָלוּתֵנוּ, בָּא אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר, הֻכְּתָה הָעִיר - הגיעה השמועה. אומר המלבי"ם: בפרק שלנו צופה יחזקאל את השמועה שעוד תגיע.

---

[4] הגר"א בפירושו למשלי (א, ו) העיר כי תפקיד המשל להפנים מסר נעלם שיש קושי להבינו ללא המשל. בפרקנו יש לשאול מה היה קשה להפנים ישירות את הנבואה על בוא צבא בבל וכיצד המשל עוזר להפנמה.

[5] כפי שפירש רש"י.

[6] רבינו ישעיה מטראני בפירושו לביטוי זה, לעיל ז, יז.

[7] פסוק כא.

פסוקים יג-טז: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, הַנָּבֵא וְאָמַרְתָּ, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי, אֱמֹר, חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם מְרוּטָה - חרב שהכנתי אותה היטב - לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה, לְמַעַן הֱיֹה לָהּ בָּרָק מֹרָטָה - היא תנוקה ותוברק על מנת שתדקור היטב - אוֹ נָשִׂישׂ,[8] שֵׁבֶט בְּנִי (= אומר הקב"ה: השבט שבו אני מכה את בני - רש"י) מֹאֶסֶת כָּל עֵץ (= השבט חזק ויכול להכות כל עץ - רש"י) - וַיִּתֵּן אֹתָהּ לְמָרְטָה, לִתְפֹּשׂ בַּכָּף - את כל מי שינסה לברוח ממנה - הִיא הוּחַדָּה חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָה, לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד הוֹרֵג.

הדברים שקראנו זה עתה תואמים לפירוש שהשמועה שתגיע תהיה על חורבן הבית, מלבד סופו של פסוק טו שנראה לא קשור; 'אוֹ נָשִׂישׂ, שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל עֵץ'. מה מקומו של משוש פה, בתיאור של הטרגדיה? ומה פירוש 'מֹאֶסֶת כָּל עֵץ'? רש"י פירש שיש כאן שאלה רטורית: שמא נשיש?! והמענה בהמשך הוא, לא תשיש! כי המציאות קשה. אבל השאלה היא מדוע שמלכתחילה תעלה כזו מחשבה של שמחה על הדעת?

רד"ק ביאר שישנה פה שלילה של אשליה שגרמה לשמחה מוקדמת כי בבל באו נגד אויבי ישראל. הסבר זה מתיישב היטב עם המשך הפסוק שהשבט יכה את כל העצים דהיינו את כל עמי האיזור וביניהם גם את עם ישראל. ועדיין יש לבאר מדוע שתבוא מחשבה שנבוכדנצר לא יכה את ממלכת יהודה שעמדה בראש המרד מולו.

יש הסבר מעניין של המלבי"ם: כאשר מלך שם מצור על עיר, כמו נבוכדנצר, הרי שמלבד ההתמודדות עם עצם הניסיון הקשה לבקוע את העיר, עליו להתמודד עם נושא האספקה לחיילים, האם בזמן שיחלוף עד להכרעה במאבק יצליח לספק לחיילים שלו את צרכיהם, או שמא לא, ואז הוא יאלץ לסגת. אבל גם אם הוא לא יצליח לחלוטין

---

[8] הפרשנים התלבטו מהי ההצעה למשוש באמצע נבואת פורענות. רש"י ביאר כי יש פה לשון תמיהה: 'שמא יש לנו לשמוח עוד'. בהמשך יובאו עוד שיטות בהבנת הביטוי 'או נשיש'.

במצור, לאו דווקא שהעיר תינצל, כמו שאנו מכירים מבית שני, שאמנם האויב נחלש בזמן המצור וכבר לא עמדו לו כוחותיו, אבל לעיר לא באה תשועה אלא מלחמות פנימיות הכריעו אותה לבסוף.

ניתן להניח, אומר המלבי"ם, שכך עלה גם בגורלה של ירושלים בזמן בית ראשון. וכך אפשר להבין את הפסוקים שקראנו לעיל; לאחר שהמצור התמשך, הייתה איזו הנחה אופטימית, 'אוֹ נָשִׁישׁ', בקרב העם הנצור, שהנה הבבלים מסתלקים, אבל אומר הנביא, 'שֶׁבֶט בְּנֵי מֹאָסֶת כָּל עַץ', השבט הנמצא בידי בני עצמו, הוא זה שיהרוס את כל עצי העיר, המלחמות הפנימיות הן אלו שהביאו לחורבן.

אלא שבאור זה מעלה שתי שאלות עקרוניות;

א) האם, באופן עקרוני, ניתן להסביר את הפסוקים על ידי 'העתקה' של אירוע שהיה בבית שני, לבית ראשון, אף על פי שאין עדות מפורשת לקיומו בתקופת בית ראשון. לו לפחות היה מתואר מאורע כזה במקום אחר בירמיה למשל, ניחא, אבל אין עדות מפורשת לדבר הזה.[9]

ב) על פניו קיים קשר בין התיאור של העצים שעתידים להישרף, מתחילת הנבואה, לבין 'שֶׁבֶט בְּנֵי מֹאָסֶת כָּל עַץ', והנמשל של השריפה איננו מלחמה פנימית אלא חרב ומשמעותה החרב של נבוכדנצר שתבוא מצפון והיא זו

[9] מלבי"ם טוען שנבואת ירמיה (כא, ד) "הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל... ואספתי אותם אל תוך העיר הזאת" כמבטאים את המלחמה הפנימית בישראל במקום נגד הבבלים. אמנם פשט הכתובים שם מורה שלא יצליחו להדוף את הבבלים מחוץ לעיר אלא האויבים יישללו מהם את הנשק ויכו בו את אנשי העיר (רש"י) או שהלחימה של מגיני ירושלים מחוץ לעיר תכשל והלוחמים יסוגו עם נשקם למלחמה מתוך העיר וממילא מתוך תחלואי רעב. הרי שאין מקור ברור לטענת המלבי"ם.

שמואסת בכל, והבן דהיינו עם ישראל הוא המוכה על ידה ולא שהבן הוא המכה את אחיו.

ואם כן, עדיין צריך להבין מה מקומו של המשוש, אשר קוטע לכאורה את רצף הפסוקים. תחילה מתוארת חרב שמגיעה מהצפון לכיוון דרום, ולאחר תיאור המשוש, מתוארת החרב כפי שהיא שבה למקומה, מהדרום לכיוון צפון.

נראה שהנבואה מתארת את הגעתה של שמועה לא טובה, אלא שלאחריה יהיה משוש. על מנת לקבל נקודת מבט ברורה יותר נפנה לנבואת ירמיה בפרק לז. ירמיה, כפי שאנו יודעים מנבואותיו, הרבה להתרות בעם ובמנהיגיו להיכנע לבבל, וכך הוא מנבא:

וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן-יְהוֹיָקִים, אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה - נבוכדנצר היגלה את יכניה והמליך תחתיו את צדקיהו כוסל - וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא - חטאו בשני מובנים, הן כפשוטו, עבדו עבודה זרה ועוד, והן זה שמרדו בנבוכדנצר בניגוד להנחיית הנביא - וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת יְהוּכַל בֶּן-שֶׁלֶמְיָה, וְאֶת צְפַנְיָהוּ בֶן-מַעַשְׂיָה הַכֹּהֵן, אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר, הִתְפַּלֵּל נָא בַעֲדֵנוּ אֶל ה' אֱלֹקינוּ - למרות שלא שמעו בקול ירמיה, פנו אליו כי נבוכדנצר הגיע וצר על העיר - וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם. וְלֹא נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלוּא - יהויקים כלא אותו, ולאחר מכן הוא שוחרר - וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם. וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל יְרוּשָׁלַם אֶת שִׁמְעָם וַיַּעֲלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָם.

צדקיהו, כמתואר בספרי מלכים ודברי הימים,[10] הפר את השבועה שלו לנבוכדנצר וכרת ברית עם מצרים, כך שהוא יעמוד לימין מצרים ומצרים תעמוד לימינו מול בבל. צדקיהו

[10] מלכים ב כד, כ; דברי הימים ב לו, יג.

העדיף את המצרים כי המצרים הבטיחו שיתוף פעולה בתמורה, ואילו הבבלים, שהיו חזקים יותר, היו מוכנים להעניק ליהודה רק מעמד של בת חסות. בהשפעת שריו לא הסכים צדקיהו להיכנע לדרישות הבבלים.[11] מנגד, למצרים היה אינטרס לדחוק את נבוכדנצר מהאזור, דבר שהיא ניסתה לממש בקרב כרכמיש אך לא עלה בידה,[12] ולכן הסכימה לכרות ברית עם מדינה באזור. כאשר נבוכדנצר החל להשתלט על חלקים נרחבים באזור, יצאו המצרים ללחום נגדו, ואז הבבלים, שמבינים שהמצרים עלולים לקטוע את רצף האספקה שלהם בעודם צרים על ירושלים, נסוגים ממנה. כתוצאה מכך היו עלולים הטועים והמתנגדים לחשוב, שזו הוכחה לכך שירמיה טעה, שכן מצרים באה לעזרת יהודה. ולכן ממשיך הנביא ומתרה שהוא איתן בדעתו נגד מרידה בבבלים:

> וַיְהִי דְּבַר ה׳ אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כֹּה תֹאמְרוּ אֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לִדְרֹשֵׁנִי. הִנֵּה חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה, שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם - בזמן אמת, כאשר נבוכדנצר יפגין את כוחו, ינוסו המצרים על עקבותיהם,[13] ולכן אל לכם לשמוח - וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדֻהָ, וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ.

המלחמה הגדולה היא בין מצרים לבבל, אומר ירמיה, ואתם תשלמו מיסים למי שינצח בסוף, אז תורידו את הראש. אמנם תפסידו את חירותכם אך בית המקדש ישאר על מכונו בירושלים. אבל הם לא הקשיבו, ונענשו, לא רק שנשללה חירותם אלא שאף גלו ואף המקדש נחרב. טענת ירמיה נבעה מכך הבבלים שאפו לפתח את האזור, ולא

---

[11] ירמיה לח.

[12] ירמיה מו, ב.

[13] חז"ל (איכה רבה ד, כ) מסבירים שמשמים סובבו את הדברים, המצרים ראו באורח פלא את הגופות של אבותיהם שטבעו בים סוף צפות, ואמרו, לבנים של אלה שהטביעו אותנו אנחנו רוצים לעזור?! ניתן לבאר מדרש זה גם ללא הבנה על נס ממשי ולומר שכוונת המדרש היא שהשנאה העתיקה בין מצרים לישראל צצה ועלתה והדימוי לכך הוא הצפת הגופות שטובעו ברדיפתם אחרי ישראל.

להשמיד ולהרוס, אבל לאחר מרידות חוזרות ונשנות הם כן יבואו ויחריבו. ואכן, ממשיך הנביא ומתרה שהבבלים ישובו וינקמו בכל אלו אשר עמדו בדרכם בפעם הקודמת; וזו אם כן התשובה לשאלה שהעלנו בתחילת הפרק, באשר למיקום שאליו מפנה יחזקאל את דבריו, כי נכון אמנם ש'מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה', אבל המכה תהיה מדרום דהיינו מהגבול המצרי ועד הצפון הכל ייכבש על ידי הבבלים.

כֹּה אָמַר ה', אַל תַּשְׁאוּ נַפְשֹׁתֵיכֶם - אל תתפתו[14] - לֵאמֹר הָלוֹךְ יֵלְכוּ מֵעָלֵינוּ הַפַּשְׁדִּים, כִּי לֹא יֵלֵכוּ - האפיזודה שהייתה חלפה ולא תשוב - וְנִשְׁאֲרוּ בָם אֲנָשִׁים מְדֻקָּרִים אִישׁ בְּאָהֳלוֹ יָקוּמוּ, וְשָׂרְפוּ אֶת הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ - אל תעלו בדעתכם, שמאחר ונבוכדנצר וחייליו נסוגו ובירושלים נותר חיל מצב מצומצם, אפשר בקלות רבה לנצח אותם, כי כמו גופה שתקום ותשרוף את העיר כך ישובו הבבלים וינקמו את מות חבריהם.

ירמיה שב ואומר שזו הייתה אפיזודה חולפת, הנסיגה של הבבלים, והם עוד ישובו. הניצחון עליהם זמני בלבד. בזה אנו רואים שלכאורה הוא משתמש במתודה שהשתמשו נגדו נביאי השקר. הם היו באים ומתווכחים שכלי בית ה' ישובו במהרה והשילטון הבבלי הוא זמני,[15] והוא בא ואומר שניצחון על הבבלים היה זמני.

וְהָיָה, בְּהֵעָלוֹת חֵיל הַכַּשְׁדִּים מֵעַל יְרוּשָׁלַם מִפְּנֵי חֵיל פַּרְעֹה, וַיֵּצֵא יִרְמְיָהוּ מִירוּשָׁלַם לָלֶכֶת אֶרֶץ בִּנְיָמִן לַחֲלֹק מִשָּׁם בְּתוֹךְ הָעָם - בתוך ירושלים לא הקשיבו לו, והוא רצה לצאת ולומר את הדברים בקרב העם. כאשר הוא יצא מירושלים צפונה, בעוד המצרים באזור, חשדו בו שהוא עורק לבבל. וַיְהִי, הוּא בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן, וְשָׁם בַּעַל פְּקֻדֻּת - אדם בעל משרה - וּשְׁמוֹ יִרְאִיָּה בֶּן-שֶׁלֶמְיָה בֶּן-חֲנַנְיָה.

---

[14] כמו 'הִנָּחֵשׁ הִשַּׁיאַנִי', בראשית ג, יג.
[15] ירמיה כז, טז.

וַיִּתְפֹּשׂ אֶת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר, אֶל הַכַּשְׂדִּים אַתָּה נֹפֵל - אתה עורק לבבל! הוא אמר לו זאת כי להרבה מאד אנשים היה ברור שהנה, הסתבר שירמיה נביא שקר פרו בבלי, ולכן חשדו בו כעת שהוא מנסה להימלט. וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ שֶׁקֶר, אֵינֶנִּי נֹפֵל עַל הַכַּשְׂדִּים. וְלֹא שָׁמַע אֵלָיו. וַיִּתְפֹּשׂ יִרְאִיָּה בִּירְמְיָהוּ וַיְבִאֵהוּ אֶל הַשָּׂרִים. וַיִּקְצְפוּ הַשָּׂרִים עַל יִרְמְיָהוּ וְהִכּוּ אֹתוֹ - לבסוף הציל אותו צדקיהו, שבליבו קינן חשש רציני שירמיה כן נביא אמת.

המשוש בתגובה על הסתלקות הבבלים

לאור הדברים הללו נוכל להבין מהו אותו 'משוש' שמתואר בפסוק טז, וקוטע לכאורה את רצף הטרגדיה. לאחר שהמצרים ניצחו, שרר משוש בקרב יושבי ירושלים. הבבלים הסתלקו, את המעטים שנשארו יצאו לדקור, וסר העול, סרה החרב מעל העיר כביכול. אבל ירמיה מתרה שהם יחזרו בקרוב, וזו הנבואה השניה שלאחר ה'משוש'. הוא מנבא שהחרב מוכנה, והיא תגיע בסופו של דבר מהדרום, ותהרוג ותשמיד את כל מי שעמד בדרכה והכל יעלה באש.

וזו גם התשובה לשאלה ששאלנו בתחילה, כיצד יחשפו כולם לכך ש'אֲנִי ה' בְּעַרְתִּיהָ' בעוד שהמכה תהיה 'טבעית', באופן של מלחמה. התשובה היא שכולם יבינו זאת לאור השתלשלות האירועים, כאשר ברגע אחד יהיו סבורים שירמיה טעה, ובמשנהו הכל יתהפך, והבבלים יחזרו וינצחו, כפי שאומר יחזקאל: 'וְיָדְעוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה' הוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ'.

כך גם מתבהרת המשמעות של המילים 'שָׂבָט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל עֵץ' - בתוך כל המציאות הזו של המשוש, בא הנביא ואומר, בעודכם רוקדים דעו לכם שהחרב, השבט, יבוא על

בני, החרב מוכנה ועתידה לחזור מהר. וזה גם הרקע לתוכן פסוק יח המתייחס למבחן אמיתות הנביא;

כִּי בֹחַן וּמָה, אִם גַּם שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה, נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים - באותה בסיטואציה שתיווצר, יעמוד ירמיה למבחן. ומסתבר אף לומר שהשמועה אודות השתלטות מצרית מחודשת על המזרח התיכון, תגיע ליהודי בבל ותעורר בלבול, שמא צודקים אלו המבטיחים שיבה מהירה לירושלים ואילו יחזקאל וירמיה הם חלילה נביאי השקר? ולכן ראינו בתחילת הפרק, שלאחר שיחזקאל מנבא לעם שתבוא אש ותבער את כולם, הם מגיבים ואומרים 'הֲלֹא מָמָשָׁל מְשָׁלִים', כלומר אתה מדבר דיבורים מנותקים מהמציאות, הרי המצרים שולטים! ואז ממשיך יחזקאל ומתאר את מה שיקרה, כאומר: אתם תראו בדיוק מה יקרה ומה לא.

יחזקאל בא ואומר, זו הבחינה, תבחנו אותי אם יקרו דברי, האם תיפול ירושלים או תישאר על עומדה.[16] מהפסוקים הבאים אנו למדים עד כמה ההכרעה לכאן או לכאן, תיפול או לא תיפול, הייתה נתונה לשינוי.

פסוק יט: וְאַתָּה בֶן-אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל כָּף - ביטוי של אבל[17] - וְתִכָּפֶל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה - שלוש מכות חרב[18] או מכה חזקה ביותר[19] - חֶרֶב חַלָלִים הִיא חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם - תספר להם על מכה מאד קשה - לְמַעַן לָמוּג לֵב

---

[16] אנחנו מוצאים גם במקומות אחרים שנביאים שחששו שלא יאמינו בהם, העמידו את דבר ה' למבחן, כגון ישעיה באומרו לאחז מלך יהודה "שְׁאַל-לְךָ אוֹת, מֵעִם ה' אֱלֹהֶיךָ; הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַ לְמָעְלָה" (ישעיה ז, יא) וכן הנביא מלאכי באומרו לעם 'וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת' (ג, י).

[17] בהמשך לביטוי שראינו קודם, 'סְפֹק אֶל יָדֶךָ' (פסוק יז). אנו מוצאים ביטויי אבל כאלו גם אצל בלעם ובלק (במדבר כד, י).

[18] וכן פירשו רש"י ורבי ישעיה מטראני. שלוש פורעניות שיבואו או שזו המכה השלישית אחרי שתי המכות שהכה נבוכדנצאר בזמן יהויקים ויהויכין.

[19] כפי שפירש רד"ק, על דרך 'וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק' (קהלת ד, יב).

וְהָרִבָּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל שַׁעֲרֵיהֶם, נָתַתִּי אִבְחַת חָרֶב. אָח עֲשׂוּיָה לְבָרָק מְעֻטָּה לְטָבַח - כפי שעוטים לבוש,[20] החרב מכוסה כולה, כלומר צבעתי אותה בדם.

תיאורים אלו מתקשרים גם הם לתחילת הפרק, פסוק ב, שם ראינו שיחזקאל מתבקש להפנות פניו אל הנגב, ושאלנו מדוע הוא לא פונה במפורש אל ארץ ישראל. כי נכון אמנם שהנבואה מכוונת אל אדמת ישראל, אבל כאשר לפתע תבוא מכה כל כך קשה, ועל האזור כולו שמדרום לבבל, הנגב, אז יבינו כולם שזה דבר ה'.

הפרות הברית - פגם מוסרי עם מחיר מדיני

התיאורים הללו על המכות הקשות שעם ישראל ספג מהבבלים, מעלים שאלה באשר לאינטרס המצרי. מדוע החליטו המצרים להפנות עורף ולא להילחם עם יהודה נגד בבל? נראה שהתשובה טמונה בכך שהיה קשה מאד לתת אמון בממלכת יהודה; זו הייתה ממלכה שנטתה לבגוד בבעלי בריתה ולעבור מצד לצד. לא בכדי מתבטא ירמיה ואומר 'בֹּגֵדָה יְהוּדָה'.[21] מסתבר שאין הכוונה רק לבגידה מו ריבונו של עולם כפי שמדברת שם הנבואה אלא שהבגידה בה' היא תסמין לחוסר היכולת לעמוד בכל התחייבות שהיא ולפיכך בא הכינוי 'בוגדה'. חזקיה כרת ברית עם המצרים[22] ולאחר מכן בזמן יאשיהו הופרה הברית.[23] בימי יהויקים שוב נכרתה ברית,[24] ולאחריו צדקיהו כרת ברית עם האויבת בבל ואף בה הוא בגד וחזר להיסמך על מצרים.[25] כך עברה לה יהודה מצד לצד, עד שהתבטאו על כך הנביאים ירמיה והושע, שבסופו של דבר יפסיקו לשתף

---

[20] כפירוש רש"י, וכמו 'עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה' (תהילים קד, ב).
[21] ירמיה ג, ז.
[22] ישעיה לא, א-ג.
[23] מלכים ב כג, כט-לג.
[24] שם לד.
[25] דברי הימים ב לו, יג.

עימם פעולה וביום שבו הם יצטרכו לכך, לא יבואו לעזרתם.[26] הנביא הושע מדמה את המצב הזה לאשה שבוגדת בנואפים ובסופו של דבר כל הנואפים האלו עוזבים אותה ביום צרתה; הם לא עומדים לעזרתה. וכן אומר גם יחזקאל:[27]

אֱמָר נָא לְבֵית הַמֶּרִי, הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה אֵלֶּה, אֱמֹר, הִנֵּה בָא מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיִּקַּח אֶת מַלְכָּהּ וְאֶת שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה. וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית וַיַּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח, לִהְיוֹת מַמְלָכָה שְׁפָלָה לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא לִשְׁמֹר אֶת בְּרִיתוֹ לְעָמְדָה. וַיִּמְרֹד בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרַיִם לָתֶת לוֹ סוּסִים וְעַם רָב הֲיִצְלָח הֲיִמָּלֵט הָעֹשֶׂה אֵלֶּה וְהֵפֵר בְּרִית וְנִמְלָט, חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם לֹא בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ הַמַּמְלִיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בָּזָה אֶת אָלָתוֹ וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת בְּרִיתוֹ אִתּוֹ בְּתוֹךְ בָּבֶל יָמוּת. וְלֹא בְחַיִל גָּדוֹל וּבְקָהָל רָב יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַּרְעֹה בַּמִּלְחָמָה, בִּשְׁפֹךְ סֹלְלָה וּבְבְנוֹת דָּיֵק לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת, וּבָזָה אָלָה לְהָפֵר בְּרִית וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ וְכָל אֵלֶּה עָשָׂה לֹא יִמָּלֵט. לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים חַי אָנִי אִם לֹא אָלָתִי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר הֵפִיר וְנָתַתִּיו בְּרֹאשׁוֹ.

לאור הדברים הללו ניתן לומר שהמסר של הנביאים, שעל יהודה לשמור על ניטרליות, נבע ממקום מוסרי ולא רק ממקום מדיני, של אמירה שלא הבבלים ולא המצרים נתנו בהם אמון ולא היו בעלי אינטרס להגן עליהם וללחום לצידם. הנביאים רצו לומר שהמעבר מצד לצד מבטא חוסר יושרה, שהוא פגם מוסרי הן בעיני אלוקים, והן בעיני אדם - וגם יהיה לו מחיר בהיבט המדיני.[28] וזה מה שאומר הנביא בפסוק הבא:

פסוקים כא-כב: הִתְאַחֲדִי הֵימָנִי, הָשִׁימִי הַשְׁמִילִי - עליכם להחליט ולבחור בכיוון אחד, או ימין (דרום, דהיינו מצרים) או שמאל (צפון, דהיינו בבל) -

---

[26] ירמיה ג, א; הושע ב, ו.

[27] לעיל פרק יז, יב-יט.

[28] דוגמה מימינו אנו, כאשר מדינת ישראל בעת נסיגתה מדרום לבנון הפקירה חלק מחיילי צד"ל היה בכך פגם מוסרי, ושילמה במחיר מדיני ובטחוני.

אָנָה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת - אבל אם אתם נוטים לעבור מצד לצד והעמים לא סומכים עליכם, תהיו רק עם הקב"ה וזהו. בכל הנוגע לסוגייה המדינית, שימרו על ניטרליות ואל תתפסו צד, בבל או מצרים - וְגַם אֲנִי אַכֶּה כַּפִּי אֶל כַּפִּי, וַהֲנִיחֹתִי חֲמָתִי. אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי - יחזקאל עצמו מבטא את האבל כפי שנאמר בפסוק יט 'וְאַתָּה בֶן-אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל כָּף' והקב"ה בהתאמה נותן את המכה על ישראל בגלל כל השחיתויות שלהם, אי הקשבה לנבואה וכדומה. ואם, במקום לתקן את העוולות, יבוא העם ויאמר, עכשיו נלך עם מצרים... המכה תהיה כואבת ביותר.

שתי דרכים וגורל

ממלכת בבל מתכוננת להשמיד את כל אלו שמרדו בה, ובהן יהודה ועמון. וכאן מקבל יחזקאל הוראה מריבונו של עולם להמחיש את מה שעתיד לקרות בטרם צאתה למלחמה:

פסוקים כג-כז: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, וְאַתָּה בֶן-אָדָם, שִׂים לְךָ שְׁנַיִם דְּרָכִים, לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ בָּבֶל. מֵאֶרֶץ אֶחָד יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם - תכין מעין מפת תבליט המדגימה צומת עם שתי דרכים אפשריות, כהמחשה למה שיתרחש במפקדה של נבוכדנצר - וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ עִיר בָּרֵא - תנקה את השטח ותסיט את החול, ליצירת שתי דרכים.[29] ניקוי השטח מסמל את ה'כיסוח' שתעשה בבל בכל אלו שקמו נגדה - דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא חֶרֶב אֶת רַבַּת בְּנֵי-עַמּוֹן, וְאֶת יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם, בְּצוּרָה - תסמן במפה את עמון מצד אחד ואת ירושלים המבוצרת מצד שני. כלומר קיימים שני מסלולים לבואה של החרב.

---

[29] רש"י. כמו לברא את היער.

כדי להבין את המהלכים של נבוכדנצר, עלינו להיזכר מה הייתה המטרה שלו. הוא שאף לפורר את קואליציית העמים המורדים. ולכן היה עליו, מבחינה אסטרטגית, לעבור מדינה קטנה ועוד מדינה קטנה ועוד מדינה קטנה, כך שכאשר לבסוף הוא יגיע למדינה המבוצרת, ירושלים, לא יהיה לה עזר מצד מדינות אחרות. ולא ההיפך, לפתוח במדינה המבוצרת בעוד הקואליציה קיימת. ולכן היה ברור שהוא ילך להילחם תחילה עם רבת בני עמון.

וכך מתאר הנביא את מה שיקרה בפועל:

פסוקים כו-כז: כִּי עָמַד מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל אֵם הַדֶּרֶךְ, בְּרֹאשׁ שְׁנֵי הַדְּרָכִים, לִקְסֹם קֶסֶם, קִלְקֵל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד - נבוכדנצר יעשה שימוש בכל מיני סוגים של כשפים ויטיל מעין גורל,[30] כדי להחליט לאיזה כיוון לפנות תחילה, ימין או שמאל, עמון או ירושלים - בִּימִינוֹ הָיָה הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלַם, לָשׂוּם כָּרִים לִפְתֹּחַ פֶּה בְּרֶצַח, לְהָרִים קוֹל בִּתְרוּעָה - שאגות הלחימה של החיילים או צעקות הסובלים - לָשׂוּם כָּרִים עַל שְׁעָרִים - כרים אלו אילי המלחמה, השוורים שנושאים את אילי המצור[31] - לִשְׁפֹּךְ סֹלְלָה לִבְנוֹת דָּיֵק - הגורל נפל על ירושלים.[32]

כלומר, בניגוד לכל הציפיות והתחזיות הרציונליות של אנשי ירושלים, יגיע נבוכדנצר תחילה לירושלים. או כי ריבונו של עולם יסובב את דעתו, או כי הוא באמת יאמין

---

[30] כפי שפירשו חז"ל פסוקים אלו בפתיחה למדרש איכה רבה, פתיחתא כג.

[31] כמו 'לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן' (תהילים סה, יד).

[32] נראה שהגורל שהפיל נבוכדנצר, האם לפנות תחילה לימין (יהודה) או לשמאל (עמון) בא במידה כנגד מידה על הבוגדנות של יהודה אשר החליפה בין בבל למצרים וחוזר חלילה.

שהאלים מורים לו לפנות לירושלים. ואז, כאשר יקרה הלא-יאומן מבחינתם, יהיה ברור להם ש'מַזְכִּיר עָוֹן, לְהַתְפֵּשׂ', כפי שרואים בהמשך הפסוקים.

מטרת הגורל - וְיָדְעוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה'

מצד בבל, כפי שהזכרנו, הייתה אפילו עדיפות מסויימת להילחם בתחילה בבני עמון, אבל הנביא בא לומר: תראו שזה יפול על ירושלים. כלומר יש את תמונת המקרו, השריפה, המלחמה הכוללת של נבוכדנצר, שעשויה להטעות ב'טבעיות' שלה, וכן הגורל שהוא יטיל כי לא יהיה לו אינטרס ללחום דווקא ביהודה, ואז בא הנביא ומשרטט את המיקרו, 'שִׂים פָּנֶיךָ אֶל יְרוּשָׁלַם וְהַטֵּף אֶל מִקְדָּשִׁים', כי ברור שמצד ריבונו של עולם תהיה זו נקמה על החטאים, והיא תבוא דווקא על ירושלים, ואז יתקיימו דברי הנביא: 'וְיָדְעוּ כָּל בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה', כי יבינו שנבוכדנצר הוא כלי ביד ה' והכל מכוון מלמעלה.

ובאותו קו ממשיכים גם הפסוקים הבאים:

פסוקים כח-כט: וְהָיָה לָהֶם כְּקֶסֶם שָׁוְא בְּעֵינֵיהֶם - הם, היהודים, יטילו ספק באמינות הכשפים ויגידו שבוודאי כבר נפלה ההחלטה לפנות תחילה לרבת עמון[33] - שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת לָהֶם, וְהוּא מַזְכִּיר עָוֹן, לְהִתָּפֵשׂ - נכון שהוא עושה כל מיני השבעות לאלים שלו, וקסמים למיניהם, וזה נראה טבעי, אבל הכל - מַזְכִּיר

[33] ואכן היו פעמים שכביכול הטילו 'גורל' בה בשעה שההחלטה כבר הייתה ידועה מראש כמו הגורל על מיקום נחלות השבטים. כך נאמר על חלוקת הנחלות 'אַךְ בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת אֲבֹתָם יִנְחָלוּ' (במדבר כו, נה) וזאת על אף שכבר יעקב בברכתו לבניו (בראשית מט) רומז על מיקום נחלותיהם. כך נאמר שם בפסוק יג 'זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת, וְיַרְכָתוֹ עַל צִידֹן' ורש"י (שם, פסוק כא) זיהה את ברכת נפתלי 'נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי שָׁפָר' עם בקעת גינוסר.

עָוֹן לְהִתָּפֵשׂ - המטרה היא שאתם תקבלו את עונשכם.[34] לא בגלל שהמרתם על הסוס הלא נכון, על מצרים מול בבל. אלא בגלל שלא הקשבתם לדבר ה' להיות הגונים ועקביים ביחסכם עם האומות - לָכֵן פֹּה אָמַר ה׳ אלֹהִים, יַעַן הַזְכְּרְכֶם עֲוֹנְכֶם - בגלל שמתגלה העוון שהיה נסתר,[35] או בגלל שאתם חוזרים שוב ושוב על אותו חטא[36] - בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם, יַעַן הִזָּכְרְכֶם, בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ - זו הכף שהחרב של בבל תתפוס, כדלעיל פסוק טז 'וַיִּתֵּן אֹתָהּ לָמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף'. כאשר תיתפס ירושלים, יהיה לכולם ברור שזו תוצאה של מזכרת העוון.[37]

אחריות ההנהגה

לפי ירמיה יש להטיל את האשמה לכל זה על ההנהגה שכרתה את הבריתות הללו.[38] ואנו מוצאים לכך רמז גם אצלנו, הן בפסוק יז, שם מתבטא הנביא ומאשים 'בְּכָל נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל', והן בפסוקים הבאים:

פסוקים ל-לא: וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֹן קֵץ - אתה זה שעתיד להיענש על כך. אמנם העם כולו יוכה, אבל אתה לא תצליח להימלט. בפשטות (וכן פירשו רש"י ורד"ק) הכונה כאן לצדקיהו ולעונש המזעזע שהוא

---

[34] נראה שהביטוי 'שבועי שבועות' מזכיר גם את הפרת השבועה של צדקיהו לנבוכדנצאר וזהו עוד היבט למילים 'מזכיר עוון' שנלקח מקורבן האישה שנחשדה שבגדה בבעלה 'מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן' (במדבר ה, טו).

[35] כמו באשה סוטה 'מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן' (במדבר ה, טו), מה שמתקשר גם לדימוי של אשה בוגדנית שהבאנו לעיל.

[36] ובכך מעלים גם חטאים קדמונים, כפירוש רש"י. החטא שחוזרים עליו הוא הן עבודה זרה והן ההפרה של הבריתות.

[37] רד"ק מבאר שהברית, השבועה לבבל, לא רק שלא תציל את ירושלים אלא תהיה למזכרת עוון בגלל שיהודה חיללו אותה.

[38] ירמיה כג, א-ב.

קיבל בשחיטת ילדיו וניקור עיניו,[39] ובהקשר זה ניתן להבין גם את הדברים הבאים - כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרֵם הָעֲטָרָה - זהו סופה של המלכות, אז הורד את הכתר והסר את העטרה שמונחת כעת. דברי יחזקאל הנאמרים פה מזכירים מסרים דומים של ירמיה לצדקיהו, שבאם הוא יכנע למלך בבל ויוותר על מלכותו ירושלים תינצל - זֹאת לֹא זֹאת - מה שהיה עד עתה לא ימשך עוד - הַשְׁפָּלָה הַגְּבֹהַּ, וְהַגְבֹּהַּ הַשְׁפֵּיל - מצרים שהייתה ברום תיפול ואילו בבל תעלה מעלה.

רש"י ורד"ק מפרשים את הביטוי 'זֹאת לֹא זֹאת' במשמעות של 'אף תכנית של צדקיהו לא תצלח בידו'. אבל לכאורה נעדרים כאן פרטים לגבי התוכניות שלו. מתוך ההקשר ניתן להבין אותו במשמעות של 'זֹאת' - הדרך שיש לפעול בה דהיינו לקבל את מרות השילטון הבבלי, 'לֹא זֹאת' - ולא הדרך שבה אתה בחרת, בפנותך לעמים השונים. ואפשרות נוספת להבנת הביטוי היא לראות בו את ההתחלה של המהפכה, ולקרוא כך 'זֹאת לֹא זֹאת - הכל עומד להתהפך - הַשְׁפָּלָה הַגְּבֹהַּ, וְהַגְבֹּהַּ הַשְׁפֵּיל - מי שהיה עד עכשיו גבוה ירד, ומי שהיה שפל יתרומם.

ובהקשר זה מובן גם ההמשך; הפלת השילטון הכרחית למען הצלת ירושלים, כי אם השילטון ישאר במעמדו, במצב של 'רָשָׁע, נָשִׂיא יִשְׂרָאֵל', אז -

[39] מלכים ב כה, ז.

פסוק לב: עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׁימֶנָּה - ירושלים כולה תיפול[40] - גַּם זֹאת לֹא הָיָה עַד בֹּא אֲשֶׁר לוֹ הַמִּשְׁפָּט, וּנְחַתִּיו - עד עתה לא קרה מאומה, אבל כעת תבוא המכה הזאת.

החרב שתבוא על עמון

הפסוקים הבאים מחזירים אותנו לגורל שהטיל נבוכדנצר לפני צאתו למלחמה, האם לפנות לעמון תחילה או ליהודה. כזכור, בירמיה כז אנו מוצאים את עמון בין העמים שכרתו ברית נגד נבוכדנצר. כעת, כאשר בני עמון רואים שצבא בבל מתקדם לכיוון ירושלים, הם מחרפים. הם באים ואומרים, הנה למרות שישבנו סביב שולחן אחד עם יהודה וכרתנו ברית נגד בבל, חרב בבל לא באה עלינו, כי האל שלנו ניצח. ויחזקאל אומר להם, אתם תיווכחו לדעת שהאל היהודי הוא זה ששולט ומנהל הכל, ואותה חרב שמכוונת כעת על יהודה, תגיע גם אליכם.

וְאַתָּה בֶן-אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים אֶל בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל חֶרְפָּתָם. וְאָמַרְתָּ, חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה, לְהָכִיל, לְמַעַן בָּרָק. בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא, בְּקָסָם לָךְ כָּזָב - אתם תליתם את ניצחונכם (המדומה) באלים שלכם, אבל במהרה תבוא החרב גם עליכם - לָתֵת אוֹתְךָ אֶל צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר בָּא יוֹמָם, בְּעֵת עֲוֹן קֵץ - כשם שרשעי יהודה באו על עונשם, כך גם יהיה מצבכם - הָשֵׁב אֶל תַּעְרָהּ, בְּמָקוֹם אֲשֶׁר נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֹרוֹתַיִךְ (= היכן שנולדת - רד"ק)[41] - אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ - ולא כמו שחשבו בני עמון שהחרב

---

[40] רש"י ביאר כי הצילה עוה היא מלשון שממה כמו 'ושמתי שומרון לעי השדה' (מיכה א, ו). אף נבואת ירמיה 'וירושלים עיים תִּהְיֶה' (ירמיה כו, יח) מובנת בצורה דומה וכי מילה זו היא בגזרת נחי ע.י.ו, הוי"ו מתחלפת ביו"ד.

[41] מכרותיך כמו מגרותיך כי כ"ף וגימ"ל מתחלפות לעיתים כמו בפסוק "לֹא-תַלֵּךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" שהמילה 'רכיל' באה ממשמעות של ריגול (ויקרא יט, טז וברש"י שם).

לא תתקרב לכיוונם - וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ, וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים -

(= אנשים טפשים - רד"ק) - חָרָשֵׁי מַשְׁחִית. לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ. לֹא תִזָּכְרִי כִּי אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי - שיהיה ברור שלא האל העמוני הוא זה שהביא את החורבן על ירושלים.

פרק כב

בפרקנו ישנה נבואה קשה ביותר אודות ירושלים, אבל ברור שהיא מופנית לא אל אנשי ירושלים אלא אל יהודי בבל, כי א) בקרבם חי ופועל יחזקאל, ו-ב) בירושלים כבר מתנבא ירמיה.

ומדוע בכל זאת עוסק יחזקאל בירושלים? כזכור, חטיבת הפרקים שבה אנו עוסקים, מגמתה היא שבסופו של דבר 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[1] ברקע הדברים היה חוסר האמון של העם בדברי יחזקאל, ולכן כאשר הם ייווכחו לדעת שדברי הנביא מתקיימים, ושכל ההתרחשויות הן דבר ה' ולא מקרה, יתקיים 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.

בפרק הקודם ראינו שיחזקאל תולה את מצבה הנורא של ירושלים בהנהגה, שמכיוון שההנהגה לא נכנעה לבבל נקלעה ירושלים על יושביה לתסבוכת. בפרק שלנו בא הנביא להצביע על העם, או חלקים בעם, כאשמים במצב, כי לא ניתן להטיל את האחריות כולה על המנהיגים ולפטור את האחרים מאחריות, כביכול העם כולו היה נתון לחסדי השליטים באופן טוטלי. אולי יכול היה העם למרוד? אולי היה לעם צד של הנאה מחטאי ההנהגה, כגון אוירה של תרבות הוללת?[2]

וכך אומר הנביא:

---

[1] יחזקאל לג, לג.

[2] חטאי ההנהגה מוזכרים בפרק כמייצגי העם (פסוק ו) וכשותפים לחטאי העם (פסוקים כג-כח) ובייחוד בכך שלא מנעו את העם מלחטוא (פסוק ל) אך לא כאלו שאשמים במצב העם לבדם.

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, וְאַתָּה בֶן-אָדָם, הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת עִיר הַדָּמִים - הה"א הפותחת מצביעה על שאלה והטלת ספק,[3] או מנגד, על וודאות,[4] כאומר: כך יקרה - וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל תּוֹעֲבוֹתֶיהָ - תספר על תועבותיה ליהודי בבל.

חשוב שיהודי בבל ידעו מהמתרחש בירושלים מכיוון שיבוא יום וגולי החורבן יבואו גם הם לבבל, וליבם יהיה נכון לשמוע ולקבל את הדברים הנשמעים בבבל, לאחר הסבל שהיה מנת חלקם, ולאור זה שנביאי השקר יתגלו בקלונם.

פסוקים ג-ז: וְאָמַרְתָּ, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ, וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה - בעיר יש עבודה זרה ושפיכות דמים - בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ, וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר עָשִׂית טָמֵאת, וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד שְׁנוֹתָיִךְ - מעשייך ירושלים, הם אלו שקרבו את קיצך - עַל כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקָלָסָה - מלשון ביזיון[5] - לְכָל הָאֲרָצוֹת הַקְּרוֹבוֹת וְהָרְחוֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְסוּ בָךְ - יבזו אותך בגין מעשייך (רש"י) - טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה. הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ - ביטוי לתוקפנות ואכזריות - לְמַעַן שְׁפָךְ דָּם - כלומר, אפילו המנהיגים השתלבו בכל אלה - אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ, לַגֵּר עָשׁוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ, יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ.

---

[3] 'אם תשפוט אותה ראה מעשיה', רד"ק.

[4] התשפוט במשמעות של 'הלא תשפוט'. ור' ישעיה מטראני מביא בפירושו דוגמאות נוספות מהמקרא.

[5] שורש ק.ל.ס בעברית הוא דו-משמעי, ומשמש הן במשמעות של שבח כגון הנאמר לעיל טז, א 'לְקַלָּס אֶתְנַן' ופירש שם רש"י 'להתהלל באתנן יפה שנותנין לה', והן ההיפך, במשמעות של ביזיון, כמו 'לַעַג וָקָלָס' (תהילים מד, יד); 'וּנְעָרִים קְטַנִּים יָצְאוּ מִן הָעִיר, וַיִּתְקַלְסוּ בּוֹ' (מלכים ב' ב, כג).

הנביא מצרף את הזלזול במצות כיבוד הורים לעושק והונאת הגר, היתום והאלמנה, מכיוון שבאופן כללי עיקר מצות כיבוד הורים הוא כאשר הילדים עומדים בזכות עצמם[6] ועליהם לתמוך בהוריהם המתבגרים, ומכאן השייכות לאוכלוסייה של החלשים בחברה.

פסוקים ח-יא: קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתָּ - הקבלה למה שנאמר בפרשת קדושים 'אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ'[7] המעצימה את עזיבת הברית עם הקב"ה - אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ דָּם - גם את הקשר בין רכילות לרצח אנו מוצאים בפרשת קדושים 'לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ'[8] - וְאֶל הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ - פולחן עבודה זרה שהיה מתבצע בראשי ההרים[9] - זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ, עֶרְוַת אָב גִּלָּה בָךְ, טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ בָךְ, וְאִישׁ אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תוֹעֵבָה, וְאִישׁ אֶת כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְּזִמָּה, וְאִישׁ אֶת אֲחֹתוֹ, בַּת אָבִיו, עִנָּה בָךְ - גם פה הנביא מפנה לפרשת העריות שבפרשת אחרי מות[10] לרמוז על חילול הברית עם הקב"ה.

הנביא מתאר חטאים של גילוי עריות, ובחלק מהמקרים גילוי עריות מתוך עינוי, והדבר מצביע על ניצול החלשים הן כלכלית והן מינית, והאשמה בתחום זה מוטלת על כל סוגי ההנהגה, אנשי הזרוע, כפי שראינו קודם לכן 'נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ', לא הנשיא בלבד, אלא כל אלו הנמצאים בעמדת כוח כלשהי. כך רואים בהדגשת הנביא

---

[6] כפי שמעידה לשון הגמרא (קידושין לא ע"ב) 'איזהו כיבוד: מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא'.
[7] ויקרא יט, ל.
[8] ויקרא יט, טז. על הקשר הלוגי בין עבירות אלו אנו למדים מדברי הרמב"ם (הלכות דעות פ"ז ה"א): 'המרגל בחברו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך... וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי (שמואל א פרק כב)'.
[9] תרגום יונתן. וכן נאמר בדברים (יב, ב): 'אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן'.
[10] ויקרא יח.

את כל בעלי השררה שנטלו חלק בשחיתות ובניצול החלשים שבחברה כפי שנאמר בסוף הפרק:[11]

קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ, כַּאֲרִי שׁוֹאֵג טֹרֵף טֶרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן וִיקָר יִקָּחוּ, אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְתוֹכָהּ. כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי, בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ, וּבֵין הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ, וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם, וָאֵחַל בְּתוֹכָם. שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ, כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טֶרֶף, לִשְׁפָּךְ דָּם, לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת, לְמַעַן בְּצַע בָּצַע. וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב, אֹמְרִים, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלוהים, וה' לֹא דִבֶּר. עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת הַגֵּר עָשְׁקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט.

פסוקים יב-טז: שֹׁחַד לָקְחוּ בָךְ, לְמַעַן שְׁפֹךְ דָּם - גם מערכת המשפט מופיעה פה תחת הכותרת 'נשיאי ישראל' - נֶשֶׂךְ וְתַרְבִּית לָקָחְתְּ וַתְּבַצְּעִי - מלשון גזל[12] - רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים. וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְתוֹכֵךְ, הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ, אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי - אותה זרוע תקיפה שמנצלת את החלשים בחברה, האם תעמוד לך נגד החיילים הבבלים? - וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת, וַהֲתַמּוֹתִי (= וכיליתי - רש"י) טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גּוֹיִם - מלשון חילול[13] - וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי ה'.

---

[11] פסוקים כה-כט.

[12] רש"י. וכן בפסוק 'מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ' (בראשית לז, כו).

[13] כאחד הפירושים המובאים ברד"ק. אמנם הביטוי ייחודי בהופעה הזו ולכן יש שפירשו מלשון חלחלה (רש"י) או נחלה של עצמך ולא של הקב"ה (רד"ק בפירושו הראשון). אמנם הסמיכות לפרהסיה, 'לעיני גוים', מחזקת את הפירוש שמדובר כאן על חילול המעמד והשם.

נבואת ישעיה ונבואת יחזקאל סוגרות מעגל

הפסוקים מתארים שחיתות לא רק של המלך, אלא של כל בעלי השררה והכוח, אשר היו מנצלים את אלו שתחתיהם. זהו תהליך חברתי המתרחש לנוכח התעמרות שלטונית בחלשים; החזקים בחברה, בעלי עמדות הכוח, מסיקים שהם יכולים לנהוג כרצונם ולנצל חלשים מהם, כי לא ימצא מי שיגן על החלשים במערכת רקובה שכזו.

אפשר לראות בדבריו של יחזקאל סגירת מעגל, כי אנו מוצאים תופעות של ניצול חלשים על ידי החזקים בחברה עוד בתקופת הזוהר של ממלכות יהודה וישראל תחת הנהגת המלכים עוזיהו וירבעם בן יואש. אז התרו ישעיה, בממלכת יהודה, ועמוס, בממלכת ישראל, על חומרת המעשים והתוצאה המרה שתבוא בעקבותיהם,[14] וכאן בא יחזקאל לומר שהלקח לא נלמד ולפיכך נמצאת ירושלים בסכנת חורבן.

וכך ניבא ישעיה:[15]

> וָאֹמַר עַד מָתַי אֲדֹנָי, וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה, וְרִחַק ה׳ אֶת הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה, וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כְּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ - כליון הטומאה והכנת זרע הקודש לצמיחה מחדש עליהן ניבא ישעיה, מתגשמים בנבואת יחזקאל.

מבין השורות אנו גם למדים שיהודי בבל התקשו לקבל את העובדה שירושלים תיפול, ומשכך הם הטילו ספק באמיתות נבואת יחזקאל. לכן מתאר יחזקאל בפניהם לפרטי פרטים את מה שמתרחש בירושלים, ומדגיש תופעות כאובות שהם עצמם גם חוו טרם

---

[14] ישעיה ב-ד; עמוס ב.
[15] ישעיה ו, יא.

גלותם, במטרה שכאשר יבואו אנשי ירושלים ויספרו על החורבן יהיה ברור א) שהכל היה מהלך אלוקי ו-ב) שנבואתו של יחזקאל הייתה אמת.

פסוקים יז - יח: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם הָיוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְסִיג כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת, בְּתוֹךְ כּוּר סִגִּים כֶּסֶף הָיוּ.

רימון כשר[16] רואה בנבואה זו המשך לנבואה של ישעיה מתקופת חזקיה, כמה עשרות שנים קודם לכן.[17] באותה נבואה מוכיח הנביא בין היתר 'כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים',[18] ומתייחס לעבירות שוחד 'כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים'[19] ועושק החלשים בחברה 'יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא-יָבוֹא אֲלֵיהֶם'[20] ומכאן ההקבלה לפרקנו בו נמנות השחיתויות הללו. אמנם, בנבואת ישעיה נאמר שריבונו של עולם ינקה מהעם את הסיגים, 'וְאָצָרְפָה כַבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל בְּדִילָיִךְ... אַחֲרֵי כֵן, יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק'. כלומר, אלו שיהיו בסדר ינצלו. ואילו כאן מתאר יחזקאל עתיד שונה של כליון כל אנשי ירושלים וזו, כאמור, סגירת המעגל, כי החלקים הטובים הם יהודי בבל שיגלו טרם החורבן ואנשי ירושלים כולם יוכו שכן הם הסיגים כפי שנאמר בפרקנו בפסוק יט 'יַעַן הֱיוֹת כֻּלָּכֶם לְסִגִּים'.

הציבור אחראי על הנעשה ולא רק מנהיגיו

פסוקים יט - כא: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, יַעַן הֱיוֹת כֻּלְּכֶם לְסִגִּים, לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ אֶתְכֶם אֶל תּוֹךְ יְרוּשָׁלָם, קִבְּצַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת וּבְדִיל, אֶל תּוֹךְ כּוּר, לָפַחַת עָלָיו אֵשׁ, לְהַנְתִּיךְ. כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי, וְהִנַּחְתִּי וְהִתַּכְתִּי אֶתְכֶם.

---

[16] מקרא לישראל, יחזקאל, ח"א עמ' 445.
[17] ישעיה א.
[18] שם א, כב.
[19] שם א, כג.
[20] שם.

וְכִנַּסְתִּי אֶתְכֶם, וְנָפַחְתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי, וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ. כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף בְּתוֹךְ כּוּר, כֵּן תֵּתָּכוּ בְתוֹכָהּ. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' שָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עֲלֵיכֶם - העונש יבוא על כולם.

אומר כאן הנביא: נכון אמנם שההנהגה אשמה במצב, אך לא רק היא, גם אתם אשמים. כאשר רוח המפקד מאפשרת ניצול של חלשים בידי חזקים מהם, גם אדם עני עלול להתעלל בשכנו העני כמוהו, וכולכם חטאתם. הנביא מטיל את האחריות גם על הציבור כי באופן עקרוני היה בכוחו להתרעם, או אף לברוח לבבל, כפי שהורה ירמיה.[21] יוצא שיחזקאל משרטט את מפת האחריות למצב החל מההנהגה המלכותית בפרק הקודם, ואת כל מדרג ההנהגה עד לאזרחים הפשוטים, כפי שמודגש בפרקנו.

הדברים הללו מזכירים עניין שלמדנו והרחבנו בפרק ט, על המלאך שיסמן את מצחות הצדיקים בתו דיו כדי להציל אותם, אבל בסופו של דבר כולם יענשו. זהו התיאור מופיע בעצם גם בפרק הקודם על כך שישרפו באש הן העצים הלחים (= הצדיקים) והן העצים היבשים (= הרשעים).[22] תיאור של מציאות שבה ירושלים מאגדת בקרבה הן צדיקים והן רשעים, אבל בסופו של דבר כולם יענשו, הן הצדיקים והן הרשעים מתחילה בפרק הקודם בהאשמת ההנהגה ומסיימת בפרקנו בהאשמת כל העם ובכך מובן מדוע כולם לקו.

בתחילת הפרק הקודם ראינו שהנביא אומר שכולם יכירו בסופו של דבר במנהיגות האלוקית כי 'יַעַן אֲשֶׁר הִקְרַתִּי מִמְּךָ, צַדִּיק וְרָשָׁע'.[23] ולכאורה מדוע שיתלו זאת בהנהגה אלוקית, ולא בתופעה טבעית? והתשובה נתונה בפרק שלנו, כי כאשר יחשפו היהודים

---

[21] ירמיה כט, טז-כח.
[22] לעיל כא, ג וברד"ק שם.
[23] יחזקאל כא, ט.

לכך שהאחריות למצב בירושלים מוטלת על כולם ולא רק על ההנהגה, כי כולם חטאו, הם יכירו בהיגיון של דרכי ה', אשר יעניש את כולם.

אחריות ההנהגה הרוחנית

עד עתה למדנו על האחריות המוטלת על ההנהגה החומרית, ובפסוקים הבאים מתייחס הנביא להנהגה הרוחנית;

פסוקים כג-כו: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, אֱמָר לָהּ, אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא. לֹא גֶשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם - עדיין לא טוהרת על ידי גשם שבא בשיטפון "יום זעם' (דהיינו הבבלים).[24] עשרת השבטים כבר גלו, גלות יהויכין כבר גלתה, אבל אתם עדיין לא נענשתם ולכן 'אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה'.[25] קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי שׁוֹאֵג טֹרֵף טָרָף - נביאי השקר היו לא פחות טורפים מהמלכים ויתר אנשי הזרוע - נֶפֶשׁ אָכָלוּ, חֹסֶן וִיקָר יִקָּחוּ, אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְתוֹכָהּ - כמה צרות באו עקב נביאי השקר, אשר העניקו את הנבואות שלהם בגלל אינטרסים של אנשי השררה ובכך גרמו למוות מיותר של לוחמים מול הצבא הבבלי ובכך התרבו האלמנות (רד"ק). כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי, וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי. בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ, וּבֵין

---

[24] השוואת צבא אויב, שבא בהמוניו, למים רבים הבאים ושוטפים בזעם, מצוי במקרא ביחס לצבא אשור, כדברי הנביא ישעיה (יז, יב) 'הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן, וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשְׁאוּן...'

[25] המדרש (בראשית רבה לג, ו) מבאר שלא היה מבול בארץ ישראל דבר המלמד על רמתה הרוחנית של הארץ וזה מחייב את יושביה. אמנם בפשטי המקראות אין בפרקנו הכוונה למבול (רמב"ן [בראשית ח, יא] התייחס לתימוכין מהכתובים למדרש זה) ולפיכך יש שפירשו (תרגום יונתן ורש"י) שאין לירושלים מצוות שיגנו עליה ביום הזעם ובצורה דומה רבי אליעזר מבלגנצי ביאר בצורה עתידית כי ביום האש של האויב לא יבוא גשם ויכבה אותה. בענ"ד הפירוש הרואה התייחסות לעבר נוחה יותר בפשט הכתוב. רד"ק ואברבנאל ראו בפסוק כמסביר את נפילתה של ירושלים בעקבות בצורת שבאה כזעם על חטאיה כהבטחת התורה 'וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם וְחָרָה אַף יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר' (דברים יא, טז-יז).

הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ. וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם, וָאֵחַל בְּתוֹכָם שמי התחלל במעשיהם.[26]

חילול השבת בירושלים מיוחס כאן להנהגה, מכיוון שהוא בא בעיקר לידי ביטוי בתחום המסחרי שנשלט על ידי הנהגת ירושלים שכן הם אלה המחליטים על פתיחת וסגירת השווקים וכדומה. כך מתאר ירמיה את חילול השבת ערב החורבן:

כֹּה-אָמַר יְהוָה אֵלַי, הָלוֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי הָעָם אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה, וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ בוֹ; וּבְכֹל, שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם. וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר-יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה, וְכָל-יְהוּדָה, וְכֹל, יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם הַבָּאִים, בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה. כֹּה אָמַר יְהוָה הִשָּׁמְרוּ בְנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל-תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם. וְלֹא-תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל-מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת-אֲבוֹתֵיכֶם.[27]

מבאר הנביא יחזקאל כי לחילול שבת ממסדי זה שתיאר ירמיה היו שותפים גם נביאי השקר. ניתן לומר שנביאים אלו באו ואמרו דברים בסגנון, המצב הכלכלי לא פשוט, זה צו השעה ועוד. ומסתבר שהיה גיבוי רוחני למהלכים הללו של הנהגת ירושלים מצד ההנהגה הרוחנית הקלוקלת, ועל כך מוכיח אותם הנביא.

פסוקים כז-כח: שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ, כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף, לִשְׁפֹּךְ דָּם, לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת, לְמַעַן בְּצַע בָּצַע וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל, חֹזִים שָׁוְא, וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב; אֹמְרִים, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, ואלהִים לֹא דִבֶּר.

---

[26] רש"י. המילה 'בתוכם' לכאורה לא מתיישבת בקלות. מתרגום יונתן שתרגם 'וחלת רעותי ביניהון' משמע שיש פה משפט חסר - התחללה נוכחותי שהייתה בעבר בתוכם.

[27] כפי שרואים בירמיה יז, יט-כב.

שחיתות הנביאים הייתה גם הגיבוי הרוחני למעשי העושק נגד העניים. השרים מצידם מושחתים ומתנהלים בבריונות מול כל מי שאולי מנהל נגדם מאבק כלכלי, אבל לא פחות מהם מושחתים אלו אשר מעניקים להם גיבוי רוחני, נביאי השקר. כאשר היה בא דין ממונות כלשהו בפני הדיינים ונידון שלא בצדק, לטובת החזקים, היו הנביאים באים ו'מנבאים' שכך נקבע מלמעלה וכדומה, ובכך הרגיעו את העם מכעסיו. כלומר הייתה מערכת של תאום בין הנביאים לבין השרים, כפי שאנו למדים מספר מלכים, שלרשותם של אחאב ואיזבל עמדה קבוצת נביאים, שהייתה מגבה את מעשיהם בפני העם, 'וְאֶת נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזֶבֶל'.[28] נביאים אלו גיבו בשם ה' את רצונות אחאב ואיזבל כפי שמצאנו ערב המלחמה בארם שנביאים אלו אמרו לאחאב את שרצה לשמוע וכך נאמר:[29]

וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַנְּבִיאִים, כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הַאֵלֵךְ עַל-רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה, אִם-אֶחְדָּל; וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה, וְיִתֵּן אֲדֹנָי בְּיַד הַמָּלֶךְ.

פסוקים כט-לא: עַם הָאָרֶץ - בעלי הקרקעות העשירים,[30] - עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֶל. וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ, וְאֶת הַגֵּר עָשְׁקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט - אף אחד מהרשויות ומבעלי הסמכות, גם במערכת המשפט, לא עצר בעד השחיתות. וָאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם - מהמנהיגים הרוחניים, הנביאים והשופטים - אִישׁ גֹּדֵר גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ[31] לְפָנַי בְּעַד הָאָרֶץ, לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ, וְלֹא

---

[28] מלכים א יח, יט.

[29] שם כב, ו.

[30] כך משתמע מהמינוח 'עם הארץ' המופיע בבראשית כג, ז כאלו שדנו עם אברהם על קניית מערת המכפלה. להרחבה בביאור המושג 'עם הארץ' במקרא ניתן לעיין בספרו של יצחק משה עמנואלי, ספר בראשית הסברים והארות עמ' 315.

[31] ומעניין שבנבואת הנחמה (ישעיה נח, ט-יד) העוסקת בתיקון העוולות שבין העשירים והעניים ובשמירת השבת, מכונה ירושלים 'גודר פרץ', כתשובת המשקל.

מָצָאתִי. וְאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים.

'דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי' - כלומר, כולם יראו את הדרך שלהם, וכאשר טיפין טיפין יבואו הפליטים מירושלים, יגידו אנשי בבל: אכן, יד ה' הייתה בדבר; לא יד המקרה הובילה להשתלטות של הבבלים על האזור כולו.

סיכום

ראינו, אם כן, שבפרק שלנו, כמו בכל חטיבת הפרקים יב-כד, מכין יחזקאל את התשתית שעליה תתבסס ההכרה 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[32] יחזקאל מנהל מאבק תיאולוגי, הן מול תפיסות מעוותות של עמון, והן מול הלכי רוח בעייתיים בקרב יהודי בבל שתלו את המצב במדיניות הבבלית על האינטרסים השונים.

[32] יחזקאל ב, ה; לג, לג.

פרק כג

מבוא

פרק כג הוא פניה אל שתי נשים, אחיות, אהלה ואהליבה. הנביא מוכיח את אהלה, היא מלכות ישראל, שומרון, ואת אהליבה היא מלכות יהודה על כך שלא שמרה אמונים לאלו אשר עימם היא כרתה בריתות, ולכל אורך הפרק נמשלת הנהגתה למעשי פריצות. הנואפים מענישים את שתי הנשים, כלומר שומרון ויהודה הוכו בידי הממלכות שעימן הן כרתו בריתות והפרו אותן. החל מפסוק לו, פונה הנביא שוב בדברי תוכחה החוזרים על עצמם פעם נוספת, אך בפעם הזאת מופנים הדברים אל שתי האחיות יחד, כפי שנראה בהמשך.

צריך לציין שפרקנו חריג ביותר בתנ"ך מבחינת הדימויים הבוטים בהם עושה הנביא שימוש בבואו לתאר את מעשי הפריצות של הנשים. לא מצינו דברים מעין אלה בתנ"ך כולו, ומסתבר שמטרתו של יחזקאל היא לזעזע את השומעים ולהדגיש את חומרת המעשים.

רד"ק[1] מתייחס לכינויים שבהם מכנה הנביא את שתי הנשים, אהלה ואהליבה. הכינוי 'אהלה' משמעותו האוהל שלה, כלומר היא יצרה עבודה זרה עצמאית, מנותקת מריבונו של עולם. יהודה, לעומת זאת, מכונה 'אהלי-בה', ובכך מבטא ריבונו של עולם את האכזבה מכך שלמרות שמשכנו שלו בירושלים, בית המקדש, אף על פי כן חטאה יהודה ואף יותר ממלכת שומרון.

---

[1] פסוק ד.

כלומר מטרת הכינוי היא לבטא את אכזבתו של ריבונו של עולם מירושלים. ממלכת ישראל אמנם התנהלה בדרך סוררת וגלתה, אך בקרבה לא שרתה השכינה, וירושלים, אף על פי ש'אהלי בה', שבית המקדש שוכן בקרבה, אף היא הלכה בדרכי אחותה הקלוקלות. בנוסף, המקדש מכונה כאן אהל, ובכך רומז הנביא שגם הוא, כמו משכן שילה,[2] ישוב להיות זמני, אהלי-בה.[3]

את חלקו הראשון של פרק זה נקדיש לסקירה כוללת של הפרק על מנת לקבל תמונת מצב ולשים לב לנקודות ודגשים שונים, ובחלק השני נפנה להסברת הדברים והבנה יסודית יותר של הנבואה.

משל לשתי אחיות

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, שְׁתַּיִם נָשִׁים בְּנוֹת אֵם אַחַת הָיוּ, וַתִּזְנֶינָה בְּמִצְרַיִם, בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ, שָׁמָּה מֹעֲכוּ שְׁדֵיהֶן, וְשָׁם עִשּׂוּ - הנואפים - דַּדֵּי בְתוּלֵיהֶן. וּשְׁמוֹתָן - של שתי הפרוצות הללו - אָהֳלָה הַגְּדוֹלָה וְאָהֳלִיבָה אֲחוֹתָהּ, וַתִּהְיֶינָה לִי, וַתֵּלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת - כלומר הן היו נשותי, כך אומר הקב"ה - וּשְׁמוֹתָן שֹׁמְרוֹן אָהֳלָה, וִירוּשָׁלַם אָהֳלִיבָה. וַתִּזֶן אָהֳלָה תַּחְתָּי, וַתַּעֲגֹב עַל מְאַהֲבֶיהָ, אֶל אַשּׁוּר קְרוֹבִים - שהיו קרובים אליה, או

---

[2] וכפי שנאמר על משכן שילה 'וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכַּן בָּאָדָם... וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר' (תהילים עח, ס-סז).

[3] בעת שאמר נתן הנביא לדוד כי לא יבנה את בית המקדש, נימק הנביא את דבריו בכך שאלוקים לא זקוק לבית אבנים יציב. וכך אמר נתן הנביא (שמואל ב ז, ו) 'כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת, לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה; וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן". הרי שהאהל מבטא זמניות לעומת מקדש הבנוי מבניין.

שההתייחסות אליהם היא כאל קרובים[4] - לְבֻשֵׁי תְּכֵלֶת - כינוי ללובשי בגדי מלוכה,[5] פַּחוֹת וּסְגָנִים - בעלי שררות מטעם המלכות - בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם, פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים.[6] וּתְתֵּן תַּזְנוּתַיִךְ עֲלֵיהֶם, מִבְחַר בְּנֵי-אַשּׁוּר כֻּלָּם. וּבְכֹל אֲשֶׁר עָגְבָה בְּכָל גִּלּוּלֵיהֶם, נְטֻמְאָה - אבל - וְאֶת תַּזְנוּתַיִךְ מִמִּצְרַיִם - מה שהיא למדה בצעירותה ממצרים - לֹא עָזָבָה.

מסתבר לומר שיש פה רמיזה לברית של מלכות ישראל עם ארם, בימי פקח בן רמליהו, שנכרתה במטרה להילחם באשור,[7] ולוותה מן הסתם בהשפעה של מצרים והתרבות האלילית שלה על ישראל.[8]

כִּי אוֹתָהּ שָׁכְבוּ בְנֹעוּרָיִךְ, וְהֵמָּה עִשּׂוּ דַּדֵּי בְתוּלָיִךְ - לעת בגרותה, דהיינו בשעה שהושע בן אלה פנה למצרים שיסייעו לו נגד אשור, היא נזכרה בהם[9] - וַיִּשְׁפְּכוּ תַּזְנוּתָם עָלָיִךְ - בעבר, ומאחר והיא התנהגה בצורה כזאת - לָכֵן נָתַתִּיךְ בְּיַד מְאַהֲבָיִךְ, בְּיַד בְּנֵי אַשּׁוּר אֲשֶׁר עָגְבָה עֲלֵיהֶם. הֵמָּה גִּלּוּ עֶרְוָתָהּ, בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ לָקָחוּ, וְאוֹתָהּ בַּחֶרֶב הָרָגוּ. וַתְּהִי שֵׁם לַנָּשִׁים - שמה הפך לשם נרדף ודוגמה להתנהלות בלתי הולמת (= רש"י), וּשְׁפוּטִים עָשׂוּ בָהּ - הנואפים עצמם ראו שהיא בוגדת בהם שוב ושוב ולכן באו איתה חשבון, כלומר הממלכות נקמו על בוגדנותה של ממלכת ישראל[10] - וַתֵּרֶא אָחוֹתָהּ אָהֳלִיבָה

---

[4] רד"ק. ונתקשה בכך, שהרי מצאנו שמלכות יהודה החניפה למלכות אשור בימי אחז (מלכים ב טז) אך לא שמלכות ישראל עשתה זאת. וכך הוא כותב: 'וכן עשו מלכי ישראל שהיא אהלה ואם (= למרות ש) לא נכתב'. אמנם ניתן לומר בפשטות (כרש"י) שאנו מוצאים חוסר נאמנות גם אצל מלכות ישראל, בכניעה למלכי אשור, כאשר הושע בן אלה הפר את חיוב המיסים לאשור וסמך על הצלחת המרידה בו תוך כדי שנשען על סוא מלך מצרים (מלכים ב יז, ד).

[5] כאשר המן הציע "יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ-בּוֹ הַמֶּלֶךְ" (אסתר ו, ח) התיישם הדבר במרדכי (שם ח, טו) 'וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ, בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וְחוּר". הרי שבגדי המלכות היה בהם תכלת.

[6] מלבי"ם פירש שביטוי זה מציין את גבורתם. אמנם בענ"ד לפי ההקשר לא נראה שהכוונה ללוחמים אלא למנהיגי העם. אכן מצאנו תיאור של רכיבה על בעלי חיים בהתייחס לבני אצולה (שופטים י, ה).

[7] ישעיה ז, ב.

[8] כפי שמצאנו במלכות יהודה בזמן חזקיהו, שהמרד באשור לווה במשענת מצרית (מלכים ב יח, כא) והדבר גרם לחדירת ההשפעה האלילית על יהודה (ישעיה ל, א-ה).

[9] מלכים ב יז, ד.

[10] כפי שראינו בפרק הקודם, וכן לאור מה שהבאנו שם מהושע א.

וַתַּשְׁחֵת עַגְבָתָהּ מִמֶּנָּה - היא חטאה יותר ממנה[11] - וָאֶת תַּזְנוּתֶיהָ מִזְּנוּנֵי אֲחוֹתָהּ. אֶל בְּנֵי אַשּׁוּר עָגְבָה פַּחוֹת וּסְגָנִים קְרֹבִים, לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל - לובשי בגדים יפים - פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים, בַּחוּרֵי חֶמֶד, כֻּלָּם. וָאֵרֶא, כִּי נִטְמָאָה.

הברית - לא רק מדינית אלא גם תרבותית

דֶּרֶךְ אֶחָד, לִשְׁתֵּיהֶן - בשלב הראשון, אהלה ואהליבה מתנהגות באותה צורה,[12] אבל בשלב השני - וַתּוֹסֶף אֶל תַּזְנוּתֶיהָ. וַתֵּרֶא אֲנָשִׁים מְחֻקֶּה עַל הַקִּיר, צַלְמֵי כַשְׂדִּים חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר.

כלומר היא התגעגעה לנואף ולכן חרטה את דמותו על הקיר והתבוננה בה; לא רק האתנן שהיא קיבלה הביא אותה לחטוא. ובנמשל, לא רק הרצון לזכות לשחרור מעול האשורים עמד מאחורי הברית עם מצרים, אלא גם הרצון לדבוק בתרבות האלילית שלה. נראה שאפשר לראות זאת בהשוואה לחטאי אחאב מלך שומרון, שהאמין שעצירת הגשמים היא מאת ה' ולא מאת הבעל (שהרי אחאב האשים את אליהו בעצירת הגשמים),[13] ואם כן משמע שהכנסת הבעל לישראל הייתה מחיר שהסכים אחאב לשלם לצורך הברית עם צידון והנישואין עם בת מלכם. לעומת זאת את ממלכת יהודה בזמן

---

[11] מתאים למה שמתואר לעיל בפרק טז, מו-נה.

[12] הדמיון בין הביטויים "בחורי חמד" ו"פרשים רוכבי סוסים" בא להשוות בין חטאי אהלה לאהליבה. אמנם ישנם פרטים שלא מופיעים אצל מאהביה של אהלה וכן מופיעים אצל מאהביה של אהליבה, כגון ארגמן, שני וכרמל, כפי שהעיר על כך רד"ק. נראה שהדבר בא כחלק מהמגמה שבאה ללמד כי אהליבה חטאה יותר מאשר אהלה. זאת מתוך הבנה כי פירוט עושר האויב מציין את העבודה הזרה ותרבותה, הרי שפירוט רב מציין חטאים רבים.

[13] מלכים א יח, יז.

מנשה מוצאים אנו כחוטאת בעבודה זרה מתוך דבקות בה כדברי הנבואה 'הֲרִפָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' **לְהַכְעִיס**'.[14]

חֲגוֹרֵי אַזּוֹר בְּמָתְנֵיהֶם, סְרוּחֵי - בגדים רחבים מעבר למידת הגוף כמו 'וסרח העודף' (שמות כו, יב), כלומר בגדי עשירים (רש"י ורד"ק) - טְבוּלִים (= טבולים בצבעים רבים - רד"ק)[15] - בְּרֵאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים (= דמות שרים כמו וְשָׁלִשֵׁם עַל כֻּלּוֹ [שמות יד, ז] - רד"ק)[16] - כֻּלָּם דְּמוּת בְּנֵי-בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם - תיאורים אלו מתאימים לאהליבה שחטאה תחילה עם אשור ולאחר מכן עם בבל. וכן ברור שהם לא התרחשו בזמן ממלכת ישראל שכן אז בבל עדיין לא הייתה בתמונה. וַתַּעְגְּבָה עֲלֵיהֶם, לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ, וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה, וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי-בָבֶל לְמִשְׁכַּב דֹּדִים, וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּתַזְנוּתָם. וַתִּטְמָא בָם, וַתִּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם, וַתִּגַל תַּזְנוּתֶיהָ, וַתִּגַל אֶת עֶרְוָתָהּ. וַתִּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ, כַּאֲשֶׁר קָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ. וַתַּרְבֶּה אֶת תַּזְנוּתֶיהָ, לִזְכֹּר אֶת יְמֵי נְעוּרֶיהָ, אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - גם היא שבה לעברה המפוקפק - וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם, אֲשֶׁר בְּשַׂר-חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם - לשון נקיה למחצה, בשר זהו כינוי לאיבר המין והכוונה היא שהוא היה גדול[17] - וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם - היה להם הרבה זרע לתת. תיאורים אלו מבטאים את עוצמתו הרבה של הנואף בהקשר של הטומאה. וַתִּפְקְדִי אֶת זִמַּת נְעוּרַיִךְ, בַּעֲשׂוֹת מִמִּצְרַיִם דַּדַיִךְ, לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרַיִךְ - היא זוכרת את מה שעשו לה ורוצה לחזור על זה שוב. לָכֵן אָהֳלִיבָה - ירושלים - כֹּה אָמַר ה' אלהים, הִנְנִי מֵעִיר אֶת מְאַהֲבַיִךְ עָלַיִךְ,

---

[14] מלכים ב כא, ו. בגמרא (סנהדרין קג ע"ב) נראית מגמה זו באמירה כי מנשה בא על אחותו ואמון בנו בא על אימו (נשים שאין היצר שולט בהן) והגמרא שמה בפי אמון ומנשה את המילים הבאות: "אמרה לו אימו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו, אמר לה כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי".

[15] מעניינת ההערה המובאת בדברי רימון כשר (מקרא לישראל, יחזקאל ח"א עמ' 464) שניתן לומר כי מילה זו לקוחה מהשפה האכדית שבה המילה טובּוּל משמעותה צניף. הדבר תואם לפירוש רש"י שאמר שלפי ההקשר מדובר על כובעים, על אף שאין לכך דמיון בשפה העברית.

[16] רש"י פירש שָׁלִשִׁים הכוונה לגיבורים, וכן נראה ההקשר בקריעת ים סוף. אך בהקשר הפסוק פה, יותר נראה שהכוונה לבעלי משרה חשובה כפירוש רד"ק.

[17] רש"י. רד"ק מחזק הבנה זו על יסוד הפסוק 'רַךְ בְּשָׂרוֹ אֶת זוֹבוֹ אוֹ הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ' (ויקרא טו, ג), בו המילה בשר מתייחסת לאיבר המין הגברי (ראה תורת כהנים מצורע, זבים, פרשתא א, ה).

אֵת אֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשְׁךָ מֵהֶם. וַהֲבֵאתִים עָלֶיךָ, מְסָבִיב. בְּנֵי בָבֶל וְכָל כַּשְׂדִּים, פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ - עמים שהיו באזור ופעלו עם הבבלים[18] או קציני צבא מתוך בבל (רש"י) - כָּל בְּנֵי אַשּׁוּר, אוֹתָם, בַּחוּרֵי חֶמֶד פַּחוֹת וּסְגָנִים, כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים, רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם - העוצמה שממנה היא כל כך התלהבה מופנית כעת נגדה.

וּבָאוּ עָלַיִךְ הָצָן - כלי נשק[19] - רֶכֶב וָגַלְגַּל, וּבְקָהַל עַמִּים צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע - כובע בחילוף אותיות[20] - יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב. וְנָתַתִּי לְפָנֵיהֶם מִשְׁפָּט, וּשְׁפָטוּךְ בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם. וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ, וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה, אַפִּךְ וְאָזְנַיִךְ יָסִירוּ, וַאֲחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל. הֵמָּה, בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ, וַאֲחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ. וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת בְּגָדַיִךְ, וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ. וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ - כלומר אף עם לא ירצה יותר לכרות איתך ברית - וְאֶת זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וְלֹא תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם, וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי עוֹד - האכזריות של העמים תנפץ את האשליה שהתשועה תבוא מהם, וזה הדבר שיטהר אותך מהטומאה הזאת. כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הִנְנִי נֹתָנֵךְ בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת, בְּיַד אֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם - אלה שבגדת בהם הם אלה שיכו בך - וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה, וְלָקְחוּ כָּל יְגִיעֵךְ, וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה. וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ, וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתֵיךְ, עָשָׂה אֵלֶּה לָךְ, בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם, עַל אֲשֶׁר נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם, בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ. וְנָתַתִּי כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ - את כוס התרעלה בה השקיתי את אחותך, כלומר גלות עשרת השבטים, תקבלי גם את עכשיו, כלומר ירושלים גם היא תוכה.[21] פֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, כּוֹס אֲחוֹתֵךְ - גם את - תִּשְׁתִּי, הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה. תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג, מְרֻבָּה לָהָכִיל - תכולת הכוס תהיה רבה,

---

[18] תרגום יונתן.

[19] רש"י בשם דונש בן לברט, כמו 'וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם' (במדבר לג, נה). וכן הביא רד"ק בשם אביו שזהו כלי נשק, כי ה"א וחי"ת מתחלפות, וכמו 'וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן' (ישעיה מט, כב). רימון כשר (יחזקאל ח"א עמ' 466) אף מוסיף ומקשר בחילופי אותיות ה"א וחי"ת את המילה חוצן למילה הערבית 'חסאן' שפירושה סוס, ומכאן הקשר גם למילים הבאות בפסוק: רֶכֶב וְגַלְגַּל.

[20] לגבי חילופי האותיות כ"ף ו-קו"ף במקרא, ראו רמב"ן ויקרא כג, יח.

[21] הכוס היא ביטוי החוזר על עצמו בכמה מקומות בתנ"ך; הקב"ה משקה את העמים בכוס התרעלה, כלומר מכריח אותם לקבל את עונשם. ראו בישעיה נא, כב; ירמיה כה, טו-לא; איכה ד, כא.

כלומר החורבן יהיה עצום - שִׂכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי - שיכרון שאינו נובע משמחה אלא מיאוש[22] - כּוֹס שַׁמָּה וּשְׁמָמָה - כפילות המלמדת על השממה הרבה - כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן. וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית - כלומר עד הסוף - וְאֶת חַרְשֵׂיהָ תְּגָרְמִי - תלקקי עד הטיפה האחרונה את כוס התרעלה, כלומר את תיענשי בכל העונשים הקיימים - וְשָׁדַיִךְ - שחטאת בהם - תְּנַתֵּקִי. כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים. לָכֵן, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, יַעַן שָׁכַחַתְּ אוֹתִי, וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַּוֵּךְ,[23] וְגַם אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ, וְאֶת תַּזְנוּתָיְךְ.

מה המשמעות של 'לָכֵן' בהקשר שלנו? האם היא תיענש בגלל שהיא שכחה את ה', או, בהקשר לכל מה שתואר עד כה בפרק, בגלל העדר הנאמנות הפוליטית כלפי העמים השונים? ונראה ששתי האפשרויות נכונות, כפי שיוסבר להלן.

הבגידה בריבונו של עולם והבגידה בעמים תלויות זו בזו

גם בפרק טז נמשל עם ישראל לאשה פרוצה אשר בגדה בבעלה, כלומר עם ישראל בגד בריבונו של עולם. אבל בפרק שלנו הנמשל ברובו שונה. כאן מוכיח הנביא את העם על בגידה בעמים, לא בריבונו של עולם. אמנם, בתחילת הפרק אומר ריבונו של עולם 'וַתִּהְיֶינָה לִי', כלומר אותן שתי אחיות היו נשואות לריבונו של עולם, 'וַתֵּלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת... וַתִּתֵּן אָהֳלָה תַּחְתָּי' - כלומר, כאשר היא פנתה לאשור הייתה בכך בגידה

---

[22] שלמה המלך (משלי לא, ד-ו) מלמדנו על ההבדל בין שתיה של שמחה לבין שכרותו של המיואש המשכיחה ממנו את צרותיו.

[23] לכאורה ישנו בפסוק זה פער כי בחלק הראשון נאמר 'שָׁכַחַתְּ אוֹתִי' ואילו בחלק השני נאמר 'וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַּוֵּךְ' היינו פשיעה בזדון. וכן מצינו בירבעם בן נבט שאמר לו אחיה השילוני: 'וַתֵּרַע לַעֲשׂוֹת מִכֹּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ... וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַּוֶּךָ' (מלכים א' יד, ט). והביאור הוא שיש מקומות במקרא שמילים משורש ש.כ.ח מציינות הפרה מרצון וביטול מצוות בזדון, כמו בפסוק 'הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו' ונאמר בהמשך 'וְרָם לִבָּבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ' (דברים ח, יא-יד), וכן פירשו חז"ל (אבות ג, ח) כי האזהרה לא לשכוח את מצוות ה' (דברים ד, ט) היא במי שיושב ומסיר את דברי התורה מליבו.

בריבונו של עולם. לאחר מכן מתוארים המעשים עם אשור, מצרים ובבל. ומסתבר שהא בהא תליא, כלומר עזיבת ה' באה יחד עם חוסר הנאמנות לבריתות, וכפי שאומר שלמה המלך: 'הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא ה', וְנִלּוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ'.[24] בטחון בה' היה מאפשר לישראל לנהל את המדיניות מתוך מנוחת הדעת ולהתמיד בהחלטות שלהם, מתוך ידיעה שה' יסייע להצלחה בזכות הנאמנות.

נבואה חדשה, נושא חדש

בפסוקים הבאים מתאר יחזקאל נבואה חדשה;

> וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי, בֶּן-אָדָם, הֲתִשְׁפּוֹט אֶת אָהֳלָה וְאֶת אָהֳלִיבָה וְהַגֵּד לָהֶן אֶת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן.

לכאורה בדברים אלו הוכיח הנביא את העם כבר בחלקו הראשון של הפרק, זה שקראנו עד עתה, ועל פניו יש כאן כפילות. יכול להיות שההבדל נעוץ במשמעות הביטוי 'הֲתִשְׁפּוֹט', שכן בפרק כב[25] מצאנו את המילה 'הֲתִשְׁפֹּט', במשמעות של אמירה, כלומר כך עומד לקרות, ואולי גם כאן זו המשמעות, לעומת תחילת הפרק ששם תוכן התוכחה בא בלשון תמיהה. אבל הסבר זה אינו נותן מענה מלא לכפילות, משום שבפסוק כח אנו מוצאים קביעה לגבי העתיד לקרות לממלכת יהודה: 'כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנְנִי נֹתֵן בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת'. ובהמשך נסביר מה התחדש בנבואה זו.

פסוקים לז-מ: כִּי נִאֲפוּ וְדָם בִּידֵיהֶן - ביטוי המסמל שפיכות דמים, חטא שלא פגשנו בחלקו הראשון של הפרק - וְאֶת גִּלּוּלֵיהֶן נִאֲפוּ, וְגַם אֶת בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ

---

[24] משלי יד, ב.
[25] פסוק ב.

לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶם לְאָכְלָה - גם את המעשה המתואר כאן לא ראינו קודם לכן, ונסה להבין בהמשך על איזה מאורע מדובר - עוֹד זֹאת עֲשׂוּ לִי, טִמְּאוּ אֶת מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא, וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ - אנחנו רואים שהתוכחה עוברת לעסוק בתחום שבין אדם למקום - וּבְשַׁחֲטָם אֶת בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם, וַיָּבֹאוּ אֶל מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא לְחַלְּלוֹ. וְהִנֵּה כֹּה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי - לא די שהם חוטאים, אלא שעושים זאת בתוך ביתי - וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים מֵמֶרְחָק, אֲשֶׁר מַלְאָךְ שֻׁלּוּחַ אֲלֵיהֶם, וְהִנֵּה בָאוּ, לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ עֵינַיִךְ, וְעָדִית עָדִי - שלחת במיוחד שליחים במטרה להזמין לחטוא, והתפארת לכבוד הנואפים. מהקשר הדברים מובן שמושא הניאוף כאן איננו רק פוליטי אלא גם תרבותי, כלומר חיקוי הפולחנים השונים של העמים (וכן פירשו רש"י ורד"ק).

ממשיך הנביא ומתאר שוב את מעשי הפריצות;

פסוקים מא-מב: וְיָשַׁבְתְּ עַל מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ. וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ וְקוֹל הָמוֹן שָׁלֵו בָּהּ, וְאֶל אֲנָשִׁים מֵרֹב אָדָם, מוּבָאִים סָבָאִים מִמִּדְבָּר.[26] וַיִּתְּנוּ צְמִידִים אֶל יְדֵיהֶן, וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת עַל רָאשֵׁיהֶן - הן קשטו את עצמן בפני אותם נואפים.

אנחנו רואים שהפסוקים שבים ומתארים את מעשי הניאוף, אם כי לא באותו אופן, ומכאן שהנבואה היא נבואה חדשה;

---

[26] תרגום יונתן (ובעקבותיו רש"י) ביאר סָבָאִים מלשון סיבוב, כלומר העמים שגרו מסביב לישראל. אמנם לא ברור למה להדגיש דווקא את צד המדבר? שמא לכן פירש רד"ק באופן שונה, שמדובר על אומה מבני כוש בשם 'סבא' המוזכרת בבני כוש (בראשית י, ז) שהייתה במדבר ומסתבר שישראל החניפו להם. סביר לומר שבני כוש אלו היו מקושרים עם האימפריה המצרית שלה החניפו ישראל.

פסוקים מג-מה: וָאֹמַר, לַבָּלָה נְאוּפִים - בציניות, כבר הזדקנת מרוב ניאוף, את כבר לא כל כך אטרקטיבית מבחינת הנואפים[27] - עַתָּה יִזְנוּ תַזְנוּתָהּ וְהִיא - יעזבו אותה בגלל שבעבר - וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ - כל אחד ואחד מהם - כְּבוֹא אֶל אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל אָהֳלָה וְאֶל אָהֳלִיבָה, אִשֹּׁת הַזִּמָּה - ומי ישפוט אותן? - וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתָהֶם. מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת, וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם, כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בְּיֹדֵיהֶן.

שוב, ביטוי המסמל שפיכות דמים מצד הנשים במשל, והכוונה היא למצב שבו הנואפת נכנסת להריון לא רצוי ונולד לה תינוק, והיא מעוניינת להיפטר ממנו, כפי שמתואר לעיל: 'אֶת-בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶם לְאָכְלָה'.[28]

מהפסוקים שקראנו אנו למדים שלא העמים הם אלו שהתנקמו בישראל, כי הרי בתיאור שלנו מופיעים 'אֲנָשִׁים צַדִּיקִם' והנואפים שתוארו בתחילת הפרק היו רחוקים מלהיות צדיקים, הם היו מושחתים אשר רבו ביניהם ונחשפו לכך שהנואפת בגדה עם כולם, ולכן נלחמו בה. ומכאן הוכחה נוספת לכך שהנבואה שונה ולא חוזרת על עצמה.

פסוקים מו-מז: כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים: הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל, וְנָתֹן אֹתָהֶן לְזַעֲוָה וְלָבַז וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל, וּבָרֲא[29] אוֹתָהֶן בְּחַרְבוֹתָם, בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ.

על פניו מתואר כאן צבא כובש, ויוצא שזו חזרה על מה שנאמר בתחילת הפרק, אלא שאם נבחן מקרוב את התיאור נשים לב שאמנם מתואר קהל רב 'הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל'

---

[27] רש"י.

[28] פסוק לז.

[29] רש"י העיר כי שורש ב.ר.א מופיע במקרא גם במשמעות של הכרתה כפי שנאמר לגבי חטיבת עצים 'כִּי הַר יִהְיֶה לָךְ כִּי יַעַר הוּא וּבֵרַאתָו' (יהושע יז, יח).

אבל הסיטואציה איננה מלחמה, 'וְנָתַן אֶתְהֶן לְנַצָּנָה וְלָבֵז וְרָגְמוּ עָלֶיהָן אֶבֶן קָהָל'. ונראה שהארוע הוא הוצאה להורג, לעיני הקהל, במטרה לבער את הניאוף מקרב אותו ציבור. גם מכאן אנו למדים שבנבואה הנוכחית הדגש איננו על האינטרסים המדיניים,[30] כפי שתוארו בחלקו הראשון של הפרק. פה שופטים הצדיקים את משפט הנואפות. ובפסוקים הבאים אנו למדים על ענישה בידי גורמים הנשלחים מאת ריבונו של עולם;

> **פסוקים מח-מט:** וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן הָאָרֶץ, וְנִוַּסְרוּ כָּל הַנָּשִׁים, וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְזִמַּתְכֶנָה - אף אחת לא תעז לנהוג בהוללות לאחר שהיא תראה מה עשו לאותן שתי נואפות[31] - וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן, וַחַטָּאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשָּׂאינָה, וְיֵדַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים.

קודם לכן נחתמה הנבואה במילים 'כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי, נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים',[32] אבל האם גם האנשים יכירו בכך שיד ה' פעלה כל זאת? לא בטוח, כי לבבלים היו האינטרסים שלהם בבואם לכבוש את ירושלים. ואילו כאן כתוב 'וְיֵדַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים'. היות והמטרה של הענישה היא לבער את הזימה, כלומר להוקיע ולבער את החטאים, ומובן שזו מלחמת דת, לכן תושג התכלית 'וְיֵדַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי אֱלֹהִים'.

רקע היסטורי להפרת הבריתות

על מנת להבין את הנבואות שבפרק זה, עלינו להיזכר במאורעות ההיסטוריים שהתרחשו ברקע הדברים. אנו מוצאים מספר התייחסויות בספרי הנביאים לכריתת

---

[30] דברינו תואמים להבנת מלבי"ם כי צדיקים יבערו את הזנות, וזאת בניגוד לדעת רש"י שביאר כי מדובר על שרי בבל והכינוי צדיקים בא ביחס לריקבון של ירושלים.

[31] חז"ל (סוטה ז ע"ב) לימדונו שפסוק זה מתייחס לבדיקת הסוטה, שכן מתואר כאן שהקב"ה בעצמו מטהר את הטומאה וכן צדיקים פועלים עימו במגמה זו.

[32] פסוק לד.

בריתות של שומרון ויהודה עם עמי האזור. ניקח לדוגמה את הברית שכרת אחז מלך יהודה עם מלך אשור, נגד שומרון וארם,[33]

כך נמצא בספר מלכים, ונראה שבזה עוסק פרקנו;[34]

פסוקים יז-כ: בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָתֵשַׁע שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה, מָלַךְ מְנַחֵם בֶּן-גָּדִי עַל יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים בְּשֹׁמְרוֹן. וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה', לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן-נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יָמָיו - עגלי הזהב שהציב - בָּא פוּל מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל הָאָרֶץ, וַיִּתֵּן מְנַחֵם לְפוּל אֶלֶף כִּכַּר כֶּסֶף לִהְיוֹת יָדָיו אִתּוֹ, לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ - מלך אשור שאף להשתלט על צפון ארץ ישראל ומנחם בן גדי לשלם מיסים בתמורה לחסות - לִהְיוֹת יָדָיו אִתּוֹ, לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ - להיות וסל מטעמו ולהמשיך להחזיק בממלכה בשומרון - וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת הַכֶּסֶף עַל יִשְׂרָאֵל - חייב אותם לשלם - עַל כָּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל, לָתֵת לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים כֶּסֶף לְאִישׁ אֶחָד. וַיָּשָׁב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא עָמַד שָׁם בָּאָרֶץ - הוא הסכים לדברים, שכן הוא הרוויח כספים והשאיר שליט מטעמו.

לא כל אנשי ישראל התלהבו מאיבוד העצמאות וההפיכה לוסלים של אשור, ולכן כאשר בנו של מנחם בן-גדי, פקחיה, עלה למלכות, בא שלישו פקח בן רמליה ועשה מעשה;

פסוקים כג-כט: בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פְּקַחְיָה בֶן-מְנַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁנָתָיִם, וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה', לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן-נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל. וַיִּקְשֹׁר עָלָיו פֶּקַח בֶּן-רְמַלְיָהוּ שָׁלִישׁוֹ - הוא ניצל את

---

[33] מלכים ב טז.
[34] מלכים ב טו, יז. וכן נקט רש"י.

ההזדמנות שמלך חדש התמנה ומרד בו - וַיַּכֵּהוּ בְשֹׁמְרוֹן, בְּאַרְמוֹן בֵּית-הַמֶּלֶךְ... וַיְמִתֵהוּ, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו.

פקח בן רמליה ביצע הפיכה ועלה על כס המלוכה, ובימיו התרחש המאורע הבא;

פסוק כט: בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל, בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת עִיּוֹן[35] וְאֶת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יָנוֹחַ וְאֶת קֶדֶשׁ וְאֶת חָצוֹר וְאֶת הַגִּלְעָד וְאֶת הַגָּלִילָה, כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי. וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה - ממלכת אשור שינתה כיוון, פסקה לשתף פעולה עם ישראל והגלתה מושבות מצפון הארץ. היא לא השמידה באופן מוחלט אלא העבירה מסר של הרתעה.

מדוע שינו האשורים את היחס שלהם כלפי ממלכת ישראל? התשובה לכך נמצאת בהמשך הפסוקים: 'וַיִּמְצָא מֶלֶךְ אַשּׁוּר בְּהוֹשֵׁעַ קֶשֶׁר, אֲשֶׁר שָׁלַח מַלְאָכִים אֶל סוֹא מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְלֹא הֶעֱלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר, כְּשָׁנָה בְשָׁנָה[36] - הושע בן אלה מרד במלך אשור וכרת ברית עם מצרים. ועל כך הגיבו האשורים.

ובישעיה אנו מוצאים שפקח בן רמליה כרת ברית עם רצין מלך ארם, **נגד** אשור.

אם נסכם את מפת הבריתות שהיו למלכות ישראל, נראה שמנחם בן גדי כרת ברית עם אשור, לאחר מכן בימי פקח בן רמליהו חברו ישראל לארם, ואז עברו לצד של המצרים. וגם ביחס להושע בן אלה, שהיה שותף למצרים, נאמר קודם לכן: עָלָיו עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר. וַיְהִי לוֹ הוֹשֵׁעַ עָבָד, וַיָּשֶׁב לוֹ מִנְחָה'[37] - בגלל שאשור באו והיכו בהם, אז

---

[35] יהודה קיל בפירוש דעת מקרא ביאר כי המדובר על העיירה מארג' עיון בדרום לבנון, אשר נחל עיון זורם ממנה ומגיע בסמוך למטולה.
[36] מלכים ב יז, ד.
[37] שם, ג.

למרות שהייתה להם ברית עם ארם הם עברו לצד הנגדי. לאחר מכן חזרו בהם וחברו שוב למצרים. והבגידות החוזרות ונשנות הללו הן הרקע להבנת פרק כג ביחזקאל.

גם ביחס לממלכת יהודה אנו מוצאים תיאורים דומים; בתחילה כרתה מלכות יהודה ברית עם אשור, כפי שמתואר במלכים:[38] 'וַיִּשְׁלַח אָחָז מַלְאָכִים אֶל תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ-אַשּׁוּר לֵאמֹר, עַבְדְּךָ וּבִנְךָ אָנִי'. בדור שלאחר מכן, כאשר מלך חזקיה בנו של אחז, מספר לנו המקרא: 'וּבָאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ, עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם'.[39] מלך אשור, שעימו כרת אחז ברית, עלה למלחמה ביהודה, והסיבה לכך נאמרת מיד על ידי חזקיה עצמו במפורש - וַיִּשְׁלַח חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ-יְהוּדָה אֶל מֶלֶךְ-אַשּׁוּר לָכִישָׁה לֵאמֹר חָטָאתִי, שׁוּב מֵעָלָי. אֵת אֲשֶׁר תִּתֵּן עָלַי, אֶשָּׂא - אני אשלם לך מיסים - ומכלל הן אתה שומע לאו, שעד עכשיו הוא הפר את מה שסוכם, ולכן עלה עליו סנחריב.

מדוע הפסיק חזקיה לשלם את המיסים למלך אשור? את ההסבר לכך אנו מוצאים בספר ישעיה;[40]

הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם ה' לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי - לא התייעצתם איתי, עם הנביאים - וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה - חטאתם בעבודה זרה[41] וְלֹא רוּחִי - לא לפי רצוני[42] - לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל חַטָּאת - הטעות שלכם הייתה כפולה, הייתה עבירה תיאולוגית והייתה עבירה מדינית

---

[38] מלכים ב טז, ז.
[39] מלכים ב יח, יג.
[40] ישעיה פרק ל.
[41] בפשטות מסכה זהו כינוי לעבודה זרה (כמו בפסוק 'אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ' [שמות לד, יז]). אמנם רש"י, בעקבות תרגום יונתן, ביאר שזהו כינוי לנסיכות ולשלטון והכוונה למלכות מצרים. נראה שיש קשר בין הדברים שכן ההישענות על מצרים גבתה מחיר רוחני בדמות חיבור לתרבות האלילית שבה.
[42] רוחי הכוונה רצוני כפי שביאר הרמב"ם את המושג רוח הנאמר ביחס לרבש"ע (מורה נבוכים ח"א פ"מ).

- הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ, לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם - זה הרקע לכך שסנחריב בא מול חזקיה.

כאשר עלה סנחריב על יהודה למלחמה, שלח הקב"ה מלאך שהיכה במחנה צבא אשור, ובספר מלכים מתוארת התגובה של חזקיה:

> בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן-בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל חִזְקִיָּהוּ, כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ. וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ, וַיַּרְאֵם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתֹה, אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַבְּשָׂמִים וְאֶת שֶׁמֶן הַטּוֹב - שוב מעבר, חזקיה כרת ברית עם בבל, האויבת העתידית של מצרים.[43]

עובר דור נוסף, והנה אנו מוצאים בדברי הימים אודות מנשה, בנו של חזקיה;[44]

> וַיְדַבֵּר ה' אֶל מְנַשֶּׁה וְאֶל עַמּוֹ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ. וַיָּבֵא ה' עֲלֵיהֶם אֶת שָׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר - כי יהודה כרתו ברית עם בבל - וַיִּלְכְּדוּ אֶת מְנַשֶּׁה בַּחֹחִים וַיַּאַסְרֻהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיּוֹלִיכֻהוּ בָּבֶלָה.[45]

כאשר נחלשה אשור, הגיעו המצרים לאזור, ויאשיהו הוכיח עקביות ומכיוון שהיה נאמן יותר לברית הצפונית, הוא לא שיתף פעולה עם המצרים, אבל בנו יהויקים הספיק להיות וסל מטעם המצרים, בן ברית של נבוכדנצר, ושוב לערוק לצד המצרים.

את תיאור הזיגזג הזה שהחל בזמן יהויקים ונמשך בתקופת צדקיהו אנו מוצאים בירמיה;[46]

---

[43] מלכים ב כ, יב.
[44] דברי הימים ב לג, י.
[45] אשור שלטו בעת ההיא על האזור.
[46] ירמיה לז, ו.

וַיְהִי דְּבַר ה', אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כֹּה תֹאמְרוּ אֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה, הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לִדְרֹשֵׁנִי. הִנֵּה חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה, שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם - אל תסמכו על הברית המצרית; שוב זיגזג, במקרה זה מדובר במצרים, לאחר תקופה, אנו מוצאים שמלך בבל משביע את צדקיהו בשם ה', אך גם הוא מפר את הברית וחובר למצרים. מעשה זה של צדקיהו מתואר פעם נוספת בתנ"ך, בהוספה של נתון חשוב:[47] 'וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרָד, **אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים**'.[48]

נבואתו של ירמיה התגשמה כאשר בפועל באו הבבלים להילחם בירושלים והמצרים לא באו להגנת ישראל. ובתקופה שקדמה לזו, קרה ההיפך; המצרים היכו את יהואחז והבבלים לא באו להגנתו.[49]

מטרת יחזקאל לזעזע את השומעים

היו כאלו שהיו סבורים שאין רע בהתנהלות המדינית הזו של הפרת בריתות וחבירה לגורמים שונים, מכיוון שזה טיבה של מדיניות, והגורמים כולם בעלי אינטרסים וממילא לגיטימי לעבור מצד לצד. ולכן יחזקאל בא להדגיש בפרק שלנו שהשחיתות הזו בתחום המדיני משקפת את השחיתות כלפי ריבונו של עולם, וכמוה כעבודה זרה, וכפי שהבאנו לעיל מישעיה 'לַמַּעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל חַטָּאת'.[50] ההפרות החוזרות ונשנות של הבריתות היו לא רק טעות מדינית, אלא חילול ה' נוראי.

יתכן והלך הרוח הזה, שאין כל רע בהפרת האמונים כלפי העמים, הוא שהביא לתיאורים הכל כך בוטים וחריגים בפירוט ובעוצמה השלילית שלהם, כגון 'וַתַּקַע נַפְשִׁי

---

[47] דברי הימים ב לו, יג.
[48] עוד על שבועה זו והשלכותיה ראו לעיל פרק כא.
[49] מלכים ב כג, לג.
[50] ישעיה ל, א.

מַעֲלָיִךְ', כי יחזקאל רוצה להצביע על כך שהמעשים לא היו טעות פוליטית בלבד, אלא מראה לריקבון רוחני. הוא בא ואומר שעם ישראל, בחפשו משענת מקרב העמים, ובהפרת הבריתות מביא לחילול ה', ומכאן חידושה ומקומה של הנבואה בחלקו השני של הפרק.

מצד אחד, יבואו הנואפים ויענישו את הנשים, כלומר העמים הנבגדים יכו בישראל. ומנגד, יש את השחיתות התרבותית והריקבון בתחום של בין אדם למקום, אשר היו קיימים עוד טרם הבריתות הללו, עוד כאשר עם ישראל היה בגלות מצרים.[51] וטומאה זו התפרצה החוצה בתקופה זו, ללא קשר לאויבים, והיא באה לידי ביטוי בענייני פנים, כמו חילול שבת, שפיכות דמים ועבודה זרה.[52] יאשיהו עוד ניסה להילחם בעבודה הזרה אבל היה כבר מאוחר מידי,[53] וזה מה שמתואר בסופו של פרקנו, בהקשר לצדיקים.

הצדיקים שישפטו את ירושלים

מי הם אותם אנשים צדיקים? כזכור, בפרק ט למדנו על המלאכים שמטרתם הייתה להיאבק בשחיתות של ירושלים על ידי שהיכו את העיר ברעב ובדבר, ובכך הכשירו את הקרקע לניצחון הבבלים במצור. גם אצלנו הכוונה היא בפשטות למלאכי חבלה, שליחי ריבונו של עולם, כמו שכתוב לעיל 'אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם'.[54]

---

[51] כפי שראינו בהרחבה לעיל, פרק טז.

[52] כאשר מתבוננים בספר מלכים, אפשר לשים לב לעובדה שבית המקדש נפל בעיקר בגלל שני חטאים, עבודה זרה ושפיכות דמים. על מנשה נאמר: 'מִלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַם [דם] פֶּה לָפֶה" (מלכים ב כא, טז). תיאור דומה של שפיכות דמים מופיע גם בזמן יהויקים 'וְגַם דַּם הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפַךְ וַיְמַלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַם דָּם נָקִי'. (מלכים ב' כד, ד).

[53] מלכים ב כב, טו-יז ושם כג, כה-כז.

[54] פסוק מ.

כלומר מתוארת כאן ענישה שבאה כחלק ממאבק תיאולוגי של ריבונו של עולם מול עם ישראל, והיא יוצאת לפועל על ידי הבבלים והאינטרסים שלהם, כאשר שני הדברים מתמזגים, 'לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל חַטָּאת', כנזכר לעיל.[55] וזה פשר שני החלקים החוזרים על עצמם בפרק כג, כאשר החלק הראשון מתייחס לחטאת המדינית ואילו החלק השני מתייחס לחטאת הדתית, ושתיהן הן בעצם אחת.

שלה. הוא בא ואומר: זה לא נבע משיקולים שלהם, ויוכיח מהלך המלחמה שהוביל אותם תחילה לירושלים. הכל מידו המכוונת של ריבונו של עולם במטרה לטהר את ירושלים ואת הארץ כולה מטומאותיה.

[55] עמוד 328.

פרק כד

משל ונמשל על ירושלים במצור

בפרק הקודם הוכיח יחזקאל את העם ומנהיגיו על הבריתות עם עמי האזור, אותן הפרו שוב ושוב ובכך הביאו לחילול ה'. אחד המלכים שמוזכר בהקשר זה באופן מודגש, הוא צדקיהו, המלך האחרון ביהודה, עליו נאמר בדברי הימים: 'וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרָד, אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים'.[1] צדקיהו נשבע לנבוכדנצר בשם ה' שהוא ישמור לו אמונים ולא יפנה לעמים אחרים, וביחוד לא למצרים, אבל הוא הפר את הברית וחבר למצרים נגד בבל. העונש היה שבבל עלתה וצרה על ירושלים ולבסוף, כידוע, החריבה ושרפה את העיר והמקדש.

> וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית, בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי, בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ - עשרה בטבת - לֵאמֹר - יחזקאל מקבל נבואה בבבל, בשעה שבירושלים מתחיל המצור - בֶּן-אָדָם, כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם, אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה.

יחזקאל מקבל הוראה לספר לכולם ולכתוב להם, שממש עכשיו, בעצם היום הזה, העיר ירושלים ניתנת במצור. צריך לזכור שאנשי בבל, לא רק שאינם מודעים למתרחש בירושלים (והעובדה שיחזקאל כן יודע מפתיעה) אלא שהם מופתעים מעצם האפשרות שאויב וצר מסוגל לבוא על ירושלים; האם יתכן שהקב"ה יאפשר לירושלים ולבית המקדש ליפול? בשעה שלמעשה, מרגע שהושם מצור על ירושלים וחיילי האויב

[1] דברי הימים ב לו, יג.

הצליחו להדק את אחיזתם בחומות, הקרב כבר הוכרע.[ט] יחזקאל ממשיל בנבואתו את העיר במצור לקדירת בשר;

פסוקים ג-ה: וּמְשֹׁל אֶל בֵּית הַמֶּרִי מָשָׁל - ראינו כבר כמה פעמים את הכינוי הזה לירושלים[2] ואנו למדים שדבר לא השתנה מבחינה רוחנית בירושלים בעקבות גלות יכניה - וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים: שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת, וְגַם יְצֹק בּוֹ מָיִם - הנח את הסיר על האש ומלא אותו במים - אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ - הכנס חתיכות בשר לתוך הסיר - כָּל נֶתַח טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף, מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא. מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ, וְגַם דּוּר (= הבער מדורה - רד"ק) הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ. רַתֵּח רְתָחֶיהָ, גַּם בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ - יש לחמם היטב את הסיר על מנת להגיע לתוצאות הכי טובות שיש, אך יש להיזהר לא לחמם יותר מידי, כי אז האוכל ישרף.

עד כאן המשל, ומכאן הנמשל;

פסוקים ו-ח: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, אוֹי עִיר הַדָּמִים, סִיר אֲשֶׁר חֶלְאָתָה בָהּ וְחֶלְאָתָהּ לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה - הלכלוך לא התאדה ונשאר בתוך התבשיל, ובנמשל, ירושלים מלאה ברשע - לְנָתְחֶיהָ לְנָתְחֶיהָ הוֹצִיאָהּ, לֹא נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל - התבשיל נשרף והוא מלוכלך ודוחה, ולכן לא ניתן לחלקו בין האוכלים - כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה - הלכלוך בתוך הסיר, ירושלים מלאה בשפיכות דמים[3] - עַל צְחִיחַ סֶלַע

---

[2] לעיל פרק יא, ב-ז ובירמיה פרק א, יג.

[3] אנו מוצאים תיאור דומה במלכים, לקראת סוף ימי המלך יהויקים, שם נאמר 'וְגַם דַּם הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפַךְ [מנשה] וַיְמַלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַם דָּם נָקִי וְלֹא אָבָה ה' לִסְלֹחַ' (מלכים ב כד, ד). למרות הפעולות הרבות שנקט יאשיהו למיגור העבודה הזרה, ובתקופתו חזר העם בתשובה במידה מסוימת, לא כופר על הדם, והגזירה על ירושלים נותרה.

שָׁמְתָהּ - בניגוד לאדמה שסופגת דם, על צחיח סלע נותר הדם ואינו מחלחל[4] - לֹא שְׁפָכַתְהוּ עַל הָאָרֶץ, לְכַסּוֹת עָלָיו עָפָר - מצוה מן התורה[5] לכסות בעפר את דם השחיטה של חיה או עוף מותרים, אבל כאן לא כוסה הדם, והאדמה רוויה, ולכן העונש החמור - לְהַעֲלוֹת חֵמָה לִנְקֹם נָקָם, נָתַתִּי אֶת דָּמָהּ עַל צְחִיחַ סָלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת.

הגנה או מלכודת מוות?

אם נערוך השוואה בין סיר למצור, נמצא שיש להם תפקיד זהה, לשמר בתוכם את התכולה; 'חומות' הסיר לא מאפשרות לנתחי הבשר להתפזר ולהתרחק ממוקד החום, אלא שבמקרה שלנו, זה לרעה, כי התבשיל שוהה זמן רב בסיר ולבסוף נשרף. ובנמשל, חומות העיר, במקום להגן על יושביה, סוגרות עליהם מאין מוצא.

את הדימוי של הסיר פגשנו כבר בנבואה נוספת של יחזקאל, בפרק יא;

וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ, וַתָּבֵא אֹתִי אֶל שַׁעַר בֵּית-ה' הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קָדִימָה - יחזקאל רואה במראה הנבואה את מה שמתרחש במקדש - וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ. וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת יַאֲזַנְיָה בֶן-עַזּוּר, וְאֶת פְּלַטְיָהוּ בֶן-בְּנָיָהוּ, שָׂרֵי הָעָם. וַיֹּאמֶר אֵלָי, בֶּן-אָדָם, אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת רָע בָּעִיר הַזֹּאת, הָאֹמְרִים, לֹא בְקָרוֹב - דברי הנביאים על חורבנה הצפוי של העיר לא

---

[4] התיאור על צחיח הסלע מזכיר את מה שמתואר בספר במדבר (לה, לג): 'וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר, לַדָּם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ...' - הדם כביכול לא נבלע, והוא עדיין זועק. גם בתיאור הרצח של הנביא זכריה בן יהוידע בירושלים, אומר הפסוק: 'יַרְא ה' וְיִדְרֹשׁ' (דברי הימים ב כד, כב) ודורשים חז"ל (בגיטין נז ע"ב), אולי על יסוד דברי הנביא בפרקנו, שכאשר נכנס נבוזראדן רב טבחים למקדש, הוא הבחין בדם מבעבע ושאל לפשר הדבר. ענו לו שזהו דם של קרבנות והוא רצה לבדוק את נכונות הדברים ולכן שחט פרים וכבשים וראה שדמם אינו מבעבע. ואז נאלצו לומר לו שזה דמו של הנביא זכריה. הוא החל להרוג עוד ועוד יהודים וכוהנים והדם המשיך לבעבע, והבינו שהקב"ה לא כיפר על הדם.

[5] ויקרא יז, יג.

עומד להתממש בזמן הקרוב - בְּנוֹת בָּתִּים - אפשר להמשיך ולהשתקע בעיר - הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר - ירושלים מגינה עלינו.

הדימוי של הסיר לא מופיע לראשונה בפי הנביא, אלא בפי אנשי ירושלים, אשר היו בטוחים שהעיר מגנה עליהם 'הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר', ולכך מגיב ריבונו של עולם בדברי יחזקאל:

פסוק ד: לָכֵן הִנָּבֵא עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא, בֶּן-אָדָם. וַתִּפֹּל עָלַי רוּחַ ה', וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה אָמַר ה', כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יָדַעְתִּיהָ - אני יודע על הלך הרוח הזה, אבל דעו לכם - הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת וּמִלֵּאתֶם חוּצֹתֶיהָ חָלָל - בדומה למה שמתואר בפרק שלנו, כמה דם יש בעיר הזאת! - לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים, חַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ, הֵמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר. וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ. חֶרֶב יֵרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים.

אתם סבורים שאתם מוקפים בסיר שמגן עליכם, ולא היא, כי הסיר אמנם סיר, אבל הוא יהיה עבורכם כלא, מלכודת מות שממנה לא תוכלו להימלט, וזה יהיה עונשכם.

ענישה ישירה - המציאות הפנימית הובילה לחורבן

את הנבואה בפרק יא השמיע יחזקאל לעם זמן רב לפני החורבן, ובשעה שהוא אמר את הדברים, הם לא האמינו. וכעת, הוא מזכיר להם את הדברים ואומר שהנה הם הולכים ומתממשים, כי המצור על ירושלים החל ומרגע זה, החומות הולכות וסוגרות על האנשים. אם נוסיף לתנאי המצור הקשים לכשעצמם את המצב החברתי ששרר אז, בו אף אחד לא יכול היה לבטוח בקבלת סיוע או חלוקה הדדית של משאבים (כפי שתיאר אווירה זו הנביא ירמיה 'אִישׁ מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמְרוּ וְעַל-כָּל-אָח אַל-תִּבְטָחוּ כִּי כָל-אָח עָקוֹב

יַעֲקֹב, וְכָל-רַע רָכִיל יַהֲלֹךְ'),[6] במציאות של 'איש את רעהו חיים בלעו', נבין עד כמה ה'סיר' קם על יושביו.

מנגד, נכון אמנם שלעיר הנצורה לא הייתה יכולת להתגונן, אבל יש לזכור שאנו אוחזים בתקופת העולם העתיק, והאויב גם הוא התמודד עם אתגרים לא פשוטים. למשל, נדרשו מן הסתם אלפי חיילים כדי להקיף את חומת ירושלים העתיקה (על אף שטחה הקטן יחסית) ולשמור מפני פרצות. החיילים נזקקו לאספקה קבועה של מזון, אשר היה צריך להביא בשיירות ממרחק, שכן הצבא הבבלי היה מוצב במרחק אלפי קילומטרים מארצו.

במצב כזה, כאשר האויב גם הוא מאותגר, יכולים נתונים שונים בעיר הנצורה להשפיע באופן מרחיק לכת על מהלך העניינים, וזה, בין היתר, מה שקרה בתקופת בית שני. חז"ל אומרים שבית שני חרב בגלל שנאת חינם.[7] מלבד ההיבט הרוחני שבדברים, שודאי נכון, אפשר לומר שהמציאות הזו עצמה, הובילה בפשטות, במסלול ברור, לחורבן, כי האוכלוסייה בעיר הייתה מורכבת מלפחות ארבע קבוצות שהיו מסוכסכת ביניהן. עובדה זו הקלה על מלאכתם של הרומאים. את המצור החלו הרומאים בחול המועד פסח,[8] ולאחר ארבעה חודשים, בי"ז בתמוז, פרצו פנימה.[9] יושבי העיר היו מוכי רעב, עד כדי קניבליזם, כבר אז, בגלל הסכסוכים הפנימיים.[10]

לאור זאת אפשר להבין טוב יותר את מה שאומר יחזקאל על ירושלים, 'וְחֶלְאָתָהּ לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה'. כי מה שהפיל את העיר לבסוף היה מצבה הפנימי, כל הטומאה והדמים

---

[6] ירמיה ט, ג.
[7] יומא ט ע"ב.
[8] מלחמות היהודים ספר חמישי פרק ג.
[9] תענית כו ע"ב; מלחמת היהודים ספר שישי פרק ב.
[10] כפי שמתארים חז"ל (גיטין נו ע"א) שיהודים שרפו את מחסני המזון מתוך מאבקים פנימיים.

שהיו בתוכה ומצב שבו 'איש את רעהו חיים בלעו'. יוצא אם כן שסכסוכים פנימיים הובילו לנפילת ירושלים, לא רק בתקופת בית שני אלא אף בבית ראשון.[11]

העונש שמתאר כאן הנביא הוא עונש ישיר, ולשם המחשת העניין נביא דוגמה;

תלמיד שלא הכין שיעורי בית קיבל עונש שלא יוכל להשתתף ביום ספורט. זאת סנקציה, אין קשר בין החומר הנלמד ליום ספורט, אלא שאת החומר הנלמד הוא שונא ואילו את יום הספורט הוא אוהב. במקרה זה ננקטה נגדו ענישה חיצונית, ויש לכך מחיר כי התלמיד אולף ולא חונך.

לעומת זאת, במקרה אחר, לאחר שהתלמיד לא הכין שיעורי הבית, הודיע המורה שהשאלות למבחן מורכבות מהשאלות שניתנו לשיעורי בית. במקרה זה הענישה הייתה בזיקה ישירה למעשה של התלמיד, והוא קיבל את המסר שהדברים בידו, ואין לו את מי להאשים.

העונש המתואר בפרקנו הוא כאמור עונש ישיר. העיר המסוכסכת ומלאת הדמים נמצאת על מסלול התדרדרות שסופו ידוע. היא הולכת ונהרסת מבפנים, כאשר יושביה אוכלים איש את זולתו, ולכן אינה מסוגלת לעמוד בפני האויב הצר עליה, וחורבנה קרוב. כך אכן קונן ירמיה במגילת איכה 'מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב. מַה-יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל-חַטָּאָו'.[12]

---

[11] להרחבה במלחמות הפנימיות ביהודה ערב החורבן הראשון ניתן לעיין בדבריו של ההיסטוריון אברהם מלמט, 'מלחמותיה האחרונות של ממלכת יהודה', עמ' 305-306 בתוך: יעקב ליוור (עורך): ההיסטוריה הצבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, ירושלים תשכ"ד.

[12] איכה ג, לח-לט.

האינטרס האלוקי בענישה

אמנם, כאשר מתבוננים בדברי הנביאים המתארים את מה שהוביל לחורבן, התמונה רחבה יותר, ונראה שהיא כוללת גם ענישה חיצונית: ריבונו של עולם ינקום על כך שחיללו את שם קדשו, סופה של ירושלים קרב בגלל הבריתות שכרתו נגד דברי הנביאים וכדומה. נוסף על כך, בפרקים הקודמים ראינו שנבוכדנצר לחם בעמים נוספים באזור,[13] ומהפרק שלנו עולה לכאורה תמונה שונה.

המענה לכך נעוץ בהבנת מבנה הפסוקים; פסוקים ו-ח פותחים במילים לָכֵן כֹּה אָמַר ה', כלומר, להלן הנמשל. אבל גם בתחילת פסוק ט נאמר 'לָכֵן כֹּה אָמַר ה'', זאת אומרת שיש כאן שתי פתיחות נפרדות ומכאן שקיים נמשל נוסף. והנמשל הנוסף הוא: 'לָכֵן, כֹּה אָמַר אֲדָנָי אלהִים, אוֹי עִיר הַדָּמִים, **גַּם אֲנִי** אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה...' לא רק אתם מענישים את עצמכם בעונש ישיר, אלא יש גורם נוסף לענישה - 'גַּם אֲנִי'. ריבונו של עולם שותף בענישה.

נחזור לדוגמה שהבאנו קודם על התלמיד שלא הכין שיעורי בית, ונוסיף עוד נתון. התלמיד לא הצליח לענות על שאלות המבחן מכיוון שהוא לא הכין את שיעורי הבית ואז המורה אמר: לא הכנת שיעורי בית, וגם לא השלמת את המבחן... כעת עליך להביא גם חתימת הורים. זו המשמעות של 'גַּם אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה'.

פסוקים י-יב: הַרְבֵּה הָעֲצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ, הָתֵם הַבָּשָׂר וְהַרְקַח הַמֶּרְקָחָה, וְהָעֲצָמוֹת יֵחָרוּ -

(= יישרפו מהחום ומהאש - רד"ק) אני אוסיף ואגדיל את חום האש הרבה

[13] לעיל כא, כג-כח.

יותר מאשר נבוכדנאצר - וְהַעֲמִידָהּ עַל גֶּחָלֶיהָ רֵקָה - אוודא שכל המים יתאדו - לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה - תתחמם - נִחַשְׁתָּהּ, וְנִתְכָה בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ, תִּתַּם חֶלְאָתָהּ.

הטומאה נשרפת בתוך העיר

המרד של ירושלים בנבוכדנצר הציב אותו בפני קונפליקט. מצד אחד הוא רצה כמובן להחריבה עד היסוד, אך מנגד, היה לו אינטרס שהיא תמשיך להתקיים עבור המיסים שהיא תעלה לו. גם כאשר הוא הכריע והחליט לצאת למלחמה, הוא התלבט באשר לנקודת ההתחלה, כי מבחינה אסטרטגית היה עדיף לו לפתוח ולהילחם בעמון שהיא רחוקה מנמלי הים הנשלטים על ידי יהודה וחבל היה לו לנבוכדנצר להורסם במלחמות. בא ריבונו של עולם ואומר פה, אני אכניס בך, נבוכדנצר, את הרצון העז לנקום בירושלים, אגדיל את המדורה.

אין ברצון האלוקי נקמנות,[14] אלא, ריבונו של עולם חפץ לנקות ולטהר את העיר. לנבוכדנצר היו האינטרסים שלו בבואו להחריב את העיר, כאמור, אבל ריבונו של עולם רצה לבער את העבודה הזרה, וזה היה השיקול שלו, וְנִתְכָה בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ, תִּתַּם חֶלְאָתָהּ. והדבר בולט לנוכח ההשמדה הטוטאלית שהתרחשה בירושלים, שכלל לא הייתה אופיינית להתנהלותו של נבוכדנצר, והיא היא הגדלת המדורה.

פסוק יב: תְּאַנִּים - רש"י ורד"ק פירשו תְּאַנִּים מלשון און (שקר, תרמית) והיינו, השקר והמרמה התישו את כוח עמידתה של ירושלים. לכן א) נזקקה העיר להיטהרות כפויה מבחוץ, כי מעצמה כבר לא יכלה להיטהר - וְלֹא תֵצֵא מִמֶּנָּה

[14] רס"ג, אמונות ודעות, מאמר חמישי (עמ' קעה-קעו במהדורת הרב קאפח).

רַבַּת חֲלָאָתָהּ - מעצמה, אלא - בְּאֵשׁ [תצא] חֲלָאָתָהּ, או ב) החלאה (טומאה) לא הוצאה ממנה, אלא נשרפה בתוכה.

ומהרי"ט ביאר תְּאֲנִים מלשון תאניה, צער - הֲלָאָת - מלשון לאות, והמשמעות היא שהצער החליש את ירושלים. (צער), כי היו כאלו שיצאו מירושלים וניצלו, אבל הצער על אלו שנותרו בעיר עם צדקיהו ונלכדו בתוכה, ועליהם אומר הנביא: וְלֹא תֵצֵא - מי שלא יצא - מִמֶּנָּה - רַבַּת חֲלָאָתָהּ, בְּאֵשׁ חֲלָאָתָהּ - לא הייתה לו תקומה והוא נשרף בתוכה.

פסוקים יג-יד: בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ, וְלֹא טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ, לֹא תִטְהָרִי עוֹד עַד הֲנִיחִי אֶת חֲמָתִי בָּךְ - היו ניסיונות להיטהר והיו גם כאלו שיצאו מהעיר, אבל כעת ההשמדה טוטאלית - אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי - אני פועל משיקולי שלי - לֹא אֶפְרַע - את גזירתי[15] - וְלֹא אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם. כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שָׁפָטוּךְ - לעמים גם הם יש אינטרס - נְאֻם אֲדֹנָי אלהים.

כלומר יש כאן איחוד אינטרסים, לאלוקים יש את השיקולים שלו, ולאחרים, להבדיל, יש את השיקולים שלהם. וכפי שראינו בירמיה[16] שמכנה את נבוכדנאצר בתקופה זו, עבדו של ה'.

---

[15] רש"י.
[16] כז, ו.

אבל החורבן לא מאפשר מנהגי אבלות

פסוקים טו-טז: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ - את אשתך - בְּמַגֵּפָה. וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה, וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ - לא תביע את צערך ואבלך, מפני שתי סיבות אפשרויות, ונראה ששתיהן נכונות:

א) בספר שמואל[17] מתואר כיצד קיבל עלי הכוהן בשורות קשות מאד בזו אחר זו, אבל הבשורה שמוטטה אותו סופית הייתה אודות נפילת ארון ה' בשבי:

וַיַּעַן הַמְבַשֵּׂר וַיֹּאמֶר, נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים, וְגַם מַגֵּפָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם, וְגַם שְׁנֵי בָנֶיךָ מֵתוּ חָפְנִי וּפִינְחָס, וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָחָה. וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וַיִּפֹּל מֵעַל הַכִּסֵּא אֲחֹרַנִּית בְּעַד יַד הַשַּׁעַר וַתִּשָּׁבֵר מַפְרַקְתּוֹ וַיָּמֹת.

על דרך זה, אומר כאן הקב"ה ליחזקאל, מות אשתך הוא אכן טראומה, לא ציפית לזה, אבל זה עוד יחשב פעוט ביחס למה שעתיד לקרות בחורבן המקדש, שהוא מחמד עיניו של הקב"ה.[18]

ב) אדם מתאבל כאשר מקרה המוות חריג, אבל בשעה שצרה רודפת צרה הוא אינו מסוגל לזה. הפסוקים כאן באים ואומרים כביכול, על דבר כזה לא בוכים... אשה שנפטרה על מיטתה זה עוד טוב... במציאות הקשה שתבוא על ירושלים לא יוכלו אפילו לערוך הלוויות מרוב מתים, וכפי שאומר ירמיה,

---

[17] שמואל א ד, יז-יח.

[18] כיוצא בזה מסופר אודות אחאב שמלך ארם אמר לו 'וְחִפְּשׂוּ אֶת-בֵּיתְךָ, וְאֵת בָּתֵּי עֲבָדֶיךָ; וְהָיָה כָּל-מַחְמַד עֵינֶיךָ, יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ' (מלכים א כ, ו) כלומר יש משהו יקר יותר מהמשפחה. ופירש רש"י שם בשם המדרש שהכוונה היא לספר התורה.

'וְהָעָם אֲשֶׁר הֻמָּה נִבְאִים לָהֶם יִהְיוּ מֻשְׁלָכִים בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם, מִפְּנֵי הָרָעָב וְהַחֶרֶב, וְאֵין מְקַבֵּר לָהֻמָּה, הֻמָּה נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם'.[19]

פסוקים יז-יח: הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים (= אל תזעק ותבכה כדרך שרגילים לבכות על מתים - רד"ק), אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה, פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ - השאר עם הבגדים היפים שלגופך,[20] וחז"ל דרשו פְּאֵרְךָ אלה תפילין, שלא כמנהג אבלים שאינם מניחים תפילין[21] - וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ - נעל נעליים, שלא כמנהג האבלים - וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם - כיסוי החלק התחתון של הפנים עד מעל הפה, לאות אבל[22] - וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל - זו סעודת הבראה הניתנת על ידי אחרים, שנוהגים בה אבלים[23] - וְאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר - יחזקאל מספר לעם אודות הנבואה שהוא קיבל, שהמצור מתחיל ושאשתו תמות - וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעֶרֶב, וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי.

ההבנה הפשוטה של הפסוקים היא שבבוקר יחזקאל קיבל את הנבואה, אמר אותה לעם, וכמה שעות לאחר מכן אכן התקיימו דברי הנבואה, והוא עושה כפי אשר צווה על ידי הקב"ה שלא לנהוג במנהג אבלות.

---

[19] ירמיה יד, טז.

[20] מנהג קדום היה שאבלים לובשים בגדים שחורים ולא מפוארים, וראו ברמב"ם הלכות אבל פ"ה ה"ג. ובגשר החיים (חלק א כ, ה) מביא סקירה על מנהג זה לאורך הדורות.

[21] מועד קטן טו ע"א. ולמדו שאסור לאבל להניח תפילין, המכונים 'פאר'. אמנם אין סתירה בין שני הפירושים, כי חז"ל התייחסו לתפילין כלבוש המפואר ביותר. במקומות נוספים מצאנו התייחסות לתפילין בהקשר של לבוש, כגון מה שאמרו חז"ל (שבת נז ע"ב) שכתר שמתעטרת בו אישה כבודה מכונה טוטפת, כמו תפילין. וכן הרא"ש (טור או"ח, כה) היה מכוון על התפילין בברכת 'עוטר ישראל בתפארה', שאותה אנו מברכים על הפאר [המגבעת המכובדת כפירוש רד"ק לפסוקנו] (ברכות ס ע"ב).

[22] גם הוא מנהג אבלות, ומוצאים אותו אצל מצורע (ויקרא יג, מה) וכן מבואר ברמב"ם הלכות אבל פ"ה הלכה יט.

[23] רמב"ם הלכות אבל פ"ד ה"ט.

אם נעצור כאן ולא נקרא את המשך הפסוקים, אפשר לשאול האם העם היה מודע לכך שיחזקאל אמור שלא להתאבל. על פניו נראה שכן, מכיוון שהוא אומר: 'וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר, וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב', ומיום המחרת הוא נוהג כאחד האדם. ונראה שהם גם מבינים את הסיבה לכך, כי הוא אמר להם עוד קודם לכן שאשתו תמות והוא לא יתאבל, אז מדוע הם שואלים אותו בהמשך הפסוקים, 'הֲלֹא תַגִּיד לָנוּ מָה אֵלֶּה לָנוּ, כִּי אַתָּה עֹשֶׂה', כלומר מה פשר מעשיך?

אמנם רד"ק ביאר את הפסוקים באופן אחר המבהיר את התמונה:

וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר - בבוקר **שלאחר** הפטירה מספר יחזקאל לעם 'וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב, וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי'. לאחר הפטירה הוא מספר להם שאשתו מתה, ומתנהג בפועל כפי מה שצווה, ולנוכח ההתנהגות שלו הם שואלים ומתמיהים, כי הוא לא אמר להם זאת לפני כן. הסבר זה גם מחדד את עוצמת המעשים הסמליים בעיניהם, כי הוא לא 'הכין' אותם לזה מראש.

פסוקים כ-כג: וָאֹמַר אֲלֵיהֶם, דְּבַר ה' הָיָה אֵלַי לֵאמֹר, אֱמֹר לְבֵית יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי, גְּאוֹן עֻזְּכֶם, מַחְמַד עֵינֵיכֶם וּמַחְמַל נַפְשְׁכֶם. וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם, בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ - לכל אלו שנמצאים בבבל יש קרובי משפחה בירושלים - וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: עַל שָׂפָם לֹא תַעְטוּ, וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵלוּ - מאחר ולא יתכן שכולם יתאבלו! כאשר אדם מסוים נמצא באבל, באים האחרים לנחם אותו ומביאים לו סעודת הבראה. במציאות כזו שבה כולם יאבדו את יקיריהם זה לא יהיה רלוונטי לעסוק במנהגי האבלות - וּפְאֵרְכֶם עַל רָאשֵׁיכֶם, וְנַעֲלֵיכֶם בִּרַגְלֵיכֶם. לֹא תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ. וּנְמַקּוֹתֶם בַּעֲוֹנֹתֵיכֶם, וְנֶהֱמֹתֶם אִישׁ אֶל אָחִיו - כלומר כולם יבכו ויאנחו ללא קבלת מנחמים.

סיכום

וְהָיָה יְחֻזְקֵאל לָכֶם לְמוֹפֵת - עליכם לנהוג כמוהו - כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה תַּעֲשׂוּ. בְּבוֹאָהּ, וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי אלהים - כאשר יבוא הפליט ויספר שירושלים במצור ומתים שם בחרב ובית המקדש נחרב, תזכרו שאני תיעדתי את התאריך הזה ותדעו 'כִּי אֲנִי אֲדֹנָי'.

כפי שכבר הזכרנו כמה פעמים, הנבואות בחטיבת הפרקים יב-כד תכליתן הייתה 'וְיָדְעוּ [העם] כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'.[24] כזכור, הקב"ה גזר על יחזקאל שתיקה[25] ואמר לו שמי שיקשיב יקשיב ומי שלא לא; אבל אחרי שיבוא הפליט, יתחולל שינוי וידעו שהוא צדק, ולכן הוא גם מתעד את התאריך, כדי שכאשר יבואו הפליטים ויספרו את שאירע בירושלים כולם ידעו למפרע שכך אכן קרה בתאריך עליו דיבר יחזקאל.

פסוקים כה-כז: וְאַתָּה בֶן-אָדָם, הֲלוֹא בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת מָעוּזָּם, מְשׂוֹשׂ תִּפְאַרְתָּם, אֶת מַחְמַד עֵינֵיהֶם וְאֶת מַשָּׂא נַפְשָׁם - המקדש - בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם[26] - בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא הַפָּלִיט אֵלֶיךָ, לְהַשְׁמִעוּת אָזְנָיִם - כאשר יבוא הפליט מירושלים, ויתגלה לעם שבבבל שירושלים חרבה, הוא גם יעביר להם בעצם מסר שיחזקאל צדק כל העת, ושיש להם על מי להישען - בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט, וּתְדַבֵּר, וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד. וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת, וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳ - אז יפנו אליך כולם למשענת ומענה כי יבינו שאתה זה שידע מה עתיד לכל אורך הדרך.

---

[24] יחזקאל ב, ה.

[25] לעיל ג, כה-כז.

[26] ולפי זה התיאורים כולם מתייחסים לבית המקדש, ובניהם ובנותיהם הם פריטים נוספים שאבדו בחורבן. אמנם רד"ק מביא פירוש נוסף שלפיו התיאור מַשָּׂא נַפְשָׁם מתייחס לִבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם.

[טז] גם במצור שהטילו האשורים על ירושלים בתקופת סנחריב, לו לא היה מלאך ה' מגיע ומכה את מחנה אשור (מלכים ב יט, לה) ירושלים הייתה נופלת! כמו שמתאר הנביא (ישעיה י, לב) 'עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד; יְנַפֵּף יָדוֹ הַר בַּת-צִיּוֹן...' מלך אשור ניצב בנוב וסימן לחייליו על שאיפות הכיבוש שלו. כך שלא הייתה לירושלים יכולת לעצור בשלב זה. אם היה ניתן לעצור, היו מונעים עוד קודם מחיילות האויב להתקרב. ברגע שהם היו כבר שם והחלו לצור על העיר הקרב בדרך טבעית בעצם הוכרע.

נספח א

יוסף ויחזקאל

מספר נקודות דמיון קיימות בין יוסף ליחזקאל, ויש לעמוד על מהות ההשוואה הזו. החל מפרק ב, בו מתחיל הדיבור האלוקי ליחזקאל, מכונה יחזקאל בכינוי 'בן-אדם'. ביטוי זה, האופייני ליחזקאל, הינו נדיר בפנייה לאדם מסויים במקום בשמו הפרטי. משה זיידל (במאמרו 'אדם זה יוסף' בתוך ספר סיני, ספר היובל [תשי"ח] עמ' קצ-קצז) הראה כי המינוח 'אדם' במקרא מהווה במקומות רבים כינוי גם ליוסף, ואת דבריו הוא מגבה מהמובא במדרש (שמות רבה כ, יט): 'ואין אדם אלא יוסף שנאמר אהל שכן באדם וכתיב ויבחר באהל יוסף'.

אף בתולדות חייו של יחזקאל ניתן לראות דמיון לחייו של יוסף:

אחיו של יוסף שונאים אותו בגין מעמדו הרם אצל אביו (כתונת הפסים) וגינוני המלכות שלו ('הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ') ומרחיקים אותו מנחלת אביהם (בראשית לז, כז). כך גם אצל יחזקאל אחיו שונאים אותו ומרחיקים אותו מנחלת המשפחה יחד עם כל העילית השלטונית שגלו עם יכניה (מלכים ב כד), וכך אומר לו ריבונו של עולם: 'בֶּן אָדָם אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה' (יחזקאל יא, טו).

האחים לא מוכנים לשמוע את תחינות יוסף ולא מעוניינים לדבר עימו - 'וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם' (לז, ד). כך נאמר גם ליחזקאל שיקרה לו עם העם - 'וּבֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יאבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלֶיךָ' (ג, ז). חוסר התקשורת של האחים עם יוסף היה שורש חטאם, כפי שהם התוודו: 'וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ

בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת. וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ' (מב, כא-כב).

כך גם מציאות חוסר ההקשבה ליחזקאל היא המשאירה את העם בעונשם - 'וְהָמָּה אִם יִשְׁמְעוּ וְאִם יֶחְדָּלוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם' (יחזקאל ב, ה). לפיכך, כיון שהם לא רצו תקשורת עם יחזקאל נצטווה הנביא 'וּלְשׁוֹנְךָ אַדְבִּיק אֶל חִכֶּךָ וְנָאֱלַמְתָּ וְלֹא תִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה' (ג, כו).

תהליך תיקון היחס שבין האחים ליוסף עובר דרך ההקשבה האחד לשני, אך במקביל מתחיל להיווצר קשר מצד יוסף 'וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם' (שם, כג). כאשר יוסף מתוודע לאחיו נאמר 'כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם' (מה, יב), וכאשר ישנה השלמה במות יעקב נאמר 'וַיְבָךְ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו' (נ, יז), וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם ' (שם, כא).

כך גם אצל יחזקאל, ביום בוא הפליט תחל תקשורת בין יחזקאל לבין העם: 'בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט וְתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם לְמוֹפֵת (כד, כז). השינוי שנעשה בעם במוכנות לקבל, הוא שמתחיל את פרקי הנחמה ביחזקאל (לג, ל- לג);

> וְאַתָּה בֶן אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַמְדַבְּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים וְדִבֶּר חַד אֶת אַחַד אִישׁ אֶת אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ נָא וְשִׁמְעוּ מָה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת ה'. וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כְּמְבוֹא עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ. וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם. וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם.

הגליית יוסף למצרים אף היא מדומה להגליית יחזקאל לבבל. זאת כיון שיוסף גולה למצרים ואחר כך אחיו גולים למצרים. יוסף רואה זאת בהשגחה אלוקית לצורך הצלת

אחיו - 'כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם'. כך גם יחזקאל גלה עם יכניה ואחר כך גלתה לבבל גם גלות צדקיהו. חז"ל ראו בגולי גלות יכניה את ההצלה לגולים שבאו בעקבות החורבן (גיטין פח ע"א): 'דרש מרימר מאי דכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלוהינו משום דצדיק ה' אלוהינו וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו אלא צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב ביה בגלות יכניה החרש והמסגר אלף חרש שבשעה שפותחין נעשו הכל כחרשין מסגר כיון שסוגרין שוב אינן פותחין וכמה אלף'.[1]

השוואה זו מצויה כבר בחז"ל (מדרש תנחומא, ויגש, ד"ה 'ואת יהודה'): 'כל מה שאירע ליוסף אירע לציון... ביוסף כתיב לך נא ראה את שלום אחיך ובציון כתיב ודרשו את שלום העיר'.

- השהות במצרים והפגישה עם זוהמת מצרים באה לידי ביטוי אצל יוסף במעשה אשת פוטיפר (בראשית לט). אף יחזקאל רואה בגלות ישראל עונש על ההידמות לזוהמת מצרים במשל האסופית (פרק טז) וביחס לזימת מצרים (פרק כג).

- הניתוק של יוסף מבית אביו - 'נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי' (בראשית מא, נא) - השתנה עם המפגש המחודש עם אחיו 'וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי' (בראשית מה, ג). כך גם אצל יחזקאל, המתכחש לזכות אבות בעת הגלות אך מעת נבואות קיבוץ הגלויות יזכיר שוב את הזיקה לאבות האומה.[2]

---

[1] הרחבה בדבר קליטת גולי גלות החורבן ע"י הגולים מגלות יהויכין בבבל ניתן לראות בדברי יאיר הופמן, (הופמן, התאנים הטובות, עמ' 90-92).

[2] עניין זה מבואר ומורחב במאמרו של זאב פלק (פלק, זכות אבות, בתוך **בית מקרא** יז עמ' 394-395).

- יעקב רואה את אובדן יוסף כקטסטרופה שאין לה מזור 'וַיָּקֻמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה' (בראשית לז, לה). אף יחזקאל מצווה לא להתאבל על מות אשתו (פרק כד).

מלבד עצם הדמיון שבין יוסף ליחזקאל בכך ששניהם גלו מארצם, גם בשהות בגלות של שניהם ישנו דמיון.

- יוסף עלה לגדולה אצל פרעה בגיל 30 (בראשית מא, מו). אף על יחזקאל יש הטוענים כי הוקדש לנבואה בבבל בגיל 30.[3] עלייתו של יוסף לגדולה לוותה בתגלחת 'וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל פַּרְעֹה' (שם, יד). אף יחזקאל (ה, א) מצווה לגלח את שערותיו. יוסף מגלח תוך כדי יציאה ועליה מעבדות לגדולה, בניגוד ליחזקאל שנהיה כעבד בגילוחו כסמל העבדות במספוטמיה.[4]

עלייתו של יוסף לגדולה ממחשבה ש'חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ' (בראשית לז, לג) הייתה בהקשר לרעב שפקד את מצרים ואת ארץ כנען. אף הנמשל של התגלחת אצל יחזקאל מתקשר עם יוסף וממשיך את מגמת ההיפוך: אצל יוסף התגלחת מסמלת גאולה מחיה רעה והצלה מרעב, ואילו אצל יחזקאל נאמר (ה, יז) 'וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה וְשַׁכְּלֵךְ'.

---

[3] בכותרת בתחילת ספר יחזקאל (א, א) 'וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה' לא נאמר למה נספרות השנים הללו, ודברינו תואמים לפירוש ר' מנחם בן שמעון כי מדובר על גילו של הנביא. אמנם דעות שונות נאמרו בביאור המילים 'וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה' הללו. תיעוד השנה נאמר בפסוק הנ"ל במפורש שהנבואה הייתה בשנה החמישית לגלות יהויכין. למה אם כן מתייחסות המילים 'שְׁלֹשִׁים שָׁנָה'? (בתרגום יהונתן מבואר שההתייחסות היא לזמן הרפורמה הדתית של יאשיהו ורד"ק ביאר שהמקרא דיבר על שנת 30 ליובל).

[4] ראיית הגילוח כסימון לעבדות במספוטמיה, בניגוד למצרים שבה הדבר מראה חירות, מורחבת בדבריו של מיכאל פישביין (פישביין, אנציקלופדיה מקראית ח"ח שער, עמ' 329).

יחזקאל ממשיך עם ההשוואה, ובהתאמה לחלום פרעה על הפרות הרזות והשמנות (בראשית מא, א-ד), הוא מנבא את הביקורת על מנהיגי ישראל שרדו את העם בפרך (בדומה לשעבוד מצרים) ואומר: 'אֶת הָאֹבֶדֶת אֲבַקֵּשׁ וְאֶת הַנִּדַּחַת אָשִׁיב וְלַנִּשְׁבֶּרֶת אֲחַבֵּשׁ וְאֶת הַחוֹלָה אֲחַזֵּק וְאֶת הַשְּׁמֵנָה וְאֶת הַחֲזָקָה אַשְׁמִיד אֶרְעֶנָּה בְּמִשְׁפָּט' (יחזקאל לד, טז).

את הגאולה מאותם משעבדים מתאר יחזקאל בהתאמה ללשונות הגאולה מיציאת מצרים (שמות ו): 'וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִכֹּל הַמְקוֹמֹת אֲשֶׁר נָפְצוּ שָׁם בְּיוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל. וְהוֹצֵאתִים מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּים מִן הָאֲרָצוֹת וַהֲבִיאֹתִים אֶל אַדְמָתָם' (פס' יב-יג). כלשון סיום תהליך הגאולה המתואר בשירת הים (שמות טו, יג) במילים: 'נָהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ', מנבא יחזקאל 'בְּמַרְעֵה טוֹב אֶרְעֶה אֹתָם וּבְהָרֵי מְרוֹם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נָוֵהֶם שָׁם תִּרְבַּצְנָה בְּנָוֶה טוֹב וּמִרְעֶה שָׁמֵן תִּרְעֶינָה אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל' (פס' יד). הרי שיחזקאל משווה את גלות בבל והגאולה ממנה לתהליך שהחל בימי פרעה במצרים עד הכניסה לארץ ישראל.[5]

- בהכאת מצרים שבנבואת יחזקאל (לב, יח) נאמר: 'בֶּן אָדָם נְהֵה עַל הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ אוֹתָהּ... אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֶת יוֹרְדֵי בוֹר'. הורדת המצרים אל הבור הינה מוטיב חוזר בנבואה זו (גם בפס' כג, כד, כה, כט, ל). ההדגשה של ירידת מצרים אל הבור נראה שרומזת לנפילתה של מצרים בעת יציאת ישראל ממנה, כפי שנאמר (שמות יב, כט): 'וַה' הִכָּה כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר'.

מוטיב הבור בהכאת מצרים נראה שלקוח הוא מיוסף, שזריקתו אל הבור הביאה אותו למצרים (בראשית לז, שם מופיעה המילה בור בהטיות שונות פעמים רבות - פס' כ,

[5] השוואה בין ההנהגה של הרועים שיקומו בעתיד לבין שירת הים מצויה בדברי פנחס ארצי (ארצי, עיונים בספר יחזקאל, הרועים, עמ' 120).

כב, כד פעמיים, כח, כט פעמיים). אף לאחר ירידתו למצרים נזרק יוסף אל הבור כפי שהוא אומר (בראשית מ, טו): 'וְגַם פֹּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר'. אף בעת גאולתו חוזר מוטיב זה אצל יוסף (בראשית מא, יד) 'וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל פַּרְעֹה'.

- בפרק מד בספר בראשית נוצר שוב איחוד בין יוסף לאחיו. אף הנביא יחזקאל (בפרק לז) משווה את איחוד הממלכות העתידי - ממלכת יהודה וממלכת ישראל לאיחוד יוסף ויהודה ושאר האחים. חיים נוי הראה כי הנבואה על איחוד הממלכות אינה ייחודית ליחזקאל.[6] אמנם, בנביאים האחרים מובאת התייחסות לממלכות ללא קשר ליחס שבין האחים בספר בראשית. לעומת זאת יחזקאל מדגיש כי אין הוא רק מכנה את ממלכת ישראל בכינוי חיבה אפרים (כפי שכינה אותה ירמיה [לא, יט] 'הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם'), אלא אף רומז ליוסף הקדום - 'הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם' (יחזקאל לז, יט).[7]

חיבור בני יוסף ובני יהודה המתואר בספר יחזקאל מצטרף למתואר בו בפרק כג כי ישראל ויהודה היו ישויות נפרדות כבר במצרים.[8] לפי טענה זו רק בעת יציאת מצרים

---

[6] רבי יצחק אברבנאל (בפירושו ליחזקאל לז, כח) כתב כי אמנם היו נביאים נוספים שהתנבאו על איחוד עתידי בין יהודה לישראל אך לא היה שכתב זאת בצורה מפורשת כמו יחזקאל.

[7] דברינו אלה הינם תשובה לדבריו של וולטר צימרלי (צימרלי, יחזקאל, ח"א, עמ' 274) כי הביטוי יוסף במקום ישראל בא רק כהדגשה כי מדובר בממלכה הצפונית, שכן אצל יחזקאל הביטוי ישראל כולל את כל חלקי העם. לענ"ד כבר הביטוי 'עץ אפרים' ובוודאי כאשר הוא בא בסמוך ל'עץ יהודה' משרטט את האבחנה בין ישראל ליהודה. ההוספה שעץ אפרים משוייך ליוסף באה לקישור ההיסטורי בין האחים יהודה ויוסף. גם ביאורו של רימון כשר לפס' טז (כשר, יחזקאל, ח"ב, עמ' 727), כי המילה אפרים הינה תמורה למילה ליוסף להבהרה כי מדובר על מלכות ישראל ולא יהודה, הובילה אותו לקושי בביאור המילים 'עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם'. אמנם לדברינו מובן הדבר: עץ יוסף המייצג את יוסף הקדום בא לידי ביטוי ביד ממלכת אפרים.

[8] טענה זו, כי מפרק כג ביחזקאל משמע שהפירוד בין ישראל ליהודה היה עוד במצרים, מבוארת בידי ישראל גרשון ברין (ברין, יחזקאל עמ' 142). זאת בניגוד להבנת יחיאל צבי מושקוביץ (מושקוביץ, יחזקאל, פרק כג הערה 3) ששלל כל רמיזה לפילוג מוקדם בפסוקים אלו. יאיר הופמן (הופמן, יציאת מצרים, עמ' 56) נטה כדעת החוקרים כי פרק כג לא מדבר על חטאי ישראל במצרים אלא על הבריתות עם העמים בתקופת הבית

התאחדו חלקי העם,[9] וממילא לאור ההשוואה בין יציאת מצרים לשיבת ציון מובנת הנבואה כי בעת שיבת ציון יתאחדו עץ יוסף ועץ יהודה.

- נראה כי גם נבואת יחזקאל (פרק לז) על העצמות היבשות, המדמות את תחיית עם ישראל מגלות לגאולה, נכתבה בהתאמה לסיפור מכירת יוסף. כשם שהעלמותו של יוסף נראתה לאביו כמיתה - 'טרוף טורף יוסף' (בראשית לז, לג), כך גם גלותם של ישראל הייתה נראית בעיני יחזקאל כמיתה 'ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות... והנה יבשות מאוד' (יחזקאל לז, א-ב). אף הגילוי שיוסף חי שתואר בספר בראשית (מה, כז) '**ותחי רוח** יעקב אביהם' חוזר בגאולת ישראל בחזון העצמות (לז, ט) 'ואמרת אל **הרוח**... בואי **הרוח** ופחי בהרוגים האלה **ויחיו**'. גם בנמשל חזון העצמות - עליית ישראל לארצם, חוזרת ההשוואה (פס' כה): 'וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם'.[10]

הראשון. בענ"ד ההשוואה בין זמן נאום הנביא לבין נעורי אהלה ואהליבה (כינויי הנשים המייצגות את ישראל ויהודה בפרק זה) מעידה כי כן מדובר על העבר בתחילת היות האומה.

[9] בדרך זו יובנו הפסוקים בתהילים קיד, א-ב 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם... הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו'. הרי שאז התאחדו כל העם להיות לעם לה'.

[10] ניתן לומר כי ההשוואה בין נבואת חזון העצמות ליוסף היא שעמדה לחז"ל (סנהדרין צב ע"ב) לומר כי העצמות הללו היו של בני אפרים שנהרגו בידי אנשי גת (דברי הימים א ז, כ-כב). כשם שיוסף קם לתחיה כך גם בניו - בני אפרים.

נספח ב

מפתח

א

אברהם אבינו · 104, 127, 175, 186, 260, 270, 310

אדום · 136, 140, 275, 277

אחאב · 163, 215, 267, 380, 386, 410

אחז · 160, 360, 385, 394

ב

בית המקדש · 14, 43, 98, 106, 160, 177, 184, 192, 205, 286, 357, 383, 399

ג

גלות יהויכין · 34, 53, 197, 329, 378

ד

דוד המלך · 113, 203, 248, 269, 270, 275, 319, 384

דניאל · 30, 41, 46, 57, 238, 239, 242, 243, 247, 288, 325

ז

זכריה · 403

ח

חזקיהו · 267, 385, 397

חזרה בכתובים · 156, 208

שיטת המלבי"ם · 167

י

יאשיהו · 33, 165, 203, 267, 287, 311, 317, 319, 322, 324, 327, 356, 361, 397, 399, 402, 418

יובל · 35

ירבעם · 270, 375, 389, 394

ירמיה · 36, 38, 42, 46, 53, 54, 57, 61, 80, 102, 136, 138, 145, 150, 153, 162, 165, 189, 194, 219, 277, 292, 303, 311, 319, 324, 325, 346, 351, 356, 366, 379, 397, 404, 406, 410, 420

ישוב הארץ · 41

ישעיה · 51, 160, 182, 200, 202, 259, 268, 304, 309, 340, 360, 375, 376, 396

מ

מעשים סמליים של הנביא · 86, 93, 118, 412
מצפון תיפתח הרעה · 182, 351, 358
משלים בתנ"ך · 273

נ

נבואה לדומם · 112
נבוכדנצר · 46, 54, 74, 80, 109, 136, 141, 165, 180, 204, 205, 229, 242, 256, 287, 288, 291, 318, 351, 355, 363, 368, 397, 401, 407

ע

עוזיהו · 375
עמון · 140, 275, 296, 363, 368, 408
עמוס · 152, 185
עשרת השבטים · 37, 106, 184, 223, 234, 257, 272, 287

פ

פרשת בחוקותי · 105, 112, 125, 190, 192, 205, 238, 332

צ

צדקיהו · 35, 36, 43, 129, 135, 154, 162, 164, 175, **182, 185, 190, 197, 201, 204, 215, 219, 230, 274, 277, 289, 296, 300, 317, 323, 327, 356, 359, 361, 367, 398, 401, 409**

ק

קרב ברכמיש · 277, 357

ר

ריבלה · **43, 129, 182, 204**

ש

שיבת ציון · 61, 119, 179, 344
שלמה המלך · 266
שעיר · 12

ת

תיארוך בספר יחזקאל · 32, 153, 329